

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

ISSN 2520-2308 (print)
ISSN 2709-5452 (online)

Серія: «Юридичні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC
JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Juridical sciences»

№ 6 (64) / 2023

**МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ІНТЕРНАУКА».**

Серія: «Юридичні науки»

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA».**

Series: «Juridical sciences»

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

*Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 22442-12342Р*

№ 6 (64)

Київ 2023

ББК 67
УДК 34
М-43

Повний бібліографічний опис усіх статей Міжнародного наукового журналу «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки» подано в: **Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Наукова періодика України.**

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Electronic Journals Library; Open J-Gate; Academic keys; Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Видання включене до Переліку наукових фахових видань МОН України (категорія «Б»)
Наказ МОН України № 409 від 17.03.2020
Спеціальності:
081 Право
262 Правоохоронна діяльність

Засновники:

1. Київський кооперативний інститут бізнесу та права.
2. Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права».
3. Громадська організація «Міжнародна академія освіти і науки».
4. Товариство з обмеженою відповідальністю «Фінансова Рада України».

У журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем юридичної науки.

Для наукових працівників, викладачів, студентів юридичних спеціальностей, працівників державних установ, юридичних компаній, судів, правоохоронних органів й інших зацікавлених осіб.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

© Автори статей, 2023

© Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».
Серія: «Юридичні науки», 2023

ISSN 2520-2308 = Internauka. Seria: Űridičeskie nauki (Kiev)/Meždunarodnyj naučnyj žurnal "Internauka".
Seria: Űridičeskie nauki

Редакційна колегія

Голова редакційної колегії: **Курило Володимир Іванович** — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НААН України, Заслужений юрист України, завідувач кафедри адміністративного та фінансового права Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Заступник голови редакційної колегії: **Мушенюк Віктор Васильович** — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права Національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Секретар редакційної колегії: **Ільченко Олександр Васильович** — кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету (Суми, Україна)

Члени редакційної колегії

Биркович Тетяна Іванівна — доктор наук з державного управління, кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри державного управління та права Київського університету культури (Київ, Україна)

Гаруст Юрій Віталійович — доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету (Суми, Україна)

Гулак Олена Василівна — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного та фінансового права Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Дем'янчук Юрій Вікторович — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та правоохоронної діяльності Білоцерківського інституту економіки та управління Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» (Біла Церква, Україна)

Дрозд Олексій Юрійович — доктор юридичних наук, професор, начальник ад'юнктури і докторанти Національної академії внутрішніх справ (Київ, Україна)

Зіха Іржі — PhD in Law, старший викладач факультету менеджменту і економіки Університету Томаша Баті у Зліні (Злін, Чеська Республіка)

Короєд Сергій Олександрович — доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільного права і процесу ПВНЗ Університет Короля Данила (Івано-Франківськ, Україна)

Куліш Анатолій Миколайович — доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, директор ННІ права Сумського державного університету (Суми, Україна)

Курило Інна Володимирівна — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Ладиченко Віктор Валерійович — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Лоренцмайєр Штефан — доктор юридичних наук, професор, координатор програми «Еразмус» юридичного факультету Аугсбурзького університету (Аугсбург, ФРН)

Мельничук Ольга Федорівна — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри публічно-правових дисциплін Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Вінниця, Україна)

Миронець Оксана Миколаївна — кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного і адміністративного права Юридичного факультету Національного авіаційного університету (Київ, Україна)

Омельчук Василь Андрійович — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри права Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Резнік Олег Миколайович — доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, заступник директора з наукової роботи ННІ права Сумського державного університету (Суми, Україна)

Самохін Анатолій Вікторович — доктор медичних наук, професор, Заслужений лікар України, завідувач відділенням травматології, керівник міського центру ургентної спеціалізованої ортопедо-травматологічної допомоги Київської міської клінічної лікарні № 12 (Київ, Україна)

Світличний Олександр Петрович — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного та господарського права Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Фунта Растислав — кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного права та європейського права Університету Данубіус (Сладковічово, Словачька Республіка)

Юринець Юлія Леонідівна — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного і адміністративного права Національного авіаційного університету (Київ, Україна)

Яра Олена Сергіївна — доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Editorial Board

Chief Editor: **Volodymyr Kurylo** — Doctor of Legal Sciences, Professor, Corresponding Member of the NAAS of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine, Head of the Department of Administrative and Financial Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Deputy editor: **Victor Mushenok** — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of Administrative, Financial and Information Law of the State University of Trade and Economics (Kyiv, Ukraine)

Executive Secretary: **Oleksandr Ilchenko** — Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Administrative, Economic Law and Economic Security of the Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Members of the Editorial Board

Tatyana Berkovich — Doctor of Sciences in Public Administration, Candidate of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of Public Administration and Law of the Kyiv University of Culture (Kyiv, Ukraine)

Yurii Demianchuk — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of Civil, Commercial, Administrative Law and Law Enforcement of the Bila Tserkva Institute of Economics and Management of the Open International University of Human Development “Ukraine” (Bila Tserkva, Ukraine)

Alexei Drozd — Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of Adjuncture and Doctorate of the National Academy of Internal Affairs (Kyiv, Ukraine)

Rastislav Funta — Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of International Law and European Law of the Danubius University (Sladkovichovo, Slovak Republic)

Yuriy Harust — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Administrative, Economic Law and Economic Security of Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Olena Hulak — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of Administrative and Financial Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Sergiy Koroed — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Civil Law and the Law of the Higher Education of the King Danylo University (Ivano-Frankivsk, Ukraine)

Anatoliy Kulish — Doctor of Legal Sciences, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Director of the Academic and Research Institute of Law of Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Inna Kurylo — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of International Law and Comparative Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Victor Ladychenko — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of International Law and Comparative Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Stefan Lorenzmeier — Doctor of Legal Sciences, Professor, Coordinator of the Erasmus Program of the Faculty of Law of the Augsburg University (Augsburg, Germany)

Olga Melnichuk — Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of Public Law Disciplines of the Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University (Vinnytsia, Ukraine)

Oksana Myronets — PhD in Law, Associate Professor of the Department of Constitutional and Administrative Law of the Faculty of Law of the National Aviation University (Kyiv, Ukraine)

Vasyl Omelchuk — Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of Law, Kiev Cooperative Institute of Business and Law (Kyiv, Ukraine)

Oleg Reznik — Doctor of Legal Sciences, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Deputy Director for Scientific Work of the Educational and Scientific Law Institute of Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Anatoly Samokhin — Doctor of Medical Sciences, Professor, Honored Doctor of Ukraine, Head of the Department of Traumatology, Head of the City Center of Urgent Specialized Orthopedic-Traumatological Care of Kyiv City Clinical Hospital № 12 (Kyiv, Ukraine)

Oleksandr Svitlychnyi — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of Civil and Commercial Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Olena Yara — Doctor of Legal Sciences, Professor, Dean of the Law Faculty of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Yuliya Yurinet — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of Constitutional and Administrative Law of the National Aviation University (Kyiv, Ukraine)

Jiri Zicha — PhD in Law, Senior Lecturer of the Faculty of Management and Economics of the Tomas Bata University in Zlin (Zlin, Czech Republic)

ЗМІСТ

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

- Бровдій Алла Михайлівна**
ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ЯК ОСНОВА РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ
В УМОВАХ ВІЙНИ..... 9
- Зіборєва Ольга Борисівна, Волкова Юлія Анатоліївна**
МОДЕЛЬ ЦЕНТРУ НЕЗАЛЕЖНОГО ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВИХ
ФАХІВЦІВ У СИСТЕМІ МІНІСТЕРСТВА ОБОРОНИ УКРАЇНИ 16
- Коваль Анна Миколаївна, Кузнецова Марина Юріївна,
Піддубний Олексій Юрійович, Пушкар Марина Василівна**
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС НАЦІОНАЛЬНОЇ СЛУЖБИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ ...25
- Проценко Олена Вікторівна**
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО ЗАПОВІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОГО
НАСИЛЬСТВА ТА НАСИЛЬСТВА ЗА ОЗНАКОЮ СТАТІ В ПРАКТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ 31
- Шопіна Ірина Миколаївна, Салій Михайло Анатолійович**
ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ ЯК СКЛАДОВА
ПІДГОТОВКИ ДО ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ: ПРАВОВИЙ ПОГЛЯД 37

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО; ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

- Андрухів Євгенія Михайлівна**
ДОГОВІР ЕНЕРГОПОСТАЧАННЯ У ГОСПОДАРСЬКИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ
В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ 42

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

- Григор'єва Христина Антонівна**
ЮРИДИЧНІ КРИТЕРІЇ СТАЛОСТІ БІОПАЛИВА: ЗЕМЕЛЬНІ, ЕКОЛОГІЧНІ
ТА КАДАСТРОВІ ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ 49
- Дейнега Марина Андріївна, Гулак Олена Василівна,
Головій Людмила Василівна, Василенко Леся Павлівна**
ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВІДТВОРЕННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ ВНАСЛІДОК ВИДОБУТКУ
БУРШТИНУ 59

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

- Калініченко Олександр Федосійович, Омельчук Василь Андрійович**
ПРАВА НА ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ: СУТНІСТЬ ТА ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 65

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

Федчак Ігор Андрійович

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ТА ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО МІСЦЕ ЯК ДЖЕРЕЛО ВІДОМОСТЕЙ
ДЛЯ ЗАСТОСУВАННЯ МОДЕЛІ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ОСНОВІ ДАНИХ
(Data-Driven Approaches to Crime and Traffic Safety / DDACTS) 70

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

Биркович Тетяна Іванівна, Курило Володимир Іванович,

Паламарчук Світлана Петрівна

ВИКЛИКИ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК СКЛАДОВОЇ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ
ПІД ЧАС ВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ 76

ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Циганчук Інна Ігорівна

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ПРАВА НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ ТРУДОВИХ ПРАВ ТА ЗАКОННИХ
ІНТЕРЕСІВ ПРАЦІВНИКІВ: АНАЛІЗ НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИХ ПОГЛЯДІВ
ТА АКТУАЛЬНИХ ТЕНДЕНЦІЙ 84

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Єфіменко Анастасія Григоріївна

ЗАХИСТ ОБ'ЄКТІВ, СТВОРЕНИХ ШТУЧНИМ ІНТЕЛЕКТОМ: РЕЛЕВАНТНІСТЬ ДОСВІДУ
ЗАХИСТУ АВТОРСЬКИМ ПРАВОМ ФОТОГРАФІЙ..... 93

Миць Олена Євгенівна

ДЖЕРЕЛА СТРАХУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НОТАРІУСА 100

Музика Максим Васильович

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ
ЗА ДОГОВОРАМИ ТАЙМШЕРУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ЄС 107

ІНШЕ

Скриньковський Руслан Миколайович, Козяр Роман Якович,

Петков Сергій Валерійович, Хмиз Мар'яна Василівна,

Чистоклетов Леонтій Григорович

ДЕРЖАВНА ОХОРОНА В УКРАЇНІ ЩОДО ГЛАВ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ ТА ПОСАДОВИХ
ОСІБ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 114

CONTENTS

ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS; FINANCE LAW; INFORMATION LAW

- Brovdi Alla**
INFORMATION SECURITY AS THE BASIS FOR THE REALIZATION OF CONSTITUTIONAL RIGHTS IN WAR CONDITIONS 9
- Ziborieva Olha, Volkova Yuliia**
MODEL OF THE CENTER FOR INDEPENDENT QUALITY ASSESSMENT TRAINING OF MILITARY SPECIALISTS IN THE SYSTEM MINISTRY OF DEFENCE OF UKRAINE 16
- Koval Anna, Kuznetsova Maryna, Piddubnyi Oleksii, Pushkar Maryna**
ADMINISTRATIVE AND LEGAL STATUS OF THE NATIONAL HEALTH SERVICE OF UKRAINE 25
- Protsenko Olena**
PROBLEM ISSUES REGARDING THE PREVENTION AND COMBATATION OF DOMESTIC VIOLENCE AND GENDER-BASED VIOLENCE IN PRACTICAL ACTIVITIES 31
- Shopina Iryna, Salii Mykhailo**
MILITARY PATRIOTIC EDUCATION OF CHILDREN AND YOUTH AS A COMPONENT OF PREPARATION FOR MILITARY SERVICE: LEGAL VIEWPOINT 37

COMMERCIAL LAW; ECONOMIC PROCEDURAL LAW

- Andrukhiv Yevheniia**
ENERGY SUPPLY CONTRACT IN ECONOMIC LEGAL RELATIONS IN TODAY'S CONDITIONS... 42

LAND LAW; AGRARIAN LAW; ENVIRONMENT LAW; NATURAL RIGHTS

- Hryhorieva Khryshtyna**
LEGAL CRITERIA OF BIOMASS SUSTAINABILITY: LAND, ENVIRONMENTAL AND CADASTRAL CHALLENGES FOR UKRAINE 49
- Deineha Maryna, Gulak Olena, Holovii Liudmyla, Vasylenko Lesia**
LEGAL PRINCIPLES OF REPRODUCTION OF NATURAL RESOURCES AS A RESULT OF AMBER MINING..... 59

CONSTITUTIONAL RIGHT; MUNICIPAL LAW

- Kalinichenko Oleksandr, Omelchuk Vasyl**
ESSENCE OF THE RIGHT TO ACCESS PUBLIC INFORMATION: AND INDIVIDUAL PROBLEMS IN CIRCUMSTANCES OF MARTIAL LAW 65

CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY; PENAL LAWS

- Fedchak Ihor**
CONCEPTUAL AND THEORETICAL PROVISIONS ABOUT PLACE AS A SOURCE OF INFORMATION FOR THE APPLICATION OF THE MODEL OF LAW ENFORCEMENT ACTIVITIES BASED ON DATA (Data-Driven Approaches to Crime and Traffic Safety / DDACTS)...70

**THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW; THE HISTORY OF POLITICAL AND
LEGAL DOCTRINES**

Byrkovych Tetyana, Kurylo Volodymyr, Palamarchuk Svitlana
CHALLENGES OF ENVIRONMENTAL CULTURE AS A COMPONENT OF LEGAL CULTURE
DURING COMBAT ACTIONS 76

LABOR LAW; SOCIAL SECURITY LAW

Tsyganchuk Inna
CONCEPT AND CONTENT OF THE RIGHT TO JUDICIAL PROTECTION OF LABOR RIGHTS
AND LEGITIMATE INTERESTS OF WORKERS: ANALYSIS OF SCIENTIFIC-THEORETICAL
VIEWS AND CURRENT TRENDS 84

CIVIL LAW AND CIVIL PROCEDURE; FAMILY LAW; PRIVATE INTERNATIONAL LAW

Yefimenko Anastasiia
PROTECTION FOR THE AI-GENERATED OBJECTS: THE RELEVANCE OF COPYRIGHT
PROTECTION OF PHOTOGRAPHS 93

Myts Olena
SOURCES OF PROFESSIONAL LIABILITY INSURANCE OF THE NOTARY 100

Muzyka Maksym
PROBLEMS OF LEGAL REGULATION OF THE CONSUMER PROTECTION UNDER
TIMESHARE CONTRACTS IN THE LEGISLATION OF UKRAINE AND THE EU 107

OTHER

**Skrynkovskyy Ruslan, Koziar Roman, Petkov Sergey,
Khmyz Mariana, Chystokletov Leontii**
STATE PROTECTION IN UKRAINE FOR HEADS OF FOREIGN STATES AND OFFICIALS
OF INTERNATIONAL ORGANIZATIONS UNDER MARTIAL LAW 114

УДК 342.78

Бровдій Алла Михайлівна

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри правового забезпечення господарської діяльності

Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

Brovdiy Alla

Candidate of Law Sciences, Docent,

Docent of the Department of Legal Support of Economic Activity

O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

DOI: 10.25313/2520-2308-2023-6-8999

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС;
ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ЯК ОСНОВА РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ В УМОВАХ ВІЙНИ

INFORMATION SECURITY AS THE BASIS FOR THE REALIZATION OF CONSTITUTIONAL RIGHTS IN WAR CONDITIONS

Анотація. У статті доведено, що забезпечення безпеки в інформаційному просторі є важливою функцією держави, що в умовах сьогодення має пріоритетне значення. Розглянуто поняття «інформаційна безпека», визначено її складові. Проаналізовано нормативно-правові акти, які регулюють порядок забезпечення інформаційної безпеки, а також точки зору вчених, які працювали в межах цієї тематики. Визначено, що створити дієві механізми забезпечення інформаційної безпеки можливо, в першу чергу, з урахуванням видів інформації та відповідних видів інформаційних загроз, що в умовах воєнного стану носять ще більш негативні наслідки. Реалізація громадянами передбачених Конституцією України прав в умовах воєнного стану є обмеженою з огляду на різні обставини. В першу чергу, такі обмеження є значними на тимчасово окупованих територіях, де обмежені права не тільки на доступ до достовірної інформації, але й інші права, передбачені Основним законом держави. Такими правами в першу чергу є право на освіту, яке наразі реалізується за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, доступ до яких значно обмежений у зв'язку з відсутністю стабільного доступу до мережі Інтернет, відсутністю електропостачання, обмеженням доступу до засобів зв'язку, особливо на тимчасово окупованих територіях. При цьому, їх відновлення є неможливим до моменту деокупації таких територій. Зроблено висновок про те, що розширення повноважень органів місцевого самоврядування на відповідних територіях надасть можливість ефективніше протидіяти інформаційним загрозам та дозволить оперативніше реагувати на зміну таких загроз.

Ключові слова: інформація, інформаційна безпека, інформаційні загрози, воєнний стан, обмеження конституційних прав.

Summary. It is proved that ensuring security in the information space is an important function of the state, which is of paramount importance in the present conditions. The concept of «information security» is considered, its components are defined. The normative legal acts regulating the procedure for ensuring information security, as well as the points of view of scientists who worked within this topic are analyzed. It is determined that the possibility of the creation of effective mechanisms for ensuring information security, first of all, are possible taking into account the types of information and the corresponding types of information threats, which under martial law have even more negative consequences. The exercise by citizens of the rights provided for by the Constitution of Ukraine under martial law is limited due to various circumstances. First of all, such restrictions are significant in the temporarily occupied territories, where the rights not only to access reliable information are limited, but also other rights provided for by the Basic Law of the state. Such rights are primarily the right to education, which is currently being implemented through information and communication technologies, access to which is significantly limited due to the lack of stable access to the Internet, the lack of electricity supply, and the restriction of access to communications, especially in the temporarily occupied territories. At the same time, their restoration is impossible until the de-occupation of such territories. It is concluded that the expansion of the powers of local self-government bodies in the relevant territories will provide an opportunity to more effectively counteract information threats and will allow to respond more quickly to changes in such threats.

Key words: information, information security, information threats, military status, restriction of constitutional rights.

Постановка проблеми. Розвиток українського суспільства сьогодні відбувається в умовах не тільки збройної агресії, але й у інформаційному просторі. Інформація в сучасному суспільстві є основою розвитку усіх сфер діяльності людини: бізнесу, освіти, науки, культури, соціального забезпечення, праці, охорони здоров'я, інноваційної діяльності, реалізації особистих прав людини тощо. Вона є основою прийняття управлінських рішень як в державі так і на рівні органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання, окремих осіб. Отримання, використання та розповсюдження інформації забезпечує можливість бути учасником різних суспільних відносин, що є необхідним та важливим аспектом існування держави. У зв'язку зі вказаним, забезпечення безпеки інформації, особливо інформації, що міститься в електронних базах даних, є пріоритетним напрямом державної інформаційної політики, що прямо передбачено в Законі України «Про інформацію» [11], і є основою розвитку інших сфер діяльності держави. Так, відповідно до положень Закону України «Про Концепцію Національної програми інформатизації», вона є невід'ємною частиною політичної, економічної, оборонної та інших складових національної безпеки. Об'єктами інформаційної безпеки є інформаційні ресурси, канали інформаційного обміну і електронної комунікації, механізми забезпечення функціонування електронних комунікаційних систем і мереж та інші елементи інформаційної інфраструктури країни [12]. В умовах воєнного стану зазначені об'єкти інформаційної безпеки стають більш уразливими, що вимагає як створення технічного так і правового підґрунтя для їх правового захисту. Таким чином, важливо забезпечити комплексний підхід до правового регулювання забезпечення інформаційної безпеки в умовах сьогодення, що обумовлює актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми інформаційної безпеки досліджуються вченими з різних галузей науки. Значний вклад у дослідження інформаційних правовідносин зробили такі вчені як М. Баран [2], І. Панова [9], В. Ткаченко [16], О. Рижук [15], Ю. Муравська [8], А. Шевцова [17] та інші. Ґрунтовне дослідження щодо забезпечення інформаційної безпеки здійснив О. Панченко, який сформував методологічне підґрунтя щодо забезпечення інформаційної безпеки держави як основи її функціонування, яке включає необхідність нормативно-правового регулювання щодо протидії використанню інформаційних технологій, що загрожують інтересам держави, створення економічних передумов для розвитку національних інформаційних ресурсів та інфраструктури, впровадження новітніх технологій в інформаційну сферу [9]. Зміна умов, в межах яких розвивається наше громадянське суспільство потребує прийняття швидких рішень,

що є важливим для забезпечення прав громадян. Вказане неможливо забезпечити без належного правового регулювання та постійного дослідження нових загроз, що виникають в суспільстві.

Формулювання цілей статті. Метою цієї статті є дослідження правових основ інформаційної безпеки та особливостей її державного забезпечення крізь призму гарантування реалізації прав громадян України в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Боротьба українського народу за свободу, справедливість, територіальну цілісність, а також інші права і свободи, гарантовані Конституцією України відбувається у складних соціально-економічних умовах. В умовах воєнного стану важливим є забезпечення обороноздатності держави. Проте, не менш важливим є забезпечення реалізації прав громадян, в тому числі і на інформацію. Інформаційна безпека є основою для розвитку інформаційного суспільства і можливості реалізації прав і свобод громадян, визначених Конституцією України. Б. Кормич складовими сучасної системи безпеки визначає: доктрину і правову основу, якими визначаються основні завдання і принципи діяльності щодо захисту безпеки; інституціональний механізм, тобто сукупність міжнародних і національних державних і громадських органів, які у своїй діяльності вирішують певні завдання щодо підтримання стану безпеки різних рівнів; методологічну базу, тобто способи, засоби і ресурси, що використовуються для реалізації конкретних завдань у межах політики безпеки [7, с. 119]. Розглядаючи інформаційну безпеку як основу розвитку громадянського суспільства, в тому числі і в умовах воєнного стану, в першу чергу варто звернути увагу на зміст цього поняття, його нормативне та доктринальне визначення.

У абзаці 3 п. 13 Закону України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» [13], визначено поняття «інформаційна безпека» як стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, при якому запобігається нанесення шкоди через такі дії:

- 1) неповноту, невчасність та невірогідність інформації, що використовується;
- 2) негативний інформаційний вплив;
- 3) негативні наслідки застосування інформаційних технологій;
- 4) несанкціоноване розповсюдження, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації.

Більш широке поняття інформаційної безпеки визначено в Рішенні РНБОУ від 15 жовтня 2021 року «Про стратегію інформаційної безпеки», затвердженої Указом Президента України від 28 грудня 2021 року № 658/2021, відповідно до якої вона визначається як частина національної безпеки України, стан захищеності державного

суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу, інших життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави. В межах інформаційної безпеки належним чином забезпечуються конституційні права і свободи людини на збирання, зберігання, використання та поширення інформації, доступ до достовірної та об'єктивної інформації, існує ефективна система захисту і протидії нанесенню шкоди через поширення негативних інформаційних впливів, у тому числі скоординоване поширення недостовірної інформації, деструктивної пропаганди, інших інформаційних операцій, несанкціоноване розповсюдження, використання й порушення цілісності інформації з обмеженим доступом. Зазначене поняття включає широке коло суспільних інтересів, в основі яких лежить інформація, що зберігається, розповсюджується та надається в різній формі і різними суб'єктами суспільних відносин. Розглядаючи це поняття можна дійти висновку, що основою забезпечення інформаційної безпеки є застосування як механізмів захисту так і превентивних механізмів для запобігання нанесення шкоди охоронюваним інтересам окремих осіб, суспільству в цілому і державі.

Відповідно до Стандарту ISO/IEC 27002 Інформаційні технології — Безпека техніки — Кодекс практики для управління інформаційною безпекою, поняття інформаційної безпеки визначається як захист інформації від широкого спектру загроз з метою забезпечення безперервності бізнесу, мінімізації бізнес-ризиків та максимізації прибутку від інвестицій і бізнес-можливостей [19]. Зазначений стандарт визначає його з точки зору забезпечення безпеки, бізнесу, тобто виходить з поняття інформаційної безпеки суб'єктів господарювання. Таким чином, визначення поняття інформаційної безпеки у зазначених нормативно-правових актах розглядається в першу чергу через поняття захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства, держави. Зі зміною умов, в межах яких здійснюється розвиток суспільства, змінюються пріоритетні інтереси, що потребують захисту. Як зазначає О. Золотар у монографії, виданій до введення в Україні воєнного стану, «становлення системи національної безпеки України відбувається в умовах утвердження української державності й нових суспільних відносин. Внутрішнє життя України нині характеризується болісною соціальною модернізацією, політичною невпорядкованістю, політичним і соціальним розшаруванням, яке доходить до рівня протистояння, перманентною фінансовою та економічною кризою» [6, с. 153].

Розглядаючи питання забезпечення інформаційної безпеки варто звернути увагу на види об'єктів інформаційної безпеки. З точки зору О. Довгань та Т. Ткачук, основними об'єктами інформаційної безпеки є пов'язані з національними інтересами інфор-

мація, інформаційна інфраструктура та правовий статус суб'єктів інформаційної сфери. [4]. Таким чином, можна зробити висновок, що складовими забезпечення інформаційної безпеки є: 1) забезпечення безпеки інформації, що подається через телекомунікаційні мережі, мережу Інтернет, друковані засоби масової інформації, соціальні мережі або будь-яким іншим способом; 2) забезпечення безпеки мереж передачі інформації, що входять до інформаційної інфраструктури держави; 3) забезпечення безпеки особистих даних суб'єктів інформаційних правовідносин; 4) забезпечення безпеки суб'єктів, що володіють та розпоряджаються інформацією. При цьому варто звернути увагу на те, що безпеку інформації варто розглядати як забезпечення збереження її цілісності, доступності, достовірності, своєчасності, інформативності, безпечності.

Здебільшого інформаційна безпека визначається з точки зору забезпечення захисту інформації у мережі Інтернет, або будь-якої іншої інформації, що міститься в електронній формі. Сьогодні кібербезпека вийшла на перший план у зв'язку з тим, що більшість інформації сьогодні знаходиться у кіберпросторі, що зумовлює вищий рівень необхідності її захисту. Сьогодні в кіберпросторі ми тримаємо майже усю інформацію: домашню адресу, податкові дані, фінанси, особисту інформацію.

Не зважаючи на те, що захист електронної інформації є важливим у зв'язку з активним розвитком інформаційно-комунікаційних технологій та переведенням значної частини інформації у електронну форму, значної цифровізації України, все ж важливим також залишається забезпечення безпеки інформації, що розповсюджується за допомогою інших джерел, зокрема друкованих засобів масової інформації, фільмів, телепередач тощо. Крім цього важливого значення також набуває соціальна складова забезпечення інформаційної безпеки, що пов'язана із підвищенням рівня компетентності у сфері інформаційної безпеки та реалізації інших прав, гарантованих конституцією України. Як вказують О. Довгань та Т. Ткачук, гуманітарна складова інформаційної безпеки містить у собі величезну сукупність проблем, пов'язаних з дотриманням конституційних прав і свобод громадян у сфері духовного розвитку й інформаційної діяльності. То ж безпека інформаційної сфери не може сприйматися суто як захист телекомунікаційних мереж або мереж зв'язку, засобів масової інформації від проникнення небажаної або шкідливої інформації [5, с. 95]. Саме принцип дотримання прав і свобод громадян повинен лежати в основі забезпечення інформаційної безпеки в різних сферах життєдіяльності суспільства і держави. Особливого значення такий принцип відіграє сьогодні з огляду на тотальні порушення прав наших громадян, суб'єктів господарювання, що здійснюють свою діяльність

в межах інформаційного простору, суспільства і держави в цілому. Збройна агресія Росії сьогодні супроводжується також і інформаційною війною, що порушує не тільки право на володіння, розпорядження та поширення інформації, яка є достовірною, повною, об'єктивною, доступу до неї (зокрема обмежена можливість доступу зумовлена пошкодженням об'єктів електропостачання, що унеможливорює забезпечення безперебійного зв'язку, і, відповідно доступу до інформаційних джерел), але й пов'язані з інформаційними правами, зокрема право на освіту, яка сьогодні перейшла у формат обміну інформацією через електронну мережу. Крім цього, особливих порушень щодо інформаційної безпеки також зазнають мешканці тимчасово окупованих територій, що не мають вільного доступу до інформаційних джерел, не можуть вільно розпоряджатись отриманою інформацією, а також зазнають постійних порушень у сфері використання персональних даних, отримання достовірної та повної інформації тощо.

У зв'язку з швидкою зміною факторів в умовах воєнного стану, що впливають на можливість реалізації прав громадян на інформацію, повинні змінюватись і способи забезпечення інформаційної безпеки. Як зазначає Ю. Муравська, безпека не повинна розглядатися як незалежна змінна, оскільки вона має наступні характеристики:

- динамічна і процесуальна — підлягає постійним змінам під впливом комплексу багатфакторних явищ;
- суб'єктивна і об'єктивна — у випадку, коли соціальні відносини безпеки утворюються в результаті впливу цього явища на індивідууми, соціальні групи, суспільство;
- вирівняна, структурована;
- відносна — в залежності від кількості факторів [8].

Підтримуючи таку позицію вказаного автора можна зробити висновок, що забезпечити ефективну інформаційну безпеку можливо за умови об'єктивного аналізу обставин, що склались, визначення особливостей тих явищ, що загрожують порушенню прав громадян на інформацію та, відповідно є змінною характеристикою. Вона залежить від особливостей розвитку громадянського суспільства, обставин, в межах яких воно розвивається, економічних, політичних, соціальних та інших факторів, що існують у відповідному суспільстві у певних часових межах. В Україні значно змінилися обставини та умови розвитку громадянського суспільства, що вимагає кардинальної зміни підходів до визначення інформаційної безпеки та особливостей її забезпечення. Війна змінила пріоритети держави, суспільства і окремих громадян, а також створила нові виклики, що є підставою для зміни підходів нормативно-правового регулювання у цій сфері. На думку Ю. Муравської інформаційна безпека — це стан,

вільний від загроз, які сприймаються в основному як: надання інформації стороннім особам; шпигунство; саботаж та диверсійні заходи [8].

Отже, «інформаційна безпека» характеризує стан суспільства, в якому забезпечується реалізація комплексу заходів, спрямованих на попередження та подолання порушень прав громадян, пов'язаних із несанкціонованим інформаційним впливом, обмеженням доступу до інформації, можливістю її використання і розповсюдження, належне забезпечення інтересів суспільства, держави і окремих громадян в сфері інформації в умовах трансформаційних змін, що забезпечує підґрунтя для розвитку громадянського суспільства, формування навичок критичного сприйняття інформації та забезпечення безпеки суспільства, держави та окремих суб'єктів інформаційних відносин.

Досліджуючи забезпечення інформаційної безпеки, О. Баранов наголошує на необхідності забезпечення інформаційної безпеки у трьох її складових: забезпечення запобігання завданню шкоди через неповноту, невчасність та невірогідність інформації; забезпечення запобігання нанесенню шкоди через негативний інформаційний вплив; забезпечення запобігання завданню шкоди через негативні наслідки функціонування інформаційних технологій [3, с. 33].

Для забезпечення стану інформаційної безпеки в першу чергу варто визначити основні загрози, які існують у суспільстві, що становлять небезпеку для збереження інформації, її безпечного розповсюдження та подальшого використання. О. Архипов та Є. Архипова звертають увагу на те, що для побудови ефективної системи інформаційної безпеки необхідно виміряти рівень значущості (важливості, суттєвості) загроз інформації. При цьому слід враховувати, що хоч загрози можуть бути спрямовані на різні властивості інформації (конфіденційність, цілісність, доступність, надійність тощо), необхідно якимсь чином забезпечити можливість співставлення та порівняння значущості цих загроз, а також обрахування інтегральної оцінки рівня значущості всієї множини загроз [1]. Основні загрози визначені у таких нормативно-правових актах, як «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року, затвердженої Указом Президента України від 26 серпня 2021 року № 447/2021 «Про стратегію кібербезпеки України» (далі — Стратегія кібербезпеки), «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про стратегію інформаційної безпеки», затвердженої Указом Президента України від 28 грудня 2021 року № 658/2021 (далі — Стратегія інформаційної безпеки). Ці нормативно-правові акти є основою формування державної політики у сфері інформаційної безпеки та її важливої складової кібербезпеки, яка основним пріоритетом держа-

ви, з огляду на глобальну інформатизацію майже усіх сфер діяльності суспільства і держави, оскільки саме кіберпростір, відповідно до Стратегії кібербезпеки визнано одним із можливих театрів воєнних дій [14]. Спеціальним нормативно-правовим актом у сфері забезпечення інформаційної безпеки в умовах воєнного стану є рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року «Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану», введеної в дію Указом Президента України від 19 березня 2022 року № 152/2022 [18]. Відповідно до цього нормативно-правового акту визначено, що в умовах воєнного стану реалізація єдиної інформаційної політики є пріоритетним питанням національної безпеки, забезпечення якої реалізується шляхом об'єднання усіх загальнонаціональних телеканалів, програмне наповнення яких складається переважно з інформаційних та/або інформаційно-аналітичних передач на єдиній інформаційній платформі стратегічної комунікації.

Відповідно до Стратегії інформаційної безпеки, інформаційна загроза визначена як потенційно або реально негативні явища, тенденції і чинники інформаційного впливу на людину, суспільство і державу, що застосовуються в інформаційній сфері з метою унеможливлення чи ускладнення реалізації національних інтересів та збереження національних цінностей України і можуть прямо чи опосередковано завдати шкоди інтересам держави, її національній безпеці та обороні.

З метою більш ефективного забезпечення інформаційної безпеки варто також розподілити інформацію на види, що створить передумови для запровадження дієвих механізмів у цій сфері.

Так, залежно від сфери розповсюдження інформації, можна виділити такі її види: 1) технологічна інформація; 2) критична технологічна інформація; 3) конфіденційна інформація; 4) персональні дані; 5) таємна інформація; 6) службова інформація; 7) інформація про особу; 8) інформація про діяльність суб'єкта господарювання; 9) освітня інформація; 10) публічна інформація; 11) інформація, що є державною таємницею.

Залежно від способу отримання та розповсюдження інформації: 1) електронна; 2) друкована; 3) усна; 4) отримана за допомогою телекомунікаційних мереж; 5) отримана із соціальних мереж.

Щодо кожного з видів інформації можна виділити окремі види інформаційних загроз, проте наразі основною загрозою інформаційної безпеки, України, що торкається усіх видів інформації є війна, розпочата росією на території нашої держави, яка створює нові виклики і загрози для розвитку нашого громадянського суспільства, порушує усі передбачені Конституцією України права громадян, в тому числі і права на інформацію, а також похідні від неї права. Вона значно впливає на мож-

ливість реалізації конституційних прав і свобод громадян, що вимагає від держави змін правового забезпечення інформаційної безпеки та прийняття нових нормативно-правових актів у цій сфері, а також забезпечення оперативного реагування на нові загрози інформаційній безпеці, що може бути реалізовано шляхом надання більш широких повноважень органам місцевого самоврядування, а також органам державної влади на місцях (військовим адміністраціям). Наразі, відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», одним із заходів правового режиму воєнного стану, що запроваджується військовим командуванням разом із військовими адміністраціями є регулювання у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, роботи постачальників електронних комунікаційних мереж та/або послуг, поліграфічних підприємств, видавництв, телерадіоорганізацій, телерадіоцентрів та інших підприємств, установ, організацій і закладів культури та засобів масової інформації, а також використання місцевих радіостанцій, телевізійних центрів та друкарень для військових потреб і проведення роз'яснювальної роботи серед військ і населення; заборона роботи приймально-передавальних радіостанцій особистого і колективного користування та передача інформації через комп'ютерні мережі. Такі повноваження є важливими, але не вирішують усіх нагальних проблем, що виникають у межах воєнного стану. Розширення повноважень місцевих органів влади у сфері забезпечення інформаційної безпеки може стати дієвим способом реалізації інформаційних прав громадян, та інших прав, що з ними пов'язані.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Інформаційну безпеку варто розглядати як комплексне поняття, крізь призму реалізації як інформаційних прав і свобод громадян, так і похідних від них прав, реалізація яких унеможливується у зв'язку з порушенням прав на інформацію. Забезпечення інформаційної безпеки в умовах воєнного стану є основним пріоритетом держави, що зумовлює необхідність зміни підходів правового регулювання діяльності у цій сфері. Важливо визначити основні інформаційні загрози, що існують у суспільстві в умовах війни з урахуванням швидких трансформаційних процесів та необхідністю швидкого реагування на загрози, що виникають у ньому. Важливо розробити дієві механізми для забезпечення інформаційної безпеки, зокрема розширити повноваження місцевих органів влади у цій сфері, що створить передумови для оперативного реагування на швидко трансформуючі інформаційні загрози.

До перспективних напрямів дослідження у цій сфері належать питання внесення змін до чинного законодавства України для подолання інформаційних загроз та визначення повноважень відповідних органів державної влади і місцевого самоврядування для їх належного реагування на них.

Література

1. Архипов О., Архипова Є. Особливості розуміння понять «інформаційна безпека» та «безпека інформації» // Информационные технологии и безопасность: основы обеспечения информационной безопасности (ИТБ-2014): Материалы XIV международной научно-практической конференции. К.: ИПРИ НАН Украины, 2014. С. 18–30. URL: https://ktpu.kpi.ua/wp-content/uploads/2016/02/st-14_AA_Osoblivosti-rozuminnya-IB_BI.pdf (дата звернення: 09.01.2023)
2. Баран М. В. Адміністративно-правове забезпечення інформаційної безпеки в Україні: дис. доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Львів, 2022. 242 с.
3. Баранов О. А. Базовий принцип інформаційного права — забезпечення інформаційної безпеки: матеріали наук.-практ. конф. [«Запобігання новим викликам та загрозам інформаційній безпеці України: правові аспекти»], (м. Київ, 6 жовт. 2016 р.); упоряд.: В. М. Фурашев. К: Вид-во «Політехніка», 2016. С. 29–35.
4. Довгань О. Д., Ткачук Т. Ю. Правове забезпечення інформаційної безпеки держави як підгалузь інформаційного права: теоретичний дискурс // Інформація і право. 2018. № 2(25). С. 73–85. URL: http://ippi.org.ua/sites/default/files/9_8.pdf (дата звернення: 09.01.2023)
5. Довгань О. Д., Ткачук Т. Ю. Системи інформаційної безпеки України: онтологічні виміри // Інформація і право. 2018. № 1(24). С. 89–103.
6. Золотар О. Інформаційна безпека людини: теорія і практика: монографія. Київ: ТОВ «Видавничий дім «АртЕк», 2018. 446 с. URL: http://ippi.org.ua/sites/default/files/informaciyna_bezpeka_lyudini_print.pdf (дата звернення: 09.01.2023)
7. Кормич Б. А. Інформаційне право: Підр. Х.: БУРУН і К., 2011. 334 с.
8. Муравська Ю. Є. Інформаційна безпека суспільства: концептуальний аналіз. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/19378/1/Муравська%28Якубівська%29_Стаття.pdf (дата звернення: 09.01.2023)
9. Панова І. В. Захист від впливу інформації, що є шкідливою для особи, як принцип інформаційного права // Право і безпека. 2010. № 3(35). С. 69–72.
10. Панченко О. А. Державне управління інформаційною безпекою в умовах турбулентності: дис. докт. держ. упр.: 25.00.05. Київ, 2020. 521 с. URL: <https://nuczu.edu.ua/images/topmenu/science/spetsializovani-vcheni-rady/disPanchenko.pdf> (дата звернення: 09.01.2023)
11. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII // Відомості Верховної Ради України. 1992. № 48. Ст. 650.
12. Про концепцію національної програми інформатизації: Закон України від 04 лютого 1998 року № 75/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1998. № 27–28. Ст. 182 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/75/98-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 09.01.2023)
13. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки: Закон України від 09.01.2007 № 537-V // Відомості Верховної Ради України. 2007. № 12. Ст. 102.
14. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України»: Указ Президента України від 26 серпня 2021 року № 447/2021.
15. Рижук О. Аналіз концепцій визначення «Інформаційної безпеки» в умовах глобалізації // Український науковий журнал «Освіта Регіону». Політологія психологія комунікації. 2016. № 4. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/1400> (дата звернення: 09.01.2023)
16. Ткаченко В. А. Захист інформаційних ресурсів Сектору безпеки і оборони держави як фактор забезпечення інформаційної безпеки України / В. А. Ткаченко, П. Д. Рогов, Л. В. Бухало // Збірник наукових праць центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України. 2013. № 2. С. 69–75.
17. Шевцова А. С., Панова І. В. Національна поліція України як суб'єкт формування і реалізації політики інформаційної безпеки України // Проблеми сучасної поліцейстики: тези доп. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 квіт. 2022 р.). Харків, 2022. С. 281–283
18. Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану: рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року введено в дію Указом Президента України від 19 березня 2022 року № 152/2022.
19. ISO/IEC 27002 Інформаційні технології — Безпека техніки — Кодекс практики для управління інформаційною безпекою. URL: <https://www.pdfdrive.com/bs-isoiec-270022005-bs-7799-12005bs-isoiec-177992005-information-technology-security-techniques-code-of-practice-for-information-security-management-e164647386.html> (дата звернення: 09.01.2023)

References

1. Arkhypov O., Arkhypova Ye. Osoblyvosti rozuminnia poniat «informatsiina bezpeka» ta «bezpeka informatsii» // Informatsionnye tekhnologii i bezopasnost: osnovy obespecheniya informatsionnoy bezopasnosti (ITB-2014): Materialy KhIV mezhdunarodnoy nauchnoprakticheskoy konferentsii. K.: IPRI NAN Ukrainy, 2014. S. 18–30. URL: https://ktpu.kpi.ua/wp-content/uploads/2016/02/st-14_AA_Osoblivosti-rozuminnya-IB_BI.pdf (date of access: 09.01.2023)

2. Baran M.V. Administratyvno-pravove zabezpechennia informatsiinoi bezpeky v Ukraini: dys. doktora filosofii za spetsialnistiu 081 «Pravo». Lviv, 2022. 242 s.
3. Baranov O.A. Bazovyi pryntsyyp informatsiinoho prava — zabezpechennia informatsiinoi bezpeky: materialy nauk.-prakt. konf. [«Zapobihannia novym vyklykam ta zahrozam informatsiinii bezpetsi Ukrainy: pravovi aspekty»], (m. Kyiv, 6 zhovt. 2016 r.); uporiad.: V.M. Furashev. K: Vyd-vo «Politekhnika», 2016. S. 29–35.
4. Dovhan O.D., Tkachuk T. Iu. Pravove zabezpechennia informatsiinoi bezpeky derzhavy yak pidhaluz informat-siinoho prava: teoretychnyi dyskurs // Informatsiia i pravo. 2018. № 2(25). S. 73–85. URL: http://ippi.org.ua/sites/default/files/9_8.pdf (date of access: 09.01.2023)
5. Dovhan O.D., Tkachuk T. Iu. Systemy informatsiinoi bezpeky Ukrainy: ontolohichni vymiry // Informatsiia i pravo. 2018. № 1(24). S. 89–103.
6. Zolotar O. Informatsiina bezpeka liudyny: teoriia i praktyka: monohrafiia. Kyiv: TOV «Vydavnychi dim «ArtEk», 2018. 446 s. URL: http://ippi.org.ua/sites/default/files/informaciyna_bezpeka_lyudini_print.pdf (date of access: 09.01.2023)
7. Kormych B.A. Informatsiine pravo: Pidr. Kh.: BURUN i K., 2011. 334 s.
8. Muravska Yu.Ie. Informatsiina bezpeka suspilstva: kontseptualnyi analiz. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/19378/1/Muravska%28Iakubivska%29_Stattia.pdf (date of access: 09.01.2023)
9. Panova I.V. Zakhyst vid vplyvu informatsii, shcho ye shkidlyvoiu dlia osoby, yak pryntsyyp informatsiinoho prava // Pravo i bezpeka. 2010. № 3(35). S. 69–72.
10. Panchenko O.A. Derzhavne upravlinnia informatsiinoiu bezpekoiu v umovakh turbulentsnosti: dys. dokt. derzh. upr.: 25.00.05. Kyiv, 2020. 521 s. URL: <https://nuczu.edu.ua/images/topmenu/science/spetsializovani-vcheni-rady/disPanchenko.pdf> (date of access: 09.01.2023)
11. Pro informatsiiu: Zakon Ukrainy vid 02.10.1992 № 2657-KhII // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1992. № 48. St. 650.
12. Pro kontseptsiiu natsionalnoi prohramy informatyzatsii: Zakon Ukrainy vid 04 liutoho 1998 roku № 75/98-VR // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1998. № 27–28. St. 182 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/75/98-%D0%B2%D1%80#Text> (date of access: 09.01.2023)
13. Pro osnovni zasady rozvytku informatsiinoho suspilstva v Ukraini na 2007–2015 roky: Zakon Ukrainy vid 09.01.2007 № 537-V // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2007. № 12. St. 102.
14. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 14 travnia 2021 roku «Pro Stratehiiu kiber-bezpeky Ukrainy»: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 26 serpnia 2021 roku № 447/2021.
15. Ryzhuk O. Analiz kontseptsii vyznachennia «Informatsiinoi bezpeky» v umovakh hlobalizatsii // Ukrainskyi naukovyi zhurnal «Osvita Rehionu». Politolohiia psykholohiia komunikatsii. 2016. № 4. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/1400> (date of access: 09.01.2023)
16. Tkachenko V.A. Zakhyst informatsiinykh resursiv Sektoru bezpeky i oborony derzhavy yak faktor zabezpechennia informatsiinoi bezpeky Ukrainy / V.A. Tkachenko, P.D. Rohov, L.V. Bukhalo // Zbirnyk naukovykh prats tsentru voienno-stratehichnykh doslidzhen Natsionalnogo universytetu oborony Ukrainy. 2013. № 2. S. 69–75.
17. Shevtsova A.S., Panova I.V. Natsionalna politsiia Ukrainy yak subiekt formuvannia i realizatsii polityky informatsiinoi bezpeky Ukrainy // Problemy suchasnoi politseistyky: tezy dop. nauk.-prakt. konf. (m. Kharkiv, 20 kvit. 2022 r.). Kharkiv, 2022. S. 281–283
18. Shchodo realizatsii yedynoi informatsiinoi polityky v umovakh voiennoho stanu: rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 18 bereznia 2022 roku vvedene v diiu Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 19 bereznia 2022 roku № 152/2022.
19. ISO/IEC 27002 Informatsiini tekhnolohii — Bezpeka tekhniki — Kodeks praktyky dlia upravlinnia informatsiinoiu bezpekoiu. URL: <https://www.pdfdrive.com/bs-isoiec-270022005-bs-7799-12005bs-isoiec-177992005-information-technology-security-techniques-code-of-practice-for-information-security-management-e164647386.html> (date of access: 09.01.2023)

Зіборєва Ольга Борисівна

*аспірантка кафедри адміністративного права і процесу
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Ziborieva Olha

*Graduate Student of the Department of Administrative Law and Process
Taras Shevchenko National University of Kyiv*

ORCID: 0000-0001-7566-4600

Волкова Юлія Анатоліївна

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного права і процесу
Київський національний університет імені Тараса Шевченка;
почесний співробітник в University of Liverpool*

Volkova Yuliia

*Doctor of Law, Professor,
Professor of the Department of Administrative Law and Process
Taras Shevchenko National University of Kyiv;*

Honorary Associate at University of Liverpool (Liverpool, UK)

ORCID: 0000-0002-2799-3933

DOI: 10.25313/2520-2308-2023-6-8966

МОДЕЛЬ ЦЕНТРУ НЕЗАЛЕЖНОГО ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ У СИСТЕМІ МІНІСТЕРСТВА ОБОРОНИ УКРАЇНИ

MODEL OF THE CENTER FOR INDEPENDENT QUALITY ASSESSMENT TRAINING OF MILITARY SPECIALISTS IN THE SYSTEM MINISTRY OF DEFENCE OF UKRAINE

Анотація. В статті розглядаються питання підготовки кадрів, роботи з кадрами та їх якісного добору, яка відповідає б сучасним реаліям й принципам реформування Збройних Сил України, діючим стандартам НАТО. Автором запропоновано модель Центру незалежного оцінювання якості підготовки військових фахівців у системі Міністерства оборони України. На думку автора, створення такого Центру з урахуванням досвіду держав-членів НАТО надає можливості об'єктивно, чесно та прозоро оцінювати професійні компетенції військовослужбовців і визначати їх придатність до просування по службі у відповідності з визначеними професійними якостями, знизити ризики корупційної складової під час призначення на посади, направлення на навчання до вищих військових навчальних закладів, військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти та здійснювати якісну перевірку на плагіат наукових праць, які містять інформацію з обмеженим доступом.

Виходячи з представленої моделі автоматизовану інформаційну систему можна розділити на три складові частини: це онлайн-платформа Центру, відповідає за збереження, збір та обробку інформації та видачу вихідних даних, користувачі (особи, яким надається доступ до інформаційної системи в межах визначених повноважень) та структурні підрозділи Центру, які відповідають за якісне функціонування Центру. Алгоритм роботи системи полягає в тому, що користувач під час реєстрації на платформі відправляє запит на сервер, де він обробляється, і готовий результат зворотно відправляється користувачу (кандидату) та іншим суб'єктам публічного адміністрування в межах їх повноважень. Онлайн-платформа взаємодіє з користувачем за допомогою механізму транзакцій.

На думку автора, створення такого Центру дозволить запровадити більш об'єктивний процес призначення на посади військовослужбовців, направлення їх на навчання, здійснювати якісну перевірку наукових праць на академічний плагіат, а також підвищити довіру до процедур оцінювання військовослужбовців у системі міністерства оборони України.

Ключові слова: військовослужбовці Збройних Сил України, професійні якості, підготовка кадрів, оцінювання якості підготовки.

Summary. The article examines the issue of personnel training, work with personnel and their quality selection, which would correspond to modern realities and principles of reforming the Armed Forces of Ukraine, current NATO standards. The author proposed a model of the Center for Independent Assessment of the Quality of Training of Military Specialists in the Ministry of Defense of Ukraine. According to the author, the creation of such a Center, taking into account the experience of NATO member states, will make it possible to objectively, honestly and transparently assess the professional competencies of military servicemen and determine their ability to be promoted in accordance with certain professional qualities, reduce the risks of the corruption component during appointment to a position, directions for training in higher military educational institutions or military training units of higher education institutions.

Based on the presented model, the automated information system can be divided into three components: it is the online platform of the Center, responsible for saving, collecting and processing information and issuing output data, users (persons who are granted access to the information system within the limits of the specified powers) and structural subdivisions of the Center, which are responsible for the high-quality functioning of the Center. The algorithm of the system consists in the fact that the user, during registration on the platform, sends a request to the server, where it is processed, and the finished result is sent back to the user (candidate) and other subjects of public administration within the limits of their authority. The online platform interacts with the user using a transaction mechanism through the mechanism of tracing.

According to the author, the creation of such a Centre will allow for a more objective process of appointing military personnel to positions, sending them for training, conducting a qualitative check of scientific papers for academic plagiarism, and increasing confidence in the assessment procedures of military personnel in the system of the Ministry of Defence of Ukraine.

Key words: military servicemen of the Armed Forces of Ukraine, professional qualities, professional qualities, training, assessment of training quality.

Постановка проблеми. В умовах триваючої ширококомасштабної війни з підступним агресором — російськими збройними силами однією з пріоритетних цілей нашої держави є ґрунтовна та якісна підготовка військових фахівців з необхідним переліком знань і компетентностей. До того ж триває процес трансформації військової освіти, який передбачає переформатування алгоритму здобуття військовослужбовцями ступенів вищої освіти та рівнів військової освіти. В період реформування Збройних Сил України (далі — ЗС України) та приведення їх до стандартів НАТО актуальним залишається питання підготовки військових фахівців.

На наш погляд, гальмує процес реформування підготовки військових фахівців застарілі принципи комплектування та розподілу кадрів, які ще мають місце в Збройних Силах України, зокрема: 1) призначення на вищі посади здійснюється за протекціоністськими лаштунками, що призводить до висунання на посади осіб з неналежними моральними та професійними якостями; 2) має місце існування корупційної складової під час призначення на посади та зарахування військовослужбовців на навчання до вищих військових навчальних закладів; 3) стримується кар’єрне зростання та просування по службі офіцерів з високими професійними якостями, тим, хто заслуговує бути командиром вищого рівня, встановлюються різного роду перешкоди.

З урахуванням застарілості принципів кадрового забезпечення та роботи з персоналом, рівня службової дисципліни та професіоналізму особового складу ЗС України, на сьогоднішній час гостро постає питання запровадження нової системи оцінювання якості підготовки військових фахівців,

оновленої системи кадрового забезпечення, яка б відповідала сучасним реаліям та принципам реформування ЗС України та відповідала б стандартам НАТО, створення єдиної бази наукових праць, які містять інформацію з обмеженим доступом, яка надасть змогу виявляти та протидіяти академічному плагиату у системі міністерства оборони. Нараз в Міністерстві оборони України триває процес формування сучасних підходів до організації освітньої діяльності з метою набуття належного рівня підготовки особового складу ЗС України та інших складових сил оборони, оскільки саме від цього залежить обороноздатність, відновлення територіальної цілісності нашої країни. Система трансформації військової освіти передбачає комплекс заходів, серед яких основними є запровадження спільної підготовки ЗС України з іншими складовими сил оборони за єдиним замислом і планом та під єдиним керівництвом, створення єдиної та інтегрованої системи військової освіти для підготовки особового складу сектору безпеки і оборони на основі курсів професійної військової освіти L1-L4, здійснення підготовки особового складу сил оборони тактичного рівня за єдиними освітніми програмами [14, с. 305–307]. На наш погляд, підготовка кадрів, робота з кадрами та їх якісний добір є одним із найбільш ефективних засобів підвищення дієвості сил оборони, спрямованих на забезпечення захисту України, відновлення її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання підвищення якості підготовки кадрів сил оборони, їх добору та розстановки в умовах триваючої російсько-української війни відіграє провідну роль з точки зору ефективності ЗС України як інституту держави, що боронить нашу країну

від російських загарбників та відновлює територіальну цілісність нашої держави. На сьогодні питання підготовки, добору та розстановки кадрів сил оборони України знайшли своє відображення у чисельних наукових публікаціях українських дослідників, військових аналітиків, проте, через швидкоплинні зміни в структурі управління українського війська, інші суб'єктивні та об'єктивні фактори потребують більш детального аналізу. Тематику підготовки військових фахівців, їх добору та розстановки розглядали у своїх наукових роботах М.П. Думенко [11, с. 8], О.В. Коваль [12; 13], В.О. Рахманов [15, с. 19], О.В. Яцино [18, с. 72]. Проте, триваюча збройна агресія російської федерації проти України, швидкоплинні форми та методи ведення збройної боротьби, інші суб'єктивні та об'єктивні чинники надають нам підстави стверджувати, що питання підготовки, добору, розстановки військових кадрів та незалежного оцінювання якості підготовки військових фахівців у системі міністерства оборони України потребують більш детального вивчення й аналізу.

Постановка завдання. Метою нашої роботи є з'ясування сутності та особливостей організаційно-правових засад підготовки кадрів сил оборони, їх добору та розстановки на сучасному етапі, здійснити обґрунтування й розробку практичних рекомендацій щодо підвищення якості підготовки військових фахівців, обґрунтування пропозиції створення моделі Центру незалежного оцінювання якості підготовки військових фахівців у системі міністерства оборони України (далі — Центру).

Виклад основного матеріалу. Модель Центру розроблена у відповідності до змін, внесених Кабінетом Міністра України до урядової постанови від 15.12.1997 року № 1410 «Про створення єдиної системи військової освіти» (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2022 року № 1490), відповідно до яких затверджено Концепцію трансформації системи військової освіти, що окреслює наявну проблематику, основні завдання і структуру системи військової освіти, передбачає реалізацію вичерпного переліку завдань і заходів на період до 2032 року та моніторинг їх виконання [6]. Основними завданнями вищевказаної Концепції є забезпечення реалізації принципу «Освіта впродовж усієї військової кар'єри», впровадження сучасних інформаційних, інформаційно-комунікаційних технологій і технологій дистанційного навчання, забезпечення належної якості військової освіти.

Створення такого Центру з урахуванням досвіду держав-членів НАТО надасть здійснення можливостей: 1) оцінювати професійні компетенції військовослужбовців і визначати їх придатність до просування по службі у відповідності з визначеними професійними якостями; 2) забезпечити якісне комплектування частин та підрозділів ЗС

України військовослужбовцями з відповідними спеціальностями, досвідом служби, рівнем професійної компетенції; 3) знизити ризики корупційної складової під час призначення на посади, направлення на навчання до вищих військових навчальних закладів та військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти; 4) зменшити документообіг у процесі формування кадрового резерву, щорічного оцінювання військовослужбовців; 5) спростити порядок складання та подачі інформаційно-аналітичних документів до суб'єктів публічного адміністрування; 6) забезпечити відкритість та прозорість інформації про результати незалежного оцінювання військовослужбовців та наявності вакантних посад; 7) моніторити якість професійної підготовки військовослужбовців; 8) виявляти та протидіяти академічному плагіату у системі Міністерства оборони України.

Впровадження даного Центру у національній системі військової освіти за принципом «Освіта протягом військової кар'єри» дозволить нівелювати розбіжності між умовами і потребами військової служби та змістом освіти кадрів в інтересах ЗС України, які мають місце навіть за умови забезпечення якості освіти через застосування в освітньому процесі сучасних технологій та дотримання соціальних умов військовослужбовців.

Передбачається, що військовослужбовець має розвивати свої професійні, комунікаційні, організаційні та інші компетенції не лише у системі формалізованої військової освіти, а й у процесі несення служби [5; 7; 8].

Метою створення Центру є підвищення рівня індивідуальної підготовки всіх категорій військовослужбовців ЗС України, формування у них належного рівня знань, умінь, навичок, фахової майстерності та психологічних якостей, необхідних для виконання обов'язків за посадою (спеціальністю) як у мирний час, так і в особливий період [9, с. 8].

Об'єктами підготовки є органи військового управління (штаби), військові частини та підрозділи, військовослужбовці ЗС України, з якими проводяться заходи колективної та індивідуальної підготовки.

На Центр пропонується покласти наступні завдання:

- визначити єдину систему стандартів та критеріїв оцінки якості підготовки військових кадрів;
- забезпечити координацію, стандартизацію та уніфікацію освітніх програм, стандартів військової освіти, що застосовуються у вищих військових навчальних закладах та військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти;
- аналізувати стан та відповідність навчально-матеріальної технічної бази вимогам щодо підготовки військових фахівців, визначення напрямів і шляхів її розвитку та вдосконалення;

- оцінювати рівень професійних компетенцій військовослужбовців за їх спеціалізацією (фахом), визначати їх здатність до кар'єрного зростання;
- оцінювати фізичну підготовку військовослужбовців, їх фізичну готовність до військової служби на відповідних посадах, фізичну та психологічну витривалість;
- визначати лідерські якості військовослужбовців, вміння керувати підрозділом, приймати рішення та комунікувати в складних умовах ведення бою;
- організувати та здійснювати незалежне оцінювання якості підготовки здобувачів вищої військової освіти (проведення державної атестації за освітньою програмою «бакалавр» та вступних випробувань освітнього ступеня «магістр», освітнього та наукового ступеня «доктор філософії»);
- прогнозувати, збирати та узагальнювати інформацію про наявність вакантних посад у військових частинах та установах ЗС України, створити і систематично оприлюднювати базу вакантних посад;
- відпрацювати рейтингову систему кандидатів на заміщення посад та сформувати кадровий резерв ЗС України;
- здійснювати аналіз інформації про військовослужбовців ЗС України, що достойні для призначення на вищестоящі посади, здійснювати прогнозування потреб у кадрах та планування кар'єрного зростання;
- відпрацювати навчальні програми, плани професійної підготовки, які відповідають вимогам сучасних військових потреб, сформувати професійні вимоги та кваліфікаційні характеристики до кожної посади;
- розробляти критерії та процедури призначення на посади, які відповідатимуть встановленим професійним вимогам та компетенціям військовослужбовців;
- забезпечити прозорість у процесі призначення на вищестоящі посади, оприлюднювати інформацію про критерії оцінки та процедури відбору, можливість оскарження рішень Центру;
- здійснювати аудит та незалежний контроль за процесом якості підготовки військовослужбовців;
- відпрацювати звітні матеріали про проведення незалежного оцінювання військовослужбовців;
- розвивати співробітництво з міжнародними організаціями та країнами НАТО з метою обміну досвідом у питаннях запобігання корупції під час проведення оцінювання військовослужбовців та призначенні на посади;
- розробити етичні норми поведінки військовослужбовців та командирів, що виключають корупційну складову та конфлікт інтересів, виявляють випадки корупції або неправомірного впливу під час призначення на посади, направлення на навчання тощо;
- здійснювати моніторинг освітніх програм вищих військових навчальних закладах та військових

- навчальних підрозділах закладів вищої освіти, прогнозування напрямів освітньої діяльності в системі Міністерства оборони України;
- зберігати інформаційну базу даних, в якій міститься інформація про кваліфікацію, освіту, професійні здібності та досягнення військовослужбовців;
- забезпечити захист персональних даних військовослужбовців;
- створити єдину базу наукових праць, які містять інформацію з обмеженим доступом, з метою виявлення та протидії академічному плагіату у системі міністерства оборони України;
- створити атмосферу доброзичливості та об'єктивності під час проведення тестування військовослужбовців;
- надавати належну підтримку та консультації науково-педагогічним працівникам вищих військових навчальних закладах та військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти з питань методології навчання, оцінювання, розробки навчальних матеріалів та використання сучасних педагогічних підходів;
- відпрацювати та впроваджувати онлайн-платформи для навчання військовослужбовців;
- відпрацювати контрольні (тестові) завдання для проведення іспитів незалежного оцінювання якості підготовки, перевіряти контрольні завдання та формувати рейтинг кандидатів на відповідні офіцерські посади;
- розробити всю необхідну навчально-методичну документацію для провадження освітньої діяльності.

Підпорядкування. Центр незалежного оцінювання якості підготовки військових фахівців у системі Міністерства оборони України безпосередньо підпорядковується міністру оборони України.

Контроль за діяльністю центру. Передбачається залучення представників громадськості, науково-дослідних установ, академічних експертів та стейкхолдерів до процесів прийняття рішень, експертної оцінки та моніторингу роботи Центру. Це сприятиме широкому обміну думок, врахуванню різноманітних поглядів та забезпеченню ефективності функціонування Центру.

Аудит та оцінка ефективності. Планується проведення незалежного аудиту та оцінки ефективності підготовки військових кадрів, що дозволить ідентифікувати сильні та слабкі сторони, виявити потреби у вдосконаленні та забезпечити постійне оновлення системи підготовки.

Схема перспективної моделі Центру приведена на Рис. 1.

Виходячи з представленої моделі ми можемо розділити автоматизовану інформаційну систему на три складові частини це онлайн-платформа Центру, відповідає за збереження, збір та обробку інформації та видачу вихідних даних, користувачі

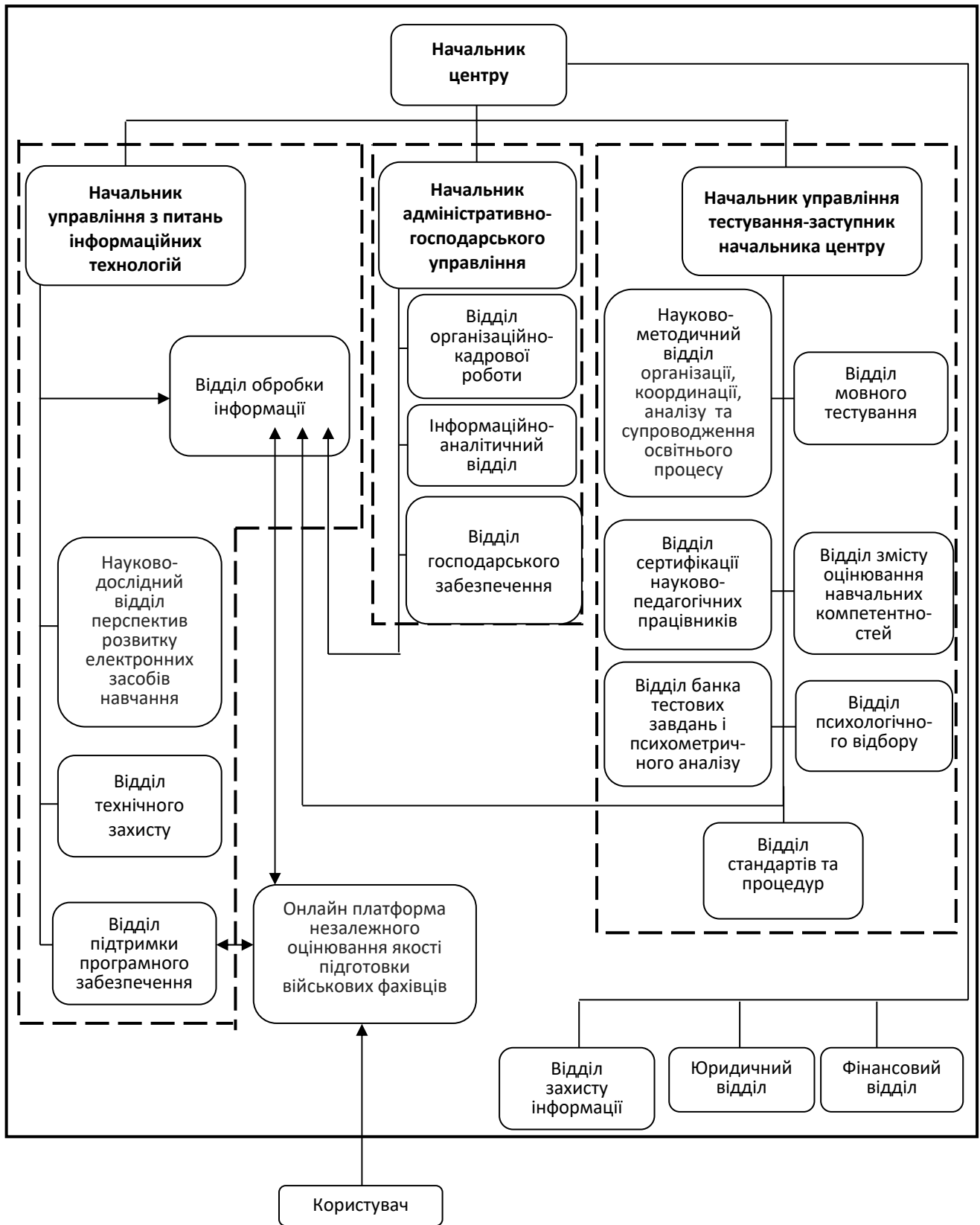

Рис. 1. Модель Центру незалежного оцінювання якості підготовки військових фахівців у системі Міністерства оборони України

Джерело: розробка авторів

(особи, яким надається доступ до інформаційної системи в межах визначених повноважень) та структурні підрозділи Центру, які відповідають за якісне функціонування Центру.

Алгоритм роботи системи полягає в тому, що користувач під час реєстрації на платформі відправляє запит на сервер, де він обробляється, і готовий результат зворотно відправляється користувачу (кандидату) та іншим суб'єктам публічного адміністрування в межах їх повноважень. Онлайн-платформа взаємодіє з користувачем за допомогою механізму транзакцій.

Під час роботи з системою користувачі (кандидати) виконують наступні процедури: реєструються на платформі, надають особисті дані та створюють обліковий запис; обирають курси або програми, які вони бажають вивчати чи прослухати (це може включати різні теми, рівні складності та формати навчання); отримують доступ до навчального матеріалу, зокрема: відеоуроки, тексти, інтерактивні вправи, тести тощо (матеріали можуть бути доступні для перегляду в режимі онлайн або завантаження); мають можливість виконувати завдання та вправи, пов'язані з навчальним матеріалом (це може включати практичні завдання, ситуаційні задачі, тести або проекти); спілкуватися з іншими учасниками курсу через форуми, чати або вебінари, де користувачі можуть обговорювати матеріал, задавати питання та співпрацювати; мають можливість спілкування з викладачами або експертами через електронну пошту, чат або відеоконференції, що дозволяє користувачам отримувати додаткову підтримку, відповідати на запитання та отримувати консультації; мають можливість перегляду власних досягнень, оцінок, прогресу виконання завдань і вимог курсу; мають можливість перегляду системи рейтингу або визнання, яка надає військовослужбовцям можливість отримати оцінку своїх компетенцій і порівняти свій рівень з іншими учасниками, це може стимулювати їх до постійного самовдосконалення та забезпечити конкурентний аспект; після успішного завершення курсу або програми, користувачі можуть отримати оцінку або сертифікат, що підтверджує їхні навички або досягнення; мають можливість використовувати пошукові функції на платформі для знаходження вакансій військових посад, які відповідають їх профілю та фаху; мають можливість подати заявку на вакантну посаду в Міністерстві оборони України або подати заявку на навчання до вищих військових навчальних закладів, військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти.

Кандидат отримує сповіщення про результати відбору на військову посаду через онлайн-платформу. Якщо кандидат успішно пройшов відбір, він отримує повідомлення про можливість призначення на військову посаду. Після отримання сповіщення про можливість призначення на

військову посаду, кандидат має прийняти рішення щодо погодження на запропоноване призначення. Він може підтвердити свою готовність та згоду на призначення через онлайн-платформу.

Висновки. Вищезазначений Центр має бути виокремлений від існуючої ланки командування ЗС України, що забезпечить незалежність у ході оцінювання.

Запровадження незалежної системи оцінювання в системі Міністерства оборони України надасть низку переваг:

- система оцінювання базуватиметься на чітких критеріях та стандартах, виключаючи особистісні або корупційні фактори впливу;
- запровадження конкурсного відбору під час призначення військовослужбовців на посади дозволить оцінювати їхні професійні компетенції, що, на нашу думку, значно знизить корупційну складову в цьому питанні;
- якісний склад персоналу Центру забезпечить проведення об'єктивного оцінювання з урахуванням конкретних потреб та вимог військової служби;
- громадський контроль за роботою Центру сприятиме прозорості його функціонування, встановлення довіри та можливостей контролю його діяльності;
- автоматизація процесу оцінювання підвищить об'єктивність, оперативність та швидкість роботи Центру, забезпечить надійність збереження та захист конфіденційної інформації;
- робота Центру забезпечить координацію та стандартизацію освітніх програм, які застосовуються у вищих військових навчальних закладах та військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти, що забезпечить стандартизацію військової освіти та підвищить якість навчання;
- впровадження онлайн-платформ для навчання військовослужбовців дозволить отримувати доступ до навчальних матеріалів та курсів з будь-якого місця і в будь-який час, тим самим забезпечить гнучкість та ефективність навчання;
- створення єдиної бази наукових праць, які містять інформацію з обмеженим доступом, надасть можливість виявляти та протидіяти академічному плагіату у системі міністерства оборони України;

Враховуючи ці переваги, створення вищезазначеного Центру дозволить запровадити ефективний процес оцінювання якості підготовки військових фахівців, більш об'єктивний процес призначення на посади військовослужбовців, направлення їх на навчання, а також підвищити довіру до процедур оцінювання військовослужбовців у системі міністерства оборони України.

За умови створення такого Центру необхідно буде враховувати матеріальні витрати, потребу у кваліфікованому персоналі та необхідність встановлення чітких процедур та стандартів його роботи.

На нашу думку, для забезпечення незалежності оцінювання та кар'єрного зростання військовослужбовців, запобігання корупції потрібно вжити наступні заходи: 1) установити чіткі професійні критерії та вимоги, яким військовослужбовець має відповідати під час призначення на певну посаду чи підвищення по службі. Ці критерії мають бути об'єктивними і ґрунтуватися на професійних якостях, навичках, досвіді та досягненнях по службі, а не залежати від особистих зв'язків чи сприятливих відносин з командирами (начальниками); 2) встановити стандартні процедури перевірки професійних компетенцій військовослужбовців, які забезпечуватимуть об'єктивне і справедливе їх оцінювання; 3) залучити незалежних експертів із зовнішніх організацій або з інших військових підрозділів для оцінювання кандидатів, що призначаються на посади. Це дозволить зменшити можливість корупційних дій та неправомірного впливу командира на процес призначення; 4) запровадити автоматизовані систем управління персоналом, де процес кар'єрного зростання військовослужбовців буде побудований на основі об'єктивних критеріїв та результатів, а не на особистих відносинах чи впливі командира; 5) встановити чіткі етичних стандарти поведінки військовослужбовців і командирів. Важливо наголосити на принципах чесності,

справедливості та відсутності привілеїв у процесі кар'єрного зростання; 6) розробити ефективні внутрішні механізми контролю, які дозволять виявляти, розслідувати та притягати до відповідальності осіб у випадку підозри на факти корупції або неправомірного впливу під час призначення на посади, а саме заходи внутрішнього аудиту, робота етичних комісій або спеціальних служб, які займаються питаннями протидії корупції; 7) забезпечити наявність конфіденційних каналів зворотного зв'язку, через які військовослужбовці можуть повідомляти про можливі випадки корупції, неправомірного впливу чи порушення процедур під час призначення на посади. Забезпечити оперативність, доступність та конфіденційність таких повідомлень; 8) залучити до контролю за напрямками зазначеної роботи засоби масової інформації, незалежні громадські організації, вітчизняних та зарубіжних експертів.

Отже, запропонована нами модель Центру незалежного оцінювання якості підготовки військових фахівців у системі Міністерства оборони України дозволить пришвидшити процес формування сучасної, ефективної та дієвої системи професійної військової освіти, яка має бути інтегрованою до державної системи освіти, створити єдину уніфіковану систему підготовки персоналу для сил оборони з урахуванням досвіду держав-членів НАТО.

Література

1. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 12.06.2023).
2. Деякі питання запровадження зовнішнього незалежного оцінювання: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 року № 1095 (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1095-2004-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.06.2023).
3. Про невідкладні заходи щодо запровадження зовнішнього незалежного оцінювання та моніторингу якості освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 31 грудня 2005 року № 1312 (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1312-2005-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.06.2023).
4. Положення про вищі військові навчальні заклади: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 12 травня 2021 року № 467. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/467-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.06.2023).
5. Положення про військові навчальні підрозділи закладів вищої освіти: затв. спільним наказом Міністерства освіти і науки України та наказом Міністерства оборони України від 15.08.2018 року № 910/412. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1229-18#Text> (дата звернення: 12.06.2023).
6. Про створення єдиної системи військової освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 грудня 1997 року № 1410 (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1410-97-%D0%BF/conv#Text> (дата звернення: 12.06.2023).
7. Про організаційне забезпечення діяльності єдиної системи військової освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 2 жовтня 1998 року № 1588 (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1588-98-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.06.2023).
8. Положення про особливості організації освітньої діяльності у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України та військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти: затв. наказом Міністерства оборони України 09 січня 2020 року № 4 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0250-20#Text> (дата звернення: 12.06.2023).
9. Богунов С., Вітер Д., Мітягін О., Кітура О. система військової освіти і підготовки у країнах-членах НАТО (Болгарія, Угорщина, Чехія, Словаччина). Військова освіта. 2019. № 40 (2). С. 7–15.

10. Васьківська Г.О., Паламар С.П., Кравцова Н., Ходаківська О. Трансформація навчального процесу у вищих навчальних закладах під впливом пандемії Covid-19 // *Wiadomości Lekarskie*. 2021. № 6. С. 1505–1509.
11. Думенко М.П. Аналіз функціонування системи кадрового забезпечення під час дії особливого періоду у 2014–2015 роках // *Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони*. 2016. 2132 с.
12. Коваль О.В. Взаємозв'язки державної та військової кадрової політики як кадрового менеджменту на державному рівні у воєнній сфері // *Державне будівництво: зб. наук. пр. К.: НАДУ*, 2017. № 2. С. 57–87.
13. Коваль О.В. Удосконалення державної кадрової політики в Збройних Силах України // *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2017. № 4. 163 с.
14. Науменко М., Приходько Ю. Управління якістю військової освіти: теорія, методологія, практика // *Scientific activity in the Armed Forces of Ukraine*. 2009. № 40. С. 40–50.
15. Рахманов В. Основні підходи до системи професійної військової освіти в Україні // *Військова освіта. Збірник наукових праць Національного університету оборони України*. 2021. № 1(43). С. 18–23. С. 279–288.
16. Толок І., Супрунов Ю. Особливості підготовки військових фахівців тактичного рівня у ВВНЗ США та окремих країн НАТО // *Військова освіта*. 2018. № 1. С. 259–271.
17. Шабатіна Н. Принципи проектування системи гарантування якості вищої військової освіти за досвідом країн-членів НАТО // *Військова освіта*. 2020. № 1(41). С. 301–309.
18. Яцино О.В. Особливості підвищення кваліфікації фахівців служб персоналу збройних сил США // *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2018. № 7. С. 71–80.
19. Digital Education Action Plan (2021–2027). URL: <https://education.ec.europa.eu/focus-topics/digital-education/action-plan> (дата звернення: 12.06.2023)

References

1. Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 5 veresnia 2017 roku № 2145-VIII (iz zminamy) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (date of access: 12.06.2023).
2. Deiaki pytannia zaprovadzhennia zovnishnoho nezalezhnogo otsiniuvannia: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 25 serpnia 2004 roku № 1095 (iz zminamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1095-2004-%D0%BF#-Text> (date of access: 12.06.2023).
3. Pro nevidkladni zakhody shchodo zaprovadzhennia zovnishnoho nezalezhnogo otsiniuvannia ta monitorynhu yakosti osvity: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 31 hrudnia 2005 roku № 1312 (iz zminamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1312-2005-%D0%BF#Text> (date of access: 12.06.2023).
4. Polozhennia pro vyshchi viiskovi navchalni zaklady: zatv. postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 12 travnia 2021 roku № 467. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/467-2021-%D0%BF#Text> (date of access: 12.06.2023).
5. Polozhennia pro viiskovi navchalni pidrozdily zakladiv vyshchoi osvity: zatv. spilnym nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrainy ta nakazom Ministerstva oborony Ukrainy vid 15.08.2018 roku № 910/412. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1229-18#Text> (date of access: 12.06.2023).
6. Pro stvorennia yedynoi systemy viiskovoi osvity: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 15 hrudnia 1997 roku № 1410 (iz zminamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1410-97-%D0%BF/conv#Text> (date of access: 12.06.2023).
7. Pro orhanizatsiine zabezpechennia diialnosti yedynoi systemy viiskovoi osvity: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 2 zhovtnia 1998 roku № 1588 (iz zminamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1588-98-%D0%BF#Text> (date of access: 12.06.2023).
8. Polozhennia pro osoblyvosti orhanizatsii osvitnoi diialnosti u vyshchykh viiskovykh navchalnykh zakladakh Ministerstva oborony Ukrainy ta viiskovykh navchalnykh pidrozdilakh zakladiv vyshchoi osvity: zatv. nakazom Ministerstva oborony Ukrainy 09 sichnia 2020 roku № 4 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0250-20#Text> (date of access: 12.06.2023).
9. Bohunov S., Viter D., Mitiahin O., Kitura O. systema viiskovoi osvity i pidhotovky u krainakh-chlenakh NATO (Bolhariia, Uhorshchyna, Chekhiia, Slovachchyna). *Viiskova osvita*. 2019. № 40 (2). S. 7–15.
10. Vaskivska H.O., Palamar S.P., Kravtsova N., Khodakivska O. Transformatsiia navchalnoho protsesu u vyshchykh navchalnykh zakladakh pid vplyvom pandemii Covid-19 // *Wiadomości Lekarskie*. 2021. № 6. S. 1505–1509.
11. Dumenko M.P. Analiz funktsionuvannia systemy kadrovoho zabezpechennia pid chas dii osoblyvoho periodu u 2014–2015 rokakh // *Suchasni informatsiini tekhnolohii u sferi bezpeky ta oborony*. 2016. 2132 с.
12. Koval O.V. Vzaiemozviazky derzhavnoi ta viiskovoi kadrovoi polityky yak kadrovoho menedzhmentu na derzhavnomu rivni u voiennoi sferi // *Derzhavne budivnytstvo: zb. nauk. pr. K.: NADU*, 2017. № 2. S. 57–87.
13. Koval O.V. Udoshkonalennia derzhavnoi kadrovoi polityky v Zbroinykh Sylakh Ukrainy // *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia*. 2017. № 4. 163 с.
14. Naumenko M., Prykhodko Yu. Upravlinnia yakistiu viiskovoi osvity: teoriia, metodolohiia, praktyka // *Scientific activity in the Armed Forces of Ukraine*. 2009. № 40. S. 40–50.

15. Rakhmanov V. Osnovni pidkhody do systemy profesiinoi viiskovoi osvity v Ukraini // Viiskova osvita. Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy. 2021. № 1(43). S. 18–23. S. 279–288.
16. Tolok I., Suprunov Yu. Osoblyvosti pidhotovky viiskovykh fakhivtsiv taktychnoho rivnia u VVNZ SShA ta okremykh krain NATO // Viiskova osvita. 2018. № 1. S. 259–271.
17. Shabatina N. Pryntsypy proektuvannia systemy harantuvannia yakosti vyshchoi viiskovoi osvity za dosvidom krain-chleniv NATO // Viiskova osvita. 2020. № 1(41). S. 301–309.
18. Iatsyno O. V. Osoblyvosti pidvyshchennia kvalifikatsii fakhivtsiv sluzhb personalu zbroinykh syl SShA // Pedagogichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii. 2018. № 7. S. 71–80.
19. Digital Education Action Plan (2021–2027). URL: <https://education.ec.europa.eu/focus-topics/digital-education/action-plan> (date of access: 12.06.2023)

Коваль Анна Миколаївна

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільного та господарського права

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Koval Anna

PhD in Law,

Associate Professor of the Department of Civil and Economic Law

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

ORCID: 0000-0002-3172-4808

Кузнецова Марина Юріївна

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри приватного та соціального права

Сумський національний аграрний університет

Kuznetsova Maryna

PhD in Law, Associate Professor,

Head of the Department of Private and Social Law

Sumy State Agrarian University

ORCID: 0000-0003-3566-6016

Піддубний Олексій Юрійович

доктор юридичних наук, професор,

завідувач кафедри цивільного та господарського права

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Piddubnyi Oleksii

Doctor of Law, Professor,

Head of the Department of Civil and Economic Law

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

ORCID: 0000-0003-4867-4613

Пушкар Марина Василівна

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільного та господарського права

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Pushkar Maryna

PhD in Law, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Civil and Economic Law

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

ORCID: 0000-0003-0723-9420

DOI: 10.25313/2520-2308-2023-6-8978

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС НАЦІОНАЛЬНОЇ СЛУЖБИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ

ADMINISTRATIVE AND LEGAL STATUS OF THE NATIONAL HEALTH SERVICE OF UKRAINE

Анотація. В статті аналізується стан і передумови формування адміністративно-правового статусу Національної служби здоров'я України як центрального органу виконавчої влади. Розглядається ряд проблем в діяльності такого органу, пов'язаних з організаційною побудовою його основної функції – бути гарантом належного медичного забезпечення громадян на умовах рівних можливостей і декларованого безкоштовного медичного забезпечення.

В фокусі уваги ті організаційні проблеми, яких зараз зазнає система охорони здоров'я України на п'ятий рік функціонування Національної служби здоров'я України. Серед них в першу чергу перехід до децентралізованої системи охорони здоров'я, який відбувся декілька десятиліть тому, з одного боку, і системи закладів охорони здоров'я державної і комунальної власності, яка буквально зацементованому вигляді проіснувала декілька десятиліть, і лише в останні роки зазнала сучасних реформ, які передбачають перехід від адміністративно-управлінської моделі до організаційної самостійності закладу, від безальтернативної територіальної (особливо на периферії) моделі надання послуг до конкурентного середовища надання медичних послуг, можливості у пацієнта зробити інформований вибір, повпливати на організаційну структуру медичного обслуговування на своїй території.

Також розглядаються адміністративні і господарські аспекти правового статусу Національної служби охорони здоров'я як структури, що бере на себе крім організаційних ще і господарські функції єдиного замовника медичних послуг та лікарських засобів. Таким чином в даному органі зосереджені як адміністративні повноваження, так і господарські, що робить його правове становище доволі специфічним, оскільки контроль за діяльністю закладів охорони здоров'я в класичному адміністративному плані на основі запиту даних вивчення ситуації і прийняття адміністративного рішення вже не працює в сучасній багатукладній економіці. Натомість на перший план виходить публічне адміністрування у сфері охорони здоров'я, яке вимагає особливого правового статусу органів, що його здійснюють.

Сучасний механізм контролю в медичній сфері представляє собою перевірку ефективності закладу охорони здоров'я за допомогою непрямих і більш ефективних індикаторів, таких як кількість осіб, що подали декларації про медичне обслуговування в даному закладі, рівень їх задоволення наданими медичними послугами, про що можуть свідчити як кількість поданих до Національної служби здоров'я України звернень, так і динаміка подання і відкликання декларацій про медичне обслуговування з лікарями даного закладу охорони здоров'я.

Отже, правовий статус Національної служби здоров'я України складається як з організаційно-правових можливостей впливу на підконтрольну сферу, так і з фінансових, господарських, інформаційно-аналітичних, тощо.

Ключові слова: медичні правовідносини, адміністративно-правовий статус; медична реформа, Т. адміністративно-правове забезпечення права на охорону здоров'я, Національна служба здоров'я України, публічне адміністрування у сфері охорони здоров'я.

Summary. The article analyzes the state and prerequisites for the formation of the administrative and legal status of the National Health Service of Ukraine as a central executive body. A number of problems in the activity of such a body related to the organizational structure of its main function – to be the guarantor of proper medical care for citizens on equal opportunities and declared free medical care are considered.

The focus is on the organizational problems that the health care system of Ukraine is currently experiencing in the fifth year of functioning of the National Health Service of Ukraine. Among them, first of all, the transition to a decentralized health care system, which took place several decades ago, on the one hand, and the system of health care institutions of state and communal property, which literally cemented form existed for several decades, and only in recent years has undergone modern reforms that provide for the transition from the administrative and managerial model to the organizational independence of the institution, from a non-alternative territorial (especially on the periphery) model provision of services to a competitive environment for the provision of medical services, the patient's ability to make an informed choice, to influence the organizational structure of medical care in his territory.

The administrative and economic aspects of the legal status of the National Health Service are also considered as a structure that assumes, in addition to organizational functions, the economic functions of a single customer of medical services and medicines. Thus, both administrative and economic powers are concentrated in this body, which makes its legal status quite specific, since control over the activities of health care institutions in classical administrative terms based on data request, studying the situation and making administrative decisions no longer works in the modern multistructural economy. Instead, public administration in the field of health care, which requires a special legal status of the bodies that carry it out, comes to the fore.

The modern mechanism of control in the medical sphere is a verification of the effectiveness of a health care institution using indirect and more effective indicators, such as the number of persons who have submitted declarations of medical care in this institution, the level of their satisfaction with the medical services provided, as evidenced by both the number of appeals submitted to the National Health Service of Ukraine and the dynamics of submission and withdrawal of declarations on medical care with doctors of this health care facility.

Thus, the legal status of the National Health Service of Ukraine consists of both organizational and legal opportunities to influence the controlled sphere, as well as financial, economic, information and analytical, etc.

Key words: medical legal relations, administrative and legal status; medical reform, administrative and legal support of the right to health care, National Health Service of Ukraine, public administration in the field of health care.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В даний час на думку авторів абсолютно назріла необхідність ретельного дослідження адміністративно-правового статусу Національної служби здоров'я України. Конституційні положення обмежують можливості скорочення існуючої системи закладів охорони здоров'я, але сучасні умови диктують необхідність їх трансформації. Система охорони здоров'я в жодній країні не позбавлена мінусів і нарікань, особливо країнах, які ми називаємо розвиненими, і в першу чергу в Сполучених Штатах Америки система охорони здоров'я є хоча і ефективною, але малодоступною. Те саме, включаючи різного характеру бюрократичні перепони, відчули і наші співвітчизники, що обрали для тимчасового проживання ховаючись від війни країни Європи. Забюрократизованість, жорстке слідування медичним протоколам, несвоєчасне надання нагальної допомоги через черги до спеціалістів — ось приблизний набір проблем, з якими стикається і громадянин країни, і особа, що проживає тимчасово. За таких умов при конструюванні вітчизняної системи охорони здоров'я на сучасних взірцях слід спробувати не повторити їх загальновідомі мінуси, а для цього правовий статус центрального органу виконавчої влади у відповідній сфері має бути гнучким і водночас мати достатньо важелів впливу на підконтрольних суб'єктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питанням правового становища органів управління в медичній сфері, аналізу їх окремих повноважень та огляду публічного адміністрування в медичній галузі в цілому приділяли увагу такі науковці як Б. Логвиненко, Г. Муляр, В. Пашков, О. Сіделковський, С. Стеценко, В. Теремецький, І. Чеховська, Т. Шлапко та медичних наук і державного управління С. Кошова, В. Михальчук, Я. Радиш та інші. Проте дослідження правового регулювання сфери охорони здоров'я не можна вважати закінченим, отже окремі аспекти правового становища Національної служби охорони здоров'я України варто додатково дослідити.

Формулювання цілей статті. Дана праця ставить собі за мету визначити сучасний стан правового регулювання сфери охорони здоров'я в Україні і адміністративно-правовий статус національної служби охорони здоров'я, як її центрального елементу з метою окреслення шляхів подальшої оптимізації системи охорони здоров'я в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Здоров'я людини це достатньо відносна категорія, яка не має абсолютного виміру. Тут і параметри відхилень, успадковані генетично, і вплив середовища, харчування, способу життя і врешті індивідуальні особливості функціонуван-

ня організму які представляють собою різні варіанти норми, певні розбіжності у віковій динаміці самопочуття людини. Дана відносність робить достатньо складним питання що таке «здорова людина» і чи є об'єктивно ефективні правові інструменти, які в два-три кроки, чи нехай навіть в десять ітерацій можуть зробити з людини нездоровою — здоровою.

Отже складність і філософський характер поняття здоров'я роблять підконтрольну Національній службі здоров'я сферу державного управління (і публічного адміністрування) доволі складно вимірюваною з точки зору ефективності. Що може бути критерієм ефективності — дешевизна лікування на одну особу для бюджету, ступінь задоволення пацієнта від контакту з медичним закладом, статистика успішних операцій чи рівень захворюваності сезонними інфекціями достеменно не скаже ніхто. Але є соціальний запит на охорону здоров'я, що має безліч параметрів і до цього запиту має прислухатись держава, порівнювати себе з іншими бюрократичними системами, з системою надання приватних медичних послуг оплатного характеру і врешті виводити певну рівнодіючу власної ефективності, а для цього має існувати державний орган, що уважно дослухається до суспільних потреб і ефективно на них реагує. Таким нам бачиться окремо від Міністерства охорони здоров'я України, що виробляє стратегію в сфері охорони здоров'я, Національна служба здоров'я України, яка замовляє медичне обслуговування для громадян як глобальну соціальну, якщо не сказати, адміністративну, послугу лікування громадян за кошти державного бюджету і в більш широкому розумінні, забезпечення здоров'я нації.

Для цілісної картини і подальших власних обґрунтованих висновків про статус Національної служби здоров'я України, варто детальніше оглянути передумови і актуальний стан медичної реформи через призму наукових поглядів спеціалістів.

Як вказують Т. Шлапко та Д. Тверитінова — позитивними сторонами реформування системи медичного обслуговування є те, що фінансова складова частина тепер простежується в документах, можна контролювати, хто та в яких обсягах надає медичні послуги населенню, за які держава сплачує кошти. Декларування кількості пацієнтів є показником того, що держава запроваджує практичне застосування права на безоплатну медицину, яке закріплене в Конституції України. Негативними моментами є незабезпеченість медичних закладів відповідним матеріально-технічним оснащенням, яке необхідне для надання якісного медичного обслуговування [1, с. 145].

Б. Логвиненко вказує на «безсистемність у системі охорони здоров'я України як головну проблему сьогодення. Прояви цієї проблеми відбиваються на: 1) реальному забезпеченні гарантованого

Конституцією України права на охорону здоров'я у частині надання безоплатної медичної допомоги; 2) відсутності чітко визначеної державної політики у сфері охорони здоров'я; 4) невизначеності кінцевих результатів та строків завершення медичної реформи; 4) ефективності організації карантинних заходів щодо протидії поширенню COVID-19; 5) стані економічної стабільності та обороноздатності держави» [2, с. 54].

В. Теремецький та І. Чеховська звертають увагу на гарантоване законодавцем право на безоплатну медичну допомогу. Ця гарантія є надважливою у сучасних умовах військового стану, коли значна кількість людей потребує медичної допомоги і не має можливості оплатити медичні послуги [3, с. 468].

Г. Пашков вказує на нездатність системи забезпечити за рахунок бюджетного фінансування належний рівень надання медичних послуг, що змушує людей до пошуку альтернативних шляхів задоволення своїх потреб в охороні здоров'я. Доступ до послуг отримують в першу чергу ті пацієнти, які можуть за них заплатити. А відсутність на сьогодні в Україні чітко визначеного переліку послуг, на безоплатне надання яких можуть розраховувати всі громадяни, в принципі сприяє субсидуванню для всіх з боку малозабезпечених пацієнтів. Пацієнти отримують послуги не тільки завдяки власним внескам, але й через перерозподіл ресурсів на їх користь за рахунок тих, хто не здатен заплатити [5, с. 64].

На думку В. Теремецького та С. Книша — незважаючи на зовнішню схожість цивільно- та адміністративно-правових відносин у сфері охорони здоров'я, вони є різноманітними з точки зору суб'єктів, між якими ці відносини виникають, та підстав їх виникнення [6, с. 52].

Отже, маючи різну оцінку правових явищ в медичній сфері, експерти-правознавчі одностайні стосовно того, що медична сфера з її проблематикою, передусім фінансовою та організаційною є в корені відмінною від інших сфер правового регулювання і не піддається ототожненню, або механічному перенесенню механізмів правового регулювання суміжних галузей. Щодо вирішення проблемних моментів теж є різні думки.

Г. Муляр вказує на доцільність створення незалежної від МОЗ України Національної інспекції з акредитації та оцінки охорони здоров'я як органу громадського контролю [4].

На думку авторів монографії за заг. ред. проф. С. Стеценка, інтегральним явищем, що здатне покращити стан справ у вітчизняній охороні здоров'я та містить чіткий правовий вимір, виступає єдиний медичний простір, формування якого намагаються здійснити в Україні. Як видається, успішному запровадженню єдиного медичного простору як складного, багато-компонентного

явища перешкоджає відсутність належної науково обґрунтованої концепції його побудови. Це завдання може бути реалізованим за умови застосування комплексного підходу. Однією з підвалин такого роду діяльності може стати формування медико-правової моделі єдиного медичного простору України з подальшим напрацюванням конкретних пропозицій щодо внесення змін до чинного законодавства [7, с. 13].

Подібних же концептуальних засад дотримується О. Сіделковський, в своєму монографічному дослідженні роблячи особливий акцент на тому, що приватні медичні заклади невід'ємною частиною єдиного медичного простору України [8] а в відповідній статті зазначаючи, що «ми маємо ініціювати не лише розгляд загальних питань, але і певні елементи медичної реформи, які мають дискусійний характер та які певним чином створюють проблеми у сприйнятті суспільством шляхів удосконалення правового регулювання медичної діяльності, формування єдиного медичного простору України» [9, с. 101–12].

В цілому одностайні з юристами і представники медичних наук та державного управління і публічного адміністрування, що працюють за медичною тематикою.

В Україні здійснюється глобальна адміністративна реформа, головна мета якої — поетапне створення такої системи публічного управління, яка б забезпечила розвиток України як правової держави з високим рівнем життя, соціальної стабільності, культури та демократії. У процесі реформування вже тривалий час перебуває і національна сфера охорони здоров'я. На переконання авторів дослідження, моделлю загальнодержавної системи медичного забезпечення громадян України має стати єдиний медичний простір. Ґрунтуючись на викладеному вище, робиться висновок про те, що: охорона здоров'я України є надзвичайно складною системою державних і громадських заходів правового, економічного, соціального, наукового, культурного, освітнього, організаційного, технічного, санітарно-гігієнічного тощо характеру; у процесі реформування національної сфери охорони здоров'я моделлю загальнодержавної системи медичного забезпечення громадян України має стати єдиний медичний простір [9].

Ми вважаємо, що місце Національної служби здоров'я України бути одним з ключових системоутворюючих учасників медичного простору, поєднуючи в собі повноваження фінансування, вивчення ситуації, взаємодії з закладами охорони здоров'я на партнерських засадах і на основі отриманої і узагальненої інформації — виробляти пропозиції щодо «забезпечення формування» [11] (саме в такому формулюванні це вжито в відповідному нормативно-правовому акті) державної політики у сфері державних фінансових гарантій ме-

дичного обслуговування населення. Наголошуємо, що забезпечення формування державної політики це не одне і те саме, що формування державної політики, а набір певних засобів і інструментів, які підвищують ефективність тих чи інших напрямів державної політики.

Висновки. Національна служба здоров'я України має декілька рівнів регулювання адміністративно-правового статусу, зокрема в своїй основі це центральний орган виконавчої влади, створений у формі служби, що означає, що не господарські (агентство) і не контрольні (інспекція) повноваження, а саме організаційні лежать в основі його створення і діяльності. По-друге, даний орган зосереджений на забезпеченні оптимального використання бюджетних коштів, що передбачені

для організації медичного обслуговування, тобто фінансові повноваження для нього є визначальними. Фінансові повноваження доповнюються програмними, тобто включають досягнення цілей державної політики у сфері охорони здоров'я шляхом виконання програми медичних гарантій. І третім елементом адміністративно-правового статусу можна назвати забезпечення зворотнього зв'язку між державною політикою і суспільством шляхом розробки пропозицій щодо забезпечення формування державної політики, такі повноваження можна сміло назвати політичними. Отже Національна служба здоров'я України є органом центральної виконавчої влади, який наділений фінансовими, програмно-організаційними та політичними повноваженнями.

Література

1. Шлапко Т. В., Тверитінова Д. О. Історичний розвиток вітчизняного законодавства в сфері медичного обслуговування населення Прикарпатський юридичний вісник. 2019. № 3 (28), Т. 1. С. 142–146.
2. Логвиненко Б. О. Безсистемність у системі охорони здоров'я як головна проблема сьогодення. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. 2020. № 1. С. 50–54.
3. Теремецький В. І., Чеховська І. В. Система гарантій захисту прав людини у приватних відносинах, що виникають у зв'язку з наданням медичних послуг // Приватно-правові засади захисту прав людини у соціальній державі: монографія за заг. ред. І. В. Чеховської. Ірпінь: Державний податковий університет, 2023. 566 с.
4. Муляр Г. В. Адміністративно-правове забезпечення реалізації права на охорону здоров'я. автореф. дис. докт. юр наук. Київ: НАУ. 2021. 39 с.
5. Пашков В. М. Правове забезпечення фінансування громадського здоров'я. Правове регулювання фінансових послуг: національний, європейський, глобалізаційний виміри: матеріали Науково-практичного круглого столу (Суми, 28 січня 2022 р.). Суми: Сумський державний університет, 2022. 100 с.
6. Теремецький В. І., Книш С. В. Розмежування адміністративних і цивільних правовідносин у сфері охорони здоров'я в Україні. Право та державне управління. 2019. № 2 (35), Т. 2. С. 47–52.
7. Єдиний медичний простір України: правовий вимір: монографія / за заг. ред. С. Г. Стеценка. Харків: Право, 2022. 672 с.
8. Сіделковський О. Л. Єдиний медичний простір України: адміністративно-правові засади створення. Київ: Чалчинська Н. В., 2020. 325 с.
9. Сіделковський О. Л. Адміністративно-правовий вимір формування єдиного медичного простору в Україні. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». 2019. Т. 24. С. 96–103.
10. Кошова С. П., Михальчук В. М., Радіш Я. Ф. Єдиний медичний простір України — нова парадигма розвитку національної системи охорони здоров'я. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2021. № 9. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=2203> (дата звернення: 27.06.2023).
11. Про утворення Національної служби здоров'я України: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 р. № 1101. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1101-2017-п#Text> (дата звернення: 27.06.2023).

References

1. Shlapko T. V., Tverytinova D. O. Istorychnyi rozvytok vitchyznianoho zakonodavstva v sferi medychnoho obsluhovuvannya naselennia Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk. 2019. № 3 (28), T. 1. S. 142–146.
2. Lohvynenko B. O. Bezsystemnist u systemi okhorony zdorov'ia yak holovna problema sohodennia. Dniprovskiyi naukovyi chasopys publichnoho upravlinnia, psykhologii, prava. 2020. № 1. S. 50–54.
3. Teremetskyi V. I., Chekhovska I. V. Systema harantii zakhystu prav liudyny u pryvatnykh vidnosynakh, shcho vynykaiut u zv'iazku z nadanniam medychnykh posluh // Pryvatno-pravovi zasady zakhystu prav liudyny u sotsialniy derzhavi: monohrafiia za zah. red. I. V. Chekhovskoy. Irpin: Derzhavnyy podatkovyiy universytet, 2023. 566 s.
4. Muliar H. V. Administratyvno-pravove zabezpechennia realizatsii prava na okhoronu zdorov'ia. avtoref. dys. dokt. yur nauk. Kyiv: NAU. 2021. 39 s.
5. Pashkov V. M. Pravove zabezpechennia finansuvannya hromadskoho zdorov'ia. Pravove rehuliuвання finansovykh posluh: natsionalnyy, yevropeyskyy, hlobalizatsiynyy vymiry: materialy Naukovo-praktychnoho kruhloho stolu (Sumy, 28 sichnia 2022 r.). Sumy: Sumskyy derzhavnyy universytet, 2022. 100 s.
6. Teremetskyi V. I., Knysh S. V. Rozmezhuvannya administratyvnykh i tsyvilnykh pravovidnosyn u sferi okhorony zdorovia v Ukraini. Pravo ta derzhavne upravlinnia. 2019. № 2 (35), T. 2. S. 47–52.

7. Yedynyi medychnyi prostir Ukrainy: pravovyi vymir: monohrafiia / za zah. red. S. H. Stetsenka. Kharkiv: Pravo, 2022. 672 s.
8. Sidelkovskiy O. L. Yedynyi medychnyi prostir Ukrainy: administratyvno-pravovi zasady stvorennia. Kyiv: Chalyhynska N. V., 2020. 325 s.
9. Sidelkovskiy O. L. Administratyvno-pravovyi vymir formuvannia yedynoho medychnoho prostoru v Ukraini. Naukovi pratsi Natsionalnoho universytetu «Odeska yurydychna akademiia». 2019. T. 24. S. 96–103.
10. Koshova S. P., Mykhalechuk V. M., Radysh Ya. F. Yedynyi medychnyi prostir Ukrainy — nova paradyhma rozvytku natsionalnoi systemy okhorony zdorov'ia. Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok. 2021. № 9. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=2203> (data zvernennia: 27.06.2023).
11. Pro utvorennia Natsionalnoi sluzhby zdorov'ia Ukrainy: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 27 hrudnia 2017 r. № 1101. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1101-2017-p#Text> (data zvernennia: 27.06.2023).

Проценко Олена Вікторівна
*науковий співробітник відділу організації наукової роботи;
аспірант поза аспірантурою
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

Protsenko Olena
*Researcher of the Department of Organization of Scientific Work;
Graduate Student outside of Graduate School
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs
ORCID: 0000-0003-4758-3349*

DOI: 10.25313/2520-2308-2023-6-8945

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ТА НАСИЛЬСТВА ЗА ОЗНАКОЮ СТАТІ В ПРАКТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

PROBLEM ISSUES REGARDING THE PREVENTION AND COMBATATION OF DOMESTIC VIOLENCE AND GENDER-BASED VIOLENCE IN PRACTICAL ACTIVITIES

Анотація. Авторкою висвітлено проблемні питання у правозастосовній, практичній діяльності у сфері протидії та запобігання домашнього насильства та насильства за ознакою статі. Проаналізовано поняття «насильство за ознакою статі» та «домашнє насильство», наведено спільні риси та відмінності цих визначень. Проаналізовано основні положення Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Методом аналізу нормативно-правових актів розглянуто можливості та шляхи усунення законодавчих прогалів у вищезазначеному напрямку.

Проаналізовано норми діючого законодавства. Наведено приклади імплементації норм Конвенції ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цим явищем. Наведено переваги нововведених санкцій для органів поліції, які безпосередньо займаються превентивною діяльністю щодо домашнього насильства. У статті розглянуто проблематику ефективного застосування діючого законодавства щодо запобігання та протидії домашнього насильства на практиці. Нагдані дані стосовно кількості вироків у Єдиному державному реєстрі судових рішень за 2022 рік. Наведено статистичні дані щодо показників накладених санкцій, в цьому контексті проаналізовано структуру порушників за ознакою статі. Також наведено показники вчинення адміністративних правопорушень у сфері домашнього насильства та насильства за ознакою статі за минулі роки. Наведено форми прояву домашнього насильства за ознакою статі. Виокремлено суб'єкти, які забезпечують запобігання та протидію домашньому насильству. Проаналізовано заходи щодо протидії домашнього насильства. Узагальнено основні завдання, що покладені на державні органи влади, які забезпечують запобігання та протидію домашньому насильству, в Україні.

Наведено пропозиції щодо вдосконалення корекційних програм по роботі із кривдниками. Наголошено на необхідності розширення повноважень органів Національної поліції. Запропоновано заходи щодо повернення довіри суспільства до суб'єктів протидії домашньому насильству, а також заходи профілактики щодо запобігання проступків за статтю домашнього насильства.

Ключові слова: насильство за ознакою статі, домашнє насильство, ратифікація конвенції, кривдник, жертва, корекційна програма для кривдника, Єдиний реєстр кривдників, систематизація суб'єктів.

Summary. The author highlights problematic issues in law enforcement, practical activities in the field of countering and preventing domestic violence and gender-based violence. The concepts of «gender-based violence» and «domestic violence» are analyzed, common features and differences of these definitions are given. The main provisions of the Law of Ukraine «On Prevention and Combating Domestic Violence» were analyzed. Using the method of analysis of regulatory legal acts, the possibilities and ways of eliminating legislative gaps in the above-mentioned direction were considered.

The norms of the current legislation have been analyzed. Examples of the implementation of the norms of the Convention of the Council of Europe on the prevention of violence against women and domestic violence and the fight against this phe-

nomenon are given. The advantages of the newly introduced sanctions for police bodies directly engaged in preventive activities regarding domestic violence are given. The article examines the problem of effective application of the current legislation on the prevention and counteraction of domestic violence in practice. Data on the number of sentences in the Unified State Register of Court Decisions for 2022 are provided. Statistical data on the indicators of imposed sanctions are presented, in this context, the structure of offenders by gender is analyzed. Indicators of the commission of administrative offenses in the field of domestic violence and gender-based violence over the past years are also given. Forms of domestic violence by gender are given. Subjects that ensure prevention and countermeasures against domestic violence are singled out. Measures to combat domestic violence were analyzed. The main tasks assigned to state authorities, which ensure the prevention and counteraction of domestic violence in Ukraine, are summarized.

Suggestions for improving correctional programs for work with offenders are given. The need to expand the powers of the National Police was emphasized. Measures are proposed to restore public trust in the subjects of combating domestic violence, as well as preventive measures to prevent misdemeanors under the article of domestic violence.

Key words: *gender-based violence, domestic violence, ratification of the convention, offender, victim, correctional program for the offender, Unified register of offenders, systematization of subjects.*

Постановка проблеми. В умовах воєнного стану на території України актуальною залишається тема домашнього насильства та насильства за ознакою статі. 20 червня 2022 року Верховна Рада України ратифікувала Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству (Стамбульська конвенція). Це документ, що запроваджує міжнародний стандарт захисту жінок від усіх форм насильства, включно з домашнім та дозволяє створювати нові можливості міжнародного співробітництва для захисту громадян. На сьогодні цей документ підписано 47 країнами, але ратифіковано його лише 36-ма разом з Україною. В Україні конвенцію було підписано ще у листопаді 2011 року, проте ратифіковано тільки зараз.

Ідеологією цього документу є руйнування гендерних стереотипів відносно насильства над жінками. Метою Конвенції є захист прав осіб жіночої та чоловічої статі від проявів насильства та дискримінації. Основним питанням документу є криміналізація вищевказаних проступків та забезпечення відповідної санкції за їх вчинення. В законодавстві України адміністративного та кримінального кодексів вже є статті щодо відповідальності за правопорушення за напрямом домашнього насильства та насильства за ознакою статі, але відносно видів насильства їх зміст дуже вузький, що вимагає перегляду цих нормативно-правових актів.

Також після ратифікації Стамбульської конвенції законодавство України набуває міжнародного рівня, в зв'язку з чим з'являється можливість покарання кривдників за кордоном [2; 3].

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. В науковому аспекті ці питання досліджували О.Проценко [5; 13], О. Бочковий [7], А. Собакарь [7], А. Фоменко [9; 10] Л. Наливайко [14], Н. Висоцька [17] та інші. Однак на теперішній час, в зв'язку введенням воєнного стану на території України, цей напрям потребує ретельнішого дослідження та вивчення з практичної точки зору.

Метою статті є висвітлення проблемних питань у правозастосовній, практичній діяльності у сфері протидії та запобігання домашнього насильства та насильства за ознакою статі. Методом аналізу нормативно-правових актів розглянуто можливості та шляхи усунення законодавчих прогалин у вищезазначеному напрямку.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо існуючі нормативно-правові акти, які діють на території України щодо протидії та запобігання домашньому насильству та насильству за ознакою статі. Наприклад, ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування» [4]. В зазначеній статті узагальнено види насильства та додано категорію щодо заборонного припису. Розглянемо термінологію.

В статті автора [5] вказано, що домашнє насильство та насильство за ознакою статі є проявами порушень прав людини та основними перешкодами забезпечення гендерної рівності. Також слід відзначити, що домашнє насильство розуміє під собою ще низку різних його форм, які перелічені в Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (2017).

Термін «насильство за ознакою статі» є більш сучасним та має розширений спектр напрямів, які охоплюють низку актуальних проблем, але вперше згадується у Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [6]. На відміну від «домашнього насильства», насильство за ознакою статі відноситься більше до гендерної складової, про що зазначає автор у своїй публікації та акцентує увагу на тому, що найближчим терміном до гендерного насильства є «насильство щодо жінок», про яке тлумачить Декларація про викорінення насильства щодо жінок прийнята ООН у 1993 році [7]. В той час як термін «домашнє насильство» не має такого широкого обсягу в сучасному законодавстві, незважаючи

на те, що має безліч споріднених термінів у юриспруденції.

Так, 06.12.2017 року на виконання Конвенції ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цим явищем до Кримінального Кодексу України було імплементовано статтю 126-1, якою криміналізовано відповідальність за вчинення домашнього насильства. Також внесено р. XIII-1 ст. 91-1 Кримінального Кодексу України, що визначає обмежувальні заходи, які застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство [8]. Для органів поліції, які безпосередньо займаються превентивною діяльністю щодо домашнього насильства, введення такої санкції є безперечним плюсом, тому що обмежувальні заходи допомагають попередити виникнення нових випадків щодо протиправної поведінки кривдника. Отже, таке нововведення в законодавстві надає більше можливостей щодо забезпечення зменшення кількості випадків домашнього насильства та правопорушень в цілому. Як вказує у своїх науковій праці автор [9] для забезпечення ефективного викорінення злочинності всі підрозділи правоохоронних органів повинні безперервно взаємодіяти між собою.

Згідно Єдиного державного реєстру судових рішень, у 2022 році в Дніпропетровській області винесено 46 обвинувальних вироків за статтею 126-1 Кримінального Кодексу України. Враховуючи кількість звернень громадян із письмовими заявами до органів Національної поліції — це дуже малий відсоток винесених стягнень у кримінальному провадженні [11]. Доказування «системності» вчинення проступків у сфері насильства є однією з основних причин такої малої кількості винесень обвинувальних вироків. В зазначеній статті вказані лише три види домашнього насильства: фізичне, психологічне та економічне. Для встановлення факту кримінального правопорушення потерпілій особі повинно бути завдано фізичні або психологічні страждання, які призводять до проблем зі здоров'ям, погіршення якості життя та інші супутні ознаки. Санкцією ж за такі протиправні діяння є відбування на громадських роботах терміном від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до двох років.

Протягом 2021 року установи, що забезпечують протидію домашньому насильству, зареєстрували 284 тисячі звернень про вчинення домашнього насильства. Приблизно 1,5 млн людей в Україні зіштовхувались з домашнім насильством та не звертались з заявами до поліції, тому що не вірили в отримання допомоги або через залякування. Але покарання у вигляді адміністративної відповідальності, а саме штрафу, за вчинення домашнього насильства становить всього лише 320 та 680 грн. Іншими словами, порівняно з країнами

Європи, законодавство України потребує значного доопрацювання.

Інша ситуація складається з адміністративними правопорушеннями у сфері домашнього насильства. Згідно аналітичного звіту ЮРФЕМ, загальна кількість накладених судами першої інстанції санкцій, в результаті розгляду справи про притягнення саме до адміністративної відповідальності за ст. 173-2 КУпАП в областях, в яких проводилась аналітика, загалом становить за період березень-червень 2022 року 2156 одиниць. З них статистичні дані вказують на те, що в 52% справ кривдниками виступали особи чоловічої статі, які вчиняли насильство відносно дружини або співмешканки. Тим часом особи жіночої статі в ролі кривдниць виступали в 6% справ. У 20% кривдниками є діти відносно батьків або інших членів сім'ї. Інші 11% в ролі кривдників виступили — члени сім'ї чоловічої статі (брат, зять, свекор, чоловік доньки тощо). Враховуючи аналітичні відсоткові показники, можна підсумувати те, що в більшості випадків у ролі осіб, які вчиняють домашнє насильство, виступають чоловіки відносно жінок. Статистичні дані щодо постраждалих осіб наведено на рис. 1 [12].

Весь цей час основні сили направлено на вдосконалення та посилення нормативно-правового підґрунтя в сфері запобігання та протидії домашнього насильства та насильства за ознакою статі. Як вказує автор [13] підхід до вирішення цієї проблеми повинен бути комплексним та згуртованим.

Зокрема, домашнє насильство та насильство за ознакою статі може мати такі форми прояву як: ляпаси, стусани, штовхання, образи, погрози, зокрема, інших осіб, приниження, переслідування, залякування чи інші дії, спрямовані на обмеження вираження волі, позбавлення волі, побої, мордування, тілесні ушкодження, будь-які діяння сексуального характеру без згоди чи в присутності дитини, залишення в небезпеці, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, грошей чи документів та інші. Будь-яке з вищезазначених діянь є підставою для звернення до органів Національної поліції з письмовою заявою.

В багатьох випадках кривдник деперсоналізує жертву та вважає, що має повну владу над нею. В результаті постійного залякування кривдником жертви відбувається замовчування фактів, що вказують на вчинення домашнього насильства або насильства за ознакою статі. Замовчуючи проблему, жертва, у кращому випадку, сублімує свої переживання у побутовому житті та на фоні стереотипного, соціального мислення, вважає поведінку кривдника нормою. У найгіршому — виникає ряд небезпечних та шкідливих для життя і здоров'я постраждалої особи наслідків серед яких алкоголізм, психічні захворювання, пошкодження майна, тяжкі тілесні ушкодження, самогубство, вбивство або смерть. Отже, таким чином, вчинення

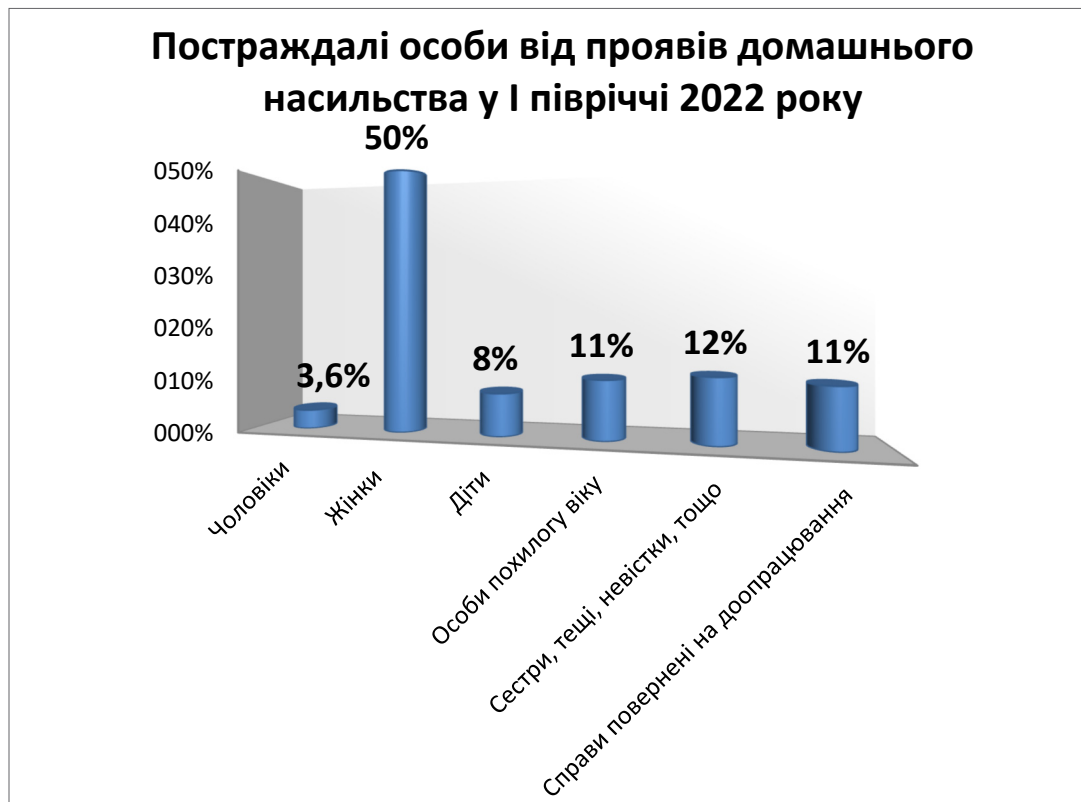

Рис. 1. Статистичні дані щодо постраждалих осіб

адміністративного проступку вже трансформується у кримінальний проступок та тягне за собою кримінальну відповідальність.

Кваліфікація домашнього насильства є латентною, причиною чого є його примноження та поширення, є недовіра жертв до правоохоронної та правозахисної систем. Інститутам громадянського суспільства належить ключова роль щодо повернення довіри до суб'єктів протидії домашньому насильству [14].

Незважаючи на це, владою було розроблено ряд законодавчих заходів впливу щодо протидії домашньому насильству у майбутньому. Але ці заходи тільки набирають обертів у правоохоронній сфері та у сфері судочинства, тому ще не мають правильно відпрацьованого системного механізму їх забезпечення.

Суб'єктами, які забезпечують запобігання та протидію домашньому насильству, є:

- 1) спеціально уповноважені органи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- 2) установи та органи, на які покладено функції із здійснення заходів вищезазначеної сфери;
- 3) спеціалізовані та загальні служби, які надають послуги з підтримки постраждалих осіб;
- 4) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах.

Основними завданнями, покладеними на державні органи влади, які забезпечують запобіган-

ня та протидію домашньому насильству, у нашій країні є:

- 1) Недопущення домашнього насильства.
- 2) Злагожене, комплексне та взаємне реагування щодо випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі суб'єктами, які мають такі повноваження.
- 3) Забезпечення та надання своєчасної допомоги та правового захисту особам, які стали жертвами домашнього насильства.
- 4) Всебічний розгляд справи у судовому порядку та розслідування випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі. Притягнення особи, що вчинила домашнє насильство до адміністративної або кримінальної відповідальності [15].

В ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» розписано основні вживані терміни, які застосовуються безпосередньо в вищезазначеному законі. Переглянувши їх перелік можна побачити тлумачення щодо програми для кривдника, програми для постраждалої особи, профілактичного обліку. Щодо останнього можна зазначити, що в Україні було створено базу Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі. У п. 13 ст. 1 ЗУ щодо домашнього насильства зазначено, що відносно кривдника повинні вживатись заходи профілактики щодо запобігання проступків за статтею домашнього насильства [16]. Чи працюють вони насправді та який перелік цих заходів?

Державний реєстр кривдників допомагає відслідкувати моменти щодо повторності випадків домашнього насильства, дослідити хронологію вчинення проступків в цій та інших сферах порушення законодавства. Аналізуючи вищезазначене відповідною відповідальною особою повинні вживатись заходи щодо протидії домашнього насильства. Один з цих обмежувальних заходів, який вказано в ст. 91–1 ККУ — корекційна програма для кривдників. Вона дозволяє особам, які стали учасниками життєвих, сімейних конфліктів розглянути проблему з різних сторін, усвідомити та взяти на себе відповідальність щодо можливих наслідків протиправної поведінки тощо. Згідно статті 39¹ в судовому порядку під час прийняття рішення про накладення стягнення за вчинення адміністративного проступку кривдника, який вчинив домашнє насилля чи насильство за ознакою статі одночасно судовим органом може бути направлено на проходження (згідно Закону України) корекційної програми.

Висновки. На нашу думку з кривдником та жертвою під час проходження корекційних про-

грам повинні працювати поліцейські та поліцейські психологи, а не служби, які підпорядковуються Міністерству соціальної політики, виконавчі органи та інші. Інформація щодо бази профілактичного обліку кривдників повинна бути в доступі лише в уповноважених на це осіб. Виклики, які надходять до чергової частини з приводу вчинення домашнього насильства, повинні обслуговуватись працівниками Національної поліції, які працюють лише за цим напрямом. У контексті вищезазначеного притулки, шелтери та кризові кімнати для осіб, які стали жертвами домашнього насильства повинні мати пряме спрямування та також підпорядковуватись органам Національної поліції. Розширення повноважень органів Національної поліції забезпечить інтегрований, комплексний підхід до вирішення питання щодо протидії домашнього насильства, а разом і з тим іншим адміністративним та кримінальним правопорушенням, які тягнуть за собою негативні наслідки як для жертви, так і для кривдника та оточуючого суспільства.

Література

1. Конституція України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution> (дата звернення: 27.05.2023)
2. Бліндюк М. Що таке Стамбульська конвенція й чому святкують її ратифікацію в Україні. Суспільне. 2022. URL: <https://suspilne.media/252040-so-take-stambulska-konvencia-j-comu-svatkuut-ii-ratifikaciju-v-ukraini/> (дата звернення: 27.05.2023)
3. Верховна рада України ратифікувала конвенцію ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству. ПрАТ Укргідроенерго. 2022. URL: https://uhe.gov.ua/media_tsentr/novyny/verkhovna-rada-ukraini-ratifikuvala-konvenciyu-radi-evropi-pro-zapobigannya (дата звернення: 27.05.2023)
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР). 1984. додаток до № 51. Ст. 1122. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 28.05.2023)
5. Проценко О.В. Запобігання насильству в сім'ї — особиста справа кожного! // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2020. № 1(104). С. 287–293. URL: https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2020/05/s1_ua/47.pdf (дата звернення: 28.05.2023)
6. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2005. № 52. Ст. 561. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15> (дата звернення: 15.04.2023)
7. Собакарь А., Бочковий О. Відокремлення насильства за ознакою статі (гендерно-обумовлене насильство) як окремого виду адміністративного правопорушення // Честь і Закон. 2022. Т. 1. № 80. С. 58–65. URL: <http://chiz.nangu.edu.ua/article/view/262466> (дата звернення: 15.04.2023)
8. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами: Закон України від 6 грудня 2017 р. № 2227-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#Text> (дата звернення: 15.04.2023)
9. Фоменко А.Є. Теоретико-прикладні засади кримінологічної діяльності Національної поліції України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2020. 32 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/10670> (дата звернення: 19.04.2023)
10. Bryhinets O., Shapoval R., Bakhaieva A., Pchelin V., Fomenko A. Problems of intellectual property in the national security system of the country. Entrepreneurship and Sustainability. 2021. Iss. 8(3). P. 471–486. doi: [http://doi.org/10.9770/jesi.2021.8.3\(30\)](http://doi.org/10.9770/jesi.2021.8.3(30))
11. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Page/1> (дата звернення: 27.05.2023)
12. Звіт «домашнє насильство в Україні: реагування в умовах війни (і півріччя 2022 року)». Юрфем. 2022. URL: <https://jurfem.com.ua/domashne-nasylstvo-reahuvannya-v-umovakh-viyny/> (дата звернення: 19.04.2023)

13. Проценко О.В. Забезпечення рівня захищеності осіб від проявів домашнього насильства // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2021. № 2(111). С. 186–190. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/6827/1/28.pdf> (дата звернення: 28.05.2023)

14. Наливайко Л.Р. Домашнє насильство як перешкода становленню громадянського суспільства: сучасні тенденції та перспективи подолання в Україні // Проблеми формування громадянського суспільства в Україні: виклики та колізії: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 травня 2020 р.). Дніпро: ДДУВС, 2020. С. 21–25.

15. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2018. № 5. Ст. 35. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 15.04.2023)

16. Висоцька Н. Історико-правовий аналіз кримінально-правової протидії домашньому насильству в Україні // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2021. Т. 21, № 1. С. 24–31.

References

1. Konstytutsiia Ukrainy. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution> (date of access: 27.05.2023)
2. Blindiuk M. Shcho take Stambulska konventsiiya y chomu sviatkuut yii ratyfikatsiiu v Ukraini. Suspilne. 2022. URL: <https://suspilne.media/252040-so-take-stambulska-konvencia-j-comu-svatkuut-ii-ratifikaciu-v-ukraini/> (date of access: 27.05.2023)

3. Verkhovna rada Ukrainy ratyfikovala konventsiiu rady Yevropy pro zapobihannia nasyilstvu shchodo zhinok i domashnomu nasyilstvu. PrAT Ukrhidroenerho. 2022. URL: https://uhe.gov.ua/media_tsentr/novyny/verkhovna-rada-ukraini-ratifikovala-konvenciyu-radi-evropi-pro-zapobigannya (date of access: 27.05.2023)

4. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainskoi RSR (VVR). 1984. dodatok do № 51. St. 1122. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (date of access: 28.05.2023)

5. Protsenko O.V. Zapobihannia nasyilstvu v simi — osobysta sprava kozhnoho! // Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav. 2020. № 1(104). S. 287–293. URL: https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2020/05/s1_ua/47.pdf (date of access: 28.05.2023)

6. Pro zabezpechennia rivnykh prav ta mozhlyvostei zhinok i cholovikiv: Zakon Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). 2005. № 52. St. 561. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15> (date of access: 15.04.2023)

7. Sobakar A., Bochkovi O. Vidokremlennia nasyilstva za oznakoiu stati (henderno-obumovlene nasyilstvo) yak okremoho vydu administratyvnoho pravoporushennia // Chest i Zakon. 2022. Т. 1. № 80. S. 58–65. URL: <http://chiz.nangu.edu.ua/article/view/262466> (date of access: 15.04.2023)

8. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho ta Kryminalnoho protsesualnoho kodeksiv Ukrainy z metoiu realizatsii polozhen Konventsii Rady Yevropy pro zapobihannia nasyilstvu stosovno zhinok i domashnomu nasyilstvu ta borotbu iz tsymy yavlyshchamy: Zakon Ukrainy vid 6 hrudnia 2017 r. № 2227-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#Text> (date of access: 15.04.2023)

9. Fomenko A. Ie. Teoretyko-prykladni zasady kryminolohichnoi diialnosti Natsionalnoi politsii Ukrainy: avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk: 12.00.08. Kharkiv, 2020. 32 s. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/10670> (date of access: 19.04.2023)

10. Bryhinets O., Shapoval R., Bakhaieva A., Pchelin V., Fomenko A. Problems of intellectual property in the national security system of the country. Entrepreneurship and Sustainability. 2021. Iss. 8(3). P. 471–486. doi: [http://doi.org/10.9770/jesi.2021.8.3\(30\)](http://doi.org/10.9770/jesi.2021.8.3(30))

11. Iedyni derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Page/1> (date of access: 27.05.2023)

12. Zvit «domashnie nasyilstvo v Ukraini: reahuvannia v umovakh viiny (i pivrichchia 2022 roku)». Yurfem. 2022. URL: <https://jurfem.com.ua/domashne-nasyilstvo-reahuvannya-v-umovakh-viyny/> (date of access: 19.04.2023)

13. Protsenko O.V. Zabezpechennia rivnia zakhyschenosti osib vid proiaviv domashnoho nasyilstva // Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav. 2021. № 2(111). S. 186–190. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/6827/1/28.pdf> (date of access: 28.05.2023)

14. Nalyvaiko L.R. Domashnie nasyilstvo yak pereshkoda stanovlenniu hromadianskoho suspilstva: suchasni tendentsii ta perspektyvy podolannia v Ukraini // Problemy formuvannia hromadianskoho suspilstva v Ukraini: vyklyky ta kolizii: materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. (m. Dnipro, 15 travnia 2020 r.). Dnipro: DDUVS, 2020. S. 21–25.

15. Pro zapobihannia ta protydiiu domashnomu nasyilstvu: Zakon Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR). 2018. № 5. Ст. 35. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (date of access: 15.04.2023)

16. Vysotska N. Istoryko-pravovyi analiz kryminalno-pravovoi protydii domashnomu nasyilstvu v Ukraini // Yurydychnyi chasopys Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav. 2021. Т. 21, № 1. С. 24–31.

Шопіна Ірина Миколаївна
*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інститут права
Львівський державний університет внутрішніх справ*

Shopina Iryna
*Doctor of Science in Law, Professor
Professor of Department of Administrative and Legal Disciplines
Institute of Law
Lviv State University of Internal Affairs
ORCID: 0000-0003-3334-7548*

Салій Михайло Анатолійович
*слухач підготовчих курсів
Національного університету «Києво-Могилянська академія»*
Salii Mykhailo
*Student of Preparatory Courses
National University of Kyiv-Mohyla Academy
ORCID: 0009-0001-9179-7910*

DOI: 10.25313/2520-2308-2023-6-8993

ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ ЯК СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ ДО ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ: ПРАВОВИЙ ПОГЛЯД

MILITARY PATRIOTIC EDUCATION OF CHILDREN AND YOUTH AS A COMPONENT OF PREPARATION FOR MILITARY SERVICE: LEGAL VIEWPOINT

Анотація. Метою статті є визначення правових аспектів військово-патріотичного виховання дітей та молоді як складової підготовки до військової служби.

Проаналізовано сучасний стан правового регулювання військово-патріотичного виховання. Акцентовано увагу на недоліках законодавства у досліджуваній сфері. З'ясовано, що правове забезпечення військово-патріотичного виховання знаходиться на самому початку свого розвитку і потребує низки заходів наукового, організаційного, психологічного та педагогічного спрямування.

Поняття військово-патріотичного виховання сформульовано як заохочення і підтримку формування у індивіда високого рівня соціальної відповідальності за захист своєї держави, територіальної громади та громадянського суспільства, а також готовності до несення військової служби в умовах мирного та воєнного стану.

Запропонована класифікація функцій, які виконує військово-патріотичне виховання у системі підготовки до військової служби. Функція соціалізації дає змогу сформувати у молоді активну життєву позицію, яка передбачає високий рівень соціальної відповідальності за безпеку суспільства та держави. Адаптаційна функція військово-патріотичного виховання дозволяє індивіду швидко та безперешкодно розпочати військову службу, заощадити свої адаптаційні зусилля та реалізувати принципи гуманізму, збереження життя, фізичного та психічного здоров'я особового складу. Функція безперервного розвитку обумовлює постійну потребу особистості в удосконаленні своїх загальновійськових та спеціальних знань, вмінь та навичок, засвоєнні методик та прийомів військового лідерства. Інформаційна функція військово-патріотичного виховання створює широку обізнаність дітей та молоді щодо функціонування сектору безпеки і оборони, основних прав та обов'язків громадянина, пов'язаних із захистом держави, особливостей військової кар'єри та необхідних для її успішності внутрішніх та зовнішніх факторів.

Ключові слова: підготовка до військової служби, військово-патріотичне виховання, національно-патріотичне виховання, соціально-ціннісні потреби військовослужбовців, правове забезпечення, правові засади, Збройні Сили України.

Summary. The purpose of the article is to determine the legal aspects of the military-patriotic education of children and youth as a component of the preparation of military service.

The legal regulation of military-patriotic education was the subject of analysis. Attention is focused on the shortcomings of the legislation in the area under study. Arguments are given that the legal support of military-patriotic education is at the very beginning of its development and requires a number of scientific, organizational, psychological and pedagogical measures.

The concept of military-patriotic education is formulated as encouragement and support for the formation of a high level of social responsibility in the individual for the protection of his state, territorial society and civil society, as well as readiness for military service in peace and martial law.

A classification of functions is proposed, performed by military-patriotic education in the system of preparation for military service. The function of socialization allows young people to form an active life position, which implies a high level of social responsibility for the security of society and the state. The adaptive function of military-patriotic education allows an individual to quickly and freely begin military service, save his adaptive efforts and implement the principles of humanism, preservation of life, physical and mental health of personnel. The function of continuous development determines the constant need of the individual to improve his general and special knowledge, skills, and master the methods and techniques of military leadership. The information function of military-patriotic education creates a broad awareness of children and youth about the functioning of the security and defense sector, the basic rights and obligations of a citizen related to the defense of the state, the characteristics of a military career and the internal and external factors necessary for its success.

Key words: preparation for military service, military-patriotic education, national-patriotic education, social and value needs of military personnel, legal support, legal foundations, Armed Forces of Ukraine.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Повномасштабна збройна російська агресія проти України надзвичайно загострила проблему комплектування Збройних Сил України та інших військових формувань високомотивованим та високопрофесійним особовим складом, здатним успішно виконувати службово-бойові завдання. Система підготовки до військової служби потребує нині кардинальної перебудови з урахуванням актуальних загроз територіальній цілісності та недоторканості нашої держави, розвитку міжнародного гуманітарного права, особливостей сучасної військової техніки та озброєнь тощо. Потреба у вдосконаленні правового забезпечення військово-патріотичного виховання обумовлена нині провідною роллю ціннісно-мотиваційної сфери особистості, яка визначає активність та наполегливість під час освоєння військових професій та адаптації до вимог військової служби.

Натомість, як свідчить аналіз суспільних процесів, пов'язаних із мобілізацією на військову службу, система військово-патріотичного виховання є недосконалою і не дозволяє належним чином забезпечити консолідацію Збройних Сил України та громадянського суспільства, що є вкрай необхідним під час правового режиму воєнного стану. Здійснення противником інформаційно-психологічних операцій, спрямованих на дискредитацію працівників територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, на опорювання легітимності їх існування, російська підтримка інформаційних ресурсів, які поширюють неправдиві відомості про військову службу, обумовлюють необхідність системно і комплексно протистояти деструктивній пропаганді. Вказане слугує підтвердженням актуальності розгляду

правових особливостей військово-патріотичного виховання дітей та молоді як складової підготовки до військової служби.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблеми, пов'язані з підготовкою до військової служби та забезпеченням виховного процесу, розглядалися переважно у дослідженнях науковців — представників філософських, педагогічних та психологічних наук, а також науки державного управління, і лише деякі аспекти означеної проблематики знайшли своє відображення у правових науках. Так, В. Александров визначив особливості правового регулювання підготовки до військової служби на початку 2000-х років та зробив висновок про необхідність його вдосконалення [1]. В. Гаврилук розглядає організаційно-педагогічні аспекти військово-патріотичного виховання учнівської молоді засобами позашкільної освіти і робить висновок, що активізація процесів у досліджуваній сфері дозволить вдосконалити систему початкової військової підготовки держави, забезпечить формування в учнівської молоді готовності до захисту України та вміння протистояти зовнішнім загрозам [2, с. 15]. О. Дзьобань у своїх роботах концентрує увагу на правовому вихованні в контексті співвідношення права і моралі, і робить висновок, що тільки у своїй єдності етичне і правове виховання можуть забезпечити трансформацію етичних і правових цінностей у сферу реальних суб'єктів [3, с. 181–182]. В. Івашковський дослідив військово-патріотичне виховання учнівської молоді як засіб формування суб'єкта громадянського суспільства [4, с. 124–132]. В. Федоренко вивчає традиції та патріотизм у системі військово-правового виховання як чинники національної ідентичності військовослужбовців

і доходить висновку, що, розвиваючи найкращі військові традиції та патріотизм у частині чи підрозділі, командир, офіцер і сержанти структур виховної роботи полегшують статутну й соціальну регуляцію життя військовослужбовців, сприяють організації повноцінного відпочинку, розвитку найкращих морально-правових і бойових якостей воїнів [5, с. 155]. Однак правові особливості військово-патріотичного виховання дітей та молоді як складова підготовки до військової служби ще недостатньо досліджені у роботах правознавців.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення правових аспектів військово-патріотичного виховання дітей та молоді як складової підготовки до військової служби.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Проблема військово-патріотичного виховання є достатньо складною до вивчення, що обумовлено впливом на означений процес різних за своїм походженням факторів: політичних, правових, морально-етичних, психологічних, фізіологічних тощо. Традиційно проблеми виховання були предметом вивчення педагогічних наук, однак виховання військовослужбовця як прикладна проблема, що потребує залучення методів різних галузей наукового знання, має свої відмінності.

Метою військово-патріотичного виховання в його широкому розумінні є підвищення ступеня готовності майбутніх військовослужбовців до виконання службово-бойових завдань під час проходження військової служби. Готовність до військової служби є складною категорією, яка поєднує у собі мотиваційну, інтелектуальну, фізичну, психологічну та інші складові, і визначається диференційовано, з урахуванням конкретних вимог до розвиненості професійних якостей військовослужбовця та умов несення служби. Аналіз ст.ст.8–13 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» дозволяє виокремити найбільш важливі з точки зору законодавця форми та етапи підготовки до військової служби [6], однак форми, види, функції військово-патріотичного виховання (у тексті закону вжито термін «патріотичне виховання») залишається невизначеними.

В інших правових актах можна знайти згадування про важливість патріотичного (національно-патріотичного) виховання, однак його змістовні та структурні ознаки, які дають змогу скласти розгорнуте уявлення про сутність означеного феномену, ще не здобули свого законодавчого закріплення. Так, у Законі України «Про освіту» наголошується на важливості виховання патріотизму, поваги до культурних цінностей Українського народу, його історико-культурного надбання і традицій, визначено, що вказані категорії є засадами державної політики у сфері освіти та

принципами освітньої діяльності [7], однак про існування військово-патріотичного виховання та його роль та місце у структурі патріотичного виховання не згадується.

Поняття військово-патріотичного виховання ми можемо знайти у Законі України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». В ньому досліджувана категорія визначається як наскрізний виховний процес, спрямований на формування у громадян України оборонної свідомості, готовності до національного спротиву, підвищення суспільної значущості та поваги до військової служби, мотивації громадян до набуття ними необхідних компетентностей у сфері безпеки і оборони [8]. Вказане визначення викликає низку запитань. Зокрема, залишається незрозумілим, що таке наскрізний виховний процес, яке місце у класичних психологічних теоріях особистості займає конструкт «оборонна свідомість», чим керувався законодавець, визначаючи як суб'єктів відносин у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності всі без жодного винятку або застереження міжнародні організації, іноземні юридичні особи тощо.

Відповідь на питання щодо сутності та складових військово-патріотичного виховання мала б надати Стратегія національно-патріотичного виховання, виховання, затверджена Указом Президента України від 18 травня 2019 року № 286/2019. Однак досліджуваний термін згадано там лише один раз, як складову національно-патріотичного виховання [9], без роз'яснення його сутності та ознак.

У Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України, затвердженій наказом Міністерства освіти і науки України від 6 червня 2022 року № 527, зроблено спробу окреслити змістові риси військово-патріотичного виховання. Означений вид виховання названо одним із одним із найбільш актуальних напрямів виховання, яке зорієнтоване на формування у зростаючої особистості готовності до захисту України, розвиток бажання здобувати військові професії, проходити службу у Збройних Силах України як особливому виді державної служби. Його зміст визначається національними інтересами України і покликаний забезпечити активну участь громадян у збереженні її безпеки від зовнішньої загрози [10]. З цього приводу хотілося б зробити декілька зауважень. Виходячи із термінології та стилістики аналізованого правового документу, особистість сприймається як пасивний об'єкт, відносно якого активні суб'єкти виховного процесу здійснюють певні дії. Суб'єкт-об'єктний підхід у педагогіці, по-перше, давно визнано застарілим та таким, що не відповідає принципам людиноцентризму і основам демократичного устрою сучасних цивілізованих правових держав. По-друге, такий підхід є неефективним, оскільки

штучне формування бажань та керування у виховному процесі не інтересами особистості, а виключно національними інтересами, обумовлює відчуження особистості від виховних впливів, опозиційне ставлення до них, і, врешті-решт, робить процес виховання неуспішним.

Однак, безумно, необхідність захисту держави, її територіальної цілісності та недоторканості, її культурного та навколишнього середовища, економіки та громадянського суспільства мають бути враховані як провідні орієнтири у системі військово-патріотичного виховання. Однак при цьому має бути узято до уваги і ціннісно-мотиваційну структуру особистості, яка вже склалася. Саме соціально-ціннісні потреби військовослужбовців обумовлюють їх ставлення до військової служби та особливості військової кар'єри. Джерелом виникнення мотивацій, бажань, прагнень має бути визнаний виключно індивід, а формування його готовності до захисту держави має сприйматися як наслідок формування у нього під впливом сім'ї, освітнього середовища та референтної групи таких якостей, як соціальна відповідальність, готовність до ризику, рішучість, толерантне відношення до болі і травм (зауважимо, що більшість цих якостей у системі загальної середньої освіти сприймаються як небажані для здобувачів освіти).

Отже, правове забезпечення військово-патріотичного виховання знаходиться нині на самому початку свого розвитку, і для його удосконалення необхідно здійснення низки заходів наукового, організаційного, психологічного та педагогічного спрямування. Слід позитивно відзначити зусилля Міністерства у справах ветеранів України, спрямовані на створення нормативно-правового підґрунтя військово-патріотичного виховання із залученням ветеранів, що надає поштовх для розвитку правового забезпечення досліджуваної нами сфери. Однак реалізація системного і комплексного підходу до проблеми військово-патріотичного виховання потребує, на нашу думку, дослідження означеної категорії засобами різних наук, у процесі якого має відбутися змістове наповнення цього феномену з урахуванням викликів сучасності.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. На нашу думку, поняття військово-патріотичного виховання можна визначити як заохочення і підтримку формування у індивіда високого рівня соціальної відповідальності за захист своєї держави, територіальної громади та громадянського суспільства, а також готовності до несення військової служби в умовах мирного та воєнного стану.

Система функцій, які виконує військово-патріотичне виховання у системі підготовки до військової служби, включає наступні елементи.

Першою серед них слід назвати функцію соціалізації. Можливість дитини або молоді людини ефективно функціонувати у соціумі значною мірою залежить від цінностей та переконань, які обумовлюють життєвий шлях громадянина. Військово-патріотичне виховання дає змогу сформувати у молоді засновану на історичних традиціях українського народу активну життєву позицію, яка передбачає високий рівень соціальної відповідальності за безпеку суспільства та держави. Соціалізаційна функція військово-патріотичного виховання дозволяє якісно змінити стан українського суспільства за рахунок витіснення атавізмів та рудиментів радянської епохи у вигляді застарілих уявлень про роль людини як гвинтика у державному механізмі. Натомість, активна життєва позиція передбачає взяття на себе відповідальності за покращення рівня власного життя та життя територіальної громади, закладу освіти тощо.

Адаптаційна функція військово-патріотичного виховання має певні схожі риси з функцією соціалізації, однак акцент в її реалізації припадає на можливість індивіда швидко та безперешкодно розпочати діяльність в різних видах соціального середовища, у тому числі у військових формуваннях. Оскільки Збройним Силам України та іншим мілітарним структурам притаманні особливі військові ритуали, зовнішні ознаки, особлива військова дисципліна, яка пронизує всю структуру військових відносин, завчасна підготовка молоді людини до засвоєння означених особливостей дозволяє попередити професійні кризи, пов'язані з несприйняттям окремих елементів життєдіяльності військових формувань. Функція адаптації спрямована перш за все на заощадження адаптаційних зусиль військовослужбовця на початку проходження ним військової служби і втілює у собі принципи гуманізму, збереження життя, фізичного та психічного здоров'я особового складу.

Функція безперервного розвитку має своїм джерелом концепцію навчання протягом життя і обумовлює постійну потребу особистості в удосконаленні своїх загальновійськових та спеціальних знань, вмінь та навичок, засвоєнні методик та прийомів військового лідерства.

Інформаційна функція військово-патріотичного виховання обумовлює створення широкої обізнаності дітей та молоді щодо функціонування сектору безпеки і оборони, основних прав та обов'язків громадянина, пов'язаних із захистом держави, особливостей військової кар'єри та необхідних для її успішності внутрішніх та зовнішніх факторів.

Напрямами подальших наукових досліджень мають стати визначення форм військово-патріотичного виховання та правового статусу його суб'єктів.

Література

1. Александров В.М. Правове регулювання підготовки громадян України до військової служби. Державне будівництво та місцеве самоврядування. 2010. Вип. 19. С. 109–115.
2. Гаврилук В.Ю. Організаційно-педагогічні аспекти військово-патріотичного виховання учнівської молоді засобами позашкільної освіти. Виховання дітей та учнівської молоді в контексті сучасних соціокультурних викликів: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ-Біла Церква, 2 червня 2022 р.). Біла Церква, 2022. С. 11–15.
3. Дзьобань О.П. Правове виховання в контексті співвідношення права і моралі. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». 2013. № 4 (18). С. 179–184.
4. Івашковський В.В. Військово-патріотичне виховання учнівської молоді як засіб формування суб'єкта громадянського суспільства. Проблеми освіти: науковий збірник Інституту інноваційних технологій і змісту освіти МОН молоді і спорту України. 2012. Вип. 72. С. 124–132.
5. Федоренко В. Традиції та патріотизм у системі військово-правового виховання як чинники національної ідентичності військовослужбовців. Гілея: науковий вісник. 2016. Вип. 104. С. 150–155.
6. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25 березня 1992 року № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 27.06.2023)
7. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 25.06.2023)
8. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України від 13 грудня 2022 року № 2834-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> (дата звернення: 26.06.2023)
9. Стратегія національно-патріотичного виховання, виховання: затверджено Указом Президента України від 18 травня 2019 року № 286/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/286/2019#Text> (дата звернення: 27.06.2023)
10. Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641: наказ Міністерства освіти і науки України від 6 червня 2022 року № 527. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text> (дата звернення: 25.06.2023)

References

1. Aleksandrov V.M. (2010). Pravove rehuliuвання pidhotovky hromadian Ukrainy do viiskovoi sluzhby. Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriadiuvannya, 19, 109–115. [in Ukrainian]
2. Havryliuk V. Yu. (2022). Orhanizatsiino-pedahohichni aspekty viiskovo-patriotychnoho vykhovannya uchnivskoi molodi zasobamy pozashkilnoi osvity. Vykhovannya ditei ta uchnivskoi molodi v konteksti suchasnykh sotsiokulturnykh vyklykiv, 11–15. [in Ukrainian]
3. Dzoban O.P. (2013). Pravove vykhovannya v konteksti spivvidnoshennia prava i morali. Visnyk Natsionalnoho universytetu “Yurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho”, 4 (18), 179–184. [in Ukrainian]
4. Ivashkovskiy V.V. (2012). Viiskovo-patriotychno vykhovannya uchnivskoi molodi yak zasib formuvannya subiekta hromadianskoho suspilstva. Problemy osvity: naukovyi zbirnyk Instytutu innovatsiinykh tekhnolohii i zmistu osvity MON molodi i sportu Ukrainy, 72, 124–132. [in Ukrainian]
5. Fedorenko V. (2016). Tradytsii ta patriotyizm u systemi viiskovo-pravovoho vykhovannya yak chynnyky natsionalnoi identychnosti viiskovosluzhbovtziv. Hileia: naukovyi visnyk, 104, 150–155. [in Ukrainian]
6. Pro viiskovyi oboviazok i viiskovu sluzhbu: Zakon Ukrainy vid 25.03.1992 № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> [in Ukrainian]
7. Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 5.09. 2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian]
8. Pro osnovni zasady derzhavnoi polityky u sferi utverdzhennia ukrainskoi natsionalnoi ta hromadianskoi identychnosti: Zakon Ukrainy vid 13.12.2022 № 2834-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> [in Ukrainian]
9. Stratehiia natsionalno-patriotychnoho vykhovannya, vykhovannya: zatverdzheno Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 18.05. 2019 № 286/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/286/2019#Text> [in Ukrainian]
10. Pro deiaki pytannia natsionalno-patriotychnoho vykhovannya v zakladakh osvity Ukrainy ta vyznannia takim, sheho vtratyv chynnist, nakazu Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 16.06.2015 № 641: nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 6.06.2015 № 527. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text> [in Ukrainian]

Андрухів Євгенія Михайлівна

аспірантка

Львівського державного університету внутрішніх справ

Andrukhiv Yevheniia

Graduate Student of the

Lviv State University of Internal Affairs

Науковий керівник:

Мелех Любомира Володимирівна

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри господарсько-правових дисциплін

Львівський державний університет внутрішніх справ

DOI: 10.25313/2520-2308-2023-6-8995

ДОГОВІР ЕНЕРГОПОСТАЧАННЯ У ГОСПОДАРСЬКИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ ENERGY SUPPLY CONTRACT IN ECONOMIC LEGAL RELATIONS IN TODAY'S CONDITIONS

Анотація. Для розвитку кожної країни надзвичайно важливим є надійно врегульоване та стабільно функціонуюче енергопостачання, оскільки саме воно на пряму впливає на економічний розвиток держав, поліпшення якості життя, соціальну стабільність, технологічний розвиток, інфраструктуру та ін. Від нього безпосередньо залежить промисловість, сільське господарство, транспорт, впровадження новітніх технологій, інновацій, водопостачання, опалення, освітлення житлових приміщень, рівень зайнятості, загальний стан задоволення населення і т.д.

Враховуючи вищенаведене, можна зробити короткий висновок, що саме завдяки налагодженій системі енергопостачання, яка напрацьовувалася роками у всьому світі, світ зміг досягнути того процвітання та комфорту для існування людини, який ми можемо спостерігати станом на сьогодні.

Відтак, важливим питанням на яке країни звертають увагу це якісне правове регламентування енергопостачання з метою налагодження його стабільної наявності. Україна не виняток у такому питанні і теж має відповідні законодавчі акти, що спрямовані на урегулювання завдань, які виникають на цьому полі розвитку держави. Одним із великих кроків України у сфері забезпечення регулювання енергопостачання між її суб'єктами є наявність договірних відносин, зокрема наявність договорів енергопостачання, які широко використовуються у процесі реалізації господарських правовідносин та допомагають сторонам, що його уклали розв'язувати нагальні питання тут і зараз, в межах передбачених чинним законодавством та відповідним договором.

Проте, наявність війни на території України кардинально вплинула на можливість функціонування енергопостачання у державі. Масштабні руйнування енергетичної інфраструктури, суттєво вплинули на процес здійснення такого постачання, в тому числі і на договірні зобов'язання за договором енергопостачання у сфері господарювання, адже виконання деяких умов договору у відповідних реаліях сьогодення стає все важче, а іноді навіть неможливим.

У зв'язку із чим у статті приділено увагу саме війні, як тій обставині, яка надзвичайно сильно впливає на договірні зобов'язання у сфері енергопостачання. Досліджено наслідки її впливу на можливість і надалі без проблемного здійснення відповідно постачання на договірних відносинах у сфері господарювання. Зокрема, привернуто увагу на доцільність виокремлення форс-мажорних обставин у відповідних договорах.

Також у статті розглянуто особливості, що притаманні такому виду договору, який укладається в процесі реалізації господарських правовідносин, як договір енергопостачання.

Розглянуто основні аспекти законодавчого регулювання вищенаведених договорів.

Ключові слова: енергопостачання, договір енергопостачання, господарські відносини, війна.

Summary. For the development of every country, a reliably regulated and stably functioning energy supply is extremely important, since it directly affects the economic development of states, improvement of the quality of life, social stability, technological development, infrastructure, etc. Industry, agriculture, transport, the introduction of the latest technologies, innovations, water supply, heating, lighting of residential premises, the level of employment, the general state of satisfaction of the population, etc., directly depend on it.

Taking into account the above, we can draw a brief conclusion that precisely thanks to the well-established energy supply system, which has been working for years all over the world, the world was able to achieve the prosperity and comfort for human existence that we can observe today.

Therefore, an important issue that countries pay attention to is the qualitative legal regulation of energy supply in order to establish its stable availability. Ukraine is not an exception in this matter and also has relevant legislative acts aimed at solving the problems that arise in this field of state development. One of Ukraine's big steps in the sphere of ensuring regulation of energy supply between its subjects is the existence of contractual relations, in particular the existence of energy supply contracts, which are widely used in the process of implementing economic legal relations and help the parties that concluded them to solve urgent issues here and now, in within the limits stipulated by the current legislation and the relevant contract.

However, the existence of a war on the territory of Ukraine drastically affected the possibility of functioning of energy supply in the country. The large-scale destruction of the energy infrastructure significantly affected the process of such supply, including the contractual obligations under the energy supply contract in the field of economy, because the fulfillment of some terms of the contract in the relevant realities of today is becoming increasingly difficult, and sometimes even impossible.

In connection with this, the article focuses on the war itself, as a circumstance that has an extremely strong impact on contractual obligations in the field of energy supply. The consequences of its influence on the possibility of further, problem-free implementation of corresponding supply on contractual relations in the field of economy have been studied. In particular, attention was drawn to the expediency of distinguishing force majeure circumstances in the relevant contracts.

The article also examines the features inherent in this type of contract, which is concluded in the process of implementing economic legal relations, such as an energy supply contract.

The main aspects of the legislative regulation of the above agreements have been considered.

Key words: energy supply, energy supply contract, economic relations, war.

Постановка проблеми. Стале функціонування господарських відносин, зокрема у сфері енергозабезпечення є надважливим завданням, оскільки саме енергозабезпечення є тим фактором, що безпосередньо впливає на розвиток України в цілому. Попри це, станом на сьогодні Україна стикнулася з надважливою проблемою глобального масштабу і це війна.

Відтак, ведення воєнних дій, зумовлених агресією Російської Федерації проти України, поставило надзвичайно багато питань перед правовим середовищем нашої держави щодо можливості подальшого функціонування держави, зокрема виконанням договорів у сфері енергопостачання та особливостями дії таких договорів.

Аналіз останніх досліджень. Відповідне питання досліджувалося рядом науковців, серед яких: Скрипник В. [1], Бохонко І.В. [2], Бучинська А. [3], Машевська Д. [3], Криворучко В.О. [4; 7; 8], Огороднійчук І.А. [8], Островський А.М. [9], Кириленко О.В. [12]., Снежкін Ю.Ф. [12]., Басок Б.І. [12], Базеев Є.Т [12], Луцьок Д. [14].

Постановка завдання. Метою наукової статті є визначення особливостей функціонування енергозабезпечення на договірних умовах в процесі реалізації господарських відносин з урахування реалій сьогодення, а саме війни на території України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Енергопостачання є процесом забезпечення відповідною енергією не лише, сільське господарство,

транспорт чи промисловість, але й інші галузі. Такий процес є громіздким, адже включає у себе виробництво, передачу, розподіл, а також використання різних форм енергії, зокрема електричної енергії, вугілля, нафти, газу та ін.

Здійснення енергопостачання усіх вищенаведених форм енергії потребує надійного правового регулювання, що включатиме не лише законодавче регулювання, але і договірне оформлення відносин, які виникають при реалізації такого процесу.

Відтак, саме договірне оформлення вищенаведеного процесу, зокрема у господарській сфері, зосереджує у собі регуляторну основу кожного конкретного випадку.

Проте, необхідно також зауважити, що плавному функціонуванню енергопостачання в рамках договірних зобов'язань можуть завадити різного роду негативні непередбачувані обставини, одним із яких є настання війни.

Отже, для початку варто звернути увагу на те, як саме енергозабезпечення у різних своїх формах є необхідним для кожної країни світу в тому числі і України, з урахуванням його договірного регулювання у сфері господарювання.

Зокрема енергозабезпечення електричною енергією є надзвичайно важливим чинником розвитку господарської діяльності, адже використання електроенергії розширює можливості для розвитку різних сфер життя у державі, тому потребує правильного договірного забезпечення.

Починаючи з кінця XIX століття використання електричного струму стає важливим елементом розвиненої цивілізації. Однією зі стратегічних галузей української економіки, як і ринкової економіки будь-якої розвиненої країни, є енергетика, а саме правовідносини, пов'язані із забезпеченням електроенергією, що і зумовлює потребу наукових досліджень у цій сфері [1, с. 162].

Нині в електроенергетиці України активно започатковуються ринкові відносини, що зумовлено двома головними причинами. Перша з них пов'язана зі зміною зовнішніх, щодо галузі, умов господарювання. Найважливішими чинниками, які на це вплинули, є:

- тісний господарський контакт галузі як постачальника електроенергії з усіма підприємствами, що вступили на шлях ринкових відносин;
- обов'язкова участь галузі як споживача на ринках палива, сировини, матеріалів, обладнання;
- використання галуззю загального ринку праці;
- необхідність виконання загальнодержавних законів, спрямованих на формування ринкових відносин в економіці;
- недосконалість фінансово-кредитної системи.

Друга причина пов'язана з необхідністю реформ усередині галузі з метою підвищення ефективності виробництва і передачі електроенергії, їх рентабельності, створення умов для самостійного налагодження прямих договірних взаємовідносин зі своїми контрагентами [2, с. 34].

Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 92 Конституції України засади організації та експлуатації енергосистем визначаються виключно законами України [3, с. 76].

Відтак, для електроенергії теж передбачено відповідне законодавче регулювання процесу постачання.

Такими є Закони України «Про ринок електричної енергії» від 13.04.2017 та «Про природні монополії» від 20.04.2000, а також відповідні положення Господарського кодексу України (далі — ГК України). Особливістю нормативно-правового регулювання електропостачання є наявність численних підзаконних нормативно-правових актів, у тому числі нормативно-технічних, якими визначається та деталізується порядок отримання та споживання електроенергії [3, с. 76].

Проте, електрична енергія, як і зазначалося раніше є лише одним із видів енергії, яка регламентується законодавцем та забезпечується шляхом укладення договору.

Останнім часом особливої гостроти набуло питання стабільного і безперебійного енергопостачання промисловості, електротранспорту, житлово-комунального господарства і т.д. [4, с. 44].

Відтак, енергетична сфера є актуальною та необхідною для належного існування та функціонування усіх країн, в тому числі і України.

Ось чому договір є одним із надійних засобів регулювання відносин, що виникають при енергопостачанні у зв'язку із чим необхідно більш детальноше приділити увагу саме договорам енергопостачання.

Відповідно до статті 275 ГК України за договором енергопостачання енергопостачальне підприємство (енергопостачальник) відпускає електричну енергію, пару, гарячу і перегріту воду (далі — енергію) споживачеві (абоненту), який зобов'язаний оплатити прийняту енергію та дотримуватися передбаченого договором режиму її використання, а також забезпечити безпечну експлуатацію енергетичного обладнання, що ним використовується.

Окремим видом договору енергопостачання є договір постачання електричної енергії споживачу. Особливості постачання електричної енергії споживачам та вимоги до договору постачання електричної енергії споживачу встановлюються Законом України «Про ринок електричної енергії»

Відпуск енергії без оформлення договору енергопостачання не допускається [5].

У той же час Цивільний кодекс України (далі — ЦК України) теж містить положення, що регулюють питання енергопостачання.

Відтак відповідно до статті 714 ЦК України за договором постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу одна сторона (постачальник) зобов'язується надавати другій стороні (споживачеві, абонентові) енергетичні та інші ресурси, передбачені договором, а споживач (абонент) зобов'язується оплачувати вартість прийнятих ресурсів та дотримуватись передбаченого договором режиму її використання, а також забезпечити безпечну експлуатацію енергетичного та іншого обладнання.

До договору постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу застосовуються загальні положення про купівлю-продаж, положення про договір поставки, якщо інше не встановлено законом або не впливає із суті відносин сторін.

Законом можуть бути передбачені особливості укладення та виконання договору постачання енергетичними та іншими ресурсами [6].

Зі змісту наведених норм цивільного та господарського права видно, що договором енергопостачання властива низка характерних рис, відсутніх у значної кількості цивільно-правових договорів. До таких належить необхідність мати приєднану до енергопостачальної організації мережу, обов'язок абонента дотримуватися передбачуваного договором режиму споживання енергії, забезпечувати безпеку експлуатації мереж, що перебувають у його веденні [7, с. 79].

У юридичній літературі переважає точка зору, згідно з якою під дію договору енергопостачання підпадають усі відносини, що складаються під час

постачання електричної, теплової енергії, пару, гарячої та перегрітої (підігрітої) води, газу, нафти й нафтопродуктів. У будь-якому разі такі договори розглядаються як однотипні, однак навряд чи можна погодитися з авторами, які стверджують, що правила енергопостачання застосовуються до постачання газом, нафтою й нафтопродуктами. На думку інших авторів, договори з постачання газом, нафтою, нафтопродуктами та інші являють собою різновиди договору енергопостачання [7, с. 80].

Крім цього, для кращого розуміння сутності договору енергопостачання необхідно звернути увагу на те, що саме виступає предметом відповідного договору.

Раніше в юридичній літературі предметом договору енергопостачання зазвичай визнавалася власне енергія як цінність, самостійне економічне благо. На думку Б.М. Сейнароєва: «Предметом договору на постачання електроенергією є електрична енергія, а дії щодо її вироблення та відпуску служать необхідним засобом для виконання енергопостачальною організацією своїх договірних зобов'язань».

Енергія, на відміну від речей, є певною властивістю матерії — здатністю робити корисну роботу, забезпечувати виконання різних технологічних операцій, створювати необхідні умови для підприємницької та будь-якої іншої діяльності [8, с. 184].

Проте варто зазначити, що умови щодо предмету договору є обов'язковими для укладення будь-якого договору [9, с. 123].

Криворучко В.О., Огороднійчук І.А. у своїй науковій статті «Зміст договору енергопостачання» виокремили наступні твердження щодо предмета договору енергопостачання, з точки зору цивільного законодавства зазначаючи наступне: «специфіка предмета договору енергопостачання, що відрізняє його від предмета зобов'язань, які випливають з інших видів договору, полягає в такому:

- По-перше, передача товару споживачеві здійснюється шляхом подачі енергії через приєднану мережу на енергоустановку цього споживача (абонента).
- По-друге, на абонента покладаються додаткові обов'язки у зв'язку з використанням такого товару, як енергія: забезпечити дотримання режиму її споживання, безпеку експлуатації енергетичних мереж, які перебувають у його веденні, і справність використовуваних ним відповідних приладів і обладнання.
- По-третє, енергопостачальна організація наділяється додатковими правами щодо контролю за технічним станом приладів обліку.
- По-четверте, правове регулювання договору енергопостачання не вичерпується нормами, що містяться у Цивільному кодексі [8, с. 185]». Останнє твердження зумовлене тим, що правове регулювання відповідного виду договору перед-

бачене і в інших нормативно-правових актах, в тому числі і у нормах ГК України, про що йшла мова вище.

В той же час відповідно до частини третьої статті 275 ГК України предметом договору енергопостачання є окремі види енергії з найменуванням, передбаченим нормативно-правовим актом.

Сторонами договору є суб'єкти господарської діяльності, пов'язаної з: диспетчерським (оперативно-технологічним) управлінням об'єднаною енергетичною системою України; виробництвом електричної енергії на електростанціях; передачею електричної енергії магістральними та міждержавними електричними мережами; постачанням електричної енергії місцевими (локальними) електричними мережами; оптовим постачанням електричної енергії [10, с. 349].

Враховуючи положення статті 257 ГК України сторонами договору енергопостачання є з одного боку енергопостачальне підприємство (енергопостачальник), а з іншого споживачі (абоненти).

Варто зазначити, що споживачі електричної енергії мають право на наступне: підключення до електричної мережі у разі виконання правил користування електричною енергією, відшкодування збитків, заподіяних внаслідок порушення їхніх, згідно з законодавством, вибір постачальника електричної енергії, отримання інформації щодо якості електричної енергії, цін, порядку оплати, умов та режимів її споживання, відшкодування витрат, пов'язаних з будівництвом (реконструкцією) ними мереж (споруд) згідно з технічними умовами, виданими підприємствами електроенергетики, у розмірі та у порядку, встановлених КМУ, отримання електричної енергії, якісні характеристики якої визначені державними стандартами [11, с. 107].

Попри це реалії сьогодення дещо змінюють картину з приводу можливості виконання сторонами умов відповідного виду договору, а у свою чергу і забезпечення вищенаведених прав споживачів.

Україна на шляху свого соціально-економічного розвитку неодноразово проходила точки біфуркації, що змінювали сценарії і тренди розвитку країни, — це, наприклад, світова фінансова криза 2007 і 2009 рр., пандемія COVID-19 в 2020–2021 рр. Наразі з'явилася нова жахлива точка біфуркації — у 2022 р [12, с. 3].

І ця точка — це війна, яка безпосередньо вплинула на різного роду договірні відносини, в тому числі і у сфері забезпечення енергопостачання, що здійснюється в процесі реалізації господарських правовідносин.

Саме з настанням 24.02.2023 великі зміни торкнулися як в цілому фізичного існування та функціонування України, так і правового сегменту нашої держави зокрема, адже цього дня у зв'язку із військовою агресією російської федерації

проти України, Президентом України прийнято Указ «Про введення воєнного стану в Україні» № 64/2022, яким введено воєнний стан на всій території України. Одразу після чого Верховною Радою України вищезазначений Указ Президента України затверджено Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 № 2102-ІХ. А відтак, фактично усі правовідносини сформовані багаторічною роботою української правової спільноти були з одного боку під впливом негативних фізичних наслідків відповідної військової агресії, а з іншого — змін та іноді деяких обмежень застосованих законодавцем. Певний вплив на собі відчули також і господарські договірні відносини, пов'язані із енергозабезпеченням.

Станом на 10 серпня 2022 р. було пошкоджено або зруйновано 300 об'єктів комунальної теплоенергетики, серед яких — 10 потужних ТЕЦ¹. На авторському фото (рис. 1) можна бачити, як виглядає розбомблений трансформатор електропідстанції потужної ТЕЦ одного з обласних центрів України.

Восени РФ перейшла до цілеспрямованого руйнування енергетики України. Внаслідок цього енергетичного тероризму з 10 жовтня по 10 листопада 2022 р. пошкоджено або зруйновано третину об'єктів енергетичної інфраструктури (близько 400 одиниць). У листопаді-грудні 2022 р. ракетні удари по об'єктах енергетики стали ще інтенсивнішими. Загалом станом на 10 лютого 2023 р. енергосистема України пережила 14 масштабних ракетних атак і ще більше бомбардувань дронами. Проте найтяжчі, непоправні втрати — це люди. У звіті ВООЗ² зазначено, що внаслідок воєнної агресії станом на січень 2023 р. експертами ООН підтверджено 18657 жертв серед мирного населення (7110 загиблих і 11547 поранених). На жаль, це лише задокументовані випадки, а реальне число жертв може бути набагато більшим. 17,7 млн людей в Україні потребували гуманітарної допомоги; 8 млн змушені були переміститися до Європи, а кілька мільйонів українців стали внутрішньо переміщеними особами, зокрема й через проблеми з теплопостачанням великих міст.

Захоплення військами РФ спочатку Чорнобильської, а потім Запорізької атомних електростанцій створило загрозу не лише для України, а й для всього світу. Такі дії на порушення міжнародного права та основних принципів ядерної безпеки кваліфікуються як ядерний тероризм [12, с. 4–5].

Більше того, органи державної влади теж, враховуючи реалії сьогодення, приймають нормативно-правові акти, якими дозволяють покращити стан енергопостачання в Україні, зокрема наказом Міністерства енергетики України, Фонду державного майна України від 22.02.2023 № 58/342 затверджено Методику визначення шкоди та збитків, завданих об'єктам енергетичної інфраструктури

України внаслідок збройної агресії Російської Федерації. У якій регламентовано наступне.

Ця Методика визначає механізм оцінки шкоди та збитків, завданих об'єктам енергетичної інфраструктури України внаслідок втрати, руйнування або пошкодження у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації (далі — збройна агресія).

Механізми оцінки реальних збитків та потреб у відновленні втрачених, знищених та пошкоджених об'єктів енергетичної інфраструктури, що наведені в цій Методиці, розроблено на підставі національних та міжнародних стандартів оцінки, а також керівних принципів Світового банку щодо оцінки збитків та інших матеріалів, що розроблені організаціями, визнаними у світовому співтоваристві.

Ця Методика є обов'язковою для використання під час оцінки збитків, завданих постраждалим внаслідок збройної агресії, у тому числі під час проведення судової експертизи (експертного дослідження), пов'язаної з оцінкою збитків, завданих постраждалим внаслідок збройної агресії [13].

Приділення значної кількості уваги енергопостачанню в період нестабільної ситуації, зумовленої війною в Україні свідчить про значну стурбованість країни цим питанням. І це не дивно, враховуючи той факт, що збитки пов'язані з воєнними діями можуть бути надто високими, а енергетична інфраструктура надзвичайно важливою для належного функціонування держави. У свою чергу договірні відносини у сфері енергозабезпечення також перебувають у зоні ризику.

Враховуючи вищенаведене, відповідні договірні відносини повинні містити посилання на форс-мажорні обставини, оскільки у випадку наявності нестабільної ситуації з енергопостачанням з причин, що не залежать від сторін договору, ризик невиконання тих чи інших умов договору лише збільшується.

Однак, необхідно розуміти також те, що військова агресія Російської Федерації проти України, попри визнання останньої форс-мажорною обставиною згідно з листом Торгово-промислової палати України від 28.02.2022 № 2024/02.0-7.1 все одно потребує свого доведення у кожному конкретному випадку з метою уникнення ситуацій, де б відповідну обставину використовували у своїх корисливих цілях неблагонадійні сторони договорів енергопостачання.

Порядок засвідчення форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) регулює Закон України «Про торгово-промислові палати в Україні» (далі — Закон про ТПП), а також Регламент засвідчення Торгово-промисловою палатою України та регіональними торгово-промисловими палатами форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) [14, с. 28].

Висновок. Відтак, енергопостачання є надзвичайно важливим фактором розвитку суспільства,

за допомогою якого здійснюється забезпечення сталого функціонування усіх різногалузевих процесів, в тому числі процесів, пов'язаних із господарською діяльністю. Проте необхідно також розуміти той факт, що в період війни енергопостачання стає тим фактором, що може піддатися нищівній ворожій атаці і, що в реаліях сьогодення вже неодноразово спостерігається.

Договірні відносини, які породжуються з метою регулювання енергопостачання в Україні в сфері господарювання також піддаються негативному впливу війни, адже вони стають уразливими зі сторони можливості виконання їх зобов'язань. Попри це, правова система України залишається гнучкою та лояльною, дозволяючи, зокрема сторонам договору енергопостачання, передбачати в останньому наявність війни як форс-мажорної обставини, яка не дозволила належним чином виконати наявні умови відповідного договору. В той же час, учасникам таких договірних відносин потрібно пам'ятати, що використовувати в неналежних цілях війну як форс-мажорну обставину,

маскуючи тим самим свою недбалість, небажання належним чином виконувати умови договору або невиконання їх взагалі є недопустимим. У зв'язку із чим сторони договору в кожному конкретному випадку повинні доводити вплив війни на порушення виконання належним чином умов укладеного договору енергопостачання.

Попри це, війна є тією обставиною, наслідки якої надзвичайно важко передбачити та тримати під хоч якимось контролем, а відтак пошук доказової бази з приводу неможливості виконання договірних зобов'язань іноді може викликати певні труднощі, адже через насичені воєнні дії на тій чи іншій території збільшуватиметься ланцюг дій для запуску процедури звільнення від відповідальності за вищенаведеною форс-мажорною обставиною або ж доведення буде вкрай важким чи практично неможливим. В такому випадку необхідно розглянути питання щодо можливості звільнення сторін договору від процедури доведення форс-мажорної обставини, яка вплинула на стабільне виконання умов договору з урахуванням неможливості їх доведення.

Література

1. Скрипник В. Електроенергія в системі об'єктів цивільних прав. Публічне право. 2019. № 4(36). С. 163–169. URL: <http://surl.li/ikjfw> (дата звернення: 24.06.2023).
2. Бохонко І.В. Особливості формування ринку електроенергії України на конкурентних засадах. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2015. Вип. 3. С. 33–37. URL: <http://surl.li/ikjur> (дата звернення: 24.06.2023).
3. Бучинська А., Машевська Д. Оперативно-господарські санкції у сфері електропостачання. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 6. С. 76–81. URL: <http://surl.li/ikkzc> (дата звернення: 24.06.2023).
4. Криворучко В.О. Укладання, зміна і розірвання договору енергопостачання. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2015. № 18. Том 2. С. 44–47. URL: <http://surl.li/ikkpc> (дата звернення: 24.06.2023).
5. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. База даних «Законодавство України» ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 21.05.2023).
6. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. База даних «Законодавство України» ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 21.05.2023).
7. Криворучко В. Особливості договорів енергопостачання та їх місце в системі договорів. Національний юридичний журнал: теорія і практика. 2015. URL: <http://surl.li/ikxut> (дата звернення: 21.06.2023).
8. Криворучко В.О., Огороднійчук І.А. Зміст договору енергопостачання. Право і суспільство. 2020. № 2. С. 182–888. URL: <http://surl.li/ilbfs> (дата звернення: 25.06.2023).
9. Островський А.М. Генеза цивільно-правового регулювання договору постачання енергетичних ресурсів через приєднану мережу. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 1. С. 122–125. URL: http://lsej.org.ua/1_2023/27.pdf (дата звернення: 25.06.2023).
10. Господарське право України: навчальний посібник / за ред. Несиной С.В. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 564 с. URL: <http://surl.li/ikyuz> (дата звернення: 25.06.2023).
11. Господарське право: навчально-методичний посібник: для курсантів та слухачів / В.О. Кучер, В.М. Парасюк. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ. 2012. 192 с. URL: <http://surl.li/ilkvj> (дата звернення: 25.06.2023).
12. Кириленко О.В., Снежкін Ю.Ф., Басок Б.І., Базеев Є.Т. Енергетика, наука та інженерія: сучасний стан і виклики розвитку. Вісн. НАН України. 2023. № 4. С. 3–20. URL: <http://surl.li/inzvh> (дата звернення: 28.06.2023).
13. Методика визначення шкоди та збитків, завданих об'єктам енергетичної інфраструктури України внаслідок збройної агресії Російської Федерації: Наказ Міністерства енергетики України, Фонд державного майна України від 22.05.2023 № 57/342. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0708-23#n15> (дата звернення: 28.06.2023).
14. Луцюк Д. Воєнний стан як форс-мажорна обставина. URL: <http://surl.li/hhkui> (дата звернення: 25.05.2023).

References

1. Skrypnyk V. Elektroenerhiia v systemi ob'ektiv tsyvilnykh prav. *Publichne pravo*. 2019. № 4(36). S. 163–169. URL: <http://surl.li/ikjfw> (access date: 24.06.2023).
2. Bokhonko I. V. Osoblyvosti formuvannia rynku elektroenerhii Ukrainy na konkurentnykh zasadakh. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. 2015. Vyp. 3. S. 33–37. URL: <http://surl.li/ikjur> (access date: 24.06.2023).
3. Buchynska A., Mashevskaya D. Operatyvno-hospodarski sanktsii u sferi elektropostachannia. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. 2018. № 6. S. 76–81. URL: <http://surl.li/ikkzc> (access date: 24.06.2023).
4. Kryvoruchko V. O. Ukladannia, zmina i rozirvannia dohovoru enerhopostachannia. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. Ser.: *Yurysprudentsiia*. 2015. № 18. Tom 2. S. 44–47. URL: <http://surl.li/ikkpc> (access date: 24.06.2023).
5. *Hospodarskyi kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 № 436-IV*. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» VR Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (access date: 21.05.2023).
6. *Tsyvilnyi kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 № 435-IV*. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» VR Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (access date: 21.05.2023).
7. Kryvoruchko V. Osoblyvosti dohovoriv enerhopostachannia ta yikh mistse v systemi dohovoriv. *Natsionalnyi yurydychnyi zhurnal: teoriia i praktyka*. 2015. URL: <http://surl.li/ikxyt> (access date: 21.06.2023).
8. Kryvoruchko V. O., Ohorodniichuk I. A. Zmist dohovoru enerhopostachannia. *Pravo i suspilstvo*. 2020. № 2. S. 182–888. URL: <http://surl.li/ilbfs> (access date: 25.06.2023).
9. Ostrovskiy A. M. Heneza tsyvilno-pravovoho rehuliuвання dohovoru postachannia enerhetychnykh resursiv cherez pryiednanu merezhu. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. 2023. № 1. S. 122–125. URL: http://lsej.org.ua/1_2023/27.pdf (access date: 25.06.2023).
10. *Hospodarske pravo Ukrainy: navchalnyi posibnyk / za red. Nesynovoi S. V.* Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 2012. 564 s. URL: <http://surl.li/ikydz> (access date: 25.06.2023).
11. *Hospodarske pravo: navchalno-metodychnyi posibnyk: dlia kursantiv ta slukhachiv / V. O. Kucher, V. M. Parasiuk*. Lviv: Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav. 2012. 192 s. URL: <http://surl.li/ilkvj> (access date: 25.06.2023).
12. Kyrylenko O. V., Sniezkin Yu. F., Basok B. I., Bazieiev Ye. T. Enerhetyka, nauka ta inzheneriia: suchasnyi stan i vyklyky rozvytku. *Visn. NAN Ukrainy*. 2023. № 4. S. 3–20. URL: <http://surl.li/inzvh> (access date: 28.06.2023).
13. *Metodyka vyznachennia shkody ta zbytkiv, zavdanykh ob'ektam enerhetychnoi infrastruktury Ukrainy vnaslidok zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii: Nakaz Ministerstva enerhetyky Ukrainy, Fond derzhavnoho maina Ukrainy vid 22.05.2023 № 57/342*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0708-23#n15> (access date: 28.06.2023).
14. Lutsiuk D. Voiennyi stan yak fors-mazhorna obstavyna. URL: <http://surl.li/hhkui> (access date: 25.05.2023).

УДК 349.6

Григор'єва Христина Антонівна

*докторка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри аграрного, земельного та екологічного права
Національний університет «Одеська юридична академія»*

Hryhorieva Khryshtyna

*Doctor of Legal Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Agrarian, Land and Environmental Law
National University «Odessa Law Academy»*

ORCID: 0000-0001-7659-2178

DOI: 10.25313/2520-2308-2023-6-8992

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО;
ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

ЮРИДИЧНІ КРИТЕРІЇ СТАЛОСТІ БІОПАЛИВА: ЗЕМЕЛЬНІ, ЕКОЛОГІЧНІ ТА КАДАСТРОВІ ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

LEGAL CRITERIA OF BIOMASS SUSTAINABILITY: LAND, ENVIRONMENTAL AND CADASTRAL CHALLENGES FOR UKRAINE

Анотація. Необхідність виконання зобов'язань України вимагає адаптувати вітчизняне законодавство до європейських критеріїв сталості біопалива. Аналіз основних критеріїв сталості крізь призму вітчизняних правових особливостей продемонстрував низку нюансів, які здатні суттєво вплинути або навіть суттєво спотворити відповідні положення європейських норм у випадку їх механічного переносу до українського законодавства. По-перше, законодавство України не містить норм щодо обов'язкових нормативів співвідношення продовольчих, кормових та енергетичних посівів, не передбачає обов'язків землевласників та землекористувачів щодо дотримання сівозмін, не закріплює інституційно-функціональних механізмів відстеження та офіційного підтвердження відповідних процесів. По-друге, використання деградованих та малопродуктивних земель для вирощування енергетичних культур може наштовхнутися на проблеми правового забезпечення консервації земель, найбільш суттєвими з яких є декларативність та формалізм.

У зв'язку з наявністю об'єктивних особливостей національного законодавства та правозастосування у сфері використання та охорони земель, запровадженню будь-яких правових механізмів по регулюванню (стимулюванню) біоенергетики має передувати проходження спеціального ризик-тесту, тобто аналіз за допомогою таких основних питань: 1) чи стимулює норма права (прямо чи побічно) розширення площ під посівами енергетичних культур на продуктивних землях? 2) чи передбачені гієві правові заходи щодо забезпечення дотримання оптимальних сівозмін? 3) чи забезпечені умови для реального відновлення деградованих і малопродуктивних земель шляхом їх консервації у випадку, якщо такі землі будуть використовуватися для вирощування енергетичних рослин? Суцільні заборони та імперативні приписи – це найбільш легкий, але найменш бажаний законодавчий крок. Виконання євроінтеграційних зобов'язань у цій сфері має відбуватися лише у спосіб, який враховує національні особливості земельних, екологічних та кадастрових правовідносин.

Ключові слова: біоенергетика, критерії сталості біопалива, біопаливо, альтернативна енергетика, зелена енергетика, Державний земельний кадастр, відновлення земель, консервація земель, деградовані землі.

Summary. The ability to fulfill Ukraine's obligations requires adapting domestic legislation to European biofuel stability criteria. The analysis of the main sustainability criteria through the prism of domestic legal features demonstrated a number of features that can significantly influence or even significantly distort the relevant provisions of European norms in cases of their mechanical transfer to Ukrainian legislation. First of all, the legislation of Ukraine does not contain norms regarding mandatory standards regarding the composition of food, fodder and energy items, does not provide for the obligations of landowners and land users to observe crop rotation, does not establish institutional and functional mechanisms for tracking and official confirmation of relevant processes. Secondly, the use of degraded and unproductive lands for the cultivation of energy crops may encounter problems of legal protection of land conservation, the most significant of which are declarativeness and formalism.

In connection with the presence of objective features of national legislation and law enforcement in the field of land use and protection, the introduction of any legal mechanisms for the regulation (stimulation) of bioenergy must be preceded by a special risk test, that is, an analysis using the following basic questions: 1) does the rule of law stimulate (directly or indirectly) the expansion of the area under crops of energy crops on productive lands? 2) are effective legal measures in place to ensure compliance with optimal crop rotations? 3) are the conditions for real restoration of degraded and unproductive lands provided by their conservation in case such lands are used for growing energy plants? Complete prohibitions and mandatory prescriptions are the easiest, but least desirable step of the legislator. Fulfillment of European integration obligations in this area should take place only in a way that takes into account national peculiarities of land, environmental and cadastral legal relations.

Key words: bioenergy, biofuel sustainability criteria, biofuel, alternative energy, green energy, State Land Cadaster, land restoration, land conservation, degraded land.

Постановка проблеми. Розвиток біоенергетики у світі, мабуть, можна назвати найбільш драматичним порівняно з іншими видами альтернативної енергетики. Протягом останніх кількох десятиріч становлення біоенергетичного виробництва супроводжувалося як активним зростанням внаслідок щедрої державної допомоги, так і сумнівами в екологічності — оголошенням своєрідного «вотуму недовіри» через появу непрямих змін землекористування (ILUC) та інших побічних наслідків. Для України ці процеси теж мають вагоме значення, адже світові тенденції безпосередньо впливають на енергетичну та економічну сфери, формують ті об'єктивні умови, в яких функціонуватиме національна біоенергетика. Саме тому такі тенденції повинні враховуватися під час стратегічного проектування вітчизняного біоенергетичного законодавства. Однак сліпа орієнтація лише на іноземний правовий досвід завжди грішить упущенням важливих національних особливостей, а значить тягне за собою прикрі прорахунки та помилки, які дорого коштують економіці, державі, екології та суспільству. У зв'язку з цим виникла потреба в дослідженні сучасних вимог сталості біопалива (еталоном яких стали європейські вимоги) у розрізі національної правової системи та вітчизняних особливостей правозастосування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Законодавчі проблеми розвитку альтернативної енергетики в Україні стали предметом наукових досліджень таких учених як С. Д. Білоцький, М. А. Дейнега, Г. Д. Джумагельдієва, М. М. Завєрюха, І. І. Каракаш, О. Б. Кишко-Єрлі, Р. С. Кірін, М. В. Краснова, М. М. Кузьміна, О. І. Кулик, Е. Ю. Рибнікова, Ю. М. Рудь, О. М. Савельєва, М. В. Чіпка та інші. Безпосередньо правовим особливостям біоенергетики були присвячені наукові праці таких вчених як О. В. Гафурова [1], К. М. Караханян [2], С. А. Оболенська [3], А. В. Павлига [4], А. В. Пастух [5], Є. О. Платонова [6], І. Є. Чумаченко [7], Т. Є. Харитоновна [8; 9; 10] та інших. У своїх попередніх дослідженнях авторка теж займалася окремими пов'язаними проблемами, зокрема: виявленням юридичного значення категорії ILUC — непрямих змін у землекористуванні, породжених розвитком біоенергетики в Україні та

світі [11]; компаративним дослідженням правового стимулювання біоенергетики в Польщі та в Україні [12]; визначенням готовності законодавства до світового розвитку біоенергетики (на матеріалах України, ЄС, Малайзії) [13]; визначенням економіко-правових та соціально-екологічних уроків з розвитку біоенергетики в Індонезії [14]; вивченням можливості кооперативного біоенергетичного виробництва [15].

Однак при цьому досі не проведено дослідження вітчизняних земельно-правових, екологічних, кадастрових проблем розвитку біоенергетики крізь призму новітніх критеріїв сталості біомаси з урахуванням світових тенденцій і специфіки національного права та правозастосування.

Саме тому метою даної статті є визначення оптимальних правових шляхів стимулювання біоенергетичного виробництва в Україні у напрямі встановлення критеріїв сталості біомаси з урахуванням національних земельних, екологічних та кадастрових юридичних особливостей.

Виклад основного матеріалу. Нелінійний розвиток біоенергетики у світі та неоднозначне ставлення до неї зумовлені кількома основними факторами. По-перше, цьому сприяє значна диференціація галузі залежно від конкретного джерела енергії (рослинна біомаса, відпрацьовані рослинні олії, відходи сільського або лісового господарства тощо). По-друге, в результаті невпинного наукового прогресу постійно генерується нове знання у цій сфері. «Початковий ентузіазм» щодо біопалива швидко вщух у світлі його «значних екологічних і соціальних витрат» [16]. Зокрема, внаслідок проведення багатьох наукових досліджень було доведено, що ефективність біоенергетики в боротьбі зі змінами клімату неоднозначна та має досить суттєві умови. Найбільш яскраво цю ситуацію ілюструє правовий досвід ЄС.

Прийняття Директиви 2009/28/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 23 квітня 2009 року про сприяння використанню енергії з відновлюваних джерел (Renewable Energy Directive — RED I) [17] надало потужний поштовх для розвитку біоенергетики не лише на території самого ЄС, але і в багатьох інших країнах — експортерах біопалива чи необхідної для його виготовлення

сировини. Встановлені законодавством обов'язкові цілі щодо відновлюваної енергії в транспортному секторі зробили Європу значним виробником і споживачем біопалива [18]. Це дало підстави говорити про екстериторіальність наслідків законодавства ЄС [19; 20]. У багатьох куточках планети правові рішення ЄС щодо активізації біоенергетики потягнули стрімке зростання виробництва необхідної сировини — пальмової олії, сої, ріпаку тощо. Дуже показовим у цьому є приклад України: якщо до видання RED I — до 2009 року — в нашій державі вирощували близько 600 тис тонн ріпаку щорічно, то вже у перший сезон дії європейської постанови врожай цієї культури в Україні зріс у п'ять разів та склав близько 3 млн тонн.

Однак таке стрімке зростання попиту та позиції на біомасу швидко спричинило негативні екологічні наслідки, сконцентровані у понятті непрямих змін землекористування (indirect land use changes — ILUC). Знадобилося десятиріччя для того, щоб виявити, проаналізувати та усвідомити цю специфічну біоенергетичну проблему.

На основі зроблених висновків було скореговане законодавство. Зокрема, у 2018 році була прийнята Директива (ЄС) 2018/2001 Європейського Парламенту та Ради від 11 грудня 2018 року про сприяння використанню енергії з відновлюваних джерел (Renewable Energy Directive — RED II) [21], якою були встановлені критерії сталості біомаси, спрямовані на мінімізацію негативних проявів біоенергетики. Нова Директива ознаменувала собою принциповий перегляд основних засад подальшого розвитку біоенергетики — не лише в ЄС, але й в країнах — донорах сировини. До таких країн відноситься і Україна (щорічно до країн ЄС експортується близько 80–90% вітчизняного урожаю ріпаку). Якщо попередньою RED I встановлювалися два критерії сталості для біопалива (скорочення викидів парникових газів і *прямі зміни* у землекористуванні), то чинною RED II до критеріїв сталості додалися і *непрямі зміни* у землекористуванні. Прямі зміни у землекористуванні відбуваються, коли спостерігається нове сільськогосподарське використання землі та «сировина, вироблена на цій землі, використовується для біоенергетики», тоді як непрямі зміни у землекористуванні, на яких зосереджується RED II, відбуваються, коли «система має пристосуватися до задоволення підвищеного попиту на сировину для біоенергетики», що також збільшує викиди [22]. Саме останній критерій викликав найбільше дискусій, адже до 2030 року ЄС поступово відмовиться від сировинного біопалива, виробництво якого пов'язане з високим ризиком ILUC.

Чинною RED II визначено, що «*біопаливо, рідкі біопалива та біопаливо з низьким непрямим ризиком зміни землекористування — це біопаливо, рідкі біопалива та паливо з біомаси, сировина для яких була вироблена в рамках схем, що дозволя-*

ють уникнути ефекту витіснення біопалива на основі продуктів харчування та кормових культур, рідких біопалив та палива з біомаси через удосконалення сільськогосподарської практики, а також шляхом вирощування сільськогосподарських культур на площах, які раніше не використовувалися для вирощування сільськогосподарських культур, і які були вироблені відповідно до критеріїв стійкості для біопалива, біопалива та палива з біомаси, викладених у статті 29 Директиви» [21]. Тобто фактично було виділено три характеристики біопалива з низьким ризиком ILUC: а) уникнення конкуренції з продовольчими та кормовими посівами, б) вирощування біомаси на землях, які не використовуються у сільськогосподарському виробництві, в) дотримання низки критеріїв сталості, передбачених у розгорнутій ст. 29 Директиви.

Євроінтеграційні процеси вимагають від України адаптації до відповідних норм щодо сталості біопалива. Однак така адаптація не має зводитися до механічного дубляжу. Саме тому існує гостра потреба дослідити сучасні критерії сталості біомаси не лише теоретично, а крізь призму особливостей національних земельних правовідносин.

Уникнення конкуренції із продовольчими та кормовими посівами. Європейська комісія заявила, що ILUC виникає, коли «*пасовища або сільськогосподарські угіддя, раніше призначені для ринків продуктів харчування та кормів, спрямовуються на виробництво палива з біомаси*» [23]. Створення плантацій для вирощування енергетичних культур може передбачати залучення землі, раніше виділеної для виробництва продуктів харчування та кормів. Отже, для задоволення попиту на їжу може знадобитися посадка в районах з високим вмістом вуглецю, таких як ліси, торфовища та заболочені землі. Це вивільняє більше вуглекислого газу, що може зводити нанівець економію викидів парникових газів від біопалива [18]. Відповідність цьому критерію відображається у динаміці розширення площ, зміні структури та співвідношення посівів. Однак аналіз цього критерію демонструє кілька специфічних рис, притаманних українським реаліям.

По-перше, якщо європейський законодавець турбується передусім про уникнення чи зменшення територіальної конкуренції між енергетичними та сільськогосподарськими посівами, то в Україні в рамках даного критерію акцент доречно змістити в бік збереження родючості ґрунтів під час біоенергетичного виробництва. Це пояснюється наболілою та досі невирішеною проблемою дотримання сівозмін. Регулярне чергування сільськогосподарських культур на полях — це необхідна умова сталого землеробства. Однак за вітчизняним законодавством це питання практично залишене на розсуд власника чи землекористувача.

Правова проблематика порушення сівозмін досліджувалася багатьма українськими вченими, серед яких Н.С. Гавриш, В.М. Єрмоленко, Т.О. Коваленко, О.В. Конишева, П.Ф. Кулинич, Т.В. Курман, Т.В. Лісова, В.В. Носік, М.В. Шульга та інші науковці. Однак напрацювання учених здебільшого залишаються на папері. Законодавство ж живе власним життям.

Так, у 2009 році було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження родючості ґрунтів», яким було здійснено спробу посилити еколого-економічні основи сільськогосподарського землекористування. Зокрема, цим Законом запроваджувалися, по-перше, обов'язковість використання земельних ділянок сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва *«відповідно до розроблених та затверджених в установленому порядку проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь і передбачають заходи з охорони земель»* [24]; по-друге, були встановлені нормативи оптимального співвідношення культур у сівозмінах, якими визначалася «структура посівних площ для різних природно-сільськогосподарських регіонів та перелік установлених культур для вирощування у цих регіонах» [24]. З метою реалізації цих законодавчих положень були прийняті постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмінах в різних природно-сільськогосподарських регіонах» від 11 лютого 2010 року № 164 [25] та «Про затвердження Порядку розроблення проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь» від 2 листопада 2011 року № 1134 [26].

Аналіз судової практики тих років (2009–2016) демонструє особливості застосування відповідних положень, а саме неоднозначність юридичних наслідків. Зокрема, порушення відсоткових співвідношень посівів сільськогосподарських культур визнавалося достатньою підставою для розірвання орендних відносин [27]. Тобто формальне порушення визначених числових показників мало автоматичний юридичний результат.

Проте, з іншого боку, у ч. 4 ст. 22 ЗК України передбачався *обов'язок* використовувати земельні ділянки для товарного сільськогосподарського виробництва на підставі проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь. Однак порушення цього обов'язку — відсутність такого проекту — не стало підставою для розірвання договору оренди, адже суд вважав необхідним доводити, *«які ж саме права позивача порушені відсутністю проектів землеустрою сівозмін»* [28].

Звичайно, така варіативність розуміння еколого-орієнтованих норм земельного законодавства

не сприяла вкоріненню відповідних практик землеробства. Більше того, такі обов'язки сприймалися як негативні «пути для агробізнесу», і тому Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу (дерегуляція)» від 12.02.2015 року було скасовано обов'язки дотримуватися нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмінах та розробляти проекти землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь [29]. Це зробило положення Закону України «Про землеустрій» та постанови Кабінету Міністрів України «беззубими», тобто рекомендаційними.

Зміни у законодавстві одразу знайшли своє відображення і в судовій практиці. Аналіз судових рішень за період з 2016 року дотепер вказує на домінування інших підходів, а саме: порушення сівозміни не є самодостатньою підставою для ідентифікації правопорушення — має доводитися факт нанесення шкоди власнику чи землекористувачу внаслідок зниження родючості земельної ділянки, спричиненого порушенням сівозміни [30].

Для сучасної України дотримання сівозмін є радше фактичною, а не юридичною проблемою. Тобто презюмується, що власники та землекористувачі самі зацікавлені в проведенні сівозмін, адже це зберігає родючість їхніх земель на належному рівні. Однак в умовах переважаючого орендного землекористування такі логічні запобіжники не завжди спрацьовують. Тому в Україні порушення сівозмін та оптимальних співвідношень посівів сільськогосподарських культур — це звичне явище. Враховуючи таке об'єктивне тло, слід усвідомлювати, що стимулювання біоенергетики (шляхом спеціальних програм, правових механізмів або ж внаслідок ринкових важелів таких, як зростання попиту) спричинить додаткове навантаження на екологічну складову вітчизняного землекористування. У зв'язку з цим для України будь-які протекційні правові ініціативи щодо біоенергетики мають бути ретельно оцінені крізь призму національних особливостей аграрно-земельного устрою.

Не менший вплив на ці відносини чинить і війна. Такий вплив проявляється і відносно вирощування основної енергетичної культури, якою є ріпак. Під ріпак щороку використовується близько 1 млн га ріллі в Україні. При цьому оптимальна черговість сівозміни для ріпаку — не частіше ніж раз на чотири роки. В умовах ведення бойових дій на території України порушення сівозмін значно частішають, адже на перший план виходять питання рентабельності, вартості насіння, засобів захисту рослин, обробітку, логістики тощо. Агробізнес намагається вижити за складних умов воєнної нестабільності, але це відсуває на задній план екологічні вимоги щодо збереження ґрунтів. Дана проблема вже загострюється та вимагає адекватного реагу-

вання. Зокрема, протягом воєнного сезону 2022–2023 року посіви під ріпаком уже збільшилися.

Тобто в Україні перший критерій сталості біопалива ризикує залишитися декларативною нормою через відсутність необхідних правових та інституційних механізмів впорядкування сівозмін та співвідношень продовольчих, кормових та енергетичних посівів.

Використання земель, які не були задіяні у сільськогосподарському виробництві. Вирощування на деградованих землях може зменшити екологічне навантаження, що чинить біоенергетика, але немає консенсусу в питанні, які землі вважати деградованими, і це створює невизначеність щодо того, які землі можна обробляти [31]. Передусім, мова йде про землі, які вибули з сільськогосподарського використання через втрату своїх родючих властивостей. Для України такі явища, на жаль, дуже актуальні. Протягом останніх десятиріч у нашій державі йдуть активні процеси деградації ґрунтів, натомість вирішення цієї проблеми відбувається слабо та малоефективно. Наукові дослідження та практичний досвід вказують на те, що одним із дієвих та вигідних шляхів відновлення деградованих ґрунтів може послужити використання таких земель у біоенергетичному виробництві. При цьому отримана біомаса задовольняє критерії сталості, адже не «відбирає» землі у сільського господарства. Паралельно відбувається найважливіше — відновлення та оздоровлення деградованих ґрунтів.

Така ідея виглядає дуже привабливо, але при більш детальному вивченні вітчизняного досвіду виникають питання. Перш за все, за чинним законодавством під деградацією земель розуміється *«природне або антропогенне спрощення ландшафту, погіршення стану, складу, корисних властивостей і функцій земель та інших органічно пов'язаних із землею природних компонентів»*, а під деградацією ґрунтів — *«погіршення корисних властивостей та родючості ґрунту внаслідок впливу природних чи антропогенних факторів»* [32]. Відповідно до ст. 171 ЗК України *«до деградованих земель відносяться: а) земельні ділянки, поверхня яких порушена внаслідок землетрусу, зсувів, карстоутворення, повеней, добування корисних копалин тощо; б) земельні ділянки з еродованими, перезволоженими, з підвищеною кислотністю або засоленістю, забрудненими хімічними речовинами ґрунтами та інші»* [32]. Відновлення деградованих земель відбувається зокрема шляхом їх консервації — *«припинення господарського використання на визначений термін та залуження або заліснення деградованих і малопродуктивних земель, господарське використання яких є екологічно та економічно неефективним, ...»* [32]. Процедура проведення консервації врегульована на підзаконному рівні [33; 34; 35].

Однак, незважаючи на наявність необхідної нормативно-правової бази, реальний процес відновлення деградованих земель шляхом консервації демонструє складнощі. Наприклад, досить показовою є ситуація, яка стала основою для низки подібних судових справ. У них досить рельєфно проглядається вітчизняна проблема критичної неузгодженості права, законодавства і правореалізації. Так, на підставі висновків науково-дослідного інституту наказами Головного управління Держгеокадастру затверджувалися робочі проекти землеустрою щодо консервації деградованих та малопродуктивних земель державної власності. Однак при цьому відповідні накази не потягли за собою необхідних юридичних наслідків: інформація про консервацію земельних ділянок не вносилися до Державного земельного кадастру, не проводилося жодних реальних заходів із відновлення цих земель. Така неоднозначність створила передумови для подальших правопорушень, а саме: *«законсервовані на папері»* землі через кілька років передавалися у власність приватним особам (наприклад, для ведення особистого селянського господарства). Незважаючи на те, що такі земельні ділянки не піддавалися жодним реальним заходам відновлення, попереднє затвердження проєктів їх консервації стало підставою для визнання наступних угод та актів управлінських органів щодо таких земельних ділянок недійсними [36; 37; 38].

Подібні ситуації висвітлюють одразу дві проблеми, характерні для вітчизняних земельних відносин: щодо декларативності заходів відновлення земель та щодо низької ефективності гарантій прав на землю. Звичайно, постає питання, чому з'явився такий комплекс проблем. З одного боку, процес деградації земель та ґрунтів стрімко прогресує, а з іншого — відновлення цих природних ресурсів у рамках консервації вимагає коштів, і цей тягар лягає саме на власника. Зокрема, заліснення, догляд за насадженнями, проведення інших технічних робіт на законсервованих землях є досить фінансово затратними. Не дивно, що власники не зацікавлені у добровільному покладенні на себе таких обов'язків. Можливість заліснення законсервованих земель деякими енергетичними рослинами здатна підвищити привабливість таких земель з точки зору їх відновлення.

Слід зазначити, що нещодавно було зроблено крок у напрямі інституційного вдосконалення цих відносин. Так, оскільки консервація земель за своєю суттю є обмеженням використання таких земель, відомості про таку консервацію (межі, площа, умови відновлення, підстава, строк тощо) мають бути внесені до Державного земельного кадастру. Відповідна норма з'явилася у Законі України «Про Державний земельний кадастр» лише у 2022 році.

Все ж варто визнати, що сучасне земельне законодавство не пристосоване до «біоенергетичного»

способу відновлення деградованих земель. Саме тому цілком реальним може стати визнання проведеного заліснення енергетичними рослинами порушення режиму «припинення господарського використання» законсервованої земельної ділянки.

Невикористання земель з високим вмістом вуглецю (земель колишніх лісів, боліт тощо). У світі основні біоенергетичні баталії протягом останніх кількох років розгорнулися навколо тих земель, які характеризуються високим вмістом вуглецю. Використання таких територій у вирощуванні енергетичних рослин не сприяє боротьбі з викидами парникових газів, але одночасно несе значний негативний екологічний потенціал (вирубка лісів, осушення боліт, зменшення біорізноманіття тощо). Ця проблема дуже загострюється в Бразилії, де для розширення соєвих насаджень вирубуються ліси Амазонки, в Індонезії та Малайзії, де вивільняються лісові території для пальмових плантацій, тощо. Для України цей критерій сталості біомаси не є критичним чи пріоритетним, оскільки зменшення площі лісів та осушення водно-болотних угідь у нашій державі здебільшого не пов'язані з потребами біоенергетики.

Висновки. На основі проведеного дослідження можна сформулювати деякі висновки. Необхідність виконання євроінтеграційних зобов'язань України вимагає адаптувати вітчизняне законодавство до положень RED II, а значить — і до критеріїв сталості біопалива. Аналіз основних критеріїв сталості крізь призму вітчизняних правових особливостей (щодо порушення сівозмін та оптимальних співвідношень посівів, щодо низької ефективності відновлення деградованих земель та ґрунтів шляхом консервації, щодо використання земель із високим вуглецевим вмістом) продемонстрував низку нюансів, які здатні суттєво вплинути або навіть суттєво спотворити відповідні положення європейських норм у випадку їх механічного переносу до українського законодавства. По-перше, законодавство України не містить норм щодо обов'язкових нормативів співвідношення продовольчих, кормових та енергетичних посівів, не передбачає обов'язків землевласників та землекористувачів щодо дотримання сівозмін, не закріплює інституційно-функціональних механізмів

відстеження та офіційного підтвердження відповідних процесів. По-друге, використання деградованих та малопродуктивних земель для вирощування енергетичних культур може наштовхнутися на проблеми правового забезпечення консервації земель, найбільш суттєвими з яких є декларативність (відсутність чи недостатність реальних заходів відновлення земель і ґрунтів) та формалізм (переважання позитивістського підходу над змістовним).

На нашу думку, у зв'язку з наявністю об'єктивних особливостей національного законодавства та правозастосування у сфері використання та охорони земель, запровадженню будь-яких правових механізмів по регулюванню (стимулюванню) біоенергетики має передувати проходження спеціального ризик-тесту, тобто аналіз за допомогою таких основних питань: 1) чи стимулює норма права (прямо чи побічно) розширення площ під посівами енергетичних культур на продуктивних землях? 2) чи передбачені дієві правові заходи щодо забезпечення дотримання оптимальних сівозмін (наприклад, державна підтримка розробки проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь)? 3) чи забезпечені умови для реального відновлення деградованих і малопродуктивних земель шляхом їх консервації у випадку, якщо такі землі будуть використовуватися для вирощування енергетичних рослин (чи створені передумови для науково обґрунтованого прогнозування короткострокових та довгострокових наслідків для таких земель)?

Урахування національного контексту під час становлення біоенергетичного законодавства України — надзвичайно важлива передумова ефективності такого законодавства. Саме тому вважаємо подібний формат наукових досліджень перспективним та вкрай необхідним для фахового обґрунтування найбільш оптимальних шляхів виконання міжнародних зобов'язань України.

Дослідження здійснене в межах виконання проекту «Альтернативна енергетика в Україні: шляхи системного законодавчого стимулювання» за фінансової підтримки Національного фонду досліджень України (договір № 74/0360 від 01.05.2023 року)

Література

1. Гафурова О.В. Деякі аспекти державної підтримки розвитку біоенергетики в Україні. Актуальні правові проблеми інноваційного розвитку агросфери: матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 20 листопада 2020 року). Харків: Юрайт, 2020. С. 112–117.
2. Караханян К.М. Розвиток біоенергетики в Україні: питання правового регулювання. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки». 2021. № 5 (39). С. 39–46.
3. Оболенська С.А. Правове регулювання виробництва біопалива сільськогосподарськими товаровиробниками в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Харків, 2017. 20 с.

4. Павлига А. В. Переробка біомаси для виробництва енергії: законодавче забезпечення та проблемні аспекти. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки». 2021. № 6.
5. Пастух А. В. Правове регулювання вирощування та перероблення сільськогосподарської сировини для виробництва біопалива: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2017. 18 с.
6. Платонова Є. О. Правові особливості державного стимулювання біоенергетики в Україні: ретроспектива, сучасність та перспектива. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 5. С. 116–121.
7. Чумаченко І. Є. Еколого-правові вимоги та запобіжники, що забезпечують охорону земель та ґрунтів під час виробництва біомаси. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 5. С. 122–125.
8. Харитонова Т. Є., Григор'єва Х. А. Біоенергетичне законодавство в Україні — перспектива бути. П'яте зібрання фахівців споріднених кафедр з проблем аграрного, земельного, екологічного, природоресурсного права та альтернативної енергетики: матеріали Всеукр. наук. конф. (Одеса, 10–13 червня 2021 року) / відп. ред. Т. Є. Харитонова, Х. А. Григор'єва. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 102–106.
9. Харитонова Т. Є. Біоенергетичне виробництво, як один із напрямів стратегії державної екологічної політики України на період до 2030 року: деякі питання законодавчого регулювання. Актуальні питання стратегії державної екологічної політики України на період до 2030 року: матеріали кругл. столу (Харків, 21 травня 2021 року). Харків: Юрайт, 2021. С. 134–137.
10. Харитонова Т. Є. До питання використання земель у біоенергетичному виробництві. Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України): у 2 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 21 трав. 2021 р.). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 1. С. 538–540.
11. Григор'єва Х. А. Непряма зміна землекористування (ILUC) внаслідок розвитку біоенергетики: правовий розріз проблеми. Право і суспільство. 2021. № 4. С. 97–104.
12. Григор'єва Х. А. Правове стимулювання альтернативної енергетики в Польщі та в Україні (біоенергетичний розріз). Східна політика Європейського Союзу: здобутки, виклики та перспективи: матеріали VI Українсько-польського наук. форуму (Львів, 27–28 травня 2021 року). Львів-Olsztyn: «РОМУС-ПОЛІГРАФ», 2021. С. 213–218.
13. Григор'єва Х. А. Готовність законодавства до світового розвитку біоенергетики (на матеріалах України, ЄС та Малайзії). Актуальні питання стратегії державної екологічної політики України на період до 2030 року: матеріали кругл. столу (Харків, 21 травня 2021 року). Харків, 2021. С. 41–45.
14. Григор'єва Х. А., Дубінін Ю. С. Біоенергетика в Індонезії: економіко-правові та соціально-екологічні уроки для України. П'яте зібрання фахівців споріднених кафедр з проблем аграрного, земельного, екологічного, природоресурсного права та альтернативної енергетики: матеріали Всеукр. наук. конф. (Одеса, 10–13 червня 2021 року) / відп. ред. Т. Є. Харитонова, Х. А. Григор'єва. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 30–33.
15. Григор'єва Х. А. Правове становище сільськогосподарських переробних кооперативів як суб'єктів біоенергетичного виробництва. Актуальні проблеми екологічних, земельних та аграрних правовідносин: теоретико-методологічні й прикладні аспекти: матеріали «круг. столу» (Харків, 5 грудня 2014 року). Харків, 2014. С. 220–222.
16. Mignolli A. The European Union and Sustainable Development: A Study on Unilateral Trade Measures. Edizioni Nuova Cultura, 2018. P. 230.
17. Directive 2009/28/EC of the European Parliament and of the Council of 23 April 2009 on the promotion of the use of energy from renewable sources and amending and subsequently repealing Directives 2001/77/EC and 2003/30/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32009L0028&qid=1687423459680> (дата звернення: 10.06.2023) (втрапила чинність)
18. Tyson A., Meganingtyas E. The Status of Palm Oil under the European Union's Renewable Energy Directive: Sustainability or Protectionism? Bulletin of Indonesian Economic Studies. 2022. Vol. 58. Issue 1.
19. Henn E. V. Protecting forests or saving trees? The EU's regulatory approach to global deforestation. Review of European, Comparative & International Environmental Law. 2021. Vol. 30. Issue 3.
20. Webster E. Transnational legal processes, the EU and RED II: Strengthening the global governance of bioenergy. Review of European, Comparative & International Environmental Law. 2020. Vol. 29. Issue 1. Special Issue: Water Protection and Armed Conflicts in International Law. P. 86–94.
21. Directive (EU) 2018/2001 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2018 on the promotion of the use of energy from renewable sources. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32018L2001&qid=1687294958920> (дата звернення: 10.06.2023)
22. Sammy El T., Malins Ch., Searle S. Understanding Options for ILUC Mitigation. Working Paper 2016–23, International Council on Clean Transportation, November 2016. URL: https://www.theicct.org/sites/default/files/publications/ILUC-Mitigation-Options_ICCT_nov2016.pdf (дата звернення: 10.06.2023)
23. European Commission. 2019b. 'Sustainability Criteria for Biofuels Specified'. Memo. 13 March. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_19_1656 (дата звернення: 10.06.2023)
24. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження родючості ґрунтів: Закон України від 04.06.2009 року. Відомості Верховної Ради України. 2009. № 47–48. Ст. 719.

25. Про затвердження нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмінах в різних природно-сільськогосподарських регіонах: постанова Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2010 року № 164. Урядовий кур'єр. 2010. № 44.
26. Про затвердження Порядку розроблення проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь: постанова Кабінету Міністрів України від 2 листопада 2011 року № 1134. Урядовий кур'єр. 2011. № 214. (втратила чинність)
27. Постанова Верховного Суду від 14 лютого 2018 року у справі № 541/555/16-ц. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/72348768> (дата звернення: 10.06.2023)
28. Рішення Білоцерківського міськрайонного суду Київської області від 12 квітня 2017 року у справі № 357/478/17. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/65956525> (дата звернення: 10.06.2023)
29. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу (дерегуляція): Закон України від 12.02.2015 року. Відомості Верховної Ради. 2015. № 21. Ст. 133.
30. Постанова Верховного Суду від 12 серпня 2020 року у справі № 636/5001/18. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/91063497> (дата звернення: 10.06.2023)
31. Obidzinski K., Rubeta A., Heru K., Agus A. Environmental and Social Impacts of Oil Palm Plantations and Their Implications for Biofuel Production in Indonesia. *Ecology and Society*. 2012. Vol. 17. Issue 1. P. 25.
32. Про охорону земель: Закон України від 19.06.2003 року. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 39. Ст. 349.
33. Про Порядок консервації земель: наказ Держкозему від 17.10.2002 року № 175. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0117-03#Text> (дата звернення: 10.06.2023) (втратив чинність)
34. Про затвердження Порядку консервації земель: наказ Мінагрополітики від 26.04.2013 року № 283. Офіційний вісник України. 2013. № 42. Стор. 150. Ст. 1525. (втратив чинність)
35. Про затвердження Порядку консервації земель: постанова Кабінету Міністрів України від 19 січня 2022 року № 35. Урядовий кур'єр. 2022. № 13.
36. Постанова Верховного Суду від 20 березня 2023 року у справі № 822/1861/18. URL: https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/109661237?linked=zo&did=224977__564120__171 (дата звернення: 10.06.2023)
37. Постанова Верховного Суду від 09 липня 2020 року у справі № 681/820/17. URL: https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/90329576?linked=zo&did=224977__564120__171 (дата звернення: 10.06.2023)
38. Постанова Хмельницького апеляційного суду від 13 грудня 2018 року у справі № 686/4423/18. URL: https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/78610012?linked=zo&did=224977__564120__171 (дата звернення: 10.06.2023)

References

1. Hafurova O. V. Deiaki aspekty derzhavnoi pidtrymky rozvytku bioenerhetyky v Ukraini. Aktualni pravovi problemy innovatsiinoho rozvytku ahrosfery: materialy nauk.-prakt. konf. (Kharkiv, 20 lystopada 2020 roku). Kharkiv: Yurait, 2020. S. 112–117.
2. Karakhanian K. M. Rozvytok bioenerhetyky v Ukraini: pytannia pravovoho rehuliuвання. Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka». Serii: «Iurydychni nauky». 2021. № 5 (39). S. 39–46.
3. Obolienska S. A. Pravove rehuliuвання vyrobnytstva biopalyva silskohospodarskymu tovarovyrobnykamy v Ukraini: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.06. Kharkiv, 2017. 20 s.
4. Pavlyha A. V. Pererobka biomasy dlia vyrobnytstva enerhii: zakonodavche zabezpechennia ta problemni aspekty. Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka». Serii: «Iurydychni nauky». 2021. № 6.
5. Pastukh A. V. Pravove rehuliuвання vyroshchuvannia ta pereroblennia silskohospodarskoi syrovyny dlia vyrobnytstva biopalyva: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.06. Kyiv, 2017. 18 s.
6. Platonova Ye. O. Pravovi osoblyvosti derzhavnoho stymuliuвання bioenerhetyky v Ukraini: retrospektyva, suchasnist ta perspektyva. Yurydychni naukovyi elektronnyi zhurnal. 2021. № 5. S. 116–121.
7. Chumachenko I. Ye. Ekoloho-pravovi vymohy ta zapobizhnyky, shcho zabezpechuiut okhoronu zemel ta gruntiv pid chas vyrobnytstva biomasy. Yurydychni naukovyi elektronnyi zhurnal. 2021. № 5. S. 122–125.
8. Kharytonova T. Ye., Hryhorieva Kh. A. Bioenerhetychne zakonodavstvo v Ukraini — perspektyva buty. Piate zibrannia fakhivtsiv sporidnennykh kafedr z problem ahrarynoho, zemelnoho, ekolohichnoho, pryrodoresursnoho prava ta alternatyvnoi enerhetyky: materialy Vseukr. nauk. konf. (Odesa, 10–13 chervnia 2021 roku) / vidp. red. T. Ye. Kharytonova, Kh. A. Hryhorieva. Odesa: Vydavnychi dim «Helvetyka», 2021. S. 102–106.
9. Kharytonova T. Ye. Bioenerhetychne vyrobnytstvo, yak odyń iz napriamiv stratehii derzhavnoi ekolohichnoi polityky Ukrainy na period do 2030 roku: deiaki pytannia zakonodavchoho rehuliuвання. Aktualni pytannia stratehii derzhavnoi ekolohichnoi polityky Ukrainy na period do 2030 roku: materialy kruhl. stolu (Kharkiv, 21 travnia 2021 roku). Kharkiv: Yurait, 2021. S. 134–137.
10. Kharytonova T. Ye. Do pytannia vykorystannia zemel u bioenerhetychnomu vyrobnytstvi. Nauka ta suspilne zhyttia Ukrainy v epokhu hlobalnykh vyklykiv liudstva u tsyfrovu eru (z nahody 30-richchia proholoshennia nezalezh-

nosti Ukrainy ta 25-ricchia pryiniattia Konstytutsii Ukrainy): u 2 t.: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Odesa, 21 trav. 2021 r.). Odesa: Vydavnychi dim «Helvetyka», 2021. T. 1. S. 538–540.

11. Hryhorieva Kh.A. Nepriama zmina zemlekorystuvannya (ILUC) vnaslidok rozvytku bioenerhetyky: pravovy rozriz problemy. *Pravo i suspilstvo*. 2021. № 4. S. 97–104.

12. Hryhorieva Kh. A. Pravove stymuliuвання alternatyvnoi enerhetyky v Polshchi ta v Ukraini (bioenerhetychny rozriz). *Skhidna polityka Yevropeiskoho Soiuzu: zdobutky, vyklyky ta perspektyvy: materialy VI Ukrainsko-polskoho nauk. forumu* (Lviv, 27–28 travnia 2021 roku). Lviv-Olsztyn: «ROMUS-POLIHRAF», 2021. S. 213–218.

13. Hryhorieva Kh.A. Hotovnist zakonodavstva do svitovoho rozvytku bioenerhetyky (na materialakh Ukrainy, YeS ta Malaizii). Aktualni pytannia stratehii derzhavnoi ekolohichnoi polityky Ukrainy na period do 2030 roku: materialy kruhl. stolu (Kharkiv, 21 travnia 2021 roku). Kharkiv, 2021. S. 41–45.

14. Hryhorieva Kh. A., Dubinin Yu.S. Bioenerhetyka v Indonezii: ekonomiko-pravovi ta sotsialno-ekolohichni uroky dlia Ukrainy. Piate zibrannia fakhivtsiv sporidnennykh kafedr z problem ahrarnoho, zemelnoho, ekolohichnoho, pryrodoresursnoho prava ta alternatyvnoi enerhetyky: materialy Vseukr. nauk. konf. (Odesa, 10–13 chervnia 2021 roku) / vidp. red. T. Ye. Kharytonova, Kh. A. Hryhorieva. Odesa: Vydavnychi dim «Helvetyka», 2021. S. 30–33.

15. Hryhorieva Kh.A. Pravove stanovyshe silskohospodarskykh pererobnykh kooperatyviv yak subiektiv bioenerhetychnoho vyrobnytstva. Aktualni problemy ekolohichnykh, zemelnykh ta ahrarnykh pravovidnosyn: teoretyko-metodolohichni y prykladni aspekty: materialy «kruh. stolu» (Kharkiv, 5 hrudnia 2014 roku). Kharkiv, 2014. S. 220–222.

16. Mignolli A. *The European Union and Sustainable Development: A Study on Unilateral Trade Measures*. Edizioni Nuova Cultura, 2018. R. 230.

17. Directive 2009/28/EC of the European Parliament and of the Council of 23 April 2009 on the promotion of the use of energy from renewable sources and amending and subsequently repealing Directives 2001/77/EC and 2003/30/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32009L0028&qid=1687423459680> (access date: 10.06.2023) (vtratyla chynnist)

18. Tyson A., Meganingtyas E. The Status of Palm Oil under the European Unions Renewable Energy Directive: Sustainability or Protectionism? *Bulletin of Indonesian Economic Studies*. 2022. Vol. 58. Issue 1.

19. Henn E. V. Protecting forests or saving trees? The EUs regulatory approach to global deforestation. *Review of European, Comparative & International Environmental Law*. 2021. Vol. 30. Issue 3.

20. Webster E. Transnational legal processes, the EU and RED II: Strengthening the global governance of bioenergy. *Review of European, Comparative & International Environmental Law*. 2020. Vol. 29. Issue 1. Special Issue: Water Protection and Armed Conflicts in International Law. P. 86–94.

21. Directive (EU) 2018/2001 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2018 on the promotion of the use of energy from renewable sources. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32018L2001&qid=1687294958920> (access date: 10.06.2023)

22. Sammy El T., Malins Ch., Searle S. Understanding Options for ILUC Mitigation. Working Paper 2016–23, International Council on Clean Transportation, November 2016. URL: https://www.theicct.org/sites/default/files/publications/ILUC-Mitigation-Options_ICCT_nov2016.pdf (access date: 10.06.2023)

23. European Commission. 2019b. ‘Sustainability Criteria for Biofuels Specified. Memo. 13 March. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_19_1656 (access date: 10.06.2023)

24. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo zberezhenia rodiuchosti gruntiv: Zakon Ukrainy vid 04.06.2009 roku. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2009. № 47–48. St. 719.

25. Pro zatverdzhennia normatyviv optimalnogo spivvidnoshennia kultur u sivozminakh v riznykh pryrodno-silskohospodarskykh rehionakh: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 11 liutoho 2010 roku № 164. Uriadovyi kurier. 2010. № 44.

26. Pro zatverdzhennia Poriadku rozroblennia proektiv zemleustroi, shcho zabezpechuiut ekoloho-ekonomichne obgruntuvannya sivozminy ta vporiadkuvannya uhid: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 2 lystopada 2011 roku № 1134. Uriadovyi kurier. 2011. № 214. (vtratyla chynnist)

27. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 14 liutoho 2018 roku u spravi № 541/555/16-ts. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/72348768> (access date: 10.06.2023)

28. Rishennia Bilotserkivskoho miskraionnoho sudu Kyivskoi oblasti vid 12 kvitnia 2017 roku u spravi № 357/478/17. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/65956525> (access date: 10.06.2023)

29. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo sproshchennia umov vedennia biznesu (derehuliatytsiia): Zakon Ukrainy vid 12.02.2015 roku. Vidomosti Verkhovnoi Rady. 2015. № 21. St. 133.

30. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 12 serpnia 2020 roku u spravi № 636/5001/18. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/91063497> (access date: 10.06.2023)

31. Obidzinski K., Rubeta A., Heru K., Agus A. Environmental and Social Impacts of Oil Palm Plantations and Their Implications for Biofuel Production in Indonesia. *Ecology and Society*. 2012. Vol. 17. Issue 1. P. 25.

32. Pro okhoronu zemel: Zakon Ukrainy vid 19.06.2003 roku. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2003. № 39. St. 349.

33. Pro Poriadok konservatsii zemel: nakaz Derzhkozemu vid 17.10.2002 roku № 175. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0117-03#Text> (access date: 10.06.2023) (vtratyv chynnist)

34. Pro zatverdzhennia Poriadku konservatsii zemel: nakaz Minahropolityky vid 26.04.2013 roku № 283. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. 2013. № 42. Stor. 150. St. 1525. (vtratyv chynnist)

35. Pro zatverdzhennia Poriadku konservatsii zemel: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 19 sichnia 2022 roku № 35. Uriadovyi kurier. 2022. № 13.

36. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 20 bereznia 2023 roku u spravi № 822/1861/18. URL: https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/109661237?linked=zo&did=224977__564120__171 (access date: 10.06.2023)

37. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 09 lypnia 2020 roku u spravi № 681/820/17. URL: https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/90329576?linked=zo&did=224977__564120__171 (access date: 10.06.2023)

38. Postanova Khmelnytskoho apeliatsiinoho sudu vid 13 hrudnia 2018 roku u spravi № 686/4423/18. URL: https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/78610012?linked=zo&did=224977__564120__171 (access date: 10.06.2023)

Дейнега Марина Андріївна
*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільного та господарського права
Національний університет біоресурсів і природокористування України*
Deineha Maryna
*Doctor of Law, Associate Professor,
Professor of the Department of Civil and Economic Law
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*
ORCID: 0000-0002-4785-7509

Гулак Олена Василівна
*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного та фінансового права
Національний університет біоресурсів і природокористування України*
Gulak Olena
*Doctor of Law, Professor,
Professor of the Department of Administrative and Financial Law
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*
ORCID: 0000-0001-9004-0185

Головій Людмила Василівна
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного та фінансового права
Національний університет біоресурсів і природокористування України*
Holovii Liudmyla
*PhD in Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Administrative and Financial Law
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*
ORCID: 0000-0002-5537-0944

Василенко Леся Павлівна
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правознавства
Поліський національний університет*
Vasylenko Lesia
*PhD in Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Law
Polissia National University*
ORCID: 0000-0001-8333-8573

DOI: 10.25313/2520-2308-2023-6-8977

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВІДТВОРЕННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ ВНАСЛІДОК ВИДОБУТКУ БУРШТИНУ

LEGAL PRINCIPLES OF REPRODUCTION OF NATURAL RESOURCES AS A RESULT OF AMBER MINING

Анотація. Стаття присвячена аналізу сучасного стану правового забезпечення відтворення природних ресурсів внаслідок видобутку бурштину. Актуальність визначеної теми дослідження обумовлена негативними екологічними наслідками, що зумовлені видобутком бурштину в Україні. Такий вид природокористування призводить до порушення збалансованих

екосистем, а також спричиняє часткове або повне знищення природних ресурсів та природоохоронних функцій, які вони виконують. Окрім того, нагальність вирішення окресленого питання зумовлена і недосконалістю правового регулювання відтворення природних ресурсів внаслідок видобутку бурштину. Метою статті визначено дослідження теоретичних підходів до характеристики суспільних відносин з відтворення природних ресурсів внаслідок видобутку бурштину, аналіз нормативно-правових актів України з даної проблематики, а також окреслення напрямів удосконалення національного законодавства у цій сфері. За результатами дослідження встановлено, що дійсно видобуток бурштину справляє значний негативний вплив на екологічний стан довкілля і природних ресурсів, що вимагає вирішення питання про належне правове забезпечення відтворення природних ресурсів після проведення відповідних заходів. У цьому аспекті необхідним є обов'язкове проведення рекультивациі порушених територій, задля їх повернення у природний стан і відновлення порушених зв'язків екосистеми. Рекультивациа порушених і деградованих територій є одним із провідних заходів відтворення природних ресурсів. Але, а жаль, слід констатувати що законодавство, яке регулює суспільні відносини у сфері рекультивациі потребує подальшого удосконалення і підготовки відповідних спеціальних нормативно-правових актів.

Ключові слова: видобуток бурштину, відтворення природних ресурсів, рекультивациа земель, відтворення лісів, лісорозведення, правове регулювання.

Summary. The article is devoted to the analysis of the current state of legal support for the reproduction of natural resources as a result of amber mining. The relevance of the research topic is determined by the negative environmental consequences caused by the extraction of amber in Ukraine. This kind of nature management leads to the disturbance of balanced ecosystems, and also causes the partial or complete destruction of natural resources and the environmental protection functions they perform. In addition, the urgency of solving the outlined issue is due to the imperfection of the legal regulation of the reproduction of natural resources as a result of amber mining. The purpose of the article is the study of theoretical approaches to the characterization of social relations for the reproduction of natural resources as a result of amber mining, the analysis of normative legal acts of Ukraine on this issue, as well as the outline of directions for improving national legislation in this area. According to the results of the study, it was established that the extraction of amber really has a significant negative impact on the ecological state of the environment and natural resources, which requires a solution to the issue of proper legal protection of the reproduction of natural resources after taking appropriate measures. In this aspect, it is necessary to carry out the reclamation of the disturbed territories in order to return them to their natural state and restore the disturbed connections of the ecosystem. Reclamation of disturbed and degraded territories is one of the leading measures of reproduction of natural resources. But, alas, it should be stated that the legislation that regulates social relations in the field of reclamation needs further improvement and the preparation of relevant special legal acts.

Key words: amber mining, reproduction of natural resources, land reclamation, forest reproduction, afforestation, legal regulation.

Постановка проблеми. Початок ХХІ ст. ознаменувався загостренням проблем несанкціонованого видобутку бурштину, що призводить до порушення збалансованих екосистем України. Внаслідок таких дій мають місце діяння, що спричиняють часткове або повне знищення природних ресурсів та природоохоронних функцій, які вони виконують. Видобуток бурштину в Україні здійснюється на територіях, зайнятих лісовими ресурсами, водноболотними угіддями, та на землях сільськогосподарського призначення (сіножатях, пасовищах, орних землях). Цей процес сильною мірою впливає на навколишнє середовище в цілому і окремі природні ресурси зокрема. Негативними чинниками є: порушення ґрунтового покриву (у процесі розробки кар'єрів утворюються кратери, діаметр яких може досягати десятків метрів; масштабні родовища після припинення видобутку бурштину неможливо повернути до природного стану); знищення ареалів існування рослин і тварин; забруднення природних вод (забруднені води з відвалів потрапляють у водоносні горизонти й водотоки; внаслідок інтенсивного відкачування підземних вод з кар'єрів їх рівень знижується); накопичення

відходів (у процесі видобутку кар'єрним способом накопичуються великі обсяги відпрацьованої породи, що займають великі площі); забруднення атмосфери; знищення лісових масивів тощо. При цьому масштаби трансформації цих територій на непридатні землі, так звані «bed lands», або «ландшафти Місяцю», зростають прискореними темпами, а їх екологічний стан все частіше оцінюється як катастрофічний з майбутніми важкими наслідками.

Загальновизнаною стратегією взаємовідносин суспільства і природи визнано концепцію сталого розвитку. Основними засадами державної екологічної політики України на період до 2030 р. (Закон України від 28 лютого 2019 р. [1]) визначено, що сталий розвиток будь-якої держави означає таке її функціонування, коли одночасно задовольняються зростаючі матеріальні і духовні потреби населення, забезпечується раціональне, вискоєфективне, збалансоване використання і відтворення природних ресурсів. Відповідно до ст. 40 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р. [2] використання природних ресурсів має здійснюватися з додержанням обов'язкових екологічних вимог, у тому

числі шляхом реалізації заходів щодо відтворення природних ресурсів. При цьому відтворення природних ресурсів є елементом екологізації матеріального виробництва, одним із принципів охорони довкілля (ст. 3 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»).

У зв'язку з цим, враховуючи нерозривний зв'язок між використанням природних ресурсів, у тому числі шляхом видобутку бурштину, з їх відтворенням, що є обов'язковою умовою сталого природокористування, дослідження окресленої проблематики має важливе теоретичне і практичне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі правові аспекти відтворення природних ресурсів були предметом дослідження багатьох науковців — представників еколого-правової доктрини: Т.В. Єрмолаєвої [3], І.І. Каракаша [4], Н.Р. Кобецької [5], В.М. Комарницького [6], Т.В. Лісової [7], Е.В. Позняк [8] та ін. Однак, проблеми відтворення природних ресурсів внаслідок видобутку бурштину залишаються малодослідженою проблематикою, що і зумовило вибір теми дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження теоретичних підходів до характеристики суспільних відносин з відтворення природних ресурсів внаслідок видобутку бурштину, аналіз нормативно-правових актів України з даної проблематики, а також окреслення напрямів удосконалення національного законодавства у цій сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. В енциклопедичній літературі міститься декілька тлумачень поняття «відтворення»: створення знову того самого; повторення [9, с. 647]; безперервний рух і відновлення процесу виробництва якої-небудь системи — біологічної чи соціальної, що включає оновлення елементів системи, відносин між ними і взаємодій із зовнішнім середовищем [10, с. 141].

Відтворення природних ресурсів також є предметом дослідження науковців. Так, відтворення природних ресурсів визначається науковцями як сукупність заходів, спрямованих на підтримання тих умов, що максимально сприяють протіканню природних процесів відновлення (утворення) природних ресурсів [5, с. 116]. Деякі вказують вказує на те, що відтворення природних ресурсів — це вид використання природних ресурсів, що є наслідком більш раннього антропогенного впливу, під час якого відбулося перевищення господарського використання природного ресурсу, у результаті чого виникла необхідність у відновленні порушеної екологічної рівноваги [6, с. 11].

На прикладі лісових ресурсів проблемами відтворення природних ресурсів займається Е.В. Позняк, яка під відтворенням лісів пропонує розглядати складову процесу ведення лісо-

вого господарства, що реалізується у діяльності підприємств, установ, організацій і громадян, які здійснюють ведення лісового господарства, з метою задоволення екологічних, оздоровчих, рекреаційних, естетичних, науково-освітнянських, виховних та інших потреб людини і матеріальних потреб суспільства у лісових ресурсах, збільшення лісистості України та окремих її регіонів, підвищення водоохоронних, ґрунтозахисних, санітарно-гігієнічних, інших корисних властивостей лісів і захисних лісових насаджень, поліпшення якісного складу лісів, підвищення їх продуктивності та біологічної стійкості [8, с. 211].

При цьому науковці звертають увагу на те, що відтворення природних ресурсів — це врегульована нормами права діяльність власників і користувачів земельних ділянок, на яких знаходяться природні ресурси, спрямована на підвищення їх кількісних та якісних характеристик [4, с. 149]. Дійсно, відтворювальна діяльність насамперед повинна мати юридичний аспект, оскільки значна частина відносин із відтворення природних багатств виникає, змінюється та припиняється у встановленому законодавством порядку, зміст яких носить правовий характер.

Отже, у науковій літературі відтворення природних ресурсів розглядається: 1) у широкому розумінні як компенсація шкоди, що завдається природним ресурсам у процесі експлуатації, споживання, добування тощо; 2) у вузькому розумінні як спеціалізований вид діяльності користувача природних ресурсів: а) безпосередньо; б) за договором з уповноваженим суб'єктом; в) за рахунок власних коштів користувача природних ресурсів та інших користувачів, що стягуються з них у вигляді екологічних податків і йдуть на фінансування загальнодержавних та регіональних програм з раціонального використання та відтворення природних ресурсів [11, с. 131].

Підсумовуючи, суспільні відносини з відтворення природних ресурсів можна визначити як штучний процес відновлення кількісних та якісних характеристик природних ресурсів, взаємозв'язків між ними і довкіллям в цілому, обумовлений негативними наслідками антропогенної діяльності, з метою встановлення порушеної екологічної рівноваги та задоволення потреб людини й суспільства.

Серед нормативно-правових актів, що передбачають заходи у сфері відтворення природних ресурсів, можна виділити Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р., Водний кодекс України від 6 червня 1995 р., Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. та інші акти поресурсного законодавства.

Земельний кодекс України [12] пов'язує поняття відтворення земель з їх охороною (ст.ст. 162, 163). Зокрема, завданням охорони земель є забезпечення збереження та відтворення земельних

ресурсів, екологічної цінності природних і набутих якостей земель. У чинному водному законодавстві України також містяться норми, присвячені відтворенню водних ресурсів. Водний кодекс України [13] оперує двома окремими юридичними категоріями «охорона вод» і «відтворення водних ресурсів».

У сфері відтворення природних ресурсів чималий інтерес представляють норми лісового законодавства України. Лісовий кодекс України [14] визначає правові засади щодо охорони, захисту, використання і відтворення лісових ресурсів. У Лісовому кодексі України міститься окрема глава 14 «Відтворення лісів», згідно з якою відтворення лісів здійснюється з метою: 1) досягнення оптимальної лісистості шляхом створення в максимально короткі строки нових насаджень найбільш економічно та екологічно доцільними способами і технологіями; 2) підвищення водоохоронних, ґрунтозахисних, санітарно-гігієнічних, інших корисних властивостей лісів і захисних лісових насаджень; 3) поліпшення якісного складу лісів, підвищення їх продуктивності та біологічної стійкості (ст. 79). Крім того, Лісовий кодекс України передбачає види відтворення лісів — відновлення і лісорозведення.

Видобуток бурштину дійсно завдає шкоди довкіллю й окремим природним ресурсам, що потребує вжиття заходів щодо їх відтворення. Зокрема, шкода довкіллю спричиняються внаслідок забруднення насамперед земельних ресурсів під час видобутку. Так, землі вважаються забрудненими, якщо в їх складі виявлені кількісні або якісні зміни. Для відтворення земель, деградованих у процесі видобутку бурштину, необхідно здійснити низку заходів, передбачених законодавством. Так, землі, які зазнали змін у структурі рельєфу, екологічному стані ґрунтів і материнських порід та у гідрологічному режимі внаслідок проведення гірничодобувних, геологорозвідувальних, будівельних та інших робіт, підлягають рекультивації (ч. 2 ст. 166 Земельного кодексу України). Тобто земельні ресурси після видобутку бурштину потребують вжиття заходів з рекультивації — комплекс організаційних, технічних і біотехнологічних заходів, спрямованих на відновлення ґрунтового покриву, поліпшення стану та продуктивності порушених земель (ч. 1 ст. 166 Земельного кодексу України). Рекультивація земельних ділянок здійснюється шляхом пошарового нанесення на малопродуктивні земельні ділянки або ділянки без ґрунтового покриву знятої ґрунтової маси, а в разі потреби — і материнської породи в порядку, який забезпечує найбільшу продуктивність рекультивованих земель (ст. 52 Закону України «Про охорону земель» від 19 червня 2003 р. [15]).

Проте, аналізуючи чинну законодавчу базу слід констатувати, що у чинному земельному законодавстві немає спеціального нормативно-правового

акта, в якому комплексно були б врегульовані земельно-рекультиваційні правовідносини, що істотно знижує ефективність правового забезпечення рекультивації земель в Україні. Однак, земельне законодавство вимагає від відповідних підприємств, які здійснюють видобуток бурштину і порушують при цьому ґрунтовий покрив, після завершення здійснювати рекультивацію (ст. 166 Земельного кодексу України, ст. 52 Закону України «Про охорону земель»).

Рекультиваційні роботи після видобутку бурштину виконують двома етапами: технічна та біологічна рекультивація. Під час технічної рекультивації порушені землі готують для подальшого використання: планують їхню поверхню; знімають, перевозять і складують родючий ґрунт; будують дороги, гідротехнічні й меліоративні споруди. Біологічна рекультивація передбачає комплекс робіт для поліпшення фізичних та агрохімічних властивостей ґрунтів на рекультивованих землях (вапнування, піскування, внесення мінеральних добрив та ін.) [16].

Розрізняють також декілька видів рекультивації залежно від того, як саме передбачається використовувати у майбутньому порушені землі. Сільськогосподарська рекультивація здійснюється в районах з розвиненим сільським господарством, на великих за площею кар'єрах. Це найдорожчий вид рекультивації, оскільки до земель, де мають вирощувати сільськогосподарські культури, ставляться найвищі вимоги. Лісгосподарська рекультивація проводиться там, де є можливість відновити ділянки лісу з цінними породами дерев. Її вартість і вимоги до агрохімічних характеристик ґрунту є нижчими, порівняно з сільськогосподарською рекультивацією. Водогосподарська рекультивація стосується здебільшого тих кар'єрів, які після відпрацювання заповнюються ґрунтовими й дощовими водами. такі штучні озера впорядковують, у них запускають рибу, їхні береги озеленюють тощо. Рекреаційна рекультивація виконується неподалік міст і великих населених пунктів з метою створення зон відпочинку. Досить часто її поєднують з водогосподарською й лісгосподарською рекультивацією (озера в кар'єрах упорядковують, на їхніх берегах облаштовують пляжі, бази відпочинку, висаджують дерева, кущі тощо). Будівельна рекультивація — це підготовка порушених земель під спорудження житлових будинків, спортивних майданчиків, промислових підприємств, складів та ін. [16].

Після завершення комплексу відновлювальних робіт рекультивовані землі та прилеглі до них території мають становити екологічно збалансований сталий ландшафт [17, с. 553]. Ним є територія з наявною на ній сукупністю природних і штучно створених компонентів, що складають цілісну однорідну систему, знаходяться між собою в оптимальному кількісному співвідношенні [18, с. 5–6].

Шкода довкіллю настає і внаслідок псування земель лісового фонду і лісових ресурсів. Тобто видобуток бурштину кардинально змінює і лісові екосистеми: знищуються і сильно пошкоджуються лісові ресурси, змінюється флористичний склад рослинних угруповань тощо. З метою зупинення деградації лісових ділянок, у 2007 р. розпочалася реалізація пілотного проекту рекультивації земель лісгосподарського призначення, порушених внаслідок незаконного видобутку бурштину, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2016 р. № 1063 [19].

Згідно із зазначеною постановою, державні підприємства, що належать до сфери управління Державного агентства лісових ресурсів України, і мають у користуванні земельні ділянки лісгосподарського призначення, які порушені внаслідок незаконного видобутку бурштину, зобов'язані забезпечити й організувати виконання робіт з рекультивації у порядку, встановленому законодавством про землеустрій.

Відтворення лісів на рекультивованих землях реалізується відповідно до Правил відтворення лісів, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 01 березня 2007 р. № 303 [20].

Відтворення лісів здійснюється шляхом відновлення лісових ділянок, що були вкриті лісовою рослинністю, а на землях, що раніше не були зайняті лісом та є придатні для створення лісових насаджень, — шляхом лісорозведення. Лісорозведення проводиться шляхом створення лісових культур або сприяння природному поновленню на придатних для створення лісів землях, не вкритих лісовою рослинністю.

Відтворення лісів забезпечується природним способом (природне поновлення), штучним способом (створення лісових культур методом садіння садивного матеріалу, висівання насіння або поєднання методів садіння та висівання) і комбінованим способом (природне поновлення та створення лісових культур).

Внаслідок видобутку бурштину звичайно лісова екосистема зазнає негативного впливу, при цьому відтворення лісів повинно забезпечувати: раціональне використання лісових ділянок; поліпшення якісного складу лісів, підвищення їх продуктивності та біологічної стійкості; підвищення водоохоронних, ґрунтозахисних, санітарно-гігієнічних та інших корисних властивостей лісів; досягнення оптимальної лісистості шляхом створення в максимально короткі строки нових насаджень найбільш економічно та екологічно доцільними способами і технологіями.

Висновки. Видобуток бурштину справляє значний негативний вплив на екологічний стан довкілля і природних ресурсів, що вимагає вирішення питання про належне правове забезпечення відтворення природних ресурсів після проведення відповідних заходів. У цьому аспекті необхідним є обов'язкове проведення рекультивації порушених територій, задля їх повернення у природний стан і відновлення порушених зв'язків екосистеми. Дійсно, рекультивація порушених і деградованих територій є одним із провідних заходів відтворення природних ресурсів. Але, а жаль, слід констатувати що законодавство, яке регулює суспільні відносини у сфері рекультивації потребує подальшого удосконалення і підготовки відповідних спеціальних нормативно-правових актів.

Література

1. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення: 24.04.2023)
2. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 24.04.2023)
3. Єрмолаєва Т.В. Сучасні проблеми правового регулювання видобування бурштину. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 10. С. 282–285.
4. Каракаш І.І. Правове регулювання природокористування як форми охорони природного середовища. Екологічне право України: підручник / за ред. І.І. Каракаша. Одеса: Фенікс, 2012. С. 147–181.
5. Кобецька Н.Р. Дозвільне і договірне регулювання використання природних ресурсів в Україні: питання теорії та практики: монографія. Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2016. 271 с.
6. Комарницький В.М. Право спеціального природокористування: автореф. дис. ... д.ю.н.: 12.00.06. Київ, 2012. 36 с.
7. Лісова Т.В. Рекультивація земель як основний захід їх відновлення. Право і суспільство. 2017. № 5. С. 119–125.
8. Позняк Е.В. Правові засади та перспективи відтворення лісів в Україні. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України: Серія «Право». 2010. Вип. 156. С. 204–213.
9. Словник української мови: в 11 томах / за ред. акад. І. Білодіда. Т. 1. Київ: Наукова думка, 1970. 799 с.
10. Українська Радянська енциклопедія. В 12 т. / за ред. М.П. Бажана. Т. 2. Київ: Голов. ред. Укр. Рад. енцикл., 1978. 575 с.

11. Дейнега М. А. Теоретико-правові підходи до характеристики суспільних відносин з відтворення природних ресурсів. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2018. № 1. С. 130–132.
12. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 24.04.2023)
13. Водний кодекс України від 06.06.1995 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 24.04.2023)
14. Лісовий кодекс України від 21.01.1994 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text> (дата звернення: 24.04.2023)
15. Про охорону земель: Закон України від 19.06.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text> (дата звернення: 24.04.2023)
16. Відновлення територій, порушених внаслідок видобування корисних копалин, зокрема бурштину. URL: <https://sd4ua.org/wp-content/uploads/2023/03/ukrayinskoju-7.pdf> (дата звернення: 24.04.2023)
17. Земельний кодекс України: науково-практичний коментар / за ред. В. І. Семчика. Київ: Ін Юре, 2003. 680 с.
18. Єлькін С. В. Правове регулювання ландшафтного використання та охорони земель в Україні: автореф. ... дис.к.ю.н.: 12.00.06. Київ, 2012. 20 с.
19. Деякі питання реалізації пілотного проекту рекультивації земель лісгосподарського призначення, порушених внаслідок незаконного видобування бурштину: постанова Кабінету Міністрів України від 30.11.2016 р. № 1063. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1063-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення: 24.04.2023)
20. Про затвердження Правил відтворення лісів: постанова Кабінету Міністрів України від 01.03.2007 р. № 303. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303-2007-%D0%BF#Text> (дата звернення: 24.04.2023)

References

1. Pro Osnovni zasady (stratēhiiu) derzhavnoi ekolohichnoi polityky Ukrainy na period do 2030 roku: Zakon Ukrainy vid 28.02.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>
2. Pro okhoronu navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha: Zakon Ukrainy vid 25.06.1991. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>
3. Iermolaieva T. V. Suchasni problemy pravovoho rehuliuвання vydobuvannya burshtynu. Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal. 2021. № 10. S. 282–285.
4. Karakash I. I. Pravove rehuliuвання pryrodokorystuvannya yak formy okhorony pryrodnoho seredovyshcha. Ekolohichne pravo Ukrainy: pidruchnyk / za red. I. I. Karakasha. Odesa: Feniks, 2012. S. 147–181.
5. Kobetska N. R. Dozvilne i dohovirne rehuliuвання vykorystannya pryrodnykh resursiv v Ukraini: pytannia teorii ta praktyky: monohrafiia. Ivano-Frankivsk: DVNZ «Prykarpatskyi natsionalnyi universytet imeni Vasyliia Stefanyka», 2016. 271 s.
6. Komarnytskyi V. M. Pravo spetsialnoho pryrodokorystuvannya: avtoref. dys. ... d.iu.n.: 12.00.06. Kyiv, 2012. 36 s.
7. Lisova T. V. Rekulyvatsiia zemel yak osnovnyi zakhid yikh vidnovlennia. Pravo i suspilstvo. 2017. № 5. S. 119–125.
8. Pozniak E. V. Pravovi zasady ta perspektyvy vidtvorennia lisiv v Ukraini. Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannya Ukrainy: Seriiia «Pravo». 2010. Vyp. 156. S. 204–213.
9. Slovnyk ukraïnskoi movy: v 11 tomakh / za red. akad. I. Bilodida. T. 1. Kyiv: Naukova dumka, 1970. 799 s.
10. Ukraïnska Radianska entsyklopediia. V 12 t. / za red. M. P. Bazhana. T. 2. Kyiv: Holov. red. Ukr. Rad. ent-sykl., 1978. 575 s.
11. Deineha M. A. Teoretyko-pravovi pidkhody do kharakterystyky suspilnykh vidnosyn z vidtvorennia pryrodnykh resursiv. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia «Iurydychni nauky». 2018. № 1. S. 130–132.
12. Zemelnyi kodeks Ukrainy vid 25.10.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>
13. VodnyikodeksUkrainyvid06.06.1995. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#-Text>
14. Lisovyi kodeks Ukrainy vid 21.01.1994. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text>
15. Pro okhoronu zemel: Zakon Ukrainy vid 19.06.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text>
16. Vidnovlennia terytorii, porushenykh vnaslidok vydobuvannya korysnykh kopalyn, zokrema burshtynu. URL: <https://sd4ua.org/wp-content/uploads/2023/03/ukrayinskoju-7.pdf>
17. Zemelnyi kodeks Ukrainy: nauково-praktychnyi komentar / za red. V. I. Semchyka. Kyiv: In Yure, 2003. 680 s.
18. Ielkin S. V. Pravove rehuliuвання landshaftnoho vykorystannya ta okhorony zemel v Ukraini: avtoref. ... dys. k.iu.n.: 12.00.06. Kyiv, 2012. 20 s.
19. Deiaki pytannia realizatsii pilotnoho proektu rekulyvatsii zemel lisohospodarskoho pryznachennia, porushenykh vnaslidok nezakonnoho vydobuvannya burshtynu: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30.11.2016. № 1063. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1063-2016-%D0%BF#Text>
20. Pro zatverdzhennia Pravyl vidtvorennia lisiv: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 01.03.2007. № 303. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303-2007-%D0%BF#Text>

УДК 342.7

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

Калініченко Олександр Федосійович
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права
Київський кооперативний інститут бізнесу і права
Kalinichenko Oleksandr
PhD in Law, Docent, Docent of the Department of Law
Kyiv Cooperative Institute of Business and Law
ORCID: 0009-0006-4480-3894

Омельчук Василь Андрійович
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри права
Київський кооперативний інститут бізнесу і права
Omelchuk Vasyly
Doctor of Law, Professor, Researcher of the Department of Law
Kyiv Cooperative Institute of Business and Law
ORCID: 0000-0002-6345-6887

DOI: 10.25313/2520-2308-2023-6-8948

ПРАВА НА ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ: СУТНІСТЬ ТА ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

ESSENCE OF THE RIGHT TO ACCESS PUBLIC INFORMATION: AND INDIVIDUAL PROBLEMS IN CIRCUMSTANCES OF MARTIAL LAW

Анотація. У статті проаналізовано ключові напрямки та порядок здійснення і забезпечення права кожного на доступ до інформації, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених Законодавством України, та інформації, що становить суспільний інтерес в умовах воєнного стану.

Визначено, що національне законодавство України в питаннях сутності права на доступ до публічної інформації розмежовує поняття право на звернення та право на доступ до публічної інформації.

Автор також зазначає, що збройна агресія Російської Федерації проти України скорегувала дії розпорядників, яким доводиться обмежувати доступ до певних документів і даних. Це зроблено з метою захисту національних інтересів та територіальної цілісності нашої держави.

Відповідно до частини першої статті 3 Закону України «Про доступ до публічної інформації» право на доступ до публічної інформації гарантується зокрема обов'язком розпорядників інформації оприлюднювати інформацію, крім випадків, передбачених законом.

Також автором досліджено дотримання міжнародних стандартів при конституційному обмеженні права особи збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію, що узгоджується з положеннями пункту 2 статті 29 Загальної декларації прав людини 1948 року, в яких зазначено, що при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві

Встановлено, що у зв'язку з запровадженням Україні правового режиму воєнного стану обсяг компетенції та повноважень окремих розпорядників з питань оприлюднення інформації та інформування громадян може зазнавати істотних змін шляхом встановлення уповноваженими суб'єктами обмежень відповідно до статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

Проте зазначені обмеження не можуть стосуватись інформації щодо нормативно-правових актів про впровадження обмежень конституційних прав та свобод.

Ключові слова: звернення, доступ, впровадження, обмеження, воєнний стан, правовий режим, публічна інформація, владні повноваження, національна безпека, територіальна цілісність, поширення, зберігання, інформаційний простір.

Summary. The article covers key directions and procedure for exercising and ensuring everyone's right to access information which is in the possession of subjects of public power, other controllers of public information defined by the Laws of Ukraine, and information which is of public interest in circumstances of martial law.

It was determined that the national laws of Ukraine, in matters of essence of the right to access public information, distinguishes between the concepts of the right to request and the right to access the public information.

The author also notes that the military aggression of the Russian Federation against Ukraine corrected the actions of controllers who have to limit access to certain documents and data. This was implemented in order to protect the national interests and territorial integrity of our state.

In accordance with the Part One of Article 3 of the Law of Ukraine «On Access to Public Information», the right to access the public information is guaranteed, in particular, by the duty of information controllers to disclose information, except in cases provided for by laws.

The author also researched the compliance with international standards in the situation of constitutional restrictions on the right of a person to collect, store, use and disseminate the information, which is consistent with provisions of Paragraph 2 of Article 29 of 1948 Universal Declaration of Human Rights, which state that in exercise of their rights and freedoms, every person shall be subject only to such limitations as are determined by laws solely for the purpose of securing proper recognition and respect for the rights and freedoms of others and of meeting the just requirements of morality, public order and the general welfare in democratic society.

It was established that due to introduction of the legal regime of martial law in Ukraine, the scope of competence and powers of individual controllers in matters of publicizing information and informing nationals may undergo significant changes through establishment of restrictions by authorized subjects in accordance with Article 8 of the Law of Ukraine «On Legal Regime of Martial Law».

However, the mentioned restrictions cannot be applicable to information about normative legal acts on implementation of restrictions on constitutional rights and freedoms.

Key words: request, access, implementation, restriction, martial law, legal regime, public information, power, national security, territorial integrity, distribution, storage, information space.

Постановка проблеми. Агресивна, безглузда війна Російської Федерації проти України внесла значні зміни в життя держави і українського суспільства. Не стало виключенням і правове поле, основою якого є права людини, одним з яких — право на доступ до публічної інформації. Оскільки в ст. 22 Конституції України передбачено, що права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані, а при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод [1].

У цьому спектрі важливо акцентувати увагу на тому, що у 2011 році набрав чинності Закон України «Про доступ до публічної інформації» (далі Закон). Який визначає порядок здійснення та забезпечення права кожного на доступ до інформації, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, що становить суспільний інтерес. А розпорядники таких відомостей повинні у встановлені терміни відповідати на запити осіб та оприлюднювати публічну інформацію на своїх ресурсах [2].

Проте збройна агресія проти України скорегувала дії як законодавців, так і виконавців яким доводиться обмежувати доступ до певних документів і даних. Це зроблено з метою захисту національних інтересів та територіальної цілісності держави.

Відповідно до частини першої ст. 3 Закону, право на доступ до публічної інформації гарантується зокрема обов'язком розпорядників інформації оприлюднювати інформацію, крім випадків, передбачених законом.

Загальний перелік інформації, яка підлягає оприлюдненню, визначено у статтях 10–1, 15 зазначеного Закону, зокрема: інформацію про організаційну структуру, усі без винятку нормативно-правові акти, систему обліку публічної інформації, інформація про діяльність суб'єктів владних повноважень та інше [2].

Право на доступ до інформації є конституційним правом людини, яке передбачене і гарантоване статтею 34 Конституції України, а саме, кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб-на свій вибір [1].

Аналіз досліджень. Публічна інформація, за загальним правилом, підлягає обов'язковому оприлюдненню невідкладно, але не пізніше п'яти робочих днів з дня затвердження документа.

Здійснення цих правил може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту ре-

путації або прав інших людей, для запобігання розголошення інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя [1]. При цьому, право громадян на звернення до суб'єктів владних повноважень та отримання відповіді не може бути обмеженим навіть в умовах воєнного стану.

Для дотримання визначених вище вимог законодавець розробив певні рекомендації щодо надання відповідей на запити в умовах воєнного стану:

1. Засобами телефонного зв'язку надавати громадянам відповіді на питання, вирішення яких належить до компетенції установи, а також суспільно-важливу інформацію;

2. Через офіційні веб-сайти, соцмережі забезпечувати надання інформації, що стосується життя, здоров'я, свободи та безпеки;

3. Забезпечити своєчасне оприлюднення достовірної та точної іншої суспільно-важливої інформації на офіційних веб-сторінках розпорядника та у соцмережах;

4. При наданні інформації у відповідь на запит обирати найбільш прийнятний спосіб, наприклад через електронну пошту, а у випадку надання запитованої інформації у друкованому вигляді розглянути питання щодо можливості в умовах воєнного стану звільнення запитувача від оплати відшкодування фактичних витрат на копіювання та друк;

5. У разі неможливості надати відповідь на запит користуватись інструментом відстрочки у задоволенні запитів [2].

Водночас у зв'язку з запровадженням в Україні правового режиму воєнного стану обсяг компетенції та повноважень окремих розпорядників з питань оприлюднення інформації та інформування громадян може зазнавати істотних змін шляхом встановлення уповноваженими суб'єктами обмежень відповідно до статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [3].

Проте зазначені обмеження не можуть стосуватись інформації щодо нормативно-правових актів про впровадження обмежень конституційних прав та свобод. При цьому виникає питання щодо обов'язку оприлюднення іншої публічної інформації.

Цю проблематику досліджували Грошевой Ю.П. [1], Битяк Ю.П. [1], Кайдрович Х.І. [4], Ковалів М.В. [4], Крамор Р.І. [4], Скриньковський Р.М. [4], Тацій В.Я. [1], Тимченко Н.Т. [4], Хмиз М.В. [4], Хитрава О.Л. [4] та інші правознавці.

Формування мети статті. Метою даної статті є дослідження сутності права на доступ до публічної інформації в умовах воєнного стану.

Об'єктом дослідження є правові відносини, які виникають у сфері конституційно-правової регламентації права на доступ до публічної інформації в умовах воєнного стану.

Предметом дослідження є сутність права на доступ до публічної інформації в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Насамперед варто відзначити, що право на звернення та право на доступ до публічної інформації тісно пов'язані між собою. Оскільки законодавець визначив, що право звернутися до органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, медіа, посадових осіб відповідно до їх функціональних обов'язків із зауваженнями, скаргами та пропозиціями, що стосуються їх статутної діяльності, заявою або клопотанням щодо реалізації своїх соціально-економічних, політичних та особистих прав і законних інтересів та скаргою про їх порушення [3]. А під запитом на інформацію розуміється прохання особи до розпорядника інформації надати публічну інформацію, що знаходиться у його володінні [2].

При цьому Тимченко Н.М. у своєму дослідженні визначив, що Закон має ряд недоліків та суперечностей, які можуть бути використані органами влади для відмови в наданні інформації. Так в стаття 6 Закону серед видів інформації з обмеженим доступом передбачає і службову інформацію. Проте надане в Законі формулювання, щодо віднесення службової інформації до інформації з обмеженим доступом є доволі спірним [5].

Закріплене Конституцією України право на інформацію передбачено не тільки Законом, але й Законами України «Про звернення громадян», «Про інформацію» та іншими нормативно-правовими актами.

Закон України «Про інформацію» встановлює, що кожен має право на вільне одержання, використання, поширення, зберігання та захист інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів [5].

Умови воєнного стану закріплюють механізм доступу до публічної інформації як надзвичайно важливий правовий інструмент, здатний врятувати життя та вберегти здоров'я людини. Завчасне інформування громадян про загрозу нападу, окупації може сприяти своєчасній евакуації населення, запобігти гуманітарним катастрофам та вчиненню злочинів проти людяності, геноциду російськими військами. Багато державних сервісів призупинили роботу або працюють з обмеженнями як через загрозу національній безпеці, так і через відсутність реальної можливості належного функціонування.

Разом з тим в умовах воєнного стану важливим є якісний та оперативний доступ до публічної інформації для забезпечення належного функціонування правової системи та дотримання конституційного права громадян.

Тут слід виділити дії української влади в перший період повномасштабної війни. Так Постанова КМУ від 12 березня 2022 р. № 263 (п. 1.4) забезпечила на період дії воєнного стану міністерствам, іншим центральним та місцевим органам

виконавчої влади, державним та комунальним підприємствам, установам, організаціям, що належать до сфери їх управління, право зупиняти, обмежувати роботу інформаційних, інформаційно-комунікаційних та електронних комунікаційних систем, а також публічних електронних реєстрів, володільцями (держателями) та/або адміністраторами яких вони є [6].

Враховуючи тотальну дезінформаційну війну з боку спецслужб країни агресора, а також агресивних та нелюдських дій військових формувань Російської Федерації на території України, життєво важливим є дотримання балансу між можливістю вільно виражати свої погляди та отримувати достовірну інформацію про хід війни з одного боку та захистом життя та здоров'я людини, яка може постраждати від реалізації такого права — з іншого.

Право на доступ до публічної інформації громадян гарантовано не тільки статтями 34, 50 Конституції України та Законами України, але й Конвенцією Ради Європи про доступ до офіційних документів, актами Президента України.

Відповідно до п. 3 Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» № 64/2022 (затверджено Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» реєстр. № 2102-IX від 24.02.2022) у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [7; 8].

Конституційне обмеження права особи збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію узгоджується з положеннями пункту 2 статті 29 Загальної декларації прав людини 1948 року, в яких зазначено, що при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві [9].

Досліджувана проблематика в площині законодавця сформована шляхом прийнятих нормативних актів про що зазначалось вище. Але існує аспект права, а конкретно основ природного права, в якому обмеження є недоцільними.

Тому з огляду широкомасштабні бойові дії на території України основними підставами для обмеження такого права слід вважати «захист інтересів національної безпеки та територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам».

Законом України «Про доступ до публічної інформації» визначено такі основні шляхи реалізації права на доступ до публічної інформації:

- ознайомлення з інформацією, оприлюдненою її розпорядниками в офіційних джерелах;
- відвідування засідань колегіального органу;
- ознайомлення з документами у спеціально відведеному місці розпорядником інформації;
- направлення запиту та відповідно отримання відповіді на нього;
- ознайомлення з інформацією в інформаційних сервісах, що працюють на основі відкритих даних.

Водночас, в умовах воєнного стану реалізація громадянами зазначених можливостей може бути ускладненою через:

- впровадження контролю за змістом і поширенням інформації;
- тимчасове призупинення роботи державних реєстрів та баз даних;
- запровадження особливого режиму роботи та посилення охорони об'єктів державного значення;
- запровадження комендантської години;
- відстрочення в задоволенні запитів на інформацію тощо.

Висновки. Отже в умовах воєнного стану державою можуть бути запроваджені інші заходи інформаційної безпеки:

- впровадження контролю за змістом і поширенням інформації з метою обмеження або недопущення неправдивої інформації або інформації, оприлюднення якої може завдати шкоду життю та здоров'ю людини, національній безпеці держави;
- обмеження інтернет-провайдерів доступ до інформаційно-пропагандистських ресурсів ворога на території України;
- врегулювання роботи постачальників електронних комунікаційних мереж та/або послуг, поліграфічних підприємств, видавництва, телерадіоорганізацій, телерадіоцентрів та інших підприємств, установ, організацій і закладів культури та засобів масової інформації, а також використання місцевих радіостанцій, телевізійних центрів та друкарень для військових потреб і проведення роз'яснювальної роботи серед військ і населення;
- заборонення роботи приймально-передавальних радіостанцій особистого і колективного користування та передачу інформації через комп'ютерні мережі.

Даний перелік обмежень не є вичерпним та може бути доповнений окремими законами України та іншими нормативними актами.

Враховуючи положення статті 64 Конституції України та статті 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» конституційне право людини на судовий захист не може бути обмеженим та кожному гарантується захист прав і свобод у судовому порядку навіть в умовах воєнного стану. Тому, незважаючи на введення воєнного стану суди продовжують здійснювати правосуд-

дя. З огляду на вказане для громадян суспільно-необхідним залишається забезпечення доступу до інформації про судові справи, особливості їх розгляду, територіальну підсудність тощо.

Таким чином, вказані та інші обмеження можуть істотно ускладнити та впливати на можливість громадян в реалізації свого права на доступ до публічної інформації.

Література

1. Конституція України: Науково-практичний коментар / В.Я. Тацій, Ю.П. Битяк, Ю.М. Грошевой та ін. Х.: Видавництво «Право»; К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 808 с.
2. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI. Чинний, поточна редакція від 31.03.2023.
3. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996. № 393/96-ВР. Із змінами від 13.12.2022.
4. Скриньковський Р.М., Ковалів М.В., Чистоклетов Л.Г., Крамор Р.І., Хмиз М.В., Хитрава О.Л., Кайдрович Х.І. Громадський контроль за діяльністю органів прокуратури, як гарантія дотримання прав людини в Україні // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки». 2022. № 3(49). С. 45–52.
5. Тимченко Н.Т. Правовий механізм доступу до публічної інформації: сучасний стан та перспективи // Правовий вісник Української академії банківської справи. 2012. С. 39–42.
6. Про інформацію: Закон України. Постанова ВР № 2658-XII від 02.10.92. ВВР. 1992. № 48. Ст. 651. Із змінами від 13.12.2022.
7. Деякі питання забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів в умовах воєнного стану: Постанова КМУ від 12 березня 2022 р. № 263.
8. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України № 64/2022 (затверджено Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» реєстр. № 2102-IX від 24.02.2022).
9. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. Останні доповнення 05.02.2018.
10. Загальна декларація прав людини від 12.12.1948 р. // Міжнародні документи ООН з питань прав людини. К.: Укр. правн. фундація. 1995. С. 69–76.

References

1. Konstytutsiia Ukrainy: Naukovo-praktychnyi komentar / V. Ia. Tatsii, Yu. P. Bytiak, Yu. M. Hroshevoi ta in. Kh.: Vydavnytstvo «Pravo»; K.: Kontsern «Vydavnychiy Dim «In Yure», 2003. 808 s.
2. Pro dostup do publichnoi informatsii: Zakon Ukrainy vid 13.01.2011 № 2939-VI. Chynnyi, potochna redaktsiia vid 31.03.2023.
3. Pro zvernennia hromadian: Zakon Ukrainy vid 02.10.1996. № 393/96-VR. Iz zminamy vid 13.12.2022.
4. Skrynkovskiy R. M., Kovaliv M. V., Chystokletov L. H., Kramor R. I., Khmyz M. V., Khytrava O. L., Kaidrovych Kh. I. Hromadskiy kontrol za diialnistiu orhaniv prokuratury, yak harantiia dotrymanna prav liudyny v Ukraini // Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka». Serii: «Iurydychni nauky». 2022. № 3(49). S. 45–52.
5. Tymchenko N. T. Pravovyi mekhanizm dostupu do publichnoi informatsii: suchasnyi stan ta perspektyvy // Pravovyi visnyk Ukrainiskoi akademii bankivskoi spravy. 2012. S. 39–42.
6. Pro informatsiiu: Zakon Ukrainy. Postanova VR № 2658-XII vid 02.10.92. VVR. 1992. № 48. St. 651. Iz zminamy vid 13.12.2022.
7. Deiaki pytannia zabezpechennia funktsionuvannia informatsiino-komunikatsiinykh system, publichnykh elektronnykh reiestriv v umovakh voiennoho stanu: Postanova KMU vid 12 bereznia 2022 r. № 263.
8. Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini: Ukaz Prezydenta Ukrainy № 64/2022 (zatverdzheno Zakonom Ukrainy «Pro zatverdzhennia Ukazu Prezydenta Ukrainy «Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini» reiestr. № 2102-IX vid 24.02.2022).
9. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 12.05.2015 № 389-VIII. Ostanni dopovnennia 05.02.2018.
10. Zahalna deklaratsiia prav liudyny vid 12.12.1948 r. // Mizhnarodni dokumenty OON z pytan prav liudyny. K.: Ukr. pravn. fundatsiia. 1995. S. 69–76.

Федчак Ігор Андрійович
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності
Львівський державний університет внутрішніх справ*
Fedchak Ihor
*Candidate of Legal Sciences, Associate Professor
Lviv State University of Internal Affairs*
ORCID: 0000-0002-4539-5988

DOI: 10.25313/2520-2308-2023-6-8967

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ТА ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ
ПРО МІСЦЕ ЯК ДЖЕРЕЛО ВІДОМОСТЕЙ
ДЛЯ ЗАСТОСУВАННЯ МОДЕЛІ ПРАВООХОРОННОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ НА ОСНОВІ ДАНИХ
(Data-Driven Approaches to Crime and Traffic Safety / DDACTS)**

**CONCEPTUAL AND THEORETICAL PROVISIONS
ABOUT PLACE AS A SOURCE OF INFORMATION
FOR THE APPLICATION OF THE MODEL OF LAW
ENFORCEMENT ACTIVITIES BASED ON DATA
(Data-Driven Approaches to Crime and Traffic Safety / DDACTS)**

Анотація. Статтю присвячено дослідженню концептуальних та теоретичних положень зарубіжної проактивної моделі правоохоронної діяльності на основі даних (Data-Driven Approaches to Crime and Traffic Safety / DDACTS). Аналізована проактивна модель правоохоронної діяльності розглядає місце як джерело відомостей, які приймаються до уваги співробітниками правоохоронних органів при прийнятті управлінських рішень про застосування сил та засобів (ресурсів) з метою організації профілактичної функції, стабілізації криміногенної ситуації чи оперативної обстановки.

Установлено, що характерною рисою досліджуваних місць як генеруючого протиправну поведінку чиннику є не лише скупчення або концентрація кримінальної активності, а саме поєднання у конкретних місцях кримінальних правопорушень та дорожньо-транспортних пригод.

Визначено, що саме скупчення кримінальних правопорушень у конкретному географічному місці не дозволяє з упевненістю стверджувати, що визначальним детермінуючим злочинну поведінку явищем є місце. Аргументом, який дозволяє більш чітко визначати домінуючу детермінанту саме місцевість є поєднання скупчень кримінальних правопорушень та дорожньо-транспортних пригод з різною мірою тяжкості наслідків, що є проявом поведінкових розладів окремих осіб, яким властиво допускати сталі прояви правового нігілізму, породженого усвідомленням того, що місце, де вони можуть безкарно вчиняти протиправні дії є безпечним, і що про їх протиправні дії не стане відомо правоохоронним органам, і відповідно відповідальність за прояви такого нігілізму у формі злочинних дій для них не настане.

Таке поєднання проявів протиправних правопорушень та дорожньо-транспортних пригод у конкретному місці дозволяє точніше ідентифікувати детермінуючі злочинну поведінку місця з метою застосування профілактичних заходів з нейтралізації причин та умов, які породжують або сприяють прояву такого нігілізму.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, дані, дорожньо-транспортні пригоди, правоохоронна діяльність, модель місця концентрації кримінальної активності, проактивність.

Summary. The article is devoted to the study of the conceptual and theoretical provisions of the foreign proactive model of law enforcement activities based on data (Data-Driven Approaches to Crime and Traffic Safety / DDACTS). The analyzed proactive model of law enforcement activities considers the place as a source of information that is taken into account by law

enforcement officers when making management decisions about the use of forces and means (resources) in order to organize a preventive function, stabilize a criminogenic situation or operational situation.

It was established that a characteristic feature of the studied places as a factor generating illegal behavior is not only the clustering or concentration of criminal activity, but rather the combination of criminal offenses and traffic accidents in specific places.

It was determined that the very clustering of criminal offenses in a specific geographic location does not allow us to confidently state that the place is the defining phenomenon that determines criminal behavior. The argument that allows us to more clearly define the dominant determinant of the locality is the combination of clusters of criminal offenses and road traffic accidents with varying degrees of severity of consequences, which is a manifestation of behavioral disorders of individuals, which are characterized by constant manifestations of legal nihilism, generated by the awareness that the place, where they can commit illegal actions with impunity is safe, and that their illegal actions will not become known to law enforcement agencies, and accordingly, responsibility for manifestations of such nihilism in the form of criminal actions will not arise for them.

Such a combination of manifestations of illegal offenses and traffic accidents in a specific place allows to more accurately identify the determinants of criminal behavior in a place in order to apply preventive measures to neutralize the causes and conditions that give rise to or contribute to the manifestation of such nihilism.

Key words: criminal offense, data, traffic accidents, law enforcement activity, model of the place of concentration of criminal activity, proactivity.

Постановка проблеми. Ученими, які досліджують правоохоронну практику встановлено, що у місцях концентрації кримінальних правопорушень існує також і тенденція концентрації дорожньо-транспортних пригод (ДТП). На сьогодні жодне наукове дослідження не пояснює належним чином це явище. Дослідженню піддавалось лише явище зв'язку між злочинною поведінкою особи та її протиправною поведінкою як водія [1]. Концептуальним поясненням такого накладання протиправної кримінально карної поведінки особи є психологічні особистісні установки, за якими особа нехтує загальними визначеними правилами поведінки. Таким чином, люди, які вчинили кримінальні правопорушення ймовірно, вчинять і порушення правил дорожнього руху, включно аж до дорожньо-транспортних пригод з різними за ступенем тяжкості наслідками. Такі особи демонструють поєднання поведінкових проблем, таких як відсутність самоконтролю, схильність до ризикованої поведінки, низький рівень морального розвитку, понижений рівень почуття відповідальності тощо. У найбільш широкому значенні такі особи допускають наявність морального стану, який науковці називають нігілізмом.

Філософський енциклопедичний словник визначає нігілізм (від лат. «nihil» — «ніщо») як заперечення ustalених суспільних норм, ідеалів, принципів, законів, авторитетів, традицій тощо [2, с. 425]. Проблему правового нігілізму як негативного явища досліджували у своїх роботах А. М. Шульга, С. С. Алексеєв, М. І. Матузов, В. А. Туманов, О. В. Дручек, М. В. Цвік, А. І. Луцький та інші науковці, проте поза межами самостійних наукових досліджень дотепер залишається протиправне явище, якому властиво відтворюватися повторно, характерною особливістю якого є поєднання кримінальних правопорушень та дорожньо-транспортних пригод (ДТП) у конкретних ділянках місцевості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою проактивної (упереджувальної) правоохоронної діяльності, яка причину скопчень кримінальних інцидентів та дорожньо-транспортних проблем вбачає у місці як домінуючому криміногенному чиннику займались переважно зарубіжні вчені, зокрема: Ш. Брейс (Ch. Brace), М. Вілан (M. Whelan), Б. Кларк (B. Clark), Дж. Окслі (J. Oxley) [1], Дж. Арбутнот (J. Arbuthnot), Д. Гордон (D. Gordon) [3], М. Біна (M. Bina), Ф. Граціано (F. Graziano), С. Боніно (S. Bonino) [4], Е. Харді (E. Hardy) [5], та ряд інших вчених, проте комплексних наукових досліджень окресленої проблематики вітчизняними вченими проведено не було, як і не було досліджено позитивного зарубіжного досвіду нейтралізації місць концентрації кримінальної активності, пов'язаної з підвищеним рівнем прояву кримінальних правопорушень та дорожньо-транспортних проблем.

Метою статті є висвітлення концептуальних та теоретичних положень про місце основний детермінуючий злочинну поведінку чинник та як базове джерело відомостей для застосування проактивної (упереджувальної) моделі правоохоронної діяльності на основі даних (Data-Driven Approaches to Crime and Traffic Safety / DDACTS)

Виклад основного матеріалу. Учений О. Дручек визначає правовий нігілізм як свідомо-вольове заперечення чинного права активною або пасивною поведінкою конкретних осіб чи окремих суспільних груп, що ускладнює чи унеможлиблює правове регулювання й призводить до руйнування держави та занепаду суспільства [6, с. 18]. Д. Стрілко визначає правовий нігілізм як деформований стан правосвідомості особи, групи, суспільства, який характеризується свідомим ігноруванням вимог закону та запереченням цінності права [7, с. 217]. Правовий нігілізм як форма поведінки призводить до того, що особа, яка схильна до ризикованої (протиправної) поведінки в одній сфері діяльності,

швидше за все перекладе модель власної поведінки й на інші сфери своєї діяльності. Однак концептуальні теорії про правовий нігілізм недостатньо пояснюють, чому відбувається скупчення саме кримінальних правопорушень та аварій на певному визначеному географічному просторі. Наведені вище психологічні теорії пояснюють схильність до протиправної поведінки, проте не пояснюють того, чому людина що вчиняє кримінальне правопорушення, стає також і учасником ДТП в певному географічному місці. Щоб теорії адекватно пояснили скупчення кримінальних правопорушень та ДТП, що походять від конкретної особи у конкретному місці, ця людина мала б послідовно вчиняти і кримінальні правопорушення і аварії в тих же місцях. Тобто кримінальні правопорушення та ДТП мають утворювати скупчення (наприклад, як при повторенні в теорії віктимізації), часте число інцидентів, які мали б статися на одній і тій самій території протягом певного періоду часу. В дійсності йдеться про кримінальні правопорушення і аварії скоєні багатьма людьми, або невеликою кількістю осіб, а не однією особою. Хоча вищевказані теорії поведінки можуть пояснити схильність до вчинення кримінальних правопорушень та/або необережного водіння, вони не враховують географічного розташування для пояснення того, чому певне місце «генерує» і кримінальні правопорушення і ДТП.

Існує ряд криминологічних та географічних теорій, які можуть посилити психологічні теорії, які використовували у минулому для пояснення збігу місць вчинення кримінальних правопорушень та ДТП. Окремими дослідження встановлено, що деякі місця приваблюють людей, які регулярно вчиняють кримінальні правопорушення. Значна частина з таких людей подорожують і відвідують такі місця регулярно, або відвідують ці місця у зв'язку із щоденною діяльністю. Ці поїздки часто передбачають використання особистого транспортного засобу. Це можна брати за основу, оскільки чим більше осіб, що схильні до ризикованої поведінки та безвідповідального водіння буде концентруватись у конкретній місцевості, тим більшою буде ймовірність ДТП. З цієї точки зору, участь у протиправній діяльності або необережне керування автомобілем є результатом взаємодії трьох чинників: правопорушник, ціль і відсутність контролю. У даному випадку місце стає спільним знаменником для усіх цих трьох чинників. Таким чином, характеристики місця роблять його привабливим для поширення злочинності: порушень правил поведінки і у тому числі й ДТП.

Модель здійснення правоохоронної діяльності на основі даних (DDACTS) є теоретичним фундаментом, який допомагає пояснити, чому кримінально-активні особи притягуються до місця, і як це місце може формувати схильність до протиправної поведінки та необережного керування. Учений Ф. Че-

пін (F. Chapin) стверджує, що «місцевість не тільки надає можливість здійснитись кримінальній події, але також обумовлює цю подію через можливість уникнути небажаних наслідків». Це означає те, що деякі місця полегшують, або сприяють ризикованій поведінці, і що ці дії, особливо якщо вони трапляються часто, так би мовити «інформують» інших, що вони теж можуть діяти подібним чином. У підсумку, вчинене кримінальне правопорушення буде породжувати нове кримінальне правопорушення. Так само і навпаки, послідовна, помітна активність (присутність) співробітників правоохоронних органів у цьому місці «інформуватиме», що кримінальне правопорушення або необережне керування автомобілем є неприйнятними проявами поведінки. Діяльність поліції з використанням моделі DDACTS вибудовується на основі досліджених форм поведінки, на яку впливає особливість місцевості, можливості та конкретна ситуація. Теорія на основі місця пояснює, чому можуть статися кримінальні правопорушення та аварії в одному районі, навіть якщо там немає причинно-наслідкового зв'язку між самими випадками [8].

Модель здійснення правоохоронної діяльності на основі даних (DDACTS) базується на локальних (місцевих) зібраних та проаналізованих даних, що використовуються для виявлення кримінальних правопорушень та ДТП для визначення «гарячих точок», пов'язаних з дорожнім рухом. Щоб ідентифікувати географічний зв'язок (за місцем) між цими інцидентами, необхідні теоретичні дослідження. Теорії, що базуються на місцях можуть допомогти вивчити аспекти місця, і встановити, чому певні місця приваблюють однакові типи людей, які мають вищезазначену проблемну поведінку. Такий підхід повинен включати знання про навколишнє середовище, знання з криминології та географії, щоб адекватно пояснити таке явище. Наприклад, такі теорії можуть запропонувати ідеї про те, які фактори можуть призвести до великої кількості проявів протиправної діяльності, або до необережного водіння у певних місцевостях. Цей вид аналізу допомагає правоохоронним органам вдосконалити свої контрзаходи для вирішення проблеми та дозволяє інформувати місцеву владу про проблемні місця.

Здійснення правоохоронної діяльності на основі даних (DDACTS) є оперативною моделлю здійснення правоохоронної діяльності, яка використовує дані про злочинність та ДТП на основі місцезнаходження (локації) з метою визначити найбільш ефективні заходи з реалізації правоохоронних ресурсів з метою стабілізації криминогенної ситуації чи оперативної обстановки. Спираючись на «відлякувальне» значення посилення помітної поліцейської присутності з метою забезпечення безпеки дорожнього руху, а також на знання про те, що кримінальні правопорушення часто пов'язані з пе-

реміщенням транспортних засобів, метою моделі правоохоронної діяльності на основі даних DDACTS є зменшення злочинності, аварій та порушень правил дорожнього руху по всій території країни.

Модель здійснення правоохоронної діяльності на основі даних (DDACTS) використовує географічне картографування для ідентифікації так званих «гарячих точок» (Hot Spots) — районів з високим рівнем злочинів та аварій за допомогою часового та просторового аналізу. Модель DDACTS спрямована на розробку та застосування цілеспрямованих стратегій дотримання правил дорожнього руху [9].

Учений Е. Харді (E. Hardy) констатує, що збір та використання даних про місця вчинення кримінальних правопорушень та про дорожній рух дозволяє ідентифікувати та орієнтувати діяльність правоохоронних органів на «гарячі точки» (Hot Spots). Використовуючи просторові статистичні методи для ідентифікації кластерів кримінальних правопорушень та аварій може стати остаточним доказом того, що обидві події трапляються в тих самих місцях. Створення стратегій діяльності, які націлені ці «гарячі точки» (Hot Spots) допомагають керувати робочим процесом та підвищувати ефективність заходів. Проводячи послідовний моніторинг та оцінюючи прогрес своєї діяльності, правоохоронні органи можуть визначити, які методи є ефективними, а які стратегії повинні бути у майбутньому переглянуті [5].

Для того, щоб співробітники поліції оперативно реагували на зміни криміногенної ситуації, організація діяльності поліції опирається на рівень злочинності в окремих районах. Відповідно до стандартної (реактивної) моделі поліцейської діяльності, яка концентрує зусилля на скорочення часу реагування, ресурси поліції організуються з використанням макроегеографії, яка відноситься до відносно великих адміністративних районів. На відміну від стандартної (реактивної) моделі, проактивні підходи до організації діяльності поліції на місцях зосереджена на менших, «мікро» одиницях географії, які часто називають «гарячими точками злочинності». Такою гарячою точкою може бути одна будівля або адреса; відрізки вулиць або межі кварталу; сегменти вулиць із поширеними проблемами злочинності.

Вчені, які досліджують різноманітні аспекти протидії злочинності давно знайшли докази того, що в деяких місцях злочинність більш поширена, ніж в інших. Однак дослідження, проведені наприкінці 1980-х років, показали, що ця концентрація злочинності проявляється частіше за все на мікроегеографічному рівні. Таким чином проактивна модель діяльності поліції, заснована на місцевості, сформувався у відповідь на цю зростаючу кількість доказів [10]. Проведені дослідження свідчать про те, що ураженість кримінальними проявами є високо концентрованою в «гарячих точках». Так, вчені виявили, що у Мінеаполісі, штат Міннесо-

та, «лише 3 відсотки адрес у місті дають більше половини всіх запитів про реагування поліції [11].

Існує усталене переконання про те, що конкретні місця мають характеристики, які приваблюють або породжують кримінальну поведінку. Це положення ще називають «теоріями можливостей», які припускають, що зменшення можливостей злочинності в певних місцях, ймовірно, запобігатиме злочинності, не переміщаючи її в інші місця.

Основна логічна теза правоохоронної діяльності у «гарячих точках» це те, що поліція може отримати вигоду від знань про місця концентрації злочинності в мікроегеографічних місцях була підтверджена неодноразово преведеними науковими дослідженнями. Ці наукові дослідження підтвердили, що мікроегеографічні концентрації злочинності не обов'язково відповідають традиційним уявленням про злочинність і конкретні місця. Зокрема, райони, які вважаються проблемними, часто мають окремі місця, вільні від злочинності, а «гарячі точки» злочинності (Hot Spots) трапляються в районах, які зазвичай розглядаються як благополучні та не схильні до злочинності. Низка досліджень також показала, що «гарячі точки» злочинності (Hot Spots) часто стабільні протягом тривалого періоду часу [12].

Модель здійснення правоохоронної діяльності на основі даних (DDACTS) зосереджена на співпраці правоохоронних органів з територіальними громадами, що посилює вирішальну роль, яку співпраця відіграє у зменшенні соціальної шкоди та покращення якості життя. Спираючись на цю співпрацю, модель DDACTS вибудовує діяльність із протидії кримінальним проявам шляхом визначення місць помітної присутності правоохоронних органів у громадах зі значною концентрацією кримінальних проявів та дорожньо-транспортних пригод на основі логічного та аналітичного дослідження наявних даних [9]. Помітна присутність поліцейських у районах із високим рівнем злочинності чи інтенсивного руху дозволяє підтримувати у громадян почуття безпеки та добробуту, що у підсумку сприяє підвищенню рівня довіри до поліції, і у кінцевому виразі сприяє підвищенню рівня співпраці населення з правоохоронними органами. Співробітники поліції можуть покращувати відносини з громадянами шляхом організації взаємодії через обмін інформацією, яка має значення для запобігання кримінальним проявам.

Географічні теорії також посилюються психологічними та кримінологічними теоріями при здійсненні всебічного дослідження місця як основи для моделі DDACTS. Ці географічні теорії включають знання про розвиток та зміну структури міст чи інших територіальних одиниць (просторова організація) про те, що відбувається між різними кварталами, вулицями, іншими ділянками місцевості, що розвиваються через зміни за формою

(просторова взаємодія). Географічні теорії описують чому і як розвиваються забудовні квартали як частини районів (соціальна, політична та економічна взаємодія). Дослідженню підлягають транспортні потоки між різними кварталами тощо. Такі географічні дослідження можуть надати розуміння розвитку правоохоронної діяльності, яка спрямована на запобігання та припинення злочинів і ДТП на етапі їх виникнення.

Висновок та перспективи подальших досліджень. Слід зазначити, що за допомогою моделі здійснення правоохоронної діяльності на основі даних (DDACTS) розробляють стратегії, що відіграють потрійну роль: боротьба зі злочинністю, зменшення дорожньо-транспортних пригод зниження кількості порушень правил дорожнього

руху. Правоохоронні органи повинні використовувати сучасні технологічні ресурси для ефективного вирішення наявних проблем. Застосування моделі здійснення правоохоронної діяльності на основі даних (DDACTS) дозволяє суттєво покращити рівень «інтелектуальної» складової у діяльності органів та підрозділів поліції щодо запобігання поширенню кримінальної активності. Перспективними напрямками подальших наукових досліджень є висвітлення практичних аспектів та керівних принципів реалізації моделі правоохоронної діяльності на основі даних (DDACTS) у діяльності правоохоронних органів щодо запобігання злочинності, а також ролі кримінальної аналітичної діяльності у реалізації досліджуваної проактивної моделі правоохоронної діяльності.

Література

1. Brace C., Whelan M., Clark B., Oxley J. The Relationship Between Crime and Road Safety. Monash University Accident Research Center. Report. 2010. URL: https://www.monash.edu/__data/assets/pdf_file/0008/1871549/muarc284.pdf (дата звернення: 15.06.2023).
2. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В.І. Шинкарук. Київ: Абрис, 2002. 742 с.
3. Arbutnot J., Gordon D. Crime and cognition: Community applications of socio-moral reasoning development. *Criminal Justice and Behaviour*. 1988. 15(3). P. 379–393.
4. Bina M., Graziano F., Bonino S. Risky driving and lifestyles in adolescence. *Accident Analysis & Prevention*. 2006. 38(3). P. 472–481.
5. Hardy E. Data-Driven Policing: How Geographic Analysis Can Reduce Social Harm. *Geography Public Safety. A Quarterly Bulletin of Applied Geography for the Study of Crime & Public Safety*. 2010. Vol. 2, Iss. 3.
6. Дручек О.В. Детермінанти правового нігілізму: загальна характеристика. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2009. № 3. С. 16–27.
7. Стрілко Д. Правовий нігілізм та шляхи його подолання в сучасних умовах. *Підприємництво, господарство і право. Теорія держави і права*. 2021. № 3. С. 216–220. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/3/36.pdf> (дата звернення: 19.06.2023).
8. Chapin F. *Human Activity Patterns in the City. Things People Do in Time and Space.*, New York, 1974. 272 p. URL: <https://www.science.org/doi/10.1126/science.187.4181.1072> (дата звернення: 15.06.2023).
9. Data-Driven Approaches to Crime and Traffic Safety (DDACTS). URL: [https://one.nhtsa.gov/Driving-Safety/Enforcement-&-Justice-Services/Data%E2%80%93Driven-Approaches-to-Crime-and-Traffic-Safety-\(DDACTS\)](https://one.nhtsa.gov/Driving-Safety/Enforcement-&-Justice-Services/Data%E2%80%93Driven-Approaches-to-Crime-and-Traffic-Safety-(DDACTS)) (дата звернення: 15.06.2023).
10. Sherman L., Gartin P., Buerger M. Hot Spots of predatory crime: routine activities and the criminology of place. *Criminology*. 1989. Vol. 27, Iss. 1. P. 27–56. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1745-9125.1989.tb00862.x> (дата звернення: 16.06.2023).
11. Sherman L., Weisburd D. General deterrent effects of police patrol in crime «hot spots»: A randomized, controlled trial. *Justice Quarterly*. 1995. Vol. 12, Iss. 4. P. 625–648. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/citedby/10.1080/07418829500096221?scroll=top&needAccess=true&role=tab> (дата звернення: 16.06.2023).
12. Proactive Policing: Effects on Crime and Communities. National Academies Press. Washington, DC. URL: <https://www.nap.edu/read/24928/chapter/4#47> (дата звернення: 19.06.2023).

References

1. Brace C., Whelan M., Clark B., Oxley J. The Relationship Between Crime and Road Safety. Monash University Accident Research Center. Report. 2010. URL: https://www.monash.edu/__data/assets/pdf_file/0008/1871549/muarc284.pdf (date of access: 15.06.2023).
2. *Filosofskiy entsyklopedychnyi slovnyk* / za red. V.I. Shynkaruk. Kyiv: Abrys, 2002. 742 s.
3. Arbutnot J., Gordon D. Crime and cognition: Community applications of socio-moral reasoning development. *Criminal Justice and Behaviour*. 1988. 15(3). P. 379–393.
4. Bina M., Graziano F., Bonino S. Risky driving and lifestyles in adolescence. *Accident Analysis & Prevention*. 2006. 38(3). P. 472–481.

5. Hardy E. Data-Driven Policing: How Geographic Analysis Can Reduce Social Harm. *Geography Public Safety. A Quarterly Bulletin of Applied Geography for the Study of Crime & Public Safety*. 2010. Vol. 2, Iss. 3.
6. Druchek O. V. Determinanty pravovoho nihilizmu: zahalna kharakterystyka. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. 2009. № 3. S. 16–27.
7. Strilko D. Pravovyi nihilizm ta shliakhy yoho podolannia v suchasnykh umovakh. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo. Teoriia derzhavy i prava*. 2021. № 3. S. 216–220. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/3/36.pdf>. (date of access: 19.06.2023).
8. Chapin F. *Human Activity Patterns in the City. Things People Do in Time and Space.*, New York, 1974. 272 p. URL: <https://www.science.org/doi/10.1126/science.187.4181.1072> (date of access: 15.06.2023).
9. Data-Driven Approaches to Crime and Traffic Safety (DDACTS). URL: [https://one.nhtsa.gov/Driving-Safety/Enforcement-&-Justice-Services/Data%E2%80%93Driven-Approaches-to-Crime-and-Traffic-Safety-\(DDACTS\)](https://one.nhtsa.gov/Driving-Safety/Enforcement-&-Justice-Services/Data%E2%80%93Driven-Approaches-to-Crime-and-Traffic-Safety-(DDACTS)) (date of access: 15.06.2023).
10. Sherman L., Gartin P., Buerger M. Hot Spots of predatory crime: routine activities and the criminology of place. *Criminology*. 1989. Vol. 27, Iss. 1. P. 27–56. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1745-9125.1989.tb00862.x> (date of access: 16.06.2023).
11. Sherman L., Weisburd D. General deterrent effects of police patrol in crime «hot spots»: A randomized, controlled trial. *Justice Quarterly*. 1995. Vol. 12, Iss. 4. P. 625–648. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/citedby/10.1080/07418829500096221?scroll=top&needAccess=true&role=tab> (date of access: 16.06.2023).
12. *Proactive Policing: Effects on Crime and Communities*. National Academies Press. Washington, DC. URL: <https://www.nap.edu/read/24928/chapter/4#47> (date of access: 19.06.2023).

Биркович Тетяна Іванівна

*доктор наук з державного управління, професор
Київський національний університет культури і мистецтв*

Burkovych Tetyana

*Doctor of Science in Public Administration, Professor
Kyiv National University of Culture and Arts*

ORCID: 0000-0003-3276-2029

Курило Володимир Іванович

*доктор юридичних наук, професор,
чл.-кор. НААН України, заслужений юрист України,
завідувач кафедри адміністративного та фінансового права
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Kurylo Volodymyr

*Doctor of Science of Law, Professor,
Corresponding Member of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine,
Honored Lawyer of Ukraine,*

*Head of the Department of Administrative and Financial Law
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*

ORCID: 0000-0003-1268-801X

Паламарчук Світлана Петрівна

*кандидат сільськогосподарських наук, доцент
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Palamarchuk Svitlana

*Candidate of Agricultural Sciences, Associate Professor
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*

ORCID: 0000-0002-9083-6850

DOI: 10.25313/2520-2308-2023-6-8997

ВИКЛИКИ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК СКЛАДОВОЇ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ПІД ЧАС ВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ

CHALLENGES OF ENVIRONMENTAL CULTURE AS A COMPONENT OF LEGAL CULTURE DURING COMBAT ACTIONS

Анотація. У статті досліджено взаємозв'язок понять «екологічна культура», «правова культура», «держава», «суспільство», «екоцид», «війна», які під час ведення бойових дій та воєнного стану вимагають аналізу поняття «екологічна культура» не через частину загальнолюдської культури, а як складову правової культури саме через призму норм права національного та міжнародного. Зазначено, що екологічна культура як складова правової культури відображає відношення держави і суспільства до навколишнього природного середовища, підкреслює взаємозв'язок культури, права та навколишнього природного середовища, їх вплив один на одного. Доведено, що основою екологічної культури сучасного суспільства є еколого-правова свідомість, яка на наш погляд, відіграє важливу роль у запобіганні та усуненні глобальних екологічних викликів людству, які спричиненні воєнним станом та веденням бойових дій на території України. Підкреслено, що формування екологічної культури людини в умовах війни є фактором розвитку суспільних відносин у сенсі забезпечення права людини на безпечне довкілля й вільний доступ до екологічної інформації, безпеку держави в цілому та відшкодування заподіяної цього права шкоди, що впливає з правових норм, толерантності суб'єктів еколого-правових

правовідносин, направлена для захисту національної безпеки та цілісності держави. Доведено, що екологічна культура є непересічною соціальною цінністю, знаходить своє відображення в загальній культурі особистості, населення та країни, є відображенням правової культури, правового виміру так як її зміст відображається у Конституції України та нормативно-правових актах. А еколого-правову культуру слід вивчати як самостійне явище, що виникає на стику культури екологічної та правової культури, під впливом не просто екологічної свідомості, а екологізованої правосвідомості. Зазначено, що застосування правового підходу до визначення «поняття екологічної культури як складової правової культури» дає змогу застосовувати правові норми, методи та напрями, що в цілому підвищать її рівень та значущість, покращить регулювання суспільних відносин в частині досягнення справедливості та притягнення екозлочинців до відповідальності. Доведено, що викликами екологічної культури як складової правової культури в умовах воєнного стану та ведення бойових дій на території України є порушення екосистеми на планетарному рівні, жорстокістю і безкомпромісністю може зрівнятися тільки Друга світова війна. Усі злочини які вчиняє Росія повинні піддаватися аналізу та підрахункам для досягнення в майбутньому справедливості, доведення факту екоциду та притягнення винних до юридичної відповідальності.

Методологія дослідження ґрунтується на визначенні понятійно-категоріального апарату дослідження, включає обґрунтування його теоретичних засад, аналіз і систематизацію наявного досвіду, включає аналіз публікацій, присвячених розглядуваній проблемі, у друкованих виданнях та Інтернет-ресурсах.

Ключові слова: екологічна культура, правова культура, держава, суспільство, екоцид, війна.

Summary. The article examines the relationship between the concepts of «ecological culture», «legal culture», «state», «society», «ecocide», «war», which during the conduct of hostilities and martial law require an analysis of the concept of «ecological culture» not through a part of general human culture, and as a component of legal culture precisely through the prism of norms of national and international law. It is noted that ecological culture as a component of legal culture reflects the relationship of the state and society to the natural environment, emphasizes the relationship between culture, law and the natural environment, their influence on each other. It has been proven that the basis of the ecological culture of modern society is ecological and legal awareness, which, in our opinion, plays an important role in preventing and eliminating global environmental challenges to humanity caused by the state of war and the conduct of hostilities on the territory of Ukraine. It is emphasized that the formation of human ecological culture in the conditions of war is a factor in the development of social relations in the sense of ensuring the human right to a safe environment and free access to environmental information, the security of the state as a whole and compensation for the damage caused by this right, resulting from legal norms, tolerance of sub objects of environmental and legal relations, sent to protect national security and the integrity of the state. It has been proven that ecological culture is a unique social value, is reflected in the general culture of the individual, the population and the country, is a reflection of the legal culture, the legal dimension, as its content is reflected in the Constitution of Ukraine and regulatory legal acts. And ecological-legal culture should be studied as an independent phenomenon that arises at the junction of ecological and legal culture, under the influence of not just ecological consciousness, but ecological legal consciousness. It is noted that the application of the legal approach to the definition of the «concept of ecological culture as a component of legal culture» makes it possible to apply legal norms, methods and directions, which will generally increase its level and significance, improve the regulation of social relations in terms of achieving justice and bringing ecocriminals to justice. It has been proven that the challenges of ecological culture as a component of legal culture in the conditions of martial law and the conduct of hostilities on the territory of Ukraine are a violation of the ecosystem on a planetary level, the cruelty and uncompromising nature of which can only be compared to the Second World War. All crimes committed by Russia must be analyzed and accounted for in order to achieve justice in the future by proving the fact of ecocide and bringing the perpetrators to justice.

The research methodology is based on the definition of the conceptual and categorical apparatus of the research, includes the justification of its theoretical foundations, analysis and systematization of the available experience, includes the analysis of publications devoted to the considered problem in printed publications and Internet resources.

Key words: ecological culture, legal culture, state, society, ecocide, war.

Постановка проблеми. З початком повномасштабного військового вторгнення російської федерації в Україну стало викликом самого існуванню нашої держави, її суверенітету, цілісності та проблемою знищення багатьох сфер життєдіяльності людини де екологічна сфера не є винятком.

Поняття «екологічна культура» відображає певну епоху і, в якому б контексті воно не використовувалося, має наукові, історичні, соціальні та правові аспекти.

Дослідження викликів екологічної культури як складової правової культури під час ведення бойо-

вих без належного аналізу міжнародно-правових актів та чинного законодавства України і суб'єктів, які регулюють відносини в сфері формування (виховання, освіту та просвітництво) та регулювання даних процесів не буде повним. Висвітлення різних аспектів, які формують еколого-правову культуру особистості і суспільства.

Основним і найбільш дієвим інструментом регулювання відносин у будь-якому суспільстві, у тому числі і пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища є все-таки право. Всі інші засоби формування екологічної культури,

включаючи освіту, виховання та просвітництво, повинні бути підпорядковані правовим ідеям та можуть використовуватися суспільством виключно на правовій основі. Незважаючи на всю очевидність цього твердження, у педагогічних, психологічних і філософських працях з питань формування екологічної культури спостерігається тенденція мінімізації ролі права в зазначеному процесі. Наводяться надмірно ідеалістичні твердження про те, що сутність права «формальна» і не настільки значуща, а справжня екологічна культура походить не від законів, а від розвиненої суспільної свідомості. Це дійсно так, але з одним застереженням: найважливішим каталізатором еволюції індивідуальної та суспільної свідомості є, зрештою, закон. Їх невід'ємною і надзвичайно важливою складовою слід розглядати правосвідомість. Тому, на наш погляд, є підстави розглядати наше дослідження з метою обґрунтування екологічної культури саме як складової правової культури.

Актуальність теми є очевидною, оскільки катастрофічні екологічні наслідки спричинені в умовах воєнного стану потребують аналізу екологами і правниками, фіксації державними органами та органи місцевого самоврядування реальних обсягів екологічної шкоди, яка повинна бути донесена до міжнародної спільноти для доведення факту прямого і опосередкованого екоциду на території України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначена питання є досить широким, тому його слід досліджувати на основі теоретичного і практичного аналізу (звичайно, з посиланням на окремі практики приклади в галузі охорони навколишнього природного середовища). Як бачимо з вивчення фахової літератури, існують дослідження щодо визначення поняття та значення для суспільства «екологічної культури», «правової культури», «еколого-правову культуру» та їх значення для суспільства у збереженні довкілля. В сучасному науковому полі ці поняття є предметом дослідження педагогічних, психологічних, філософських, правових та управлінських наук і розглянуті у різних контекстах багатьма вітчизняними вченими, а саме: В. Биркович, Т. Биркович, А. Блага, Г. Грабовська, І. Загороднюк, О. Кабанець, В. Каращук, С. Кравченко, Т. Короткий, В. Курило, О. Мартиненко, М. Медведєва, Н. Обіюх, В. Пархоменко, Е. Позняк, Н. Філик, Ю. Харкавлук, І. Хомишин та іншими.

Незважаючи на достатню кількість сучасних наукових досліджень екологічна культура сама як складова правової культури залишається малодослідженою. Це дозволяє зробити висновок, що на сьогодні відсутні комплексні дослідження щодо викликів екологічної культури як складової правової культури під час ведення бойових дій.

Мета статті полягає у аналізі викликів екологічної культури як складової правової культури під час ведення бойових дій на території України.

Виклад основного матеріалу. Українське суспільство під час війни з росією переживає надзвичайно тяжкий період (військовий конфлікт серед усіх типів міжнародних конфліктів є найнебезпечніший, характеризується жорстокістю, призводить до масових людських жертв, руйнувань цивільної інфраструктури і матеріальних збитків), характеризується політичними, економічними, соціальними та культурними процесами, прискорення та ускладнення яких призводить до трансформації цінності основ культури, породження нових відносин і практик, які українці використовують для адаптації і виходу з цієї ситуації [3].

Розглядаючи екологічну культуру як складову правової культури можемо стверджувати що це — суспільно значуща та законодавчо регламентована діяльність людини у сфері пізнання та впливу на природу, що включає ефективну охорону, раціональне використання та відтворення природних ресурсів, у динамічному зв'язку з її результатами втіленими в цінностях, еколого-правових нормах і способах освоєння людьми цих норм. Так, С. Кравченко зазначає, що «в екологічній культурі вбачається культура усіх видів людської діяльності, пов'язаної з пізнанням, засвоєнням та перетворенням природи» [6, с. 39]. Досліджуючи екологічну культуру, правову культуру та екологічне виховання як необхідну умову розвитку професійної спрямованості Н. Обіюх зазначає, що «екологічна та правова культура є особливою системою соціальних відносин, цінностей, норм і способів взаємодії між індивідом та навколишнім середовищем, спадкоємності, сформованої у свідомості та поведінці студентів у процесі навчання, культури, дозвілля та практичної діяльності. Еколого-правова культура формується на основі екологічних знань та цінностей, а також правових знань, принципів, ідей, теорій, що впливають на майбутній розвиток особистості [8, с. 129–130]. Еколого-правові принципи відображені у Рішенні Колегії Міністерства освіти і науки України № 13/6–19 від 20.12.2001 «Про концепцію екологічної освіти в Україні», а саме: «реформування екологічної освіти та виховання має здійснюватися з обов'язковим врахуванням екологічних законів, закономірностей, наукових принципів, що діють комплексно в біологічній, технологічній, економічній, соціальній і військовій сферах» [14]. Виходячи з цього, можемо говорити про те, що екологічна культура становить собою невід'ємну складову соціокультурного розвитку особистості на базі принципів свідомості, універсалізму, патріотизму та наукових знань з дотриманням норм екологічного права України та міжнародного екологічного права, де кінцевим результатом розвит-

ку є формування еколого-правової культури як суспільного явища.

На думку Е. Позняка, «формування в Україні еколого-правової культури як відокремленого явища правової дійсності слід пов'язувати із визнанням самостійності з точки зору теоретико-правового обґрунтування та втілення у практичну (правозастосовну, дослідницьку, освітянську) діяльність норм екологічного права як галузі права, сфери наукових знань та навчальної дисципліни [9].

Варто підкреслити, що екологічна культура як складова правової культури в умовах ведення бойових дій мала б розглядатися як суспільне явище, показником якого є ефективна сучасна екологічна політика держави, діяльність якої направлена на підвищення індивідуальної та суспільної свідомості, підпорядкована правовим ідеям і, яка використовується суспільством виключно на правовій основі.

Екологічна криза в Україні створена у умовах війни потребує внесення змін в чинне законодавство України так як реальний стан довкілля сьогодні вже є небезпечний для життя і здоров'я людини і усього живого організму. Все це загалом вимагає від українців різних сфер діяльності усілякої активності на національному та міжнародному рівні, яка дозволить побачити і зрозуміти суспільству всі ці, інколи невидимі, екозлочини, усвідомити складне і донести страх війни та її непоправні наслідки.

Екологічна політика української держави в умовах ведення бойових дій має суб'єктивний чинник та визначає спрямованість дій та діяльності посадових осіб при вирішенні екологічних питань та прийняті рішень. Ефективними діями можна повернути підвищену увагу світової спільноти до зазначеної проблеми та підкреслити факт екоциду який здійснюється російськими військами на території України, а питання охорони довкілля в умовах окупації взагалі не вирішено.

Правове забезпечення екологічної політики України та екологічної культури як складової правової культури закріплено на рівні низки законодавчих та нормативно-правових актів, зокрема: Конституції України, міжнародними договорами, постановами Верховної Ради України «Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки» від 5 березня 1998 р. тощо, законів України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р., «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р., «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28 лютого 2019 р. та інших.

Саме конституційні положення визначають людину, її життя і здоров'я як найвищу соціальну

цінність (ст. 3), про обов'язок держави із забезпечення екологічної безпеки та підтримання екологічної рівноваги (ст. 16), про забезпечення прав кожного на безпечне довкілля, відшкодування заподіяної порушенням цього права шкоди й на вільний доступ до екологічної інформації (ст. 50), про покладання обов'язків не заподіювати шкоду природі, культурній спадщини, відшкодувати завдані збитки (ст. 66) [4].

Зміст екологічної культури як складової правової культури відображається і міжнародними договорами. Зокрема, це: Стокгольмською декларацією з питань охорони навколишнього середовища (1972), Конвенцією ООН про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті (1991), Конвенції ООН про біологічне різноманіття (1992), Рамковою конвенцією ООН про зміну клімату (1992), Декларацією Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища і розвитку (1992), Конвенцією ООН про цивільну відповідальність за екологічну шкоду (1993), Конвенцією ООН про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Оргуська конвенція, 1998) тощо, ратифікованими Україною і Росією, норми яких сьогодні повністю не дотримуються Росії, яка є державою агресором і вчиняє екоцид на території України. Порушені екологічні права українців, які визначені міжнародним правом поділяються на матеріальні та процесуальні. Матеріальні екологічні права людини та громадянина закріплені в конституціях і законах та пов'язані з правом людини на належне довкілля. Процесуальні права — пов'язані з правом особи брати участь у певних судових процесах, що стосуються проблем навколишнього середовища.

Зокрема, Україна кваліфікує екологічні злочини Росії за двома статтями Кримінального кодексу: ст. 438 — воєнні злочини та ст. 441 — екоцид. У міжнародних договорах поняття «екоцид» поки немає, та рух за його визнання міжнародним злочином триває [15].

Однак, війна на території України потребує глобальних правових змін. Важливо, що Міжнародна комісія з права ООН у 2022 році завершила розробку Принципів захисту довкілля в умовах збройного конфлікту. Ці питання були комплексно розглянуті науковцями А. Благою, І. Загороднюком, Т. Коротким, О. Мартиненко, М. Медведєвою, В. Пархоменко у дослідження «Керівні принципи щодо захисту природного середовища під час збройного конфлікту норми та рекомендації щодо захисту природного середовища згідно з міжнародним гуманітарним правом, з коментарями» [7].

Важливість оптимізації чинного законодавства України в частині притягнення екозлочинців до юридичної відповідальності зазначено у дослідженні Т. Биркович, С. Паламарчук, В. Биркович,

а саме: «на законодавчому рівні, спільно з профільними органами державної влади та місцевого самоврядування, має розроблятися та впроваджуватися в українську практику найбільш продумана нормативно-правова база (особливо у частині підзаконних актів) у сфері екології та охорони навколишнього середовища, включно з посиленням заходів юридичної відповідальності та покаранням, і розширенням механізмів економічного стимулювання [1, с. 107]. Тобто, юридична відповідальність та покаранням є важливими заходами забезпечення правопорядку в суспільстві, які спрямовують осіб дотримуватися належної та законної поведінки, та є чинником формування екологічної культури і правосвідомості особистості.

Процес інтеграції наукового пізнання, виникнення міждисциплінарних проблем зумовило виникнення такого явища — еколого-правова свідомість, який характеризує певний «зріз» суспільної свідомості на стику двох його форм — правового та екологічного, які в сукупності здатні забезпечити формування у особистості належного рівня екологічної правосвідомості та еколого-правової культури.

Екологічні проблеми в воєнний період поширюються на всі форми суспільної культури суспільства — політичну, етичну, естетичну, правову тощо. Екологічна культура є сукупністю цих форм культур і грає свою, особливу, не виконувану іншими формами суспільної культури роль, обслуговуючи специфічну суспільну потребу гармонізації, оптимізації взаємодії нашого суспільства та природи. Виконуючи цю специфічну роль, екологічна культура тісно пов'язана з правосвідомістю та є складовою правової культури.

Так, Ю. Харкавлюк дає визначення диференції «екологічна культура» що це «є поняттям, що не набуло чіткої дефініції та загально усталеного значення, можемо виокремити три складових елементи, що розкривають зміст цього поняття, а саме: належний рівень екологічних морально-правових знань (інтелектуальний компонент); відповідний рівень екологічно-правової свідомості (ціннісний компонент); відповідний запас практичних умінь та навичок у сфері природоохорони (діяльнісний компонент)» [17, С. 106]. Поняття «правової культури» І. Хомишина розкриває як: «система духовно-моральних та правових цінностей виражається у досягнутому рівні розвитку правової дійсності, нормативних правових актах, правосвідомості, відповідно до яких формується законослухняний спосіб життя і здійснюється правове регулювання суспільних відносин, що встановлюють режим правопорядку у країні» [18, с. 106]. Звідси можемо зробити визначення що, екологічна культура як складова правової культури є складне та багатоаспектне поняття, яке складається з еколого-правової культури особистості і еколого-правової культури суспільства.

Так, Н. Філик, Г. Грабовська зазначають, що «наслідки порушення екологічних норм і правил — це не лише загроза для життєвого середовища мешканців нашої країни, а й блокування інвестицій та економічного розвитку, адже Україна претендує на входження в основні європейські інституції та є частиною європейського екологічного простору» [16, с. 32]. В цьому ж дослідженні авторки зазначають, що «питання належного екологічного урядування повинні стосуватися доступу до екологічної інформації, участі громадськості у прийнятті рішень з екологічних питань, доступу до правосуддя [16, с. 32]. Безумовно, забезпечення екологічної безпеки та охорона навколишнього природного середовища підтримується та гарантується лише відповідальністю, яка настає за скоєння екологічних правопорушень встановлених ст. 68 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року № 1264-ХІІ [13]. Ст.ст. 71–72 даного Закону передбачено умови «участі України у міжнародному співробітництві у галузі охорони навколишнього природного середовища та обов'язок іноземців та осіб без громадянства, іноземних юридичних осіб щодо додержання законодавства України про охорону навколишнього природного середовища» [13].

Щодо збитків нанесених Росією в сфері екології В. Карашук, зазначає, що «наразі спрогнозувати всі можливі наслідки та назвати остаточну шкоду, завдану довікільлю від агресії російської федерації, неможливо. Станом на сьогодні фіксуються всі злочини рашистів та підраховуються збитки, щоб виставити окупанту рахунок у міжнародних судах. Одне можна сказати точно, відновлення потребуватиме десятків років [5, с. 215]. Зокрема, постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації» від 20 березня 2022 р. N 326 передбачено: процедуру визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, починаючи з 19 лютого 2014 року окремо за напрямками. Даною постанови передбачено визначення екологічної шкоди та збитків здійснюється відповідно до методик, затверджених наказами Міндовкілля за поданням Держекоінспекції за погодженням з Мінреінтеграції. Відповідальною за визначення шкоди та збитків за наведеним напрямом є Держекоінспекція [10].

Під час ведення бойових дій в країні досить гостро виникла проблема формування екологічної свідомості і екологізованої правосвідомості усього суспільства, усвідомлення ним загрозованих для життя екологічних наслідків правопорушень та адекватна оцінка існуючої згубної екологічної ситуації, що може призвести до екологічної кризи в цілому світі.

Закономірним є те, що в наш час активізувалися філософські, екологічні, психологічні та інші

дослідження, пов'язані з необхідністю розуміння взаємодії людини зі світом природи. Це призвело до наукового обґрунтування проблеми (з різними варіантами її розв'язання) формування екологічної свідомості особистості і екологізованої правосвідомості усього суспільства.

Досліджуючи технології впливу на масову свідомість в умовах інформаційної гібридної війни Т. Биркович зазначає, що «загальносвітова міжнародна обстановка початку ХХІ ст. характеризується гострими протиріччями, що виникають з приводу володіння і використання геостратегічних (територіальних, сировинних, паливно-енергетичних, людських, продовольчих, екологічних) ресурсів [2, с. 10]. Тобто, екологічна культура як складова правової культури повинна бути імплементована в еколого-правову політику держави, основні положення якої будуть спрямовані на захист прав і свобод громадян у галузі охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів і забезпечення екологічної безпеки. Еколого-правова політика держави в умовах ведення бойових дій на території України буде важливим юридичним інститутом правової системи держави, потребує належної інституціоналізації, та має представити еколого-правову політику у своїй системі як комплексну категорію, яка має свої завдання, цілі і пріоритети.

Зокрема, радник генпрокурора України Максим Попов під час дискусії «Екоцид в Україні: що маємо робити зараз?» наголосив, що для того, щоб покарати РФ за злочини проти довкілля, треба рухатись усіма напрямками: змінами законодавства, інвентаризацією і зосередженням всіх ресурсів для документування й аналізу наслідків для довкілля,

щоб оцінити наскільки цей вплив є масштабним і довготривалим [15].

У результаті дослідження доходимо висновку, екологічна культура як складова правової культури залежить передусім від рівня розвитку еколого-правової свідомості населення, тобто, від глибини таких правових явищ як: цінність прав і свобод людини, цінність правового процесу під час вирішення спорів, що стосуються проблем навколишнього середовища, наскільки населення поінформовано про еколого-правові відносини та емоційне ставлення людини і громадянина до закону, суду тощо.

Екологічну культуру як складову правової культури слід вивчати як самостійне явище, що виникає на стику культури екологічної та правової культури. Досліджувати її варто під впливом не просто екологічної свідомості, а екологізованої правосвідомості усього суспільства, усвідомлення ним загрозливих для життя екологічних наслідків правопорушень та адекватна оцінка існуючої екологічної ситуації, яка настала внаслідок бойових дій на території України.

Усі жахливі наслідки екоциду під час ведення бойових дій на території України повинні бути направлені на висвітлення подій у світовому просторі, у яких повинні бути розроблені власні шляхи екологізації суспільної свідомості та культури і механізм реалізації юридичної відповідальності та матеріального відшкодування.

Військові злочини екоциду, скоєні рашистами на українській землі, посилюють як індивідуальне, так і суспільне несприйняття і засудження таких екоцидних дій, що є безпосереднім чинником формування стійкої екологічної культури, як складника правової культури та правосвідомості.

Література

1. Биркович Т.І., Паламарчук С.П., Биркович В.І. Особливості прояву екологічної культури сучасної молоді в контексті екологічних викликів. Питання культурології. 2022. 39. С. 101–111. doi: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.39.2022.256905>
2. Биркович Т.І. Технології впливу на масову свідомість в умовах інформаційної гібридної війни: соціокультурний аспект. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв: наук. журнал. 2023. № 1. С. 9–14.
3. Биркович Т.І., Курило В.І., Биркович О.І. Роль держави у формуванні інформаційної культури населення в умовах війни // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки». 2022. № 12. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2022-12-8453>
4. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.05.2023)
5. Карашук В.В. Новітні виклики у забезпеченні екологічної безпеки крізь призму сучасних подій в Україні // Запобігання виникненню надзвичайних ситуацій, реагування та ліквідація їх наслідків. Матеріали круглого столу (вебінару). Харків: Національний університет цивільного захисту України, 23 лютого 2023. 251 с. С. 214–215.
6. Кравченко С.Н. Социально-психологические аспекты правовой охраны окружающей среды. Львов: Изд-во при Львов. гос. унте «Вища школа», 1988. 156 с.
7. На межі виживання: знищення довкілля під час збройного конфлікту на сході України / А.Б. Блага, І.В. Загороднюк, Т.Р. Короткий, О.А. Мартиненко, М.О. Медведєва, В.В. Пархоменко; за заг. Ред. А.П. Буценка / Українська Гельсінська спілка з прав людини. Київ: КИТ, 2017. 88 с.

8. Обіюх Н. М. Правова культура та екологічне виховання як необхідна умова розвитку професійної спрямованості. Актуальні питання інтернаціоналізації вищої освіти в Україні: лінгвістичний, правовий та психолого-педагогічний аспекти: матеріали IV Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції (Біла Церква, 23–24 березня 2023 р.). Біла Церква: БНАУ, 2023. С. 128–130.
9. Позняк Е. В. Культурна функція екологічного права: від декларативності до прийняття конкретних рішень. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2012. 3(13). С. 210–215.
10. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. N 326. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/kp220326?an=1> (дата звернення: 12.05.2023)
11. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06. 2003 р. № 964-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=964-15> (дата звернення: 12.05.2023)
12. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 р. № 2697-VIII. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/t192697?an=1> (дата звернення: 12.05.2023)
13. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 черв. 1991 р. № 1264-XII [із змінами та доп., внесеними законами України]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 12.05.2023)
14. Про концепцію екологічної освіти в Україні: рішення колегії Міністерства освіти і науки України № 13/6-19 від 20 грудня 2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v6-19290-01#Text> (дата звернення: 12.05.2023)
15. Росія вчинила в Україні 190 кримінальних злочинів проти довкілля, 14 з них кваліфіковані як екоцид — Офіс генпрокурора. URL: <https://suspilne.media/513071-rosia-vcinila-v-ukraini-190-kriminalnih-zlociniv-proti-dovkilla-14-z-nih-kvalifikovani-ak-ekocid-ofis-genprokurora/> (дата звернення: 12.05.2023)
16. Filyk N., Grabovska H. Environmental challenges in the context of climate change and Ukraine's participation in overcoming them. Scientific works of National Aviation University. Series: Law Journal «Air and Space Law». 2021. 4(61). P. 30–39. doi: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.61.16346>
17. Харкавлук Ю. С. Екологічна культура: філософсько-правова рефлексія. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2021. № 68. С. 30–34.
18. Хомишин І. Ю. Роль правової культури у забезпеченні порядку в суспільстві. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2014. Вип. 810. С. 105–109.

References

1. Byrkovych T. I., Palamarchuk S. P., Byrkovych V. I. Osoblyvosti proiavu ekolohichnoi kultury suchasnoi molodi v konteksti ekolohichnykh vyklykiv. Pytannia kulturolohii. 2022. 39. S. 101–111. doi: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.39.2022.256905>
2. Byrkovych T. I. Tekhnologii vplyvu na masovu svidomist v umovakh informatsiinoi hibrydnoi viiny: sotsiokulturnyi aspekt. Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv: nauk. zhurnal. 2023. № 1. S. 9–14.
3. Byrkovych T. I., Kurylo V. I., Byrkovych O. I. Rol derzhavy u formuvanni informatsiinoi kultury naselennia v umovakh viiny // Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka». Serii: «Iurydychni nauky». 2022. № 12. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2022-12-8453>
4. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28 chervnia 1996 roku. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (access date: 12.05.2023)
5. Karashchuk V. V. Novitni vyklyky u zabezpechenni ekolohichnoi bezpeky kriz pryzmu suchasnykh podii v Ukraini // Zapobihannya vynykenniu nadzvychnykh sytuatsii, reahuvannya ta likvidatsiia yikh naslidkiv. Materialy kruhloho stolu (vebinaru). Kharkiv: Natsionalnyi universytet tsyvilnoho zakhystu Ukrainy, 23 liutoho 2023. 251 s. S. 214–215.
6. Kravchenko S. N. Sotsyalno-psykholohicheskye aspekty pravovoi okhrany okruzhaiushchei sredy. Lvov: Yzd-vo pry Lvov. hos. unte «Vyshcha shkola», 1988. 156 s.
7. Na mezhi vyzhyvannia: znyshchennia dovkillia pid chas zbroinoho konfliktu na skhodi Ukrainy / A. B. Blaha, I. V. Zahorodniuk, T. R. Korotkyi, O. A. Martynenko, M. O. Medvedieva, V. V. Parkhomenko; za zah. Red. A. P. Bushchenka / Ukrainska Helsinska spilka z prav liudyny. Kyiv: KYT, 2017. 88 s.
8. Obiiukh N. M. Pravova kultura ta ekolohichne vykhovannia yak neobkhdna umova rozvytku profesiinoi spriamovanosti. Aktualni pytannia internatsionalizatsii vyshchoi osvity v Ukraini: linhvistychnyi, pravovyi ta psykholohopedahohichnyi aspekty: materialy IV Mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi onlain-konferentsii (Bila Tserkva, 23–24 bereznia 2023 r.). Bila Tserkva: BNAU, 2023. S. 128–130.
9. Pozniak E. V. Kulturna funktsiia ekolohichnoho prava: vid deklaratyvnosti do pryiniattia konkretnykh rishen. Visnyk Natsionalnoho universytetu «Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho». Serii: Filosofiia, filosofiia prava, politohiia, sotsiolohiia. 2012. 3(13). S. 210–215.

10. Pro zatverdzhennia Poriadku vyznachennia shkody ta zbytkiv, zavdanykh Ukraini vnaslidok zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20 bereznia 2022 r. N 326. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/kp220326?an=1> (access date: 12.05.2023)
11. Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 19.06. 2003 r. № 964-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=964-15> (access date: 12.05.2023)
12. Pro Osnovni zasady (stratehiiu) derzhavnoi ekolohichnoi polityky Ukrainy na period do 2030 roku: Zakon Ukrainy vid 28.02.2019 r. № 2697-VIII. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/t192697?an=1> (access date: 12.05.2023)
13. Pro okhoronu navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha: Zakon Ukrainy vid 25 cherv. 1991 r. № 1264-XII [iz zminamy ta dop., vnesenymy zakonamy Ukrainy]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (access date: 12.05.2023)
14. Pro kontseptsiiu ekolohichnoi osvity v Ukraini: rishennia kolehii Ministerstva osvity i nauky Ukrainy № 13/6-19 vid 20 hrudnia 2001 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v6-19290-01#Text> (access date: 12.05.2023)
15. Rosiia vchynyla v Ukraini 190 kryminalnykh zlochyniv proty dovkillia, 14 z nykh kvalifikovani yak ekotsyd — Ofis henprokurora. URL: <https://suspilne.media/513071-rosia-vcinila-v-ukraini-190-kryminalnih-zlociniv-proti-dovkilla-14-z-nih-kvalifikovani-ak-ekocid-ofis-genprokurora/> (access date: 12.05.2023)
16. Filyk N., Grabovska H. Environmental challenges in the context of climate change and Ukraines participation in overcoming them. Scientific works of National Aviation University. Series: Law Journal «Air and Space Law». 2021. 4(61). P. 30–39. doi: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.61.16346>
17. Kharkavliuk Yu.S. Ekolohichna kultura: filosofsko-pravova refleksii. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo. 2021. № 68. S. 30–34.
18. Khomyshyn I. Iu. Rol pravovoi kultury u zabezpechenni poriadku v suspilstvi. Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika». Yurydychni nauky. 2014. Vyp. 810. S. 105–109.

Циганчук Інна Ігорівна
аспірантка
Академії праці, соціальних відносин і туризму
Tsyganchuk Inna
Postgraduate Student of the
Academy of Labor, Social Relations and Tourism

DOI: 10.25313/2520-2308-2023-6-8996

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ПРАВА НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ ТРУДОВИХ ПРАВ ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ПРАЦІВНИКІВ: АНАЛІЗ НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИХ ПОГЛЯДІВ ТА АКТУАЛЬНИХ ТЕНДЕНЦІЙ

CONCEPT AND CONTENT OF THE RIGHT TO JUDICIAL PROTECTION OF LABOR RIGHTS AND LEGITIMATE INTERESTS OF WORKERS: ANALYSIS OF SCIENTIFIC-THEORETICAL VIEWS AND CURRENT TRENDS

Анотація. У статті здійснено аналіз науково-теоретичних поглядів вчених щодо поняття та змісту права на судовий захист трудових прав та законних інтересів працівників. Зазначено, що захист прав людини у сфері праці є процесом, який потребує постійного вдосконалення та адаптації до змін соціально-економічного середовища. Розвиток інформаційних технологій, зміни в організації праці та глобалізація вимагають постійного оновлення правових норм та механізмів захисту, з метою врахування нових викликів та відповідності сучасним реаліям. Удосконалення понятійного апарату передбачає розробку визначень термінів та понять, що регламентують питання судового захисту трудових прав та законних інтересів працівників. Це допоможе уникнути розбіжностей і неоднозначностей в тлумаченні та застосуванні норм, а також забезпечить єдність розуміння правових норм та понять, що, в свою чергу, надасть можливість сформулювати оптимальні шляхи покращення як судової системи, так і трудового законодавства у цілому.

У дослідженні доведено, що розвиток теоретичних положень є важливим для практичної діяльності, оскільки чітке розуміння поняття права на судовий захист трудових прав та законних інтересів працівників буде сприяти покращенню практичної реалізації цього права, зокрема шляхом формування пропозицій з метою удосконалення трудового законодавства. Сформульовано авторське визначення поняття права на судовий захист трудових прав та законних інтересів працівників та запропоновано пропозиції щодо вдосконалення трудового законодавства у цій сфері з метою забезпечення ефективного захисту трудових прав та законних інтересів працівників.

Ключові слова: право на судовий захист, трудові права, законні інтереси, працівник.

Summary. The article analyzes the scientific and theoretical views of scholars regarding the concept and content of the right to judicial protection of labor rights and legitimate interests of workers. It emphasizes that the protection of human rights in the field of labor is an ongoing process that requires continuous improvement and adaptation to changes in the socio-economic environment. The development of information technology, changes in work organization, and globalization necessitate the constant updating of legal norms and protection mechanisms to address new challenges and align with contemporary realities. The refinement of conceptual frameworks involves the development of definitions of terms and concepts that regulate issues related to the judicial protection of labor rights and legitimate interests of workers. This helps to avoid inconsistencies and ambiguities in the interpretation and application of norms and ensures a unified understanding of legal norms and concepts. In turn, this enables the formulation of optimal approaches to improve both the judicial system and labor legislation as a whole. The research demonstrates that the development of theoretical principles is essential for practical activities, as a clear understanding of the concept of the right to

judicial protection of labor rights and legitimate interests of workers will contribute to the enhancement of its practical realization. This includes the formulation of proposals aimed at improving labor legislation. The article formulates an author's definition of the concept of the right to judicial protection of labor rights and legitimate interests of workers and proposes suggestions for the improvement of labor legislation in this sphere to ensure effective protection of labor rights and legitimate interests of workers.

Key words: right to judicial protection, labor rights, legitimate interests, worker.

Постановка проблеми. Забезпечення дотримання прав людини та їх захист є глобальними пріоритетами.

Одна з ключових сфер, де права людини мають велике значення, — це сфера праці, яка є однією з найважливіших сфер життєдіяльності людини, оскільки безпосередньо впливає на якість життя та благополуччя людей.

Захист прав людини у сфері праці є процесом, який потребує постійного вдосконалення та адаптації до змін соціально-економічного середовища. Розвиток інформаційних технологій, зміни в організації праці та глобалізація вимагають постійного оновлення правових норм та механізмів захисту, з метою врахування нових викликів та відповідності сучасним реаліям.

Окрім того, світова спільнота продовжує розробку нових правових конструкцій спрямованих на забезпечення більш ефективного правосуддя. Указані процеси відбуваються і в Україні.

Наразі в Україні впроваджується низка проєктів по переходу до електронного урядування та електронного судочинства, включаючи створення онлайн-платформ для подачі документів і отримання послуг, здійснюється цифровізація судових реєстрів та процесів. Все це робиться задля досягнення головної мети — забезпечення швидкого, ефективного та справедливого вирішення спорів з метою покращення захисту прав громадян у тому числі й трудових прав та законних інтересів працівників.

Удосконалення судового захисту трудових прав працівників є важливим завданням, особливо на тлі глобальної економічної кризи та війни, коли виникає потреба у зміцненні правового захисту працівників, а також у зв'язку з необхідністю виконання зобов'язань України в рамках Угоди про асоціацію з Європейським Союзом.

Враховуючи глобальні тенденції та нові правові конструкції у сфері праці та правосуддя, крім вирішення вищезазначених проблем, необхідно удосконалити і понятійний апарат, що використовується у рамках судового захисту прав та законних інтересів працівників, який відповідатиме сучасним реаліям.

Удосконалення понятійного апарату передбачає розробку визначень термінів та понять, що регламентують питання судового захисту трудових прав та законних інтересів працівників. Це допоможе уникнути розбіжностей і неоднозначностей в тлумаченні та застосуванні норм, а також забезпечить єдність розуміння правових норм та понять,

що, в свою чергу, надасть можливість сформувати оптимальні шляхи покращення як судової системи, так і трудового законодавства у цілому.

Вітчизняні науковці постійно працюють над виробленням та удосконаленням понятійного апарату, який є основою процесу сучасного державотворення.

Розвиток теоретичних положень є важливим для практичної діяльності, оскільки чітке розуміння поняття права на судовий захист трудових прав та законних інтересів працівників буде сприяти удосконаленню практичної реалізації цього права, зокрема шляхом формування пропозицій з метою удосконалення трудового законодавства. Указане передбачає забезпечення належного законодавчого регулювання та наповнення змісту поняття права на судовий захист трудових прав та законних інтересів працівників відповідно до існуючих реалій сьогодення.

Слід зазначити, що нормативні дефініції є важливим інструментом забезпечення правової визначеності і зрозумілості законодавчих актів. Це має особливе значення на рівні Європейського Союзу, де законодавчі акти повинні бути простими, чіткими та зрозумілими для всіх суб'єктів правовідносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основою дослідження судового захисту трудових прав працівників є наукові положення, які містяться у роботах таких відомих вітчизняних вчених, як Дашутіна І.В., [9], Коссака С.М. [1], Любчик О.А. [5], Лагутіної І.В. [10], Моліцького С.В. [12], Пушкар Є. [13] Харчук Р.С. [11], Яснолобова О.В., [6] та ін. Аналіз наукових публікацій засвідчує, що існують різноманітні підходи до розуміння поняття права на судовий захист прав та законних інтересів працівників та його змісту. Це свідчить про актуальність та потребу в подальшій науковій дискусії.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз різних підходів та думок науковців до розуміння поняття права на судовий захист трудових прав та законних інтересів працівників, формулювання авторського визначення цього поняття та наповнення його змісту. Формування пропозицій щодо вдосконалення використання поняття права на судовий захист трудових прав та законних інтересів працівників з урахуванням сучасних тенденцій розвитку суспільства, норм міжнародного, європейського та національного права з метою забезпечення

ефективного судового захисту трудових прав працівників.

Виклад основного матеріалу. Право на судовий захист є загальноправовим, що означає його універсальну значимість у рамках всієї юридичної системи.

Це право є унікальним через дві основні характеристики. По-перше, це невід'ємне особисте право кожної людини, а по-друге, це право служить гарантією захисту та дотримання всіх інших прав особи.

Розглядаючи дане питання, український вчений С.М. Коссак пропонує наступне визначення поняття «право на судовий захист трудових прав громадян», як «одне із найважливіших законодавчо закріплених суб'єктивних прав громадян, яке гарантує реалізацію конституційного права на працю. Це право надає кожній заінтересованій особі в порядку, встановленому цивільним процесуальним законом, звернутися до суду за захистом порушеного або оспорюваного права» [1, с. 2].

Ми вважаємо, що указане визначення має певні обмеження, оскільки акцентується лише на можливості ініціювання судового процесу. Воно ґрунтується на вузькому розумінні права на судовий захист трудових прав. Право на судовий захист має ширший зміст. Це означає, що особа також має право на справедливий судовий процес, включаючи право на розгляд справи незалежним і неупередженим судом у строки передбачені законодавством, які згідно рішеннями Європейського суду з прав людини (далі — ЄСПЛ) повинні бути розумними; право на доступ до суду, на представництво її інтересів у суді, на судові рішення прийняте за результатом розгляду судом позовної заяви (заяви, скарги), тощо; право на можливість оскарження судового рішення у разі не згоди з ним та можливість примусового виконання судового рішення у разі його невиконання у добровільному порядку.

«Право на суд», згідно рішень Європейського суду з прав людини включає в себе не тільки право ініціювати провадження, але й право розраховувати на «розгляд» спору судом (рішення Європейського Суду з прав людини від 01 березня 2002 року у справі «Кутіч проти Хорватії» (*Kutić v. Croatia*), заява № 48778/99, пункт 25 [2]; від 8 квітня 2010 року у справі «Меньшакова проти України», заява № 377/02, пункт 52) [3].

Окрім того, згідно практики ЄСПЛ, виконання судових рішень має бути розглянуте як невід'ємна частина «судового розгляду» згідно статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка гарантує право на справедливий суд [4]. Це означає, що примусове виконання судових рішень повинно забезпечувати ефективність і доступність судового захисту. Тобто, виконання судових рішень є не просто формальною проце-

дурою, а складною і важливою частиною судового процесу. Гарантування належного виконання рішень є необхідним для забезпечення ефективного правосуддя та забезпечення справедливого судового розгляду.

Також заслуговує на увагу визначення поняття «права на судовий захист трудових прав» зроблене О.А. Любчиком, який розглядає дане право «як можливість звернення до суду суб'єкта трудових правовідносин, реалізація якого у встановленому законом порядку є підставою для справедливого і неупередженого розгляду порушеного питання судом у розумні строки з винесенням рішення, невиконання якого у добровільному порядку тягне можливість звернення за примусовим виконанням в рамках виконавчого провадження» [5, с. 7]. Таке визначення охоплює не лише саму можливість звернення до суду, а й процедуру розгляду справи і забезпечення виконання судового рішення у примусовому порядку.

Однак, важливо зазначити, що і дане поняття не вичерпує всіх аспектів права на судовий захист трудових прав.

Широке розуміння права на судовий захист трудових прав, з урахуванням міжнародних та європейських стандартів і судової практики, допомагає забезпечити ефективний та справедливий захист трудових прав працівників.

Досліджуючи дане питання вітчизняний вчений О.В. Яснолобов пропонує під поняттям «судовий захист трудових прав працівників» розуміти такий специфічний, регламентований законодавцем спосіб захисту, особливість якого полягає в тому, що він відбувається безпосередньо через подачу до відповідного суду позовної заяви із вимогою про визнання, відновлення порушеного трудового права чи усунення перешкод у реалізації власних трудових прав у результаті здійснення виключно судами судочинства відповідно до конституційних принципів і в порядку, передбаченому цивільним процесуальним законодавством у сукупності із матеріальними нормами законодавства про працю» [6, с. 9].

На нашу думку, вказане визначення О.В. Яснолобова не відповідає сучасним реаліям і обмежує розуміння судового захисту трудових прав лише позовним провадженням. Аналіз статті 19 ЦПК України вказує на те, що суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи, що виникають з трудових правовідносин у порядку наказного, позовного (загального або спрощеного) та окремого провадження [7]. Отже, судовий захист трудових прав і законних інтересів працівників не повинен бути обмежений лише цивільним судочинством у порядку позовного провадження. Існують трудові спори, які розглядаються судами в порядку наказного, де йде мова про так звану «безспірність вимог», та окремого провадження.

Окрім того, указане визначення науковця не враховує, що справи щодо захисту прав у сфері праці можуть бути розглянуті не тільки в рамках цивільного судочинства, але також в адміністративному та господарському судочинстві. Це надає працівникам відповідно до їх специфічного правового статусу, а також згідно предмету спору можливість захисту своїх трудових прав у відповідності до специфіки правовідносин, які виникають, та вибору найбільш ефективного судового захисту відповідно до юрисдикції суду.

У своєму дисертаційному дослідженні І. В. Дашутін «правом на судовий захист» вважає передбачену законодавством можливість фізичних та юридичних осіб захищати свої права в судах загальної і конституційної юрисдикції. При цьому він зауважує, що вказане право слід розглядати у єдності двох аспектів: з одного боку, як одне з конституційних прав людини в державі на рівні з іншими політичними, економічними, соціальними й культурними правами, а з другого — як право, що закріплює спеціальний механізм захисту всіх без винятку вищезазначених прав [8, с. 12].

І хоч І. В. Дашутін визначає «право на судовий захист» як одне з конституційних прав людини на рівні з іншими політичними, економічними, соціальними та культурними правами, що підкреслює важливість судового захисту в рамках загальної системи прав людини, проте звужує його лише до двох аспектів розуміння. Вважаємо, що право на судовий захист трудових прав має ширший контекст, є складним та багатограним поняттям.

Дещо інше визначення даного поняття дає І. В. Лагутіна, яка розглядає судовий захист прав працівників загалом як форму захисту трудових прав і зауважує, що оскільки судовий захист належить до юрисдикційної форми захисту трудових прав, то в цьому аспекті право на судовий захист теж носить юрисдикційний характер [9, с. 9].

Схожа позиція висловлена і Р. С. Харчук. На її думку, використання тієї чи іншої правомочності в питаннях захисту безпідставно порушеного чи обмеженого трудового права працівника визначається характером права, яке потребує захисту. [10, с. 7–8]. Судовий захист трудових прав працюючих має суттєве значення, оскільки воно у своїй реалізації набагато дієвіше за реалізацію прав на захист у будь-якій іншій юрисдикційній чи неюрисдикційній формі. Це зумовлено такими чинниками: а) правосуддя, як специфічна функція держави, знаходиться у виключній компетенції судів; б) у системі державних органів останні займають відокремлене положення: при прийнятті рішень вони самостійно незалежні від інших гілок державної влади; в) суди спеціально утворені для відправлення правосуддя, а для інших юрисдикційних органів правозахисна діяльність є лише одним із напрямів їх основної діяльності [10, с. 15].

Аналіз указаних визначень вчених-правників у сфері трудового права вказує на різноманітність тлумачень та розуміння права працівників на судовий захист.

Науковці розглядають право на судовий захист працівників як конституційне право, форму захисту трудових прав, спосіб і засіб захисту, самостійне право та механізм реалізації матеріального права.

Ми підтримуємо думку С. В. Моліцького, який розглядає право на судовий захист трудових прав, як можливість звернення до суду суб'єкта трудових правовідносин, реалізація якої у встановленому законом порядку є підставою для справедливого і неупередженого розгляду порушеного питання судом у розумні строки з винесенням рішення, невиконання якого у добровільному порядку тягне можливість звернення за примусовим виконанням в рамках виконавчого провадження [11, с. 552].

Для того, щоб сформулювати визначення права на судовий захист трудових прав та законних інтересів працівників, потрібно проаналізувати його зміст.

Науковець Є. Г. Пушкар зазначає, що єдність матеріально-правового змісту права на судовий захист і його процесуальної форми полягає в тому, що право на судовий захист — це право на поновлення порушеного права чи встановлення фактів або обставин, які мають значення для реалізації суб'єктивних прав в певному процесуальному порядку, у встановленій цивільним процесуальним законом процесуальній формі, яка забезпечує об'єктивність і реальність захисту [12, с. 2].

На нашу думку право на судовий захист трудових прав та законних інтересів працівників має комплексну природу, яка охоплює конституційний, галузевий, процесуальний та міжнародний аспекти. Ці правові основи є взаємодоповнюючими.

По-перше, право на судовий захист трудових прав та законних інтересів є конституційним правом. Це означає, що його закріплено на найвищому рівні законодавства — в Конституції України. Це забезпечує йому особливий статус і гарантує визнання та захист з боку держави.

Відповідно до частини першої статті 55 Конституції України кожному забезпечується право на судовий захист [13]. Це означає, що кожна особа має право звернутися до суду для захисту своїх прав і свобод, зокрема і трудових в разі їх порушення, створення перешкод для їх реалізації або наявності інших обмежень.

Це положення підкреслює важливість доступності та незалежності судової системи, а також гарантує особам можливість захисту їх прав у судовому порядку.

По-друге, право на судовий захист має процесуальну природу. Це означає, що механізм його реалізації визначається процесуальним законодавством. Конкретні процедури, правила та

процесуальні гарантії, пов'язані з правом на судовий захист, визначаються у відповідних процесуальних кодексах або законах, зокрема в статтях 4 ЦПК України [7] і ГПК України [14], а також статті 5 КАС України [15]. Нажаль в Україні відсутній Трудовий процесуальний Кодекс.

По-третє міжнародні правові інструменти також визнають право на судовий захист прав у тому числі і трудових, як основне право людини. Міжнародні документи, такі як Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права та Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, містять положення про справедливий судовий процес та право на судовий захист. Відповідно до статті 8 Загальної декларації прав людини, ефективно поновлення в правах компетентними національними судами в разі порушення основних прав, наданих Конституцією або законом, є одним із базових прав особи [16]. Це положення знайшло підтвердження в інших міжнародних нормативно-правових актах, зокрема в статті 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [17], статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) [4] в яких закріплено право на справедливий суд. Так, відповідно до змісту п. 17 Рекомендації МОП № 130 у тих випадках, коли жодні спроби вирішити спір на підприємстві не призводять до згоди, повинна існувати можливість, з урахуванням характеру скарги, для остаточного врегулювання її відповідно до однієї чи декількох із таких процедур: а) використання процедур, передбачених колективним договором, як наприклад: спільний розгляд питання відповідними організаціями роботодавців і працівників або добровільний арбітраж з боку особи чи осіб, призначених за згодою із зацікавленими організаціями роботодавців та працівників або їхніх відповідних організацій; б) примирення або арбітраж з боку компетентних державних органів; в) звернення до трудового суду або іншого судового органу; г) будь-яка інша процедура, яка може бути прийнятною відповідно до умов країни [18].

Право працівника на звернення до суду для вирішення трудових спорів незалежно від характеру виконуваної роботи або займаної посади, передбачено у ч. 2 ст. 2 КЗпП України, що вказує на галузевий характер права [19]. У Законі України «Про охорону праці» передбачено право оскарження у судовому порядку рішення посадової особи органу державного нагляду за охороною праці [20].

Міжнародні процесуальні гарантії, які входять до змісту права на судовий захист, мають важливе значення не лише як самостійні елементи, але і тому, що вони допомагають забезпечити реалізацію інших основних прав людини.

Отже, право на судовий захист не тільки гарантується Конституцією та міжнародними

нормативно-правовими актами, але й має свої специфічні механізми реалізації, які визначаються процесуальним законодавством. Важливо забезпечити взаємозв'язок між конституційними нормами та нормами процесуального законодавства, щоб забезпечити ефективну реалізацію права на судовий захист у тому числі і трудових прав та законних інтересів працівників.

Розвиток і вдосконалення судового захисту трудових прав працівників має відбуватись у напрямку покращання процедур дотримання цих прав. Це може включати впровадження міжнародних стандартів судочинства, які закріплюють або розкривають зміст права на судовий захист.

У зв'язку із розвитком технологій, цифровізації робочого місця і віддаленої роботи, з'являється необхідність розгляду права на судовий захист трудових прав у цифровому контексті.

Відповідно до п. 3 Рекомендації Rec (2001) 3 КМ РЄ державам-членам «Щодо надання громадянам судових та інших юридичних послуг з використанням новітніх технологій» держави-члени Ради Європи мають забезпечити можливість: відкриття провадження за допомогою електронних засобів; здійснення подальших процесуальних дій у рамках провадження в середовищі електронного документообігу; отримання відомостей про хід справи шляхом отримання доступу до судової інформаційної системи; отримання інформації про результати провадження в електронній формі [21].

Електронне правосуддя згідно Рекомендацією CM/Rec (2009) 1 КМ РЄ державам-членам від 18 лютого 2009 року визначено як використання ІКТ (інформаційних та комунікаційних технологій) у реалізації правосуддя усіма зацікавленими сторонами в юридичній сфері з метою підвищення ефективності та якості державних служб, зокрема для приватних осіб та підприємств. Це включає в себе електронний зв'язок і обмін даними, а також доступ досудової інформації [22].

Україна активно впроваджує інформаційні технології в судову систему з метою покращення доступу до правосуддя та забезпечення швидкого та ефективного судового процесу. Впровадження цифрових технологій у судочинство дозволяє забезпечити електронний обмін документами, електронне подання скарг та заяв, а також відстеження стану справи в режимі онлайн.

Це дозволяє зменшити бюрократичні процедури, прискорити розгляд справ та покращити доступ до судових послуг. Крім того, впровадження електронного судочинства сприяє забезпеченню прозорості та довіри до судових процесів, оскільки інформація про справу та її рух стає доступною для учасників процесу.

Проблематика та важливість права на судовий захист підкреслюється тим, що вказане питання включено до Стратегії розвитку системи право-

суддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, затвердженою Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021. Дана Стратегія визначає основні засади та напрями подальшого сталого функціонування та розвитку системи правосуддя з урахуванням кращих міжнародних стандартів та практик та передбачає, що з метою покращення доступу до правосуддя необхідно забезпечити розвиток електронного судочинства з урахуванням світових стандартів у сфері інформаційних технологій, його інтегрування у національну інфраструктуру електронного врядування шляхом запровадження можливості розгляду онлайн певних категорій справ незалежно від місцезнаходження сторін і суду та інших сервісів електронного судочинства, а також впровадження сучасного електронного діловодства в суді, електронного ведення справ, електронних комунікацій із судом, кабінету судді та кабінету учасника процесу [23].

При формуванні визначення поняття судовий захист трудових прав та законних інтересів працівників включення елементів права на справедливий суд, які впливають з міжнародних нормативно-правових актів та розтлумачені Європейським судом з прав людини, є важливим для забезпечення належного судового захисту трудових прав працівників.

Стаття 6 Конвенції гарантує право на справедливий і публічний розгляд справи упродовж розумного строку. Виходячи з конструкції пункту 1 статті 6 Конвенції, в ній закріплено такі елементи права на судовий захист: 1) право на розгляд справи; 2) справедливість судового розгляду; 3) публічність розгляду справи та проголошення рішення; 4) розумний строк розгляду справи; 5) розгляд справи судом, встановленим законом; 6) незалежність і безсторонність суду [4].

Отже, зміст права на судовий захист трудових прав та законних інтересів, установленого частиною першою статті 55 Конституції України [13], слід інтерпретувати з урахуванням змісту права на справедливий суд, яке гарантується статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та яке витлумачене Європейським судом з прав людини [4].

У трудових правовідносинах інтереси, які не закріплені конкретно в суб'єктивному праві, але визнаються як законні або законом охоронювані, підлягають захисту на тій же мірі, що й суб'єктивні права.

У трудовому праві існують певні суб'єктивні права, які надають працівникам конкретні правові гарантії і можливості. Проте, окрім суб'єктивних прав, існують також об'єктивні інтереси, які визнаються як законні та мають значення в контексті трудових відносин. Наприклад, безпека і гігієна праці, рівні умови праці, захист від дискримінації є питаннями, які можуть визнаватися як об'єк-

тивні інтереси у трудових правовідносинах. Хоча ці інтереси можуть не бути прямо врегульовані, вони все одно підлягають захисту в рамках трудового законодавства та інших нормативно-правових актів та працівники можуть звертатися до суду або інших відповідних органів для захисту своїх об'єктивних інтересів у випадках порушення.

Отже, в трудових правовідносинах об'єктивні інтереси, які визнаються як законні або законом охоронювані, підлягають захисту на рівні, що аналогічний захисту суб'єктивних прав.

Предметом судового захисту є охоронюваний законом інтерес, а не будь-який інтерес. Захист суб'єктивного права фактично є опосередкованим захистом інтересу, який законом визнається та охороняється.

Основні ознаки охоронюваного законом інтересу, як правового феномену виокремлені в рішенні Конституційного суду України № 18-рп/ 2004 від 01.12.2004 р.: а) інтерес виходить за межі змісту суб'єктивного права; б) є самостійним об'єктом судового захисту та інших засобів правової охорони; в) має на меті задоволення усвідомлених індивідуальних і колективних потреб; г) не може суперечити Конституції і законам України, суспільним інтересам, загально визнаним принципам права; д) означає прагнення (не юридичну можливість) до користування у межах правового регулювання конкретним матеріальним та/або нематеріальним благом; е) розглядається як простий легітимний дозвіл, тобто такий, що не заборонений законом [24].

Таким чином, в контексті захисту прав у трудових відносинах можна говорити як про захист суб'єктивних трудових прав, так і про захист охоронюваних законом інтересів.

Вважаємо, що існує необхідність включення до проекту Трудового кодексу України положень про судовий захист не тільки трудових прав але і законного інтересу, що буде важливим кроком для забезпечення ефективного захисту прав працівників.

Враховуючи тенденції у сфері трудового права і потребу у захисті працівників, таке визначення допоможе забезпечити більш чітке розуміння об'єкту захисту та сфокусувати увагу також на законних інтересах працівників.

Право на судовий захист трудових прав та законних інтересів працівників є важливою гарантією в контексті застосування державного примусу, через звернення до суду та представляє собою єдине матеріально-процесуальне поняття, яке об'єднує матеріальний зміст (конкретне право, що порушено, оспорюється, не визнається, або законний інтерес) та процесуальну форму (механізм захисту цього права чи законного інтересу через судову систему).

Це означає, що таке право включає не лише суто норми, що встановлюють та регулюють трудові відносини (матеріальний зміст), але й процесуальні засоби, що забезпечують захист цих прав

в судовому порядку (процесуальна форма). Право на судовий захист не може бути повністю розкрито без урахування можливостей процесуальної форми цього права. Процесуальна форма права на захист надає особі конкретні засоби та процедури для здійснення цього права

У контексті процесуального права, право на судовий захист трудових прав та законних інтересів працівників не може існувати незалежно від права у матеріальному розумінні.

З іншого боку, матеріальне суб'єктивне право не може існувати без властивої йому можливості реалізуватися у примусовому порядку. Тобто, кожне матеріальне право від початку має вбудовану можливість звернення до суду за його захистом і відновленням. Така взаємодія між матеріальними та процесуальними правами створює єдине цілісне право на судовий захист трудових прав.

Право на судовий захист реалізується у процесі, коли виникає вимога до конкретного судового органу про застосування певного способу захисту. Цей вибір залежить від характеру права або інтересу, які мають бути захищені, а також від характеру обставин, які викликали потребу в захисті. В цьому контексті, настання юридичного факту стає безпосередньою причиною для реалізації права на судовий захист.

Висновки. Аналіз та розуміння поняття «право на судовий захист трудових прав та законних інтересів працівників» має велике практичне значення для подальшого вдосконалення трудового законодавства України. Аналіз цього поняття допомагає виявити прогалини в законодавстві, які можуть завадити ефективному захисту трудових прав працівників та сприяє визначенню потреб у розробці нових нормативних актів в цій сфері.

Після проведеного аналізу ми прийшли до висновку, що право на судовий захист трудових прав та законних інтересів працівників — це право особи, що гарантоване Конституцією України та міжнародно-правовими документами, яке не підлягає обмеженню, на ініційоване особисто або через свого представника, звернення до суду, який встановлений згідно з законом, відповідно до юрисдикції та з дотриманням правил підвідомчості та підсудності, шляхом подання позовної заяви, або заяви, чи скарги, в письмовій або електронній формі, судовий розгляд та вирішення справи у розумний строк, тобто такий, що є необхідним для виконання процесуальних дій і вирішення справи, користування особою передбаченими законодавством процесуальними правами в процесі розгляду, з метою забезпечення своєчасного захисту компетентним, незалежним і неупередженим судом за допомогою використання правових засобів наданими судом з метою захисту та подальшим забезпеченням державою відновлення, визнання, припинення порушених трудових прав та законних інтересів, відшкодування як майнової так і моральної шкоди, встановлення, зміни чи припинення правовідносин, визнання трудового договору (угоди) недійсним, визнання незаконними дій чи бездіяльності роботодавця, тощо, примусове виконання дій за допомогою обов'язковості і невідворотності виконання судового рішення прийнятого за результатами розгляду справи, недопущення ухилення від виконання судового рішення, що вступив у законну силу шляхом примусового виконання у межах виконавчого провадження, та після використання національних способів судового захисту, право на звернення до міжнародних інституцій.

Література

1. Косак С. М. Особливості судочинства в справах, які виникають з трудових правовідносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. Київ, 1998. 17 с.
2. Справа «Кутіч проти Хорватії» (Заява № 48778/99) ECHR — Homepage of the European Court of Human Rights — ECHR — ECHR / CEDH. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/guide_art_6_ukr (дата звернення: 28.06.2023).
3. Справа «Меньшакова проти України» (Заява № 377/02). Офіційний веб-портал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_766#Text (дата звернення: 28.06.2023).
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція Ради Європи від 04.11.1950. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
5. Любчик О. А. Принципи та порядок судового захисту трудових прав: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.05. Луганськ, 2012, 179 с.
6. Яснолобов О. В. Правове регулювання захисту трудових прав працівників у судах України: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.05. Луганськ, 2013. 207 с.
7. Цивільний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV: станом на 18 черв. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 19.06.2023).
8. Дашутін І. В. Правове регулювання судового захисту трудових прав громадян: автореф. дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.05. Харків, 2008. 20 с.

9. Лагутіна І. В. *Форми захисту трудових прав працівників: автореф. дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.05.* Одеса, 2007. 18 с.
10. Харчук Р. С. *Розвиток форм захисту трудових прав працівників за умов формування ринкових відносин в Україні: автореф. дис. на дис... канд. юрид. наук: 12.00.05.* Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. 2011. 17 с.
11. Моліцький С. В. *Право на судовий захист трудових прав.* Форум права. 2011. № 3. С. 548–552.
12. Пушкар С. *Право на судовий захист та його роль. Права і свободи людини та сучасний суспільний прогрес: матеріали I Міжнародної наук.-практ. конф. (24–25 лютого 1999 р.).* Ужгород: ЗакД У. 1999. С. 1–4.
13. *Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР станом на 1 січ. 2020 р.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (дата звернення: 28.06.2023).
14. *Господарський процесуальний кодекс України: Кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-XII станом на 18 черв. 2023 р.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 28.06.2023).
15. *Кодекс адміністративного судочинства України: Кодекс України від 06.07.2005 р. № 2747-IV станом на 28 черв. 2023 р.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 28.06.2023).
16. *Загальна декларація прав людини: Декларація Орг. Об'єдн. Націй від 10.12.1948 р.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 28.06.2023).
17. *Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Пакт Орг. Об'єдн. Націй від 16.12.1966 р.: станом на 19 жовт. 1973 р.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 28.06.2023).
18. *Рекомендація щодо розгляду скарг на підприємствах з метою їх вирішення N 130: Рек. Міжнар. орг. пр. від 29.06.1967 р. № 130.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_250#Text (дата звернення: 28.06.2023).
19. *Кодекс законів про працю України: Кодекс України від 10.12.1971 р. № 322-VIII: станом на 15 черв. 2023 р.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 28.06.2023).
20. *Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII: станом на 31 берез. 2023 р.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text> (дата звернення: 28.06.2023).
21. *Щодо надання громадянам судових та інших юридичних послуг з використанням новітніх технологій: Рекомендація Рес (2001) 3 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам. Рекомендація Рес (2001) 3 Комітету Міністрів Ради Європи. Верховний Суд.* URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Res_2001_3_2001_02_28.pdf (дата звернення: 29.06.2023).
22. *Recommendation CM/Rec (2009) 1 of the Committee of Ministers to member states on electronic democracy (e-democracy) (Adopted by the Committee of Ministers on 18 February 2009 at the 1049th meeting of the Ministers' Deputies).* URL: http://www.coe.int/t/dgap/democracy/Activities/GGIS/CAHDE/Default_en.asp (дата звернення: 29.06.2023)
23. *Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки: затв. Указом Президента України від 11.06.2021 р. № 231/2021.* URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2312021-39137> (дата звернення: 29.06.2023)
24. *Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес). Офіційний веб-портал парламенту України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-04#Text> (дата звернення: 28.06.2023).

References

1. Kossak S. M. *Osoblyvosti sudochynstva v spravakh, yaki vynykaiut z trudovykh pravovidnosyn: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.03.* Kyiv, 1998. 17 s.
2. *Sprava «Kutich proty Khorvatii» (Zaiava № 48778/99) ECHR — Homepage of the European Court of Human Rights — ECHR — ECHR / CEDH.* URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/guide_art_6_ukr (access date: 28.06.2023).
3. *Sprava «Menshakova proty Ukrainy» (Zaiava № 377/02). Ofitsiyni veb-portal parlamentu Ukrainy.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_766#Text (access date: 28.06.2023).
4. *Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod: Konventsiiia Rady Yevropy vid 04.11.1950.* URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
5. Liubchuk O. A. *Pryntsypy ta poriadok sudovoho zakhystu trudovykh prav: dys. ... kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.05.* Luhansk, 2012, 179 s.
6. Iasnolobov O. V. *Pravove rehuliuвання zakhystu trudovykh prav pratsivnykiv u sudakh Ukrainy: dys. ... kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.05.* Luhansk, 2013. 207 s.
7. *Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Kodeks Ukrainy vid 18.03.2004 r. № 1618-IV: stanom na 18 cherv. 2023 r.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (access date: 19.06.2023).
8. Dashutin I. V. *Pravove rehuliuвання sudovoho zakhystu trudovykh prav hromadian: avtoref. dys... kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.05.* Kharkiv, 2008. 20 s.
9. Lahutina I. V. *Formy zakhystu trudovykhprav pratsivnykiv: avtoref. dys... kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.05.* Odessa, 2007. 18 s.

10. Kharchuk R.S. Rozvytok form zakhystu trudovykh prav pratsivnykiv za umov formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini: avtoref. dys. na dys... kand. yuryd. nauk: 12.00.05. Skhidnoukr. nats. un-t im. V. Dalia. 2011. 17 s.
11. Molitskyi S.V. Pravo na sudovyi zakhyst trudovykh prav. Forum prava. 2011. № 3. S. 548–552.
12. Pushkar Ye. Pravo na sudovyi zakhyst ta yoho rol. Prava i svobody liudyny ta suchasnyi suspilnyi prohres: materialy I Mizhnarodnoi nauk.-prakt. konf. (24–25 liutoho 1999 r.). Uzhhorod: ZakD U. 1999. S. 1–4.
13. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 r. № 254k/96-VR stanom na 1 sich. 2020 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (access date: 28.06.2023).
14. Hospodarskyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Kodeks Ukrainy vid 06.11.1991 r. № 1798-XII stanom na 18 cherv. 2023 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (access date: 28.06.2023).
15. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy: Kodeks Ukrainy vid 06.07.2005 r. № 2747-IV stanom na 28 cherv. 2023 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (access date: 28.06.2023).
16. Zahalna deklaratsiia prav liudyny: Deklaratsiia Orh. Obiedn. Natsii vid 10.12.1948 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (access date: 28.06.2023).
17. Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava: Pakt Orh. Obiedn. Natsii vid 16.12.1966 r.: stanom na 19 zhovt. 1973 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (access date: 28.06.2023).
18. Rekomendatsiia shchodo rozghliadu skarh na pidpriemstvakh z metoiu yikh vyrishennia N 130: Rek. Mizhnar. orh. pr. vid 29.06.1967 r. № 130. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_250#Text (access date: 28.06.2023).
19. Kodeks zakoniv pro pratsiu Ukrainy: Kodeks Ukrainy vid 10.12.1971 r. № 322-VIII: stanom na 15 cherv. 2023 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (access date: 28.06.2023).
20. Pro okhoronu pratsi: Zakon Ukrainy vid 14.10.1992 r. № 2694-XII: stanom na 31 berez. 2023 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text> (access date: 28.06.2023).
21. Shchodo nadannia hromadianam sudovykh ta inshykh yurydychnykh posluh z vykorystanniam novitnikh tekhnolohii: Rekomendatsiia Rec (2001) 3 Komitetu Ministriv Rady Yevropy derzhavam-chlenam. Rekomendatsiia Rec (2001) 3 Komitetu Ministriv Rady Yevropy. Verkhovnyi Sud. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2001_3_2001_02_28.pdf (access date: 29.06.2023).
22. Recommendation CM/Rec (2009) 1 of the Committee of Ministers to member states on electronic democracy (e-democracy) (Adopted by the Committee of Ministers on 18 February 2009 at the 1049th meeting of the Ministers Deputies). URL: http://www.coe.int/t/dgap/democracy/Activities/GGIS/CAHDE/Default_en.asp (access date: 29.06.2023).
23. Stratehiia rozvytku systemy pravosuddia ta konstytutsiinoho sudochynstva na 2021–2023 roky: zatv. Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 11.06.2021 r. № 231/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2312021-39137> (access date: 29.06.2023).
24. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam 50 narodnykh deputativ Ukrainy shchodo ofitsiinoho tlumachennia okremykh polozhen chastyny pershoi statii 4 Tsyvilnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy (sprava pro okhoroniuvanyi zakonom interes). Ofitsiinyi veb-portal parlamentu Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-04#Text> (access date: 28.06.2023).

УДК 347.77

Єфіменко Анастасія Григоріївна

*аспірантка кафедри права інтелектуальної власності та інформаційного права
Навчально-наукового інституту права*

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Yefimenko Anastasiia

*PhD Student of the Department of Intellectual Property Law and Information Law of the
Educational and Scientific Institute of Law of*

Taras Shevchenko National University of Kyiv

ORCID: 0000-0003-4498-6927

DOI: 10.25313/2520-2308-2023-6-9009

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС;
СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

ЗАХИСТ ОБ'ЄКТІВ, СТВОРЕНИХ ШТУЧНИМ ІНТЕЛЕКТОМ: РЕЛЕВАНТНІСТЬ ДОСВІДУ ЗАХИСТУ АВТОРСЬКИМ ПРАВОМ ФОТОГРАФІЙ

PROTECTION FOR THE AI-GENERATED OBJECTS: THE RELEVANCE OF COPYRIGHT PROTECTION OF PHOTOGRAPHS

Анотація. Вступ. У статті розглядається присутність та практичні застосування штучного інтелекту (ШІ) в різних сферах повсякденного життя, таких як пошукові алгоритми та інтелектуальні асистенти. Виділяється останній розквіт технологій машинного навчання та ШІ та ставиться питання, чи можуть генеративні творіння, створені ШІ, бути захищеними авторським правом. Стаття розглядає справу, коли Офіс з авторського права США відмовилося реєструвати комікс, створений з використанням зображень, створених ШІ. У тексті аргументується необхідність вивчення актуальності захисту генеративних творінь, порівнюючи їх з природою фотографії.

Мета. Метою дослідження є потреба з'ясувати, чи є гіпотеза про те, що генеративне творіння, створене ШІ є близьким за своєю природою до фотографії і, відповідно, історія захисту фотографій авторським правом є релевантною для захисту генеративних творінь.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) нормативно-правове забезпечення щодо авторського права; 2) праці вітчизняних та зарубіжних авторів, що провадять свої науково-практичні дослідження щодо взаємодії ШІ та авторського права.

Результати. Було проаналізовано релевантність досвіду захисту фотографії авторським правом до генеративних творінь, а також було рішення українського законодавця запровадити право особливого роду для неоригінальних об'єктів, згенерованих комп'ютерною програмою, що є правильним напрямком розвитку захисту генеративних творінь з мінімальною шкодою для інтересів автора, незважаючи на дискусійні характеристики такого об'єкту, зазначені у дослідженні.

Перспективи. ШІ є новою технологією, яка викликає питання в різних сферах права, зокрема у авторському праві, правах споживачів, а також безпеці персональних даних. Стаття заклала основу для подальшого дослідження питання захисту генеративних творінь та їх впливу на інтереси автора.

Ключові слова: авторське право, штучний інтелект, фотографія, генеративні творіння.

Summary. Introduction. The article examines the presence and practical applications of artificial intelligence (AI) in various areas of everyday life, such as search algorithms and intelligent assistants. Highlights the recent boom in machine learning and AI technologies and questions whether generative creations created by AI can be copyrighted. The article examines a case where the US Copyright Office refused to register a comic created using AI-generated images. The text argues for the need to study the relevance of protecting generative creations, comparing them with the nature of photography.

Purpose. The purpose of the article is the need to find out whether the hypothesis that a generative creation created by AI is close in nature to photography and, accordingly, the history of copyright protection of photographs is relevant to the protection of generative creations.

Materials and methods. The research materials are: 1) regulatory and legal provision regarding copyright; 2) works of domestic and foreign authors conducting scientific and practical research on the interaction of AI and copyright.

Results. The relevance of the experience of copyright protection of photography to generative creations was analyzed, as well as the decision of the Ukrainian legislator to introduce a special kind of right for non-original objects generated by a computer program, which is the right direction for the development of the protection of generative creations with minimal harm to the interests of the author, despite on the debatable characteristics of such an object, specified in the study.

Prospects. AI is a new technology that raises questions in various areas of law, including copyright, consumer rights, and personal data security. The article laid the foundation for further research on the issue of protection of generative creations and their impact on the author's interests.

Key words: copyright, artificial intelligence, photography, AI-generative works.

Постановка проблеми. Штучний інтелект (далі за текстом — ШІ), як технологія, існує протягом тривалого періоду, що перевищує місяці, роки, а навіть десятиліття. Коли згадується термін ШІ, легко подумати, що це тема, яка часто висвітлюється в науково-популярних творах, як технологія що становить загрозу людству. Насправді, ШІ вже давно використовується в різних аспектах повсякденного життя. Наприклад, алгоритми пошукових систем Google, які ми використовуємо щодня для пошуку інформації в Інтернеті, базуються на методах ШІ. Вони аналізують масиви даних і використовують навчання на основі попередньої інформації для того, щоб запропонувати нам найбільш релевантні результати пошуку.

ШІ також використовується в інтелектуальних асистентах на мобільних пристроях, які відповідають на наші запити голосом або текстом. Отже, ШІ — це напрямок, який активно розвивається і який має широке практичне застосування в різних сферах життя. Останній рік дійсно став бумом розвитку технологій машинного навчання та ШІ. Розвиток ШІ в напрямку технологій, здатних автономно створювати нові об'єкти (музику, зображення, тексти) висуває на перший план питання про те, чи може згенероване творіння отримати захист авторським правом і яке місце авторського права в новій системі координат, яку формують технології. **Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Науковцями, які певною мірою досліджували питання захисту об'єктів, створених генеративним ШІ є Л. Майданик, А. Штефан, К. Зеров, Ю. Капіца, А. Гуадамуз та інші, кожен з яких наголошує на важливості розгляду та оцінки необхідного правового регулювання для об'єктів, згенерованих ШІ, що вказує на актуальність даного дослідження. Л. Майданик у своїх дослідженнях аналізувала підхід до концепцій оригінальності у авторському праві [1], а також підходи до захисту об'єктів, згенерованих ШІ правом особливого роду (*sui generis*) [2]. Зеров К.О. та Капіца Ю. аналізують загалом сформульовані підходи до правової охорони об'єктів, згенерованих системами штучного інтелекту [3, 5], а Штефан А. надає детальну характеристику нового інструменту захисту, запровадженому у Законі про авторське право і суміжні права.

Метою статті є з'ясувати, чи є гіпотеза про те, що генеративне творіння, створене ШІ (далі за текстом — генеративні творіння) є близьким за своєю природою до фотографії і, відповідно, історія захисту фотографій авторським правом є релевантною для захисту генеративних творінь.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) нормативно-правове забезпечення щодо авторського права; 2) праці вітчизняних та зарубіжних авторів, що провадять свої науково-практичні дослідження щодо взаємодії ШІ та авторського права.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Штучний інтелект використовується зараз креаторами по всьому світу з різною метою. Так, ще у 2018 році Філіп Б'єркнес видав книжку «Емма в Атлантиці», де ілюстрації були відтворені алгоритмом Neural Style [6], а українське видавництво Старого Лева видало збірку поезій у 2023 році, де обкладинка була також створена за допомогою штучного інтелекту, що стало причиною обговорення в соціальних мережах добросовісності такого рішення [7].

На початку 2023 року в США Офіс з авторського права відмовив у реєстрації авторського права на комікс, створений К. Каштановою, де літературний текст був створений авторкою, а зображення до цього — згенеровані за допомогою ШІ платформи Midjourney [8]. Юристом К. Каштанової — Ваном Ліндбергом — була висловлена гіпотеза, що для творінь, створених ШІ, релевантним є досвід фотографії, як найбільш близької галузі мистецтва, а тому рішення Офісу не є правильним [9]. Зі зростанням технологій, фотографія була предметом суперечок у сфері авторського права. Її унікальні характеристики, такі як автоматизований процес зйомки та реалістичне відображення, іноді послужили підставою для заперечень, що фотографія може бути мистецтвом або що фотограф є автором в розумінні авторського права. Вперше фотографії були включені до переліку творів, що захищаються авторським правом, під час перегляду Бернської конвенції у Стокгольмі в 1967 році [10]. Цікаво, що до кінця 1970-х років сформувалося ставлення до фотографії як до «мен-

шого» виду мистецтва порівняно з традиційними мистецькими формами. Для того, щоб літературний, художній чи науковий твір був захищений авторським правом, він має відповідати критеріям охороноздатності. Одним із таких критеріїв є оригінальність. Фотографії вважаються художніми творами і, отже, охороняються авторським правом за умови, що вони є оригінальними. Вимога оригінальності є загальною для захисту авторських прав на художні твори в усіх юрисдикціях. В США в 1884 році у справі *Burrow-Giles Lithographic Co. v. Sarony*, Верховний суд вперше розглядав питання про те, чи можна вважати фотографа автором, а фотографію — твором в розумінні авторського права. Фотограф Наполеон Сароні подав позов про порушення авторських прав проти Літографічної компанії Burrow-Giles, що продала фотографії авторства Сароні без його дозволу, на яких був зображений письменник Оскар Вайлд під назвою «Оскар Вайлд № 18». Відповідач наголошував, що фотографія — це всього лише механічний процес, а не мистецтво, і не може втілювати авторський задум. Однак, суд встановив, що Сароні вибрав позу Оскара Вайлда, підібрав і скомпонував костюм, оформлення крісла та інші аксесуари на фотографії, організував сюжет, щоб показати витончені лінії, працював з освітленням і тінями, які виражають і стимулюють бажаний вираз, і з таким розташуванням, порядком та представленням, що повністю були створені позивачем. Позиція суду полягає в тому, що такий контроль, який здійснював Сароні над предметом спору, підтверджував, що він є автором оригінального твору мистецтва [11]. Стандарт захисту авторських прав на фотографії обговорювався кілька разів судами США, але найпоширенішою є цитата судді зі справи *Jewellers' Circular Pub. Co. v. Keystone Pub. Co.*, 274 F. 932, де прозвучала позиція, що жодна фотографія, якою б простою вона не була, не може бути не під впливом особистого погляду автора, тому майже будь-яка фотографія може претендувати на необхідну оригінальність для того, щоб захищатись авторським правом, в силу особистих рішень, які приймає автор для її створення [12].

В Європейському Союзі наявна гармонізація концепції оригінальності, який інтелектуальної праці автора твору за допомогою практики суду, наприклад у справах *Case C-5/08 Infopaq Int'l A/S*, *C-429/08 Murphy*, *C-604/10 Football Dataco*, де сформульована позиція, що твір відповідає критерію оригінальності тоді, коли автор має можливість виразити свою творчість шляхом прийняття вільних і творчих рішень і таким чином накладає його «особистий дотик» [13–15]. Що стосується фотографій, у пункті 16 преамбули до Директиви 2006/116/ЄС зазначено, що «охорона фотографій у державах-членах є предметом різних режимів». Перший режим можна знайти в статті

6 Директиви, яка передбачає, що фотографії, які є оригінальними в тому сенсі, що вони становлять власний інтелектуальний витвір автора, що відображають його/її особистість, отримують захист авторського права протягом життя автора та протягом 70 років після його/її смерті, незалежно від дати, коли твір законно став доступним для публіки. Це положення застосовується в усьому ЄС без урахування будь-яких інших критеріїв, таких як заслуги чи мета. Другий режим включає інші фотографії, які не відповідають критерію «власної інтелектуальної творчості автора» [16]. Так, захист таких фотографій покладено на національне законодавство та повністю належить державам-членам щодо захисту їхніх авторів за допомогою відповідного права *sui generis* або іншого правового режиму. Такі права мають власні умови захисту та ґрунтуються на інших умовах, ніж оригінальність, залежно від держави-члена. Так, у Франції авторським правом захищаються тільки фотографії, який має оригінальний характер, а не оригінальні фотографії не підлягають захисту незалежно від їх змісту чи технічних характеристик. Французькі суди відмовляли у захисті авторським правом на фото папараці та на фото зі спортивних заходів [17]. Італійське законодавство з авторського права поділяє фотографії на три категорії: 1) фотографічні твори; 2) прості фотографії; 3) документальні фотографії. Якщо фотографічні твори отримують повноцінний захист за відповідно до авторського права, то прості фотографії захищаються суміжними правами протягом 20 років з дати їх створення, а третя категорія — не отримує жодного захисту [18]. Суд ЄС розглядав питання оригінальності фотографій один раз — у справі *C-145/1012*, де поставало питання чи надаються портретним фотографіям слабший захист або не надається жодний захист, оскільки через їх реалістичне зображення ступінь свободи формування є надто незначним. Суд прийняв рішення, що автор портретної фотографії може відповідати стандарту вільного та творчого вибору автора кількома способами та на різних етапах створення фотографії, такі як підготовчий етап вибору фону, пози суб'єкта та освітлення, компонуванні кадру, виборі кадру, кута зору та атмосфери. Роблячи цей вибір, автор може відобразити портретну фотографію, створену його особистим дотиком. З огляду на це, Європейський суд постановив, що портретна фотографія може бути захищена авторським правом, якщо вона є інтелектуальним твором автора, що відображає його/її особистість і виражає його/її вільний і творчий вибір під час створення цієї конкретної фотографії [19]. В Україні, оригінальність як ознаку що характеризує твір як результат власної інтелектуальної творчої діяльності автора та відображає творчі рішення, прийняті автором під час створення твору закріплена у п. 35 частини першої статті

1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» (далі — Закон Закону 2811-IX). Цікавою є новела Закону 2811-IX, яка у переліку об'єктів, що не охороняються додала фотографії, що не мають ознак оригінальності (не є фотографічними творами). Фактично, Закон класифікує об'єкти, створені за допомогою фотографічних технологій на фотографічні твори і фотографії, які створені без творчої праці автора і не наділені оригінальністю, що призводить до того, що така фотографія не охороняється авторським правом. Цікавим є рішення законодавця не надати фотографіям, що не мають ознак оригінальності жодного захисту, наприклад правом особливого роду (*sui generis*) [20]. Переходячи до питання генеративних творін та ШІ, ключове питання полягає в тому, чи створює «твір» людина, а ШІ є просто допоміжним інструментом, чи традиційні елементи авторства у творі (літературний, художній чи музичний вираз, або елементи підбору, розташування тощо) насправді були задумані та виконані не людиною, а машиною. Європейська комісія в своєму дослідженні про ШІ, розділяє три стадії креативного процесу:

- концепція (ідея дизайну);
- виконання (створення перших чорнових варіантів);
- редагування (перегляд та фіналізація) [21].

Через специфіку систем ШІ, людина, відповідальна за стадію концепції, іноді не може точно передбачити або пояснити результати стадії виконання. Повертаючись до справи К. Каштанової в Офісі з авторського права, позиція авторки полягала в тому, що вона брала участь у творчому процесі, який вона описує як «робота з комп'ютером, щоб наблизитися до того, що я хотіла висловити». Цей процес включав кілька раундів композиції, вибору, розміщення, обрізання та редагування для кожного зображення в роботі. Офіс з авторського права США наполягав на тому, що користувач генеративних ШІ платформ не контролює фінальний результат, який генерує ШІ, тому відповідно — такий користувач не може бути автором згенерованого творіння [8]. Позиція Європейської комісії з цього питання трохи інша і полягає в тому, що відсутність контролю над кінцевим результатом не повинно становити перешкоду для за умови, що такий результат залишається в межах загального авторського наміру [21]. Користувачі, які дають інструкції ШІ для дій — так звані підказки — мають великий вплив на згенерований продукт ШІ, принаймні теоретично. Наприклад, якщо ви дозволите ChatGPT написати статтю за певними ключовими словами, ви даєте ШІ принаймні приблизні вказівки щодо того, як і для кого він має писати текст. Стандарт оригінальності, що проявляється 100% контролю над кінцевим результатом, на нашу думку, не є правильним, оскільки автор на 100% не може проконтролювати, який

буде результат у процесі між ідею до матеріальним вираженням в процесі створення будь-якого твору не за допомогою ШІ.

На нашу думку, в першу чергу, стандартом в цьому випадку має бути саме зміст творчих вкладень, що ведуть до результату, а не передбачуваність цього результату. В межах цього, генеративні творіння дійсно можна порівняти з фотографією, де людина не завжди може передбачити результат, але такі фотографії все одно отримують захист авторським правом. На етапі концептуалізації запитів в генеративний інструмент ШІ, людина дійсно формулює свої запити та ітерації на основі власних творчих рішень. Але важливим є також наступне. При генеруванні творіння на підставі запитів користувача генеративний ШІ інструмент обмежений тренувальним матеріалом (принаймні, на цьому етапі свого розвитку), який закладений в нього для видачі генеративних творін по запитам. Відповідно, генеративне творіння не може відображати творчі рішення автора повноцінно, оскільки незважаючи на його інструкції, якими деталізованими вони б не були, ШІ не має за собою досвіду, знань користувача, а користується виключно своїм тренувальним матеріалом. На нашу думку, саме через відсутність «персонального дотику» автора генеративні творіння не є оригінальними. В Україні Закон про авторське право вводить поняття «неоригінального об'єкту, згенерованого комп'ютерною програмою». Такий об'єкт має відповідати наступним характеристикам, для того, щоб захищатись правом особливого роду (*sui generis*) — 1) він не є оригінальним, тобто у ньому відсутнє вираження творчого наміру автора; 2) він відрізняється від існуючих подібних об'єктів. На нашу думку, ця характеристика на рівні законодавства закладає достатньо оціночне судження, залишаючи відкрите вікно для судової практики для визначення схожості/несхожості. Також, є незрозумілою потреба закріплення цього критерію, оскільки авторським правом можуть захищатися схожі між собою твори; 3) третьою характеристикою є відсутність безпосередньої участі фізичної особи. Цей критерій також залишає поле для дискусій, оскільки випадки, передбачені вище, коли людина надає деталізовану інструкцію ШІ, явно передбачають її участь. Тобто, такі генеративні творіння не отримують охорону в межах права особливого роду (*sui generis*) за законодавством України [20].

Висновки. Ми вважаємо, що частково гіпотеза про те, що досвід захисту фотографічних творів є релевантним для генеративних творін, має право на існування з метою вивчення еволюції формування захисту для нового виду творчої діяльності. Як і при створенні фотографії, так і при генеруванні об'єкту за допомогою ШІ, дійсно, людина не може проконтролювати фінальний результат. Але з іншої сторони, у фотоапарата відсутній навчальний

матеріал, на підставі якого він фотографує. Робота ІІІ ж базується на великій кількості даних, на яких він навчається і видає фінальний результат за інструкцією людини. В межах цього дослідження, ми не розглядали правомірність навчання ІІІ на його тренувальних даних. Ми вважаємо, що надати будь-якій програмній системі у нашому поточному розумінні статус «творця» та такого самого рівня охорони як творам, що створюються авторами є необґрунтованим. В центрі авторського права завжди стояв автор і його інтереси, як носій творчого результату. Надання такого самого рівня охорони для генеративних творінь та визнання їх оригінальними втручається в саму суть авторського права і нівелює всі інтереси автора. Мета цієї статті підкреслити міру, в якій технологія, хочемо ми цього чи ні, вносить свій вклад у мистецтво,

а не протистоїть йому, але ми маємо бути обачними при спробах порівняння ІІІ та інших технологій машинного навчання еволюцією захисту інших об'єктів авторського права, зародження яких було спричинено технологічним прогресом. Ми живемо в епоху, коли люди дійсно можуть досліджувати та використовувати все більш потужні технологічні рішення, але це має нести за собою карколомні наслідки для галузі права, в центрі якої, в першу чергу, є людина, а не технології. На нашу думку, рішення українського законодавця запровадити право особливого роду для неоригінальних об'єктів, згенерованих комп'ютерною програмою, є правильним напрямком розвитку захисту генеративних творінь з мінімальною шкодою для інтересів автора, незважаючи на дискусійні характеристики такого об'єкту, зазначені вище.

Література

1. Maydanik L. The concept of originality in copyright law: the experience of the EU, Ukraine, and other foreign countries. *Entrepreneurship, Economy, and Law*. 2018. Issue 10. P. 32–36.
2. Mayidanyk L. Artificial Intelligence and Sui Generis Right: A Perspective for Copyright of Ukraine? Access to Justice in Eastern Europe. 2021. 3(11). P. 144–154. doi: <https://www.doi.org/10.33327/AJEE-18-4.3-n000076> (дата звернення: 10.06.2023)
3. Зеров К. О. Огляд теоретичних підходів щодо правової охорони об'єктів, згенерованих системами штучного інтелекту у сфері авторського права і суміжних прав. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2021. № 6. С. 25–37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Triv_2021_6_4 (дата звернення: 10.06.2023)
4. Штефан А. Об'єкти, згенеровані комп'ютерною програмою (штучним інтелектом) без безпосередньої участі людини: перший світовий досвід правової охорони. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2023. № 1–2. С. 75–85. URL: <http://uran.inprojournal.org/article/view/277227> (дата звернення: 10.06.2023)
5. Капіца Ю. Тексти, музика, зображення, що створюються штучним інтелектом: до визначення моделі правової охорони. *Інформація і право*. 2021. 1(36). С. 45–54. URL: http://ippi.org.ua/sites/default/files/7_19.pdf (дата звернення: 10.06.2023)
6. Emma on Atlantic — Creative AI Collaboration. URL: <https://philleif.com/Emma-on-Atlantic> (дата звернення: 10.06.2023)
7. В Україні вийде книга з ілюстраціями, які створив штучний інтелект. *Lira.net*. 2023. URL: <https://tech.liga.net/ua/ukraine/novosti/v-ukraine-vuydet-kniga-s-illyustratsiyami-sozdannymi-iskusstvennym-intellektom> (дата звернення: 10.06.2023)
8. Re: Zarya of the Dawn (Registration # VAu001480196). United States Copyright Office. February 21, 2023. URL: <https://www.copyright.gov/docs/zarya-of-the-dawn.pdf> (дата звернення: 10.06.2023)
9. Lindenberg V. Recognizing AI-Assisted Art: The Copyright Office is Using the Wrong Legal Standard. *IPWatchdog*. 2023. URL: <https://ipwatchdog.com/2023/02/25/recognizing-ai-assisted-art-copyright-office-using-wrong-legal-standard/id=157072/> (дата звернення: 10.06.2023)
10. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів (Паризький Акт від 24 липня 1971 року змінений 2 жовтня 1979 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_051/conv#o11 (дата звернення: 20.06.2023)
11. *Burrow-Giles Co. проти Sarony*, 111 US 53 (1884). URL: <https://web.archive.org/web/20190921031205/https://supreme.justia.com/cases/federal/us/111/53/> (дата звернення: 23.06.2023)
12. *Jeweler's Circular Pub. Co. проти Keystone Pub. Co.*, 188., 281 F. 83. URL: <https://case-law.vlex.com/vid/jeweler-s-circular-pub-890740221> (дата звернення: 23.06.2023)
13. *Infopaq International A/S проти Danske Dagblades Forening* (Case C-5/08), CJEU, 16.07.2009 URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A62008CJ0005> (дата звернення: 23.06.2023)
14. *Football Association Premier League Ltd and Others проти QC Leisure and Others* (C-403/08) та *Karen Murphy проти Media Protection Services Ltd* (C-429/08), CJEU, 4.10.2011. URL: <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=c-403/08&language=en> (дата звернення: 23.06.2023)
15. *Football Dataco Ltd and Others проти Yahoo! UK Ltd and Others* (C-604/10), CJEU, 01.03.2012. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:62010CJ0604> (дата звернення: 23.06.2023)

16. Про термін охорони авторських та деяких суміжних прав: Директива 2006/116/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 12 грудня 2006 року. URL: <https://case-law.vlex.com/vid/jeweler-s-circular-pub-890740221> (дата звернення: 23.06.2023)

17. Cour d'appel de Paris, 5 décembre 2007, 06/15937. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000018632722/> (дата звернення: 20.06.2023)

18. Legge sul diritto d'autore. URL: <https://www.gazzettaufficiale.it/eli/id/1941/07/16/041U0633/sg#:~:text=Sono%20protette%20ai%20sensi%20di,%20o%20la%20forma%20di%20espressione.> (дата звернення: 20.06.2023)

19. Eva-Maria Painer v Standard VerlagsGmbH and Others (C-145/10), CJEU, 01.12.2011. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62010CJ0145> (дата звернення: 20.06.2023)

20. Про авторське право і суміжні права: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text> (дата звернення: 20.06.2023)

21. Hartmann C., Allan J., Hugenholtz P., et al. Trends and developments in artificial intelligence: challenges to the intellectual property rights framework: final report. European Commission, Directorate-General for Communications Networks, Content and Technology. Publications Office, 2020. URL: <https://data.europa.eu/doi/10.2759/683128> (дата звернення: 20.06.2023)

References

1. Maydanik L. The concept of originality in copyright law: the experience of the EU, Ukraine, and other foreign countries. *Entrepreneurship, Economy, and Law*. 2018. Issue 10. P. 32–36.

2. Mayidanyk L. Artificial Intelligence and Sui Generis Right: A Perspective for Copyright of Ukraine? *Access to Justice in Eastern Europe*. 2021. 3(11). P. 144–154. doi: <https://www.doi.org/10.33327/AJEE-18-4.3-n000076> (access date: 10.06.2023)

3. Zerov K.O. Ohliad teoretychnykh pidkhodiv shchodo pravovoi okhorony ob'ektiv, zghenerovanykh systemamy shtuchnoho intelektu u sferi avtorskoho prava i sumizhnykh prav. *Teoriia i praktyka intelektualnoi vlasnosti*. 2021. № 6. S. 25–37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpiv_2021_6_4 (access date: 10.06.2023)

4. Shtefan A. Ob'ekty, zghenerovani kompiuternoiu prohramoiu (shtuchnym intelektom) bez bezposerednoi uchasti liudyny: pershyi svitovyi dosvid pravovoi okhorony. *Teoriia i praktyka intelektualnoi vlasnosti*. 2023. № 1–2. S. 75–85. URL: <http://uran.inprojournal.org/article/view/277227> (access date: 10.06.2023)

5. Kapitsa Yu. Teksty, muzyka, zobrazhennia, shcho stvoriuutsia shtuchnym intelektom: do vyznachennia modeli pravovoi okhorony. *Informatsiia i pravo*. 2021. 1(36). S. 45–54. URL: http://ippi.org.ua/sites/default/files/7_19.pdf (access date: 10.06.2023)

6. Emma on Atlantic — Creative AI Collaboration. URL: <https://philleif.com/Emma-on-Atlantic> (access date: 10.06.2023)

7. V Ukraini vyide knyha z iliustratsiiami, yaki stvoriv shtuchnyi intelekt. *Liha.net*. 2023. URL: <https://tech.liga.net/ua/ukraine/novosti/v-ukraine-vyydet-kniga-s-illyustratsiyami-sozdannymi-iskusstvennym-intellektom> (access date: 10.06.2023)

8. Re: Zarya of the Dawn (Registration # VAu001480196). United States Copyright Office. February 21, 2023. URL: <https://www.copyright.gov/docs/zarya-of-the-dawn.pdf> (access date: 10.06.2023)

9. Lindenberg V. Recognizing AI-Assisted Art: The Copyright Office is Using the Wrong Legal Standard. *IPWatchdog*. 2023. URL: <https://ipwatchdog.com/2023/02/25/recognizing-ai-assisted-art-copyright-office-using-wrong-legal-standard/id=157072/> (access date: 10.06.2023)

10. Bernska konventsiiia pro okhoronu literaturnykh i khudozhnykh tvoriv (Paryzkyi Akt vid 24 lypnia 1971 roku zminenyi 2 zhovtnia 1979 roku). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_051/conv#o11 (access date: 20.06.2023)

11. Burrow-Giles Co. proty Sarony, 111 US 53 (1884). URL: <https://web.archive.org/web/20190921031205/https://supreme.justia.com/cases/federal/us/111/53/> (access date: 23.06.2023)

12. Jewelers Circular Pub. Co. proty Keystone Pub. Co., 188., 281 F. 83. URL: <https://case-law.vlex.com/vid/jeweler-s-circular-pub-890740221> (access date: 23.06.2023)

13. Infopaq International A/S proty Danske Dagblades Forening (Case C-5/08), CJEU, 16.07.2009 URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A62008CJ0005> (access date: 23.06.2023)

14. Football Association Premier League Ltd and Others proty QC Leisure and Others (C-403/08) ta Karen Murphy proty Media Protection Services Ltd (C-429/08), CJEU, 4.10.2011. URL: <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=c-403/08&language=en> (access date: 23.06.2023)

15. Football Dataco Ltd and Others proty Yahoo! UK Ltd and Others (C-604/10), CJEU, 01.03.2012. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:62010CJ0604> (access date: 23.06.2023)

16. Pro termin okhorony avtorskykh ta deiakykh sumizhnykh prav: Dyrektyva 2006/116/ЄС Yevropeiskoho Parlaменту та Rady від 12 hrudnia 2006 roku. URL: <https://case-law.vlex.com/vid/jeweler-s-circular-pub-890740221> (access date: 23.06.2023)

17. Cour d'appel de Paris, 5 décembre 2007, 06/15937. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000018632722/> (access date: 20.06.2023)

18. Legge sul diritto d'autore. URL: <https://www.gazzettaufficiale.it/eli/id/1941/07/16/041U0633/sg#:~:text=Sono%20protette%20ai%20sensi%20di,%20o%20la%20forma%20di%20espressione.> (access date: 20.06.2023)

19. Eva-Maria Painer v Standard VerlagsGmbH and Others (S-145/10), CJEU, 01.12.2011. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62010CJ0145> (access date: 20.06.2023)

20. Pro avtorske pravo i sumizhni prava: Zakon Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text> (access date: 20.06.2023)

21. Hartmann C., Allan J., Hugenholtz P., et al. Trends and developments in artificial intelligence: challenges to the intellectual property rights framework: final report. European Commission, Directorate-General for Communications Networks, Content and Technology. Publications Office, 2020. URL: <https://data.europa.eu/doi/10.2759/683128> (access date: 20.06.2023)

УДК 347.961

Миць Олена Євгенівна

*ад'юнкт кафедри цивільно-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ*

Myts Olena

*Adjunct of the
Lviv State University of Internal Affairs*

ORCID: 0009-0007-9284-089X

DOI: 10.25313/2520-2308-2023-6-8976

ДЖЕРЕЛА СТРАХУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НОТАРІУСА

SOURCES OF PROFESSIONAL LIABILITY INSURANCE OF THE NOTARY

Анотація. Вступ. Професія нотаріуса відіграє важливу роль у забезпеченні правової стабільності та довіри до правової системи в багатьох країнах, включаючи Україну. Як професійні представники, нотаріуси відповідають за надання послуг з нотаріального посвідчення документів, завірення підписів та інших правових дій, що мають вирішальне значення для особистих та комерційних справ громадян і бізнесу.

Однак з міркувань високої відповідальності та складності нотаріальної діяльності, нотаріуси можуть стикатися з ризиками, пов'язаними з помилками, збитками або скаргами з боку клієнтів. Ці ризики можуть мати серйозні фінансові та репутаційні наслідки для нотаріусів, що підкреслює необхідність належного захисту їхніх інтересів.

Одним із широко використовуваних і ефективних інструментів захисту професійної відповідальності нотаріуса є страхування. Страхування професійної відповідальності надає нотаріусам фінансовий захист та покриття витрат, пов'язаних з вирішенням спорів та компенсацією збитків, які можуть виникнути в процесі їхньої професійної діяльності, і таким чином допомагає уникнути серйозних фінансових та юридичних наслідків, а також забезпечує збереження їхньої репутації та довіри клієнтів.

Страхування професійної відповідальності нотаріуса є важливим елементом забезпечення якості нотаріальних послуг та захисту інтересів клієнтів. Джерелами такого страхування можуть бути страхові компанії, які спеціалізуються на страхуванні професійної відповідальності, або спілки нотаріусів, які можуть надавати своїм членам можливість вступати до спільних страхових програм. Для отримання страхового поліса нотаріус повинен надати докази своєї кваліфікації та відсутності попередніх випадків порушення професійних стандартів. Страховий поліс може покривати витрати на відшкодування збитків, заподіяних клієнтам, внаслідок помилок або недбалості нотаріуса.

Крім того, страхування професійної відповідальності може включати інші види покриття, такі як захист від судових позовів, відшкодування витрат на юридичні консультації та інші витрати, пов'язані з правовими процедурами. Важливо зазначити, що страхування професійної відповідальності не є обов'язковим для нотаріусів, але воно може бути вимогою від окремих клієнтів або умовою для отримання ліцензії на здійснення нотаріальної діяльності. В цілому, страхування професійної відповідальності є важливим інструментом для забезпечення якості нотаріальних послуг та захисту прав та інтересів клієнтів.

Мета. Метою дослідження є детальний аналіз чинних джерел договору страхування професійної відповідальності нотаріуса та визначення їх особливостей.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) нормативно-правове забезпечення регулювання договору страхування професійної відповідальності нотаріуса; 2) праці вітчизняних та зарубіжних авторів, що проводять свої науково-практичні дослідження у сфері страхування, а саме щодо страхування професійної відповідальності нотаріуса.

Під час наукового дослідження було використано наступні наукові методи: теоретичний (для загальної характеристики видів страхування цивільно-правової відповідальності); порівняльно-правовий (зіставлення систем формування джерел страхування професійної відповідальності нотаріусів на прикладі зарубіжних країн), аналізу та синтезу (систематизація, узагальнення та комплексне вивчення зарубіжного та вітчизняного законодавства, яке регулює особливості страхування професійної відповідальності нотаріусів); формально-логічний (у процесі узагальнення результатів дослідження та формулювання висновків).

Результати. У даній науковій статті були розглянуті різні аспекти щодо джерел страхування відповідальності нотаріуса. Дослідження вказують на те, що обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності приватних нотаріусів є необхідним і важливим елементом їх професійної діяльності.

Перспективи. У майбутньому для вирішення цих проблем пропонується зацентувати увагу на розгляді альтернативних джерел страхування, вдосконалення стандартів і правил страхування, а також спрощення процедур стягнення страхових вимог. Це допоможе забезпечити ефективне страхове покриття для нотаріусів і захист їх відповідальності та майнових ризиків.

Ключові слова: страхування професійної відповідальності, нотаріус, ліцензія, страхова компанія, страхування ризику.

Summary. Introduction. The notary profession plays an important role in ensuring legal stability and trust in the legal system in many countries, including Ukraine. As professional representatives, notaries are responsible for providing services for notarization of documents, certification of signatures and other legal actions that are crucial for personal and commercial affairs of citizens and businesses.

However, due to the high responsibility and complexity of notarial activity, notaries may face risks related to errors, losses or complaints from clients. These risks can have serious financial and reputational consequences for notaries, underscoring the need to properly protect their interests.

One of the widely used and effective tools for protecting notary public liability is insurance. Professional liability insurance provides notaries with financial protection and coverage of costs related to the resolution of disputes and compensation for losses that may arise in the course of their professional activities. It helps notaries avoid serious financial and legal consequences, ensures the preservation of their reputation and trust of clients.

Professional liability insurance of a notary is an important element of ensuring the quality of notary services and protecting the interests of clients. The sources of such insurance may be insurance companies that specialize in professional liability insurance or notary associations that may provide their members with the opportunity to join joint insurance programs. In order to obtain an insurance policy, a notary must provide evidence of his qualifications and the absence of previous cases of violation of professional standards. The insurance policy can cover the cost of indemnifying the damages caused to the clients due to errors or negligence of the notary public.

In addition, professional indemnity insurance may include other types of coverage, such as protection against lawsuits, reimbursement of legal fees and other costs associated with legal proceedings. It is important to note that professional indemnity insurance is not mandatory for notaries, but it may be a requirement of individual clients or a condition for obtaining a notary license. In general, professional liability insurance is an important tool for ensuring the quality of notarial services and protecting the rights and interests of clients.

Purpose. The purpose of the study is a detailed analysis of current sources of the notary professional liability insurance contract and determination of their features.

Materials and methods. The research materials are: 1) regulatory and legal support for the regulation of the notary's professional liability insurance contract; 2) the works of domestic and foreign authors conducting their scientific and practical research in the field of insurance, namely in relation to notary professional liability insurance.

The following scientific methods were used during the scientific research: theoretical (for a general description of the types of civil liability insurance); comparative legal (comparison of systems of formation of sources of professional liability insurance of notaries on the example of foreign countries), analysis and synthesis (systematization, generalization and comprehensive study of foreign and domestic legislation, which regulates the features of professional liability insurance of notaries); formal-logical (in the process of summarizing research results and formulating conclusions).

Results. In this scientific article, various aspects regarding sources of notary liability insurance were considered. Studies indicate that mandatory civil liability insurance of private notaries is a necessary and important element of their professional activity.

Discussion. In the future, in order to solve these problems, it is proposed to focus on consideration of alternative sources of insurance, improvement of insurance standards and rules, as well as simplification of procedures for collection of insurance claims. This will help provide effective insurance coverage for notaries and protect their liability and property risks.

Key words: professional liability insurance, notary public, license, insurance company, risk insurance.

Постановка проблеми. Вплив ринкового реформування вітчизняної економіки на систему страхування є суттєвим, оскільки ця система знаходиться в активному розвитку і виконує важливу функцію забезпечення фінансово-економічної стійкості та зменшення навантаження на державну фінансову систему шляхом компенсаційних виплат. Сучасні умови соціальної та бізнес-активності недвозначно підтверджують необхідність страхування,

оскільки воно є найбільш зручним та гнучким інструментом для швидкого відшкодування збитків і втрат, що виникають в різних сферах життєдіяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою страхування професійної відповідальності у своїх дослідженнях займалися такі автори як: В. М. Бондарева [4], дослідження особливостей організації та функціонування англосаксонського

нотаріату; В. М. Никифорак [8], охарактеризував страхування професійної відповідальності в Україні; С. С. Осадець [9], виокремлює теоретичні характеристики особливостей страхування; С. Хімченко, Т. В. [13], обґрунтовано деякі питання цивільної відповідальності нотаріуса; Яворська [14], дослідження організації та особливостей надання страхових послуг та ін.

Формування цілей статті. Основним завданням проведення даного науково-практичного дослідження є аналіз чинних джерел договору страхування професійної відповідальності нотаріуса та визначення особливостей джерел.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) нормативно-правове забезпечення регулювання договору страхування професійної відповідальності нотаріуса; 2) праці вітчизняних та зарубіжних авторів, що проводять свої науково-практичні дослідження у сфері страхування, а саме щодо страхування професійної відповідальності нотаріуса.

Під час наукового дослідження було використано наступні наукові методи: теоретичний (для загальної характеристики видів страхування цивільно-правової відповідальності); порівняльно-правовий (зіставлення систем формування джерел страхування професійної відповідальності нотаріусів на прикладі зарубіжних країн), аналізу та синтезу (систематизація, узагальнення та комплексне вивчення зарубіжного та вітчизняного законодавства, яке регулює особливості страхування професійної відповідальності нотаріусів); формально-логічний (у процесі узагальнення результатів дослідження та формулювання висновків).

Виклад основного матеріалу. Аналіз правових норм, що регулюють страхові правовідносини, результати вивчення відповідної юридичної літератури стали підставою для віднесення страхування професійної відповідальності до майнового страхування, зокрема до різновиду страхування цивільної відповідальності. Прийнято виділяти два види страхування цивільно-правової відповідальності, а саме:

- страхування ризику відповідальності за зобов'язаннями з відшкодування шкоди, завданої страхувальником (страхування відповідальності);
- страхування ризику відповідальності за порушення умов договору [14, с. 24].

Після аналізу чинного законодавства стає очевидним, що страхування професійної відповідальності не є окремим видом страхування, хоча на сучасному етапі існують об'єктивні передумови для виділення його як самостійного виду страхування, з урахуванням його специфічних особливостей і характерних ознак, що відрізняють його від інших видів страхування. Страхування професійної відповідальності об'єднує різні види страхування майнових інтересів осіб, які, виконуючи свою професійну діяльність, можуть завдати матеріальної шкоди третім особам.

Страхування відповідальності спрямоване на захист як майнових прав постраждалих осіб, що виникають внаслідок дій або бездіяльності страхувальника, так і на захист фінансового стану самого страхувальника. Завдяки наявності страхового полісу, компенсація збитків постраждалим гарантується страховою компанією і не залежить від фінансової здатності страхувальника [9, с. 36].

Особливістю страхування відповідальності є те, що об'єктом страхування не є конкретна особиста власність громадян або власність організацій, як у майновому страхуванні, а також ненастання певних подій, пов'язаних з життям і працездатністю громадян, як у особистому страхуванні. В об'єкті страхування відповідальності перед третіми особами, а також економічні і майнові інтереси осіб, які можуть потенційно завдати шкоди, індивідуально виражаються у конкретних сумах. Страхування відповідальності передбачає можливість заподіяння шкоди як здоров'ю, так і майну третіх осіб.

Особливостями страхування професійної відповідальності є наступні:

1. Нерідко проходить значний період часу (кілька років) між допущенням помилки або неточності страхувальником, фактом нанесення збитку, часом фактичного його виявлення страхувальником і визначенням суми понесеного збитку. Протягом цього часу інфляція може звести нанівець розмір встановленого за договором ліміту відповідальності, або страховик, який видав поліс, може зникнути з ринку з різних причин (банкрутство, злиття з іншою компанією, відхід з ринку і т.п.);

2. Поліси базуються на принципі заявлених збитків, таким чином страховики обмежують свою відповідальність, відсікаючи довготривалі збитки;

3. Має місце переважно досудовий або позасудовий спосіб врегулювання претензій у зв'язку з бажанням страхувальника запобігти розголошенню обставин справи і мінімізувати збиток своєї ділової репутації, що часто суперечить інтересам страхової компанії, що віддає перевагу судовий розгляд претензії і зниження суми позову [8, с. 69–70].

У глобальній практиці існує кілька систем формування джерел страхування професійної відповідальності нотаріусів, які можна поділити на три типи. Перший тип — індивідуальне страхування, коли сам нотаріус звертається до страхової компанії (така практика існує в Німеччині, Фінляндії, Нідерландах, Японії та Бразилії). Другий тип — самострахування, коли нотаріуси об'єднуються в товариства взаємного страхування (це популярна практика в Канаді, Великій Британії, ПАР та Австралії). Третій тип — колективне страхування, коли нотаріальна асоціація (нотаріальний орден або фонд страхування нотаріусів) вступає у відносини зі страховою компанією та захищає інтереси своїх членів щодо укладання договору страхування професійної відповідальності (цей підхід застосову-

ється в Данії, США, Бельгії, Швеції та провінції Квебек у Канаді) [7].

Наприклад, у Німеччині кожен нотаріус укладає індивідуальний договір страхування, але окрім цього нотаріальна палата зобов'язана укласти додатково два групових договори страхування на кожного нотаріуса, щоб забезпечити його додатковим покриттям на певну суму для кожного страхового випадку. Всі нотаріальні палати Німеччини добровільно створили спеціальний фонд, який призначений для покриття збитків, що можуть виникнути через дії нотаріусів. Цей фонд використовується для покриття збитків, якщо сума покриття за груповими договорами страхування недостатня для повного компенсування завданої шкоди [6].

Французьке страхове законодавство представлене «Страховим кодексом», який був прийнятий у 1976 році [12]. Цей кодекс включає правові норми, розділені на три частини: закони, постанови уряду та вимоги інших адміністративних органів. У Франції поєднуються державне регулювання та саморегулювання страхування. Протягом тривалого часу в цій країні відсутній був орган контролю й нагляду в сфері страхування. Проте у 1989 році було створено Комісію з контролю за страхуванням, яка відповідає за перевірку фінансової звітності страхових компаній, контроль над формуванням технічних резервів та оцінку фінансової стійкості. Державний орган, що має назву Комісія з контролю за соціальним страхуванням, відповідає за контроль медичного страхування в Франції. Для страхування професійної відповідальності нотаріусів передбачено створення центральних та регіональних гарантійних кас, які мають статус юридичних осіб та діють на підставі спеціальних положень.

Орден нотаріусів провінції Квебек має свої правила та норми професійної практики, які забезпечують високу якість нотаріальних послуг для населення. Проте, незважаючи на контроль, іноді можуть виникати професійні помилки, що можуть завдати шкоду третім особам.

З метою захисту населення та забезпечення компенсації в разі завданої шкоди, Кодекс професій провінції Квебек зобов'язує всі професійні ордени вимагати від своїх членів страхування професійної відповідальності. В провінції Квебек орден нотаріусів створив обов'язковий Фонд страхування професійної відповідальності нотаріусів, до якого належать усі нотаріуси. Цей фонд має окреме майно, що використовується лише для страхування професійної відповідальності.

Україна використовує інший підхід до страхування професійної відповідальності нотаріусів. Згідно із Законом «Про нотаріат», приватні нотаріуси повинні мати страховку своєї професійної відповідальності у страховій компанії з відповідною ліцензією. В разі завданої шкоди приватні нотарі-

уси несуть повну відповідальність за компенсацію. Зазвичай формою відшкодування є відшкодування збитків, але деякі дослідники вважають, що стягнення штрафної неустойки також є виправданою формою відповідальності для нотаріусів.

Страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса є обов'язковим видом страхування згідно з пунктом 45 частини 1 статті 7 Закону України «Про страхування». Зобов'язання застрахувати цю відповідальність передбачено статтею 28 Закону України «Про нотаріат». Ця стаття вказує, що приватний нотаріус повинен укласти договір страхування цивільно-правової відповідальності до початку зайняття приватною нотаріальною діяльністю з метою забезпечення відшкодування шкоди, завданої внаслідок нотаріальних дій, пов'язаних з виконанням функцій державного реєстратора прав на нерухоме майно відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень».

До 2017 року нотаріуси мали можливість самостійно укладати свої власні договори страхування цивільно-правової відповідальності, враховуючи загальні вимоги законодавства, зокрема, статті 27 та 28 Закону «Про нотаріат». У більшості випадків, умови цих договорів визначалися сторонами — страховиком та страхувальником, на їх власний розсуд. Це призводило до значних відмінностей між різними страховими компаніями та страхувальниками. Однак уряд України прийняв рішення припинити цю практику та затвердив Типовий договір обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності нотаріусів. Цей типовий договір є додатком до Порядку і правил проведення обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 19.08.2015 № 624.

Цей указ було ухвалено урядом України на основі повноважень, передбачених частиною 2 статті 7 Закону України «Про страхування», яка надає Кабінету Міністрів України право встановлювати порядок та правила проведення обов'язкового страхування, форми типового договору, розміри страхових сум та максимальні розміри страхових тарифів та інше [2].

Постанова № 624 визначає страхувальника, страховиків, предмет договору страхування, страхові ризики та випадки, виключення зі страхових випадків, мінімальний розмір страхової суми та максимальний розмір страхового тарифу, процедури зміни та припинення дії договору, умови страхового відшкодування, причини відмови у страховому відшкодуванні, права та обов'язки сторін і відповідальність за невиконання або неналежне виконання умов договору та інші умови.

Також уряд прийняв рішення, що введення типового договору обов'язкового страхування

цивільно-правової відповідальності приватних нотаріусів сприятиме уніфікації умов страхових угод, які укладаються між приватними нотаріусами та страховиками.

Отже, згідно з чинним законодавством України, приватні нотаріуси зобов'язані страхувати свою професійну відповідальність. Подробиці процесу обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса містяться в «Порядку і правилах проведення обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса», які були затверджені Постановою Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2015 року № 624 [10]. Ці правила визначають механізм обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності приватних нотаріусів під час виконання ними нотаріальних та/або інших дій. Це обов'язкове страхування стосується відповідальності, яку нотаріуси несуть згідно з законом. Держава не несе відповідальності за шкоду, заподіяну неправомірними діями приватних нотаріусів під час здійснення нотаріальної діяльності, тому кожен приватний нотаріус повинен страхувати свою професійну відповідальність у страхової компанії з відповідною ліцензією.

Відповідно до цього Положення, предметом договору обов'язкового страхування відноситься до майнових інтересів, які узгоджуються з законом і пов'язані з обов'язком страхувальника компенсувати шкоду, завдану третім особам в результаті вчинення нотаріальних або інших дій, або недбалості страхувальника [10].

Згідно з Законами України «Про ліцензування видів господарської діяльності» та «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», страхування є одним з видів господарської діяльності, яке потребує ліцензування. Ліцензії видаються ліцензіатам, що відповідають вимогам та відповідно зареєстровані. Проте, ліцензія може бути анульована відповідно до законодавства [1; 3].

Отже, договори обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності нотаріусів можуть укладати лише страховики, які мають відповідну ліцензію.

Щодо змісту договору, він має безумовно відповідати типовому договору, який є додатком до постанови № 624. Проте сторонам також надається право конкретизувати умови цього договору згідно зі статтею 179 Господарського кодексу України [5].

Серед важливих умов договору, окрім його предмету, виділяють страховий випадок, що передбачає виплату страхової суми страховиком у разі настання такого випадку. Також важливими елементами є розмір страхової суми, яка визначає максимальну виплату, розмір страхового платежу та його строки, строк дії договору та інші умови, що визначаються актами цивільного законодавства.

Установлення страхової суми відбувається за згодою обох сторін, проте вона не може бути меншою, ніж тисяча мінімальних розмірів заробітної плати.

У рамках договору обов'язкового страхування страхові ризики включають можливу майнову шкоду, яка може бути заподіяна третім особам через незаконні дії або недбалість страхувальника під час виконання нотаріальних та/або інших дій протягом терміну дії страхового договору.

Ознаками страхового ризику є:

- Необхідність страхування. Існує потенційна загроза або ризик виникнення події, яка може призвести до фінансових втрат або збитків для застрахованої особи.
- Несподіваність. Страховий ризик пов'язаний з непередбачуваними подіями, які можуть статися в майбутньому.
- Випадковість. Страховий ризик залежить від випадкових обставин, які не можуть бути повністю контрольовані або передбачені.
- Можливість кількості. Існує можливість, що багато людей або об'єктів можуть бути втягнуті в страхову подію, що призводить до значних витрат.
- Вимірюваність. Страховий ризик повинен бути вимірюваним або оцінюваним з точки зору ймовірності та потенційних фінансових наслідків.
- Об'єктивність. Оцінка страхового ризику повинна базуватися на об'єктивних фактах, статистиці, досвіді та інших даних, що допомагають визначити ймовірність настання події.
- Передача ризику. Страхувальник передає ризик страховикові через укладення договору страхування, де страховик зобов'язується відшкодувати збитки в разі настання страхової події.

Якщо сталася ситуація, коли третій особі завдана майнова шкода через незаконні дії або недбалість страхувальника під час виконання нотаріальних та/або інших дій, яка трапилася протягом дії договору обов'язкового страхування, це вважається страховим випадком. Існує кілька способів підтвердження страхового випадку: судовим рішенням, що набрало законної сили, або письмовою вимогою (претензією), яку визнав і прийняв страхувальник.

Важливо враховувати, що деякі події не вважаються страховими випадками. Наприклад, якщо особа, що звернулася до нотаріуса, надала неправдиву інформацію щодо будь-якого питання, пов'язаного з виконанням нотаріальних та/або інших дій, або надала недійсні або підроблені документи. Також не вважаються страховими випадками ситуації, коли особа, яка звернулася до нотаріуса, не повідомила про наявність або відсутність осіб, прав чи інтересів, які можуть бути пов'язані з нотаріальною та/або іншою дією, щодо якої звернулася особа.

Важливим аспектом, який визначений постановою № 624, є максимальний розмір страхового

тарифу на один рік страхування. Згідно з цим розпорядженням, розмір страхового тарифу складає: 0,3% від страхової суми, якщо договір обов'язкового страхування не передбачає франшизу;

0,1% від страхової суми, якщо договір обов'язкового страхування передбачає франшизу.

Варто відзначити, що розмір франшизи (частки збитків, які не підлягають відшкодуванню страховиком) встановлюється за згодою сторін у договорі обов'язкового страхування, проте не може перевищувати 5% від страхової суми [10].

Одним з найважливіших питань, що виникають у страхувальників при укладанні договору, є розмір страхового платежу.

У договорі можуть бути враховані інші фактори, які мають значення.

Термін дії договору встановлюється сторонами, проте не може бути меншим за один рік.

Типовий договір детально розглядає процедуру та умови страхового відшкодування.

Варто відмітити, що договором передбачено два альтернативних способи страхового відшкодування: судовий та позасудовий. Перший спосіб зазначено перед другим через його більшу поширеність на практиці.

Висновок. Отже, обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності приватних нотаріусів є важливою складовою їх професійної діяльності, а Порядок і правила проведення цього страхування визначають умови, процедуру, страхові суми, франшизи та інші аспекти, що стосуються цього виду страхування.

У даній науковій статті були розглянуті різні аспекти щодо джерел страхування відповідальності нотаріуса. Дослідження вказують на те, що обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності приватних нотаріусів є необхідним і важливим елементом їх професійної діяльності.

Одним з основних джерел страхування є Порядок і правила проведення обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса, які були затверджені постановою Кабінету Міністрів України. Цей документ визначає умови та процедуру страхування, а також страхові суми, франшизи та інші важливі аспекти.

Крім того, нотаріуси, які ведуть приватну нотаріальну діяльність, можуть бути страхувальника-

ми. Це важливо, оскільки це надає їм можливість захистити свою відповідальність та майнові інтереси у випадку виникнення страхового випадку.

Варто відзначити, що страхування відповідальності нотаріуса пов'язане з певними проблемами. Висока вартість страхування та обмежена доступність страхових полісів можуть ускладнити процес забезпечення необхідного покриття. Крім того, складність визначення страхового випадку та обмеження покриття можуть впливати на ефективність страхового захисту.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Головним джерелом страхування професійної відповідальності нотаріуса є договір, який укладається до початку його діяльності.

Договір про страхування цивільно-правової відповідальності нотаріуса має важливе значення. Цей договір забезпечує захист інтересів нотаріуса та третіх осіб, які можуть зазнати збитків внаслідок дій або бездіяльності нотаріуса.

Завдяки цьому договору, нотаріус має можливість відшкодувати збитки, які можуть виникнути в результаті помилок, недбалості або інших недоліків у своїй професійній діяльності. Це дозволяє забезпечити довіру до нотаріальних послуг і зміцнити репутацію нотаріуса.

Договір про страхування цивільно-правової відповідальності нотаріуса також важливий для захисту інтересів клієнтів нотаріуса. В разі завдання збитків третім особам через дії або бездіяльність нотаріуса, цей договір дозволяє забезпечити відшкодування збитків та компенсацію зазіхань на права та інтереси клієнтів.

Таким чином, договір про страхування цивільно-правової відповідальності нотаріуса є необхідним інструментом для забезпечення фінансової захищеності нотаріуса та зацікавлених сторін у разі виникнення непередбачуваних подій або помилок у нотаріальній діяльності.

У майбутньому для вирішення цих проблем пропонується зацентувати увагу на розгляді альтернативних джерел страхування, вдосконалення стандартів і правил страхування, а також спрощення процедур стягнення страхових вимог. Це допоможе забезпечити ефективне страхове покриття для нотаріусів і захист їх відповідальності та майнових ризиків.

Література

1. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text> (дата звернення: 09.05.2023)
2. Про страхування: Закон України від 06.05.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-вр#Text> (дата звернення: 09.05.2023)
3. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 07.01.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14#Text> (дата звернення: 09.05.2023)

4. Бондарева М.В. Англосаксонський нотаріат: особливості організації та функціонування. Університетські наукові записки. 2006. № 3–4. С. 153–159.
5. Господарський кодекс України від 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 09.05.2023)
6. Про заснування федерального відомства з нагляду за страховою діяльністю: Закон Німеччини 1991 р. URL: http://www.plam.ru/shpori/strahovoe_pravo/p54.php (дата звернення: 09.05.2023)
7. Ільїна Ю.П. Особливості правового статусу нотаріуса у деяких зарубіжних країнах. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2013. № 5. С. 148–152.
8. Никифорак В.М. Страхування професійної відповідальності в Україні. Тези доповідей і наукових повідомлень науково-практичної конференції «Проблеми і перспективи розвитку та реалізації законодавства України». К.: Ін-т держави і права НАН України. 2001. С. 68–70.
9. Осадець С.С. Страхування: підручник. Вид. 2-ге, [перероб. і доп.]. К.: КНЕУ, 2002. 599 с.
10. Порядок і правила проведення обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.08.2015 № 624. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/624-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 09.05.2023)
11. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 № 3425-XII. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1993. № 39. Ст. 383.
12. Страховий кодекс Франції. URL: <http://www.vevivi.ru/best/Strakhovoi-rynok-Frantsii-ref82390.html> (дата звернення: 09.05.2023)
13. Хімченко С. Особливості цивільної відповідальності нотаріуса. Нотаріат для вас. 2010. № 3. С. 81–85.
14. Яворська Т.В. Страхові послуги: навчальний посібник. Київ: Знання, 2008. 350 с.

References

1. «On Licensing of Types of Economic Activity»: Law of Ukraine dated March 31, 2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text> (access date: 05/09/2023)
2. «On Insurance»: Law of Ukraine dated May 6, 2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-вр#-Text> (access date: 05/09/2023)
3. «On financial services and state regulation of financial services markets»: Law of Ukraine dated January 7, 2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14#Text> (access date: 05/09/2023)
4. Bondareva M. V. Anglo-Saxon notary: peculiarities of organization and functioning. University scientific notes. 2006. No. 3–4. P. 153–159.
5. Economic Code of Ukraine dated 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (access date: 05/09/2023)
6. The «On the establishment of a federal agency for the supervision of insurance activities»: German Law of 1991. URL: http://www.plam.ru/shpori/strahovoe_pravo/p54.php (access date: 05/09/2023)
7. Ilyina Yu.P. Peculiarities of the legal status of a notary in some foreign countries. Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Ser.: Jurisprudence. 2013. No. 5. P. 148–152.
8. Nikyforak V.M. Professional liability insurance in Ukraine. Abstracts of reports and scientific reports of the scientific and practical conference «Problems and prospects of the development and implementation of the legislation of Ukraine». K.: Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine. 2001. P. 68–70.
9. Osadets S.S. Insurance: a textbook. Kind. 2nd, [edit. and additional]. K.: KNEU, 2002. 599 p.
10. The procedure and rules for compulsory civil liability insurance of a private notary: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 19, 2015. No. 624. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/624-2015-%D0%BF#Text> (access date: 05/09/2023)
11. About notary: Law of Ukraine dated September 2, 1993 No. 3425-XII. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR). 1993. No. 39. Article 383.
12. Insurance Code of France. URL: <http://www.vevivi.ru/best/Strakhovoi-rynok-Frantsii-ref82390.html> (access date: 05/09/2023)
13. Khimchenko S. Peculiarities of civil liability of a notary public. Notary for you. 2010. No. 3. P. 81–85.
14. Yavorska T. V. Insurance services: a study guide. Kyiv: Znannia, 2008. 350 p.

Музика Максим Васильович
аспірант

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

Muzyka Maksym

Postgraduate Student of the

Khmelnitsky University of Management and Law named after Leonid Yuzkov

DOI: 10.25313/2520-2308-2023-6-8994

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ ЗА ДОГОВОРАМИ ТАЙМШЕРУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ЄС

PROBLEMS OF LEGAL REGULATION OF THE CONSUMER PROTECTION UNDER TIMESHARE CONTRACTS IN THE LEGISLATION OF UKRAINE AND THE EU

Анотація. В статті досліджуються особливості захисту прав споживачів за договорами таймшеру. Автором проаналізовано національне законодавство України та право ЄС у цій сфері.

Наголошено, що договори таймшеру, на сьогодні не є дослідженими і концептуально висвітленими по суті в переважній більшості правопорядків, не лише в Україні, що викликає особливий інтерес з точки зору визначення природи таких договорів, дослідження їх основних характеристик та можливих варіантів регламентації в системі сучасного оновленого договірної права України.

Акцентовано увагу на проблемах законодавчої регламентації відповідальності та заборони несправедливих умов договорів таймшеру.

Зважаючи на те, що станом на сьогодні, вітчизняне законодавство не містить положень щодо договорів таймшеру, а їх регулювання є одним із напрямків адаптації національного законодавства до законодавства ЄС, потребує прискорення цей процес, в тому числі через призму оновлення поглядів на сенс та змісту договору в приватному праві.

Акцентовано увагу на доцільності та нагальності законодавчої регламентації договорів таймшеру в національному правопорядку, щоб споживачі за договорами таймшеру та суміжними договорами потребують високого рівня захисту. Необхідність спеціального законодавства ґрунтується на передовій міжнародній практиці.

Відповідно, для нормальної легалізації таких відносин в національному правопорядку автор пропонує не лише внести зміни в профільний закон про захист прав споживачів, в тому числі в частині нечесної підприємницької практики, але й розробити або ж окремі норми в межах закону про туризм, або ж окремий спеціальний нормативний акт із встановленням особливостей досліджуваних договірних конструкцій.

Ключові слова: таймшер, договір таймшеру, захист прав споживачів, договірне право, європеїзація, адаптація законодавства, ЄС, клубний відпочинок.

Summary. The article examines the peculiarities of the protection of consumer rights under timeshare contracts. The author analysed the national legislation of Ukraine and EU law in this area.

It is emphasized that timeshare contracts are currently not researched and conceptually clarified in essence in most legal systems, not only in Ukraine, which is of particular interest from the point of view of determining the nature of such contracts, re-searching their main characteristics and possible options for regulation in the system of modern updated contract law of Ukraine.

Attention is focused on the problems of legislative regulation of liability and the prohibition of unfair terms of timeshare contracts.

Because, as of today, domestic legislation does not contain provisions on timeshare contracts, and their regulation is one of the areas of adaptation of national legislation to EU legislation, this process needs to be accelerated, including through the prism of renewing views on the meaning and content of the contract in private law.

Attention is focused on the expediency and urgency of legislative regulation of timeshare contracts in the national legal order, so that consumers under timeshare contracts and related contracts need a high level of protection. The need for special legislation is based on international best practice.

Accordingly, for the normal legalization of such relations in the national legal order, the author proposes not only to make changes to the profile law on the protection of consumer rights, including in the part of unfair business practices, but also to develop either separate norms within the framework of the law on tourism, or a separate special normative act establishing the peculiarities of the studied contractual structures.

Key words: timeshare, timeshare contract, consumer rights protection, contract law, Europeanization, adaptation of legislation, EU, club vacation.

Постановка проблеми. Поняття таймшеру є загальним терміном, який охоплює широкий спектр моделей, згідно з якими покупець отримує виключне право володіння та користування певною власністю протягом певного періоду щороку. Обсяг прав та обов'язків споживача в такому випадку залежить від конкретної схеми, за якою укладено договір та видом (формулою) відпочинку. На сьогодні індустрія таймшеру продовжує розвиватися, оскільки на ринок з'являються нові продукти відпочинку. Відповідно законодавче регулювання договорів таймшеру є важливим, оскільки туризм сприяє зростанню економіки. Однак досить часто власники таймшеру в усьому світі стикаються з проблемами, пов'язаними з виконанням таких договорів, що супроводжуються зловживаннями маркетинговою та діловою практикою, викладенням в договорах несправедливих умов, в тому числі, що стосуються строків відпочинку та договору в цілому, наслідків відсутності житла в бажаний час, постійно зростаючими витратами на технічне обслуговування таких об'єктів або ж запровадження неузгоджених членських внесків. У зв'язку із чим існує потреба стримувати таку практику та належним чином захищати споживачів, які укладають договори таймшеру. Вирішення цих питань вимагає вдосконалення законодавства з урахуванням сучасних договірних відносин у сфері туристичних послуг і приведення його у відповідність до норм та стандартів, запроваджених в Є та на міжнародному рівні, особливо в контексті наближення правопорядків України та ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання правової природи договору таймшеру, в тому числі питання захисту прав споживачів неодноразово ставало предметом наукових дискусій таких науковців, як: І. Банасевич [1], К. Ємельянова [2], Г. Коpecь [3], О. Кривецька [4], Р. Майданик [5], А. Сергатюк [3], І. Станкова [6], Р. Ханік-Посполітак [7], О. Черняк [8] та інші.

Метою статті є означення особливостей правового регулювання захисту прав споживачів за договорами таймшеру в законодавстві України та ЄС.

Виклад основного матеріалу. Таймшер-клуби з'явилися в 60-х роках у Європі як спосіб продавати готельні номери. «Timeshare» у перекладі з англійської означає «поділ часу», тобто поділ між багатьма людьми часу використання якогось майна, у даному випадку — готельних номерів. Як правило, таймшер створюється «девелоперською»

фірмою — організацією, яка спеціалізується на нерухомості. Така фірма вкладає позичені засоби у будівництво чи реконструкцію осель-пансіонатів. Така фірма створює клуб — некомерційну організацію, яка об'єднує учасників — співвласників нерухомості, які вносять початкові внески. Розмір цього внеску значно менше, ніж ціна приміщення, тому що воно передається декільком власникам, які експлуатують його по черзі згідно з умовами членства в клубі.

Для експлуатації спільного майна клуб укладає договір з компанією, яка надає комунальні послуги, ремонтує приміщення. Він оплачується з щорічних внесків членів клубу. З метою мінімізації податкових платежів можлива передача прав власності довіреному власнику. Для збільшення споживачів-учасників клубу та реалізації прав на приміщення організується маркетингова компанія, що продає таймшерні права та членство в клубі споживачам. Маркетингова компанія може організувати агентську мережу з комісіонерів.

Варто одразу наголосити на тому, що національна правова система не включає в сферу свого правового регулювання договори таймшеру на рівні туристичного законодавства, коли мова йде про Закон України «Про туризм» [9]. По великому рахунку, споживачі, які укладають договори таймшеру та договори про надання послуг, пов'язаних з відпусткою, можуть бути захищені загальним законодавством про захист прав споживачів, тобто Законом України «Про захист прав споживачів» [10]. Однак, якщо досить успішно можна було б говорити про кейси послуг, що супроводжують довгострокові договори на відпустки, то власне сам таймшер досить проблематично розглядати з точки зору національного регулювання захисту прав споживачів, враховуючи визначення поняття споживача та сферу регулювання профільного закону, зважаючи на те, що сам договір таймшеру, на наше переконання, не є класичним договором з надання послуг або ж оренди майна. Разом із тим, не зупиняючись в межах цієї наукової розвідки на питанні правової природи договору таймшеру, будемо виходити з того позитивного досвіду ЄС, що є на сьогодні, в частині окремого спеціального законодавчого регулювання захисту прав споживачів в сфері договорів таймшеру.

ЄС прийняв першу директиву про таймшер у 1994 році [11], яку він замінив у 2008 році новою директивою [12]. Причиною оновлення законодав-

ства стала потреба правового унормування нових продуктів відпочинку на ринку, таких як договори перепродажу та обміну, які не були легалізовані Директивою 94/47/ЄС. Також нововведення мали на меті запобігти розробці таких продуктів для сфери відпочинку, що допомагали б обходити норми Директиви. Основною метою Директиви 2008/122/ЄС є сприяння належному функціонуванню внутрішнього ринку ЄС і досягнення високого рівня захисту прав споживачів шляхом гармонізації законів, нормативних та адміністративних положень держав-членів. Щоб забезпечити узгодженість законодавства держав-членів, Директива 2008/122/ЄС базується на принципі максимальної гармонізації, тобто, держави-члени не можуть підтримувати або запроваджувати у своєму національному законодавстві положення, що відрізняються від тих, що викладені в Директиві, включаючи більш чи менш суворі положення, якщо інше не передбачено в Директиві, тобто там, де немає узгоджених положень, країни-члени, вільні підтримувати або запроваджувати певні положення. Саме таке унормування було засноване на потребі однакового рівня захисту споживачів у всіх країнах-членах ЄС. Наприклад, Директива 2008/122/ЄС не регулює питання, що стосуються права споживача розірвати договір або визначити його (споживача) участь в процесі прийняття рішень щодо майна в межах таймшеру, і пов'язаних з ним зборів за обслуговування. Тому держави-члени можуть вільно встановлювати національні закони щодо таких питань забезпечення належного рівня захисту прав споживачів.

В межах директиви визначають види договорів в сфері таймшеру та клубного відпочинку. Зокрема, договір таймшеру визначається як контракт строком понад один рік, згідно з яким споживач отримує право користуватися з метою проживання об'єктом протягом одного або декількох разів в межах одного періоду проживання. Варто зазначити, що на відміну від попередньої Директиви, оновлене законодавство не дає відсилки до нерухомого майна, що значно розширює сферу дії Директиви і дає можливість поширювати норми про такі договори і у випадку, коли в довгострокове використання з метою відпочинку передаються, до прикладу, приміщення на круїзних човнах, караванах, тощо. Тут варто вказати на норми національного цивільного законодавства. Профільний закон про захист прав споживачів не дає однозначної відповіді на перелік договорів, за якими у особи виникає право на додатковий захист як споживача. Однак, у Огляді судової практики про захист прав споживачів за 2009–2012 роки вказується, що із сенсу поняття споживача, викладеного в Законі, до таких відносин також можуть належати відносини, які виникають із договорів купівлі-продажу, майнового найму (оренди), тощо

[13]. Разом із тим, паралельно виникає питання, чи є договір таймшеру договору майнового найму (оренди) як таким.

Серед інших договорів Директива визначає довгостроковий контракт на відпочинковий продукт, що є договором тривалістю понад один рік, за яким споживач, насамперед, отримує право на отримання знижок або інших переваг щодо розміщення разом із туристичними чи іншими послугами або без них. Прикладом такого договору може бути членство в «клубах дисконтних відпусток», які пропонують знижки на подорожі та проживання на різних курортах протягом фіксованого періоду часу.

Договір перепродажу тацмшеру Директивою визначається як договір, згідно з яким продавець допомагає споживачеві продати або купити таймшер або продукт для довгострокової відпустки. Схожу конструкцію також має договір обміну таймшеру. Фактично для цієї мети в межах ЄС створено спеціальні сервіси з обмінного фонду таймшерів, які пропонують споживачам варіанти для обміну на постійній або ж разовій основі. І в цьому аспекті також важливим є захист прав споживачів з точки зору умов таких договорів, де споживач має отримувати рівноцінний об'єкт для проживання із відповідними його якісними та строковими характеристиками. За загальним правилом всі вказані договори в Директиві мають бути тривалістю не менше одного року.

Директива також передбачає обсяг інформації, яка має бути надана споживачеві або в межах реклами, або ж як переддоговірної, де продавець повинен розмістити таку інформацію відповідно до вимог доступності та своєчасності. В свою чергу, національне законодавство про захист прав споживачів також має вимоги щодо права споживача на інформацію про продукцію. Однак, варто вказати, що на сьогодні різняться погляди науковців щодо відмежування понять переддоговірної інформації про продукцію та реклами. Відповідно законодавство про рекламу не згадує особливих вимог щодо змісту та обсягу інформації для споживача. Таких самих вимог по суті не містить і профільне законодавство про туризм. В результаті ми маємо, до прикладу, ситуацію, де на українському ринку досить тривалий час зустрічається реклама із договорами таймшеру на об'єкти нерухомості в інших країнах (зокрема, Грузії), де це вказується як прекрасна ідея для інвестування в нерухомість в іншій країні. На противагу цьому Директивою встановлюється пряма заборона на рекламу договорів таймшеру як варіантів для інвестування і така реклама має розцінюватись як така, що вводить в оману споживача.

Що стосується переддоговірної інформації, продавець зобов'язаний надати споживачеві переддоговірну інформацію, яка є чіткою, зрозумілою,

точною та достатньою. Додатки до Директиви містять набір стандартних інформаційних форм. Продавець повинен надати споживачеві стандартну інформацію про, зокрема, набуте право; детальний опис конкретного нерухомого майна; його розташування; послуги, до яких споживач матиме доступ, і загальні зручності, якщо такі є; точний опис усіх витрат, пов'язаних із договором таймшеру, а також інформацію про розірвання договору. Крім того, договір повинен містити інформацію щодо особи, місця проживання та підпису кожної зі сторін, а також дата і місце укладення договору. Вимога переддоговірної інформації призначена для захисту прав споживачів шляхом надання їм достатньої інформації, яка дасть їм змогу прийняти обґрунтоване рішення. По суті, на наше переконання, такі вимоги мали б міститись або як особлива вимога до переддоговірної інформації в законодавстві про захист прав споживачів, або ж в спеціальному законодавстві про туризм.

Зважаючи на нашу активні поступальні кроки в бік ЄС, варто відзначити питання мовної політики в межах ЄС та забезпечення викладення інформації для споживача доступною мовою. Так, держави-члени зобов'язані забезпечити, щоб переддоговірна інформація була подана однією з 24 офіційних мов ЄС. Це означає, що вона має бути мовою країни, в якій проживає споживач, або громадянином якої він є, або на вибір споживача за умови, що це одна з офіційних мов ЄС. Директива вимагає, щоб інформація надавалася безкоштовно на папері чи будь-якому іншому тривалому носії, який є легкодоступним для споживача. Про будь-які зміни також слід повідомляти письмово. Чому ми окремо звертаємо увагу на таку норму, відповідь досить логічна. Зважаючи на те, що договори таймшеру є в переважній більшості договорами, що визнаються міжнародними, коли суб'єкти мають різне місцезнаходження або ж об'єкт договору знаходиться в другій та/або третій країні, то такі питання, на наше переконання, в національному законодавстві мають бути враховані вже зараз, що надасть можливість національним продавцям за договорами таймшеру розширити коло потенційних клієнтів з виходом на міжнародний ринок.

Також за нормами Директиви продавець зобов'язаний чітко звернути увагу споживача на наявність права на відмову від договору, тривалість строку на таку відмову та заборону авансових платежів протягом періоду відмови. Строк такої відмови становить чотирнадцять днів, що по суті відповідає встановленому в національному законодавстві строку відмови від договору за умови товару належної якості. Разом із тим Директивою встановлена особлива процедура такої відмови: необхідно заповнити стандартну окрему форму відмови від договору, підписану споживачем. Традиційно споживача не має повідомляти

причину відмови від договору. Строк відмови обчислюється з дня укладення договору або з дня, коли споживач отримує договір, залежно від того, що настане пізніше. Коли виникає спір щодо дійсності договору таймшеру, тягар доведення того, що споживач був поінформований про право відмови від договору і що договір був підписаний споживачем, лежить на продавцеві.

При відмові від договору на споживача не покладається жодних витрат за договором таймшеру. Припинення договору таймшеру тягне за собою припинення будь-яких додаткових договорів, включно з будь-якими кредитними договорами, укладеними для фінансування продажу частки у майні. Це означає, що коли споживач використовує право відмовитися від договору, усі додаткові договори автоматично припиняються без будь-яких витрат для споживача. Таке правило є класичним для договорів споживчого кредитування, що на сьогодні також вже унормовані у вітчизняній правовій системі. Разом із тим законодавство у сфері захисту прав споживачів хоча і вказує на право споживача відмовитися від договору протягом 14 днів, однак не вказує на наслідки для супутніх договорів, що на сьогодні можна визначати лише на загальних підставах припинення зобов'язання.

Директива передбачає також продовження такого строку на відмову до одного року і 14 календарних днів у випадку, коли продавець не заповнив і не надав споживачу письмово окрему стандартну форму відмови від договору. Якщо стандартна переддоговірна інформація не була надана споживачеві в письмовій формі, період відмови від договору додатково продовжується до трьох місяців і чотирнадцяти календарних днів. Крім того, є можливість для держав-членів накладати відповідні штрафні санкції, якщо після закінчення строку відмови від договору продавець не виконав встановлених вимог щодо обсягу, змісту та форми інформації про продукцію. Згідно зі ст. 15 Директиви, держави-члени зобов'язані передбачити відповідні санкції у разі недотримання продавцем національного законодавства. Штрафи мають бути ефективними та пропорційними до ступеня невиконання.

Продавцю також заборонено вимагати або приймати будь-який авансовий платіж від споживача до закінчення строку відмови від договору. Заборона поширюється на надання гарантій, резервування грошей на рахунках або підтвердження боргу чи будь-яку іншу компенсацію з боку споживача продавцю або третій стороні. Вважається, що запровадження права на відмову від договору, встановлення строку заборони на авансовий платіж забезпечило споживачам у ЄС певний захист від агресивних і оманливих маркетингових практик з боку продавців таймшеру [14].

У 2015 році Комісія ЄС опублікувала звіт про свою оцінку застосування Директиви в країнах-

членах та її наслідків [15]. Згідно зі звітом, п'ятнадцять держав-членів прийняли Директиву в законодавчому акті для окремих галузей, а решта тринадцять країн-членів перенесли її до свого законодавства про захист прав споживачів, цивільного кодексу чи інших відповідних загальних актів. Ірландія та Сполучене Королівство (на момент подання звіту ще країна-член ЄС) є прикладом країн, які прийняли галузеві національні закони. Повідомляється, що в ЄС загалом різко зменшилася кількість скарг із початком застосування Директиви 2008 року. Асоціація комітетів власників таймшеру Великої Британії (ТАТОС) зафіксувала 1537 скарг у 2010 році порівняно з лише 781 у 2013 році [16]. Зменшення кількості скарг пояснюється європейським політикумом позитивним впливом Директиви на галузь таймшеру.

Можемо констатувати, що, ймовірно, за кордоном ця система і вигідна для клієнтів, але в Україні таймшер — це ще одне поле діяльності для зловживань. Проблеми виникають тоді, коли фактично туристові надають не ті умови, на які він розраховував. Коли турист оплачує таймшер у певному номері в готелі, він не може обміняти його на номер в готелі іншої країни вищої категорії. Але фактично його можуть направити до готелю, який буде значно нижчої категорії, ніж той, який він оплачував. Турист не може звернутися до суду, тому що формально послуги клієнтові надані, а питання якості в даній ситуації не є визначальними.

Вищевказане доводить необхідність законодавчого врегулювання даного договору у туристичній діяльності. Тому що в Україні немає спеціалізованого законодавства, що регулює відносини між споживачами і професійними учасниками ринку таймшер, для проведення порівняльно-правового аналізу можна зупинитися на законодавчих актах, прийнятих у західних країнах, а також використати досвід зарубіжних країн.

Ми переконані, що для забезпечення адекватного захисту прав споживачів потрібне національне законодавство. Відповідно, для нормальної лега-

лізації таких відносин в національному правопорядку потрібно, на наше переконання, не лише внести зміни в профільний закон про захист прав споживачів, в тому числі в частині нечесної підприємницької практики, але й розробити або ж окремі норми в межах Закону України «Про туризм», або ж окремих спеціальних нормативних актів із встановленням особливостей досліджуваних договірних конструкцій.

Висновки. Підсумовуючи, необхідно зазначити доцільність та нагальність законодавчої регламентації договорів таймшеру в національному правопорядку, що зумовлено не лише потреба сучасного туристичного ринку, але й вимогами ЄС по наближенню правопорядків та зобов'язаннями, які взяла з цього приводу на себе Україна. Немає сумнівів у тому, що споживачі за договорами таймшеру та суміжними договорами потребують високого рівня захисту. Необхідність спеціального законодавства ґрунтується на передовій міжнародній практиці. Те, як індустрія таймшерів продовжує розвиватися, і проблеми, пов'язані з галуззю, підтверджують потребу галузевого законодавства для забезпечення належного захисту прав споживачів. Крім того з наукової точки зору необхідним є визначення обсягів прав та обов'язків за майном, що надається в тимчасове користування та/або володіння і визначення правового титулу такого користування та/або володіння.

На наше переконання, споживачі за договорами таймшеру в Україні повинні користуватися таким же рівнем захисту, як і споживачі в ЄС. Потреба в спеціальному консолідованому законодавстві ґрунтується на передовій міжнародній практиці. Спосіб розвитку індустрії таймшеру та проблеми, пов'язані з цією галуззю, обумовлюють потребу в галузевому законодавстві для забезпечення належного захисту споживачів. Замість загального захисту в межах захисту прав споживачів в межах національного правопорядку необхідно класифікувати таймшерні договори, встановити специфіку їх укладення в частині надання переддоговірної інформації та процедури відмови від договору.

Література

1. Банасевич І.І. Гармонізація приватно-правового законодавства у сфері захисту прав споживачів за дистанційними контрактами. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2019. Вип. 51. С. 3–14.
2. Смельянова К.С. Таймшер як нова форма організації круїзного бізнесу. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2012. Вип. 39. С. 223–226.
3. Коpecь Г.Р., Сергатюк А.А. Клубний відпочинок у туризмі України: збірник наукових праць «Проблеми економіки та управління». 2011. № 698. С. 61–66.
4. Кривецька О. Особливості реалізації правових актів Європейського Союзу в законодавстві Німеччини у сфері правового регулювання таймшерингових відносин. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2011. Вип. 98(1). С. 162–164.

5. Майданик Р. А. Таймшер як складноструктурна модель права власності. Актуальні проблеми приватного права: матеріали XVII наук.-практ. конф., присвяч. 97-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова (Харків, 22 лют. 2019 р.) / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Нац. акад. прав. наук України, Харків. обл. осередок всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України». Харків: Право, 2019. С. 89–95
6. Станкова І. М. До питання про несправедливі умови, що можуть міститися у договорах споживчих послуг. Сучасні проблеми правової системи та державотворення в Україні: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 22–23 лют. 2019 р.). Запоріжжя, 2019. С. 46–49.
7. Ханік-Посполітак Р. Деякі аспекти захисту прав споживачів в ЄС. Підприємництво, господарство і право. 2002. № 4. С. 34–37.
8. Черняк О. Ю. Особливості захисту прав споживачів у сфері договору таймшеру в контексті адаптації цивільного законодавства України до законодавства ЄС. Порівняльне правознавство: філософські, історико-теоретичні та галузеві аспекти: Матеріали II Всеукраїнського круглого столу. Львів: ЛьвДУВС, 2010. С. 436–440.
9. Про туризм: Закон України від 15.09.1995 р. № 324/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр#Text> (дата звернення: 22.04.2023)
10. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> (дата звернення: 22.04.2023)
11. Directive 94/47/EC of the European Parliament and the Council of 26 October 1994 on the protection of purchasers in respect of certain aspects of contracts relating to the purchase of the right to use immovable properties on a timeshare basis. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex:31994L0047> (дата звернення: 22.04.2023)
12. Directive 2008/122/EC of the European Parliament and of the Council of 14 January 2009 on the protection of consumers in respect of certain aspects of timeshare, long-term holiday product, resale and exchange contracts. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32008L0122> (дата звернення: 21.05.2023)
13. Судова практика з розгляду цивільних справ про захист прав споживачів (2009–2012 рр.). Верховний суд України. 2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0006700-13#Text> (дата звернення: 22.05.2023)
14. European Union Committee, Protecting the Consumers of Timeshare Products: Report with Evidence. 2007. URL: <https://publications.parliament.uk/pa/ld200708/ldselect/1deucom/18/18.pdf> (дата звернення: 22.03.2023)
15. European Commission, Report on the Evaluation of Directive 2008/122/EC of the European Parliament and of the Council of 14 January 2009 on the Protection of Consumers in Respect of Certain Aspects of Timeshare, Long-term Holiday Product, Resale and Exchange Contracts Brussels, 16.12.2015 COM. 2015. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52015DC0644&from=hr> (дата звернення: 22.03.2023)
16. European Commission, Evaluation Study on the Application of the Timeshare Directive 2008/122/EC, Final Report. March 2015. URL: <https://docplayer.net/90910640-Final-report-evaluation-study-on-the-application-of-the-timeshare-directive-2008-122-ec.html> (дата звернення: 22.03.2023)

References

1. Banasevych I. I. Harmonizatsiia pryvatno-pravovoho zakonodavstva u sferi zakhystu prav spozhyvachiv za dystantsiinymy kontraktamy. Aktualni problemy vdoskonalennia chynnoho zakonodavstva Ukrainy. Ivano-Frankivsk: Prykarpatskyi natsionalnyi universytet imeni Vasylia Stefanyka, 2019. Vyp. 51. S. 3–14.
2. Iemeljanova K. S. Taimsher yak nova forma orhanizatsii kruiznoho biznesu. Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti. 2012. Vyp. 39. S. 223–226.
3. Kopets H. R., Serhatiuk A. A. Klubnyi vidpochynok u turyzmi Ukrainy: zbirnyk naukovykh prats «Problemy ekonomiky ta upravlinnia». 2011. № 698. S. 61–66.
4. Kryvetska O. Osoblyvosti realizatsii pravovykh aktiv Yevropeiskoho Soiuzu v zakonodavstvi Nimechchyny u sferi pravovoho rehuliuвання taimsherynhovykh vidnosyn. Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn. 2011. Vyp. 98(1). S. 162–164.
5. Maidanyk R. A. Taimsher yak skladnostrukturna model prava vlasnosti. Aktualni problemy pryvatnoho prava: materialy XVII nauk.-prakt. konf., prysviach. 97-y richnytsi z dnia narodzh. d-ra yuryd. nauk, prof., chl.-kor. AN URSR V. P. Maslova (Kharkiv, 22 liut. 2019 r.) / Nats. yuryd. un-t im. Yaroslava Mudroho, Nats. akad. prav. nauk Ukrainy, Kharkiv. obl. osередok vseukr. hromad. orh. «Asotsiatsiia tsyvilistiv Ukrainy». Kharkiv: Pravo, 2019. S. 89–95
6. Stankova I. M. Do pytannia pro nespravedlyvi umovy, sheho mozhut mistytsia u dohovorakh spozhyvchykh posluh. Suchasni problemy pravovon systemy ta derzhavotvorennia v Ukraini: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Zaporizhzhia, 22–23 liut. 2019 r.). Zaporizhzhia, 2019. S. 46–49.
7. Khanyk-Pospolitat R. Deiaki aspekty zakhystu prav spozhyvachiv v Ye S. Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo. 2002. № 4. S. 34–37.
8. Cherniak O. Yu. Osoblyvosti zakhystu prav spozhyvachiv u sferi dohovoru taimsheru v konteksti adaptatsii tsyvilnoho zakonodavstva Ukrainy do zakonodavstva Ye S. Porivnialne pravoznavstvo: filosofski, istoryko-teoretichni ta haluzevi aspekty: Materialy II Vseukrainskoho kruhloho stolu. Lviv: LvDUVS, 2010. S. 436–440.

9. Pro turyzm: Zakon Ukrainy vid 15.09.1995 r. № 324/95-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-vr#Text> (access date: 22.04.2023)
10. Pro zakhyst prav spozhyvachiv: Zakon Ukrainy vid 12.05.1991 № 1023-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> (access date: 22.04.2023)
11. Directive 94/47/EC of the European Parliament and the Council of 26 October 1994 on the protection of purchasers in respect of certain aspects of contracts relating to the purchase of the right to use immovable properties on a timeshare basis. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex:31994L0047> (access date: 22.04.2023)
12. Directive 2008/122/EC of the European Parliament and of the Council of 14 January 2009 on the protection of consumers in respect of certain aspects of timeshare, long-term holiday product, resale and exchange contracts. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32008L0122> (access date: 21.05.2023)
13. Sudova praktyka z rozghliadu tsyvilnykh sprav pro zakhyst prav spozhyvachiv (2009–2012 rr.). Verkhovnyi sud Ukrainy. 2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0006700-13#Text> (access date: 22.05.2023)
14. European Union Committee, Protecting the Consumers of Timeshare Products: Report with Evidence. 2007. URL: <https://publications.parliament.uk/pa/ld200708/ldselect/ldeucom/18/18.pdf> (access date: 22.03.2023)
15. European Commission, Report on the Evaluation of Directive 2008/122/EC of the European Parliament and of the Council of 14 January 2009 on the Protection of Consumers in Respect of Certain Aspects of Timeshare, Long-term Holiday Product, Resale and Exchange Contracts Brussels, 16.12.2015 COM. 2015. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52015DC0644&from=hr> (access date: 22.03.2023)
16. European Commission, Evaluation Study on the Application of the Timeshare Directive 2008/122/EC, Final Report. March 2015. URL: <https://docplayer.net/90910640-Final-report-evaluation-study-on-the-application-of-the-timeshare-directive-2008-122-ec.html> (access date: 22.03.2023)

Скриньковський Руслан Миколайович
кандидат економічних наук, професор
Львівський університет бізнесу та права
Skrynkovskyu Ruslan
PhD in Economics, Professor
Lviv University of Business and Law
ORCID: 0000-0002-2180-8055

Козяр Роман Якович
кандидат юридичних наук
Управління Служби безпеки України в Рівненській області
Koziar Roman
PhD in Law
Office of the Security Service of Ukraine in Rivne region
ORCID: 0000-0001-9669-2758

Петков Сергій Валерійович
доктор юридичних наук, професор
Військовий інститут
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Petkov Sergey
D. Sc. (Law), Professor
Military Institute of
Taras Shevchenko National University of Kyiv
ORCID: 0000-0003-4160-767X

Хмиз Мар'яна Василівна
доктор філософії в галузі права
Львівський університет бізнесу та права
Khmyz Mariana
PhD in Law
Lviv University of Business and Law
ORCID: 0000-0003-3553-8022

Чистоклетов Леонтій Григорович
доктор юридичних наук, професор
Національний університет «Львівська політехніка»
Chystokletov Leontii
D. Sc. (Law), Professor
Lviv Polytechnic National University
ORCID: 0000-0002-3306-1593

DOI: 10.25313/2520-2308-2023-6-8998

**ДЕРЖАВНА ОХОРОНА В УКРАЇНІ ЩОДО ГЛАВ
ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ ТА ПОСАДОВИХ ОСІБ МІЖНАРОДНИХ
ОРГАНІЗАЦІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

**STATE PROTECTION IN UKRAINE FOR HEADS
OF FOREIGN STATES AND OFFICIALS OF INTERNATIONAL
ORGANIZATIONS UNDER MARTIAL LAW**

Анотація. Відомо, що у зв'язку з широкомасштабною збройною агресією Російської Федерації проти України та з метою забезпечення безпеки і оборони держави, захисту Українського народу, 24 лютого 2022 року, в умовах воєнного часу, Указом Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022 було введено воєнний стан в Україні. Російська Федерація є державою-агресором, державою-терористом і державою-спонсором тероризму, а її дії – геноцид Українського народу. Президент РФ В. Путін – це воєнний злочинець і терорист № 1 у світі, якого підтримує вище політичне та військове керівництво Росії, російська православна церква та деякі проросійські політики в європейських країнах. Росіян це влаштовує, оскільки є аморальним суспільством. Війна Російської Федерації проти України і в Україні показала слабкість міжнародної безпекової системи протидіяти збройній агресії і тероризму. З огляду на викладене вище, метою статті є сформулювати науково обґрунтовані пропозиції щодо державної охорони в Україні стосовно глав іноземних держав та посадових осіб міжнародних організацій в умовах воєнного стану, в контексті збройної агресії Російської Федерації проти України. За результатами дослідження з'ясовано, що в умовах воєнного часу потрібно суттєво посилити та покращити безпеку в Україні для глав іноземних держав і членів їхніх сімей. Це можливо шляхом підвищення функціональних спроможностей Управління державної охорони України, посилення вимог до його кадрового складу та на основі забезпечення належної взаємодії УДО України з органами безпеки іноземних держав, відповідно до міжнародних договорів України, з іншими органами, які входять до складу сил безпеки і оборони України. Також надзвичайно важливим є забезпечення належної державної охорони в Україні стосовно посадових осіб міжнародних організацій, які прибувають в Україну чи перебувають на її території у складі офіційних делегацій або відвідують Україну на запрошення Президента України чи органів державної влади, в умовах воєнного часу. Такі візити закордонних делегацій в Україну, міжнародні контакти і співпраця в період російсько-української війни сприяють зміцненню потенціалу та посиленню позицій України на міжнародній арені для забезпечення надійної і належної практичної, відчутної підтримки на міжнародному рівні суверенітету, територіальної цілісності та незалежності України, її економічної, фінансової, інформаційної, продовольчої та енергетичної безпеки тощо. А також є досить важливими і вкрай цінними для України з метою захисту цивільного населення під час війни і при звільненні усіх захоплених Росією територій України, включно з українським Кримом. Сформульовано висновок про те, що за таких обставин та в умовах воєнного часу рівень забезпечення безпеки в Україні глав іноземних держав та посадових осіб міжнародних організацій в умовах воєнного стану повинен бути належним. У зв'язку з цим необхідно до ст. 7 Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» додати нову частину такого змісту: «В умовах воєнного стану затверджується обов'язковий перелік посадових осіб міжнародних організацій, стосовно яких здійснюється державна охорона, який визначає Президент України, на підставі пропозицій Ради національної безпеки і оборони України».

Ключові слова: посадові особи, безпека посадових осіб, глави іноземних держав, міжнародні організації, правовий режим воєнного стану, війна Росії проти України, збройна агресія, тероризм, міжнародні злочини.

Summary. It is known that in connection with the large-scale armed aggression of the Russian Federation against Ukraine and for the purpose of ensuring the security and defense of the state, the protection of the Ukrainian people, on February 24, 2022, in wartime conditions, the Decree of the President of Ukraine dated February 24, 2022 No. 64/2022, martial law was introduced in Ukraine. The Russian Federation is an aggressor state, a terrorist state and a state sponsor of terrorism, and its actions are genocide of the Ukrainian people. The President of the Russian Federation V. Putin is a war criminal and terrorist No. 1 in the world, who is supported by the top political and military leadership of Russia, the Russian orthodox church and some pro-Russian politicians in European countries. Russians are happy with it because they are an immoral society. The war of the Russian Federation against Ukraine and in Ukraine showed the weakness of the international security system to counter armed aggression and terrorism. In view of the above, the purpose of the article is to formulate scientifically based proposals for state protection in Ukraine in relation to heads of foreign states and officials of international organizations in the conditions of martial law, in the context of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. According to the results of the study, it was found that in the conditions of wartime, it is necessary to significantly strengthen and improve security in Ukraine for heads of foreign states and members of their families. This is possible by increasing the functional capabilities of the Department of State Guard (DSG) of Ukraine, strengthening the requirements for its personnel and on the basis of ensuring proper interaction of the DSG of Ukraine with the security bodies of foreign countries, in accordance with international treaties of Ukraine, with other bodies that are part of the security and defense forces of Ukraine. It is also extremely important to ensure proper state protection in Ukraine for officials of international organizations who arrive in Ukraine or stay on its territory as part of official delegations or visit Ukraine at the invitation of the President of Ukraine or state authorities, in wartime conditions. Such visits of foreign delegations to Ukraine, international contacts and cooperation during the Russian-Ukrainian war contribute to strengthening the potential and enhance the position of Ukraine on the international arena to ensure reliable and appropriate practical, tangible support at the international level for the sovereignty, territorial integrity and independence of Ukraine, its economic, financial, information, food and energy security, etc. And they are also quite important and extremely valuable for Ukraine in order to protect the civilian population during the war and during the liberation of all the territories of Ukraine captured by Russia, including the Ukrainian Crimea. The conclusion was drawn that under such circumstances and under wartime conditions, the level of security in Ukraine for heads of foreign states and officials of international organizations under martial law should be adequate. In this regard, it is necessary to Art. 7 of the Law of Ukraine «On State Protection of State Authorities

of Ukraine and Officials» to add a new part with the following content: «In the conditions of martial law, a mandatory list of officials of international organizations subject to state protection is approved, which is determined by the President of Ukraine, based on proposals National Security and Defense Council of Ukraine».

Key words: officials, security of officials, heads of foreign states, international organizations, legal regime of martial law, Russia's war against Ukraine, armed aggression, terrorism, international crimes.

Постановка проблеми. «У лютому 2014 року Російська федерація розпочала загарбницьку війну проти України, анексувавши Автономну Республіку Крим і м. Севастополь, частину Донецької і Луганської областей України. 24 лютого 2022 року російська федерація перейшла до відкритої збройної агресії проти України, що супроводжується безпрецедентними за своїм цинізмом і жорстокістю воєнними злочинами, злочинами проти людяності, злочинами геноциду та ядерним шантажем ...» [1].

У зв'язку з широкомасштабною збройною агресією Російської Федерації проти України та з метою забезпечення безпеки і оборони держави, захисту Українського народу, 24 лютого 2022 року, в умовах воєнного часу Указом Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022 [2] було введено воєнний стан в Україні [3], затвердженого Законом України від 24.02.2022 р. № 2102-IX [4]. Водночас відомо, що зміст правового режиму воєнного стану (порядок введення та скасування воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях, правові засади діяльності військового командування й органів військового управління України, включаючи, зокрема, Управління державної охорони України (далі — УДО України) [5–8], а також органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій в умовах воєнного стану, гарантії прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб) та відповідальність за порушення вимог або невиконання відповідних заходів правового режиму воєнного стану визначаються Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [9].

За таких умов, в реаліях воєнного стану, з дня фактичного початку збройної агресії Російської Федерації проти України реалізується цілий комплекс відповідних внутрішньополітичних цілей і завдань держави у сфері безпеки і оборони та здійснюється активна зовнішньополітична діяльність, економічна і оборонна політика на міжнародній арені (стосовно надання політичної, військової, фінансової, економічної та гуманітарної допомоги Україні [1], щодо посилення і застосування санкцій проти РФ з боку країн ЄС, Великої Британії, США, Швейцарії, Канади, Японії, Австралії, Нової Зеландії, інших країн-партнерів України [10] тощо) задля забезпечення надійної і належної практичної, відчутної підтримки на міжнародному рівні суверенітету, територіальної цілісності та незалежності України, її економічної, фінансової, інформаційної, продовольчої та енер-

гетичної безпеки тощо, а також з метою захисту цивільного населення під час війни і звільнення усіх захоплених Росією територій України в межах її міжнародно визнаного державного кордону, включно з українським Кримом, для надання і поширення об'єктивної інформації [1; 8; 11–17] про події в Україні, про російсько-українську війну, злочинні дії російської влади, її представників, військових як терористів і окупантів, про воєнні злочини і інші міжнародні злочини Російської Федерації під час війни проти України і в Україні, які набули масового характеру.

Для довідки (стосовно війни Росії проти України): у пояснювальній записці [18] до проекту Постанови Верховної Ради України, прийнятої 20 березня 2023 року (№ 2961-IX) [16], було зазначено, що під час повномасштабної війни Російської Федерації проти України і в Україні «серед задокументованих злочинів — систематичні умисні вбивства цивільного населення, навмисне нанесення ракетних ударів по житлових будинках громадян та об'єктах цивільної інфраструктури, масова сексуальна експлуатація жінок і дітей, депортація та насильницьке переміщення українців, включаючи дітей, на територію російської федерації та тимчасово окуповані нею території, здійснення систематичного фізичного та психологічного насильства щодо населення України ... Ці злочини здійснюються за прямими наказами вищого політичного і військового керівництва російської федерації та є грубим порушенням чинних норм міжнародного права, що потребує рішучого і дієвого реагування міжнародної спільноти шляхом притягнення російського керівництва до міжнародної кримінальної відповідальності» [18]. Водночас відомо [19; 20], що «близько пів сотні катівень виявлено на деокупованих територіях, 464 дитини загинуло, понад 16 000 дітей депортовано, щодо 66 фактів сексуального насильства, скоєного військовослужбовцями РФ, відкриті кримінальні провадження. ... З початку повномасштабної війни національні правоохоронні органи зареєстрували понад 70 000 кримінальних проваджень щодо вчинення воєнних злочинів. Згідно з даними Офісу Генерального прокурора щодня вчиняється 200 нових воєнних злочинів. Майже 300 росіянам повідомлено про підозри у вчиненні воєнних злочинів. Понад 100 справ направлено до національних судів, ухвалено 29 вироків (станом на 14.03.2023). Окрім українських органів, вже понад 20 країн світу відкрили в межах свого національного законодавства проваджен-

ня щодо воєнних злочинів росії в Україні» [21]. Всі ці воєнні злочини, злочини проти людяності, злочини геноциду та інші міжнародні злочини у війні проти України і в Україні здійснюються Російською Федерацією спільно з міжнародною злочинною організацією, відомою під назвою «Приватна військова компанія (ПВК) Вагнера» або «Група Вагнера» [22], що комплектується російськими і іноземними найманцями, а також жорстокими злочинцями, частина з яких були засудженими за масові вбивства, зґвалтування, інші особливо тяжкі злочини, але були помилувані і звільнені від покарання в Росії за указами президента РФ В. Путіна для участі у війні проти України. Поряд з тим, станом на 20 червня 2023 року, враховуючи інформацію у ЗМІ, існує певний конфлікт керівника ПВК «Вагнер» Є. Пригожина з військовим командуванням РФ (учасники «Групи Вагнера» здебільшого виступають проти міністра оборони РФ С. Шойгу та начальника генерального штабу ЗС РФ В. Герасимова) через приватні інтереси, за владу і гроші, стосовно визначення головної ролі у схемах розкрадання бюджетних грошей Росії і за їх безпосереднє привласнення, щодо втрат російських окупантів у місті Бахмуті Донецької області, нестачі боєприпасів тощо з огляду планування та подальшого ведення злочинної війни Російської Федерації проти України і в Україні. Також вище політичне та військово-керівництво РФ під час повномасштабної російсько-української війни фінансує і використовує воєнізовані (збройні) злочинні формування і угруповання, включаючи релігійно-екстремістську сектантську групу (злочинну організацію у складі військ РФ) «Ахмат», чеченського терориста Р. Кадірова проти України, за підтримки і закликів російської православної церкви щодо вбивств українських дітей і жінок [8; 22–29]. Щодо російського тероризму й російсько-української війни, злочинних дій російської влади і військових РФ на території України, то в Росії «дуже невелика частина населення, близько 10, може, 12%, виступає категорично проти Путіна, проти війни — але це більше на словах, ніж на ділі» [30], а загалом переважна більшість росіян підтримує злочинну російську війну проти України, а також виправдовує тероризм РФ та жорстокі знущання над Українським народом [23; 30]. Водночас, в контексті цього, нагадаємо, що 17 березня 2023 року прийнято історичне рішення — Міжнародний кримінальний суд у місті Гаазі (Нідерланди) видав міжнародний ордер на арешт президента РФ В. Путіна за воєнний злочин незаконної, насильної депортації населення (дітей) та незаконного вивезення населення (дітей) з окупованих районів України до віддалених регіонів Російської Федерації, зокрема до Сахаліну [31–33]. А черговий надмасштабний терористичний акт

Російської Федерації — підлив Каховської гідроелектростанції імені П. С. Непорожнього у ніч на 06 червня 2023 року [17], а також ядерний шантаж російської влади, інші резонансні воєнні злочини Росії в Україні під час війни проти України і всього Українського народу (наприклад, розстріл росіянами беззбройного українського військовополоненого О. Мацієвського за слова «Слава Україні» [34; 35], замінування Запорізької АЕС російськими окупантами, виходячи із промов і звернень Президента України В. Зеленського та заяв начальника Головного управління розвідки Міністерства оборони України К. Буданова [36] тощо) не потребують жодних коментарів і обговорень. Все це, як і Голодомор в Україні 1932–1933 років, скоєного керівництвом Радянського Союзу на чолі з диктатором Й. Сталіним [37], є продуманим, послідовним і заздалегідь чітко спланованим, є продовженням російської політики геноциду Українського народу. Усі росіяни [23], причетні до злочинної російської війни та усі співучасники й винні у міжнародних злочинах проти України і Українського народу (з початку окупації українського Криму та міста Севастополя Російською Федерацією — з 20 лютого 2014 року, відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15.04.2014 р. № 1207-VII із змінами) мають понести відповідальність і бути покарані. Російська Федерація є державою-агресором, державою-терористом і державою-спонсором тероризму, а її дії — геноцид Українського народу [1–36]. Росіян це влаштовує, оскільки є аморальним суспільством [30]. Звідси очевидно, що «Володимир Путін — найнебезпечніший дурень у світі» [38], воєнний злочинець і терорист № 1 у світі [39], а Росія не повинна існувати в такому вигляді. Це має визнати увесь світ. Поряд з тим, в контексті розвитку сектору національної безпеки і оборони держави, підвищення функціональних спроможностей УДО України і забезпечення державної безпеки та всіх її складових в умовах воєнного часу, необхідно також вивчити і врахувати такі аспекти, а саме: постійне використання права вето для блокування рішень (стосовно війни в Україні) і факт головування Росії в Раді Безпеки ООН, у якій з точки зору міжнародного права членство РФ в ООН є нелегітимним, у той час, коли Російська Федерація розв'язала війну проти України і порушила всі норми міжнародного права; відверте і цинічне ігнорування Російською Федерацією міжнародних безпекових зобов'язань перед Україною за Будапештським меморандумом (офіційна назва — «Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї»), підписаного 05 грудня 1994 року у столиці Угорщини Будапешті, що ставить під

сумнів дієвість і виконання міжнародних договорів державами-підписантами щодо нерозповсюдження ядерної зброї, стосовно контролю над зброєю масового ураження тощо; взаємозв'язок факту блокування Францією та Німеччиною щодо надання Плану дій для України і Грузії стосовно членства в НАТО на Бухарестському саміті НАТО у 2008 році (на 20-й саміті країн-членів НАТО у столиці Румунії Бухаресті) з діями Російської Федерації — з збройною агресією РФ проти Грузії у 2008 році та з повномасштабною війною Росії проти України; позиції та інтереси країн у геополітичних процесах, які обрали зовнішню політику нейтралітету у російсько-українській війні; вислови і дії державних, політичних, громадських та релігійних діячів, які публічно неодноразово порушують демократичні принципи, часто сповідають подвійні стандарти власної політики і/або відкрито займають проросійську позицію у війні проти України (наприклад, Прем'єр-міністр Угорщини В. Орбан); міжнародна безпека, політична корупція; санкції проти РФ [10] і питання їх обходу Росією; проблеми запобігання корупції у сфері безпеки і оборони держави тощо.

При цьому і за таких обставин та подій, приведених вище, в умовах глобальної політики й злочинної війни Росії проти України і в Україні, як відомо, відбувається надзвичайно велика кількість візитів в Україну не лише офіційних посадових осіб іноземних держав, держав-партнерів та керівників міжнародних організацій (таких як: Організація Об'єднаних Націй, Організація з безпеки і співробітництва в Європі, Організація Північноатлантичного договору, Рада Європи, Європейська Комісія, Міжнародний кримінальний суд, Продовольча та сільськогосподарська організація ООН, Міжнародне агентство з атомної енергії і т.д.), а й інших високих посадових осіб міжнародних організацій, представників іноземних держав, включаючи також колишніх іноземних посадовців, окремих державних, громадських і релігійних діячів та інших поважних осіб, які користуються загальним визнанням і водночас мають значний авторитет та є досить впливовими на міжнародному рівні. Такі міжнародні контакти і співпраця допомагають зміцнити потенціал та посилити позиції України на міжнародній арені, є досить важливими і вкрай цінними не тільки для України в період російсько-української війни та відбудови України, а й для всього демократичного світу в контексті забезпечення і підтримки миру й безпеки в сучасному світі.

Поряд з тим, враховуючи вищевикладене, в умовах, що склалися, у зв'язку з збройною агресією Російської Федерації проти України, стає очевидним, що крім забезпечення безпеки вищих посадових осіб держави в Україні в умовах воєнного стану [8], зазначених, зокрема, у ст. 6

Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» [40], надзвичайно важливим є забезпечення належної державної охорони в Україні для глав іноземних держав та посадових осіб міжнародних організацій, які прибувають в Україну чи перебувають на її території у складі офіційних делегацій або відвідують Україну на запрошення Президента України чи органів державної влади, в умовах воєнного часу.

Водночас, не слід забувати, підтримуючи думку заступника Міністра оборони України Г. Малаля [41], що Республіка Білорусь — це держава-співучасник злочинної повномасштабної російської війни проти України, оскільки білоруська влада надала свої території російським окупаційним військам і терористам РФ для нападу на Україну [8; 41] і з дня фактичного початку збройної агресії Російської Федерації проти України «надає російським військам доступ на територію Білорусі, звідки російські сили здійснюють бойові вильоти для бомбардування українських міст, а також запускають ракети по території України» [42].

Все це, для вирішення актуальної проблеми, необхідно врахувати у сфері національної безпеки і оборони держави, при здійсненні державної охорони глав іноземних держав, керівників та інших посадових осіб міжнародних організацій, які прибувають в Україну чи перебувають на її території, в умовах воєнного стану, під час війни тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні серед військових, науковців і правників немає жодних сумнівів у тому, що у воєнний час, крім військової зброї, є ще одна не менш потужна зброя — це наука і її досягнення, а також відповідні наукові санкції, де внесок кожного є важливим у боротьбі проти війни і терору [8; 43; 44]. А «битва за кожне місто і село нашої країни варта окремої книги. Кожен військовий і цивільний, хто чинив спротив окупанту, хто підтримує визволителів, вартий окремої розповіді. ...» (Головнокомандувач Збройних Сил України В. Залужний, 11.04.2023 р.) [45]. «Роками наші мужні предки відважно боролися за те, щоб майбутні покоління жили у свободі та гідності. ... ніхто й ніколи не змусить українців поступитися власною незалежністю. ...» (начальник Генерального штабу ЗСУ С. Шаптала, 24.08.2022 р.) [46].

З огляду на це, за результатами огляду і аналізу літератури, виходячи із постановки проблеми і вирішення ряду важливих питань, враховуючи при цьому життя в реальності війни і результати попередніх досліджень [8], рекомендуємо ознайомитися з деякими науковими працями військових і вчених-юристів, які стосуються, зокрема, таких аспектів, як: воєнний стан і права людини — В. Гвоздь [47]; актуальні питання національної безпеки і оборони України — В. Залужний,

С. Шаптала [48], О. Павлюк [49], С. Полторак [50], О. Сирський [51]; зміст і правове регулювання державної охорони в контексті державної безпеки, особливості діяльності та підвищення ефективності взаємодії УДО України з іншими органами, які входять до складу сил безпеки і оборони України — В. Гелетей [52; 53], М. Микитюк [5; 6], І. Мусієнко [54], Д. Павлов, О. Расевич [55], О. Ткаченко [56]; правові засади, особливості і шляхи вдосконалення організації підготовки кадрів УДО України — В. Штучний [57]; права, обов'язки та відповідальність військовослужбовців (тілоохоронців) УДО України — М. Донець [58] та інші. Тут також заслуговує на увагу праця М. Микитюка, Д. Павлова, О. Павлюка, Р. Радзівського, Л. Сопільника та М. Удовика — «Державна охорона в Україні в умовах правового режиму воєнного стану» [7].

Визначаючи теоретичну і практичну цінність вищезгаданих праць щодо даної проблеми, з'ясовано, що сьогодні недостатньо уваги приділено питанням державної охорони в Україні стосовно глав іноземних держав та посадових осіб міжнародних організацій з урахуванням умов воєнного часу.

Мета статті. Метою статті є сформулювати науково обґрунтовані пропозиції щодо державної охорони в Україні стосовно глав іноземних держав та посадових осіб міжнародних організацій в умовах воєнного стану, в контексті збройної агресії Російської Федерації проти України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Так, відповідно до ст. 7 Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» державна охорона в Україні здійснюється щодо глав іноземних держав і членів їхніх сімей, які прибувають в Україну чи перебувають на її території у складі офіційних делегацій або відвідують Україну на запрошення Президента України чи органів державної влади [40]. І це зрозуміло, виходячи із постановки проблеми і результатів аналізу літератури [1–58], тому цей аспект є досить важливим і таким, що не потребує додаткових пояснень, будь-яких уточнень чи обговорення. Водночас з'ясовано, що в умовах воєнного часу в Україні потрібно суттєво посилити та покращити безпеку глав іноземних держав і членів їхніх сімей шляхом підвищення функціональних спроможностей УДО України, посилення вимог до його кадрового складу та на основі забезпечення належної взаємодії УДО України з органами безпеки іноземних держав відповідно до міжнародних договорів України, з іншими органами, які входять до складу сил безпеки і оборони України. Вирішення цього питання відноситься до компетенції і завдань УДО України, органів безпеки іноземних держав та інших фахівців у цій сфері.

В контексті цього нагадаємо особливості візитів вищих посадових осіб іноземних держав та між-

народних організацій в Україну, за якими спостерігав весь світ під час російсько-української війни у 2023 році, зокрема такі: «Ракетна атака Росії відбулася саме тоді, коли до столиці приїхали лідери африканських країн. Путін хоче продемонструвати, що він готовий нехтувати безпекою лідерів іноземних держав, йому фактично байдуже, оскільки він відчуває повну безкарність. ... ракети летіли також тоді, коли до України прибув Президент США Джо Байден, а також Генеральний секретар ООН Антоніу Гутерреш. ... сильна дипломатія і сильна позиція може покласти край тероризму Росії. Бо це стосується кожного, кожної держави, яка хоче існувати і зберегти світовий порядок» (Керівник Офісу Президента України А. Єрмак) [59].

За результатами аналізу статті «Vladimir Putin Is the World's Most Dangerous Fool» (авторський погляд Т. Фрідмана) [38], опублікованої 09 травня 2023 року в провідній американській газеті «The New York Times», можна стверджувати, що російська влада, через свій страх, готова до будь-яких злочинів проти України і в Україні, проти Європи і всього вільного світу, щоб перед власним народом, після року російсько-української війни, виправдати «одну з найпотворніших і найбезглуздіших воєн сучасності» [38], з метою приховати воєнні злочини та інші міжнародні злочини Російської Федерації, вчинених проти України і в Україні, а також для того, щоб пояснити російському народу, чому така велика кількість жертв з боку російських військових окупантів та за що введено спеціальні економічні санкції й інші обмежувальні заходи (санкції) проти Російської Федерації тощо. Тому не випадково 6-ий Президент Польщі Л. Качинський, який засуджував Росію у війні проти Грузії, закликав протистояти агресії РФ, виступаючи на мітингу у місті Тбілісі 12 серпня 2008 року (поряд з лідерами європейських держав — України, Литви, Естонії та Латвії) [60–62], й водночас попереджав: «Сьогодні Грузія, завтра Україна, після-завтра держави Прибалтики і, можливо, моя країна. Ми можемо цьому протистояти лише за умови, що Європа дотримуватиметься єдиних цінностей» [61; 62]. З'ясовано, що між російсько-українською війною та збройною агресією Росії проти Грузії у 2008 році існують деякі паралелі, але є і відмінності. Це питання потребує додаткового вивчення. На думку 3-го Президента Грузії М. Саакашвілі, «... приєднавши Крим, Росія заклала фундамент нової російської парадигми беззаконного світу. ... Росія карає Грузію, Україну та Молдову за їхнє бажання жити у вільному та демократичному суспільстві» [63]. «... в Чечні десятки тисяч людей було вбито просто для того, щоб зробити Путіна президентом і зміцнити його владу» [63].

З огляду на вищевикладене, необхідно також відмітити, що під час російсько-української війни

Сейм Республіки Польщі остаточно визнав Російську Федерацію державою, яка підтримує тероризм і використовує терористичні засоби [64; 65]. У Сеймі також констатували, що Росія несе безпосередню відповідальність за збиття літака «Малайзійських авіаліній» (рейс МН17) в липні 2014 року у Донецькій області, коли загинули 298 осіб — всі пасажери і члени екіпажу, а також за катастрофу літака ВПС Польщі (рейс 101) у російському місті Смоленську в квітні 2010 року [62; 64; 65], в результаті якої «загинули всі 96 осіб, які перебували на борту літака (8 членів екіпажу та 88 пасажирів, серед яких — президент Лех Качинський, його дружина Марія Качинська, керівники вищого військового командування Збройних сил, представники Сейму і сенату, політичні, громадські та релігійні діячі Польщі» [62]. «У росіян є різні плани і сценарії для ліквідації іноземних лідерів, якщо Путін і ФСБ цього захочуть. Є докази, що підтверджують причетність Путіна і його спецслужб до знищення Качинського» (полковник СЗР Росії С. Третьяков, який через два місяці після цієї заяви, 13 червня 2010 року, раптово помер у віці 53 роки) [62]. Водночас нагадаємо, що колишній співробітник Федеральної служби охорони Російської Федерації Г. Каракулов, який втік з Росії під час війни у зв'язку з неможливістю перебувати на службі у президента РФ, назвав В. Путіна «воєнним злочинцем» [66].

Сьогодні шантаж, погрози на адресу глав іноземних (європейських) держав й посадових осіб міжнародних організацій, а також злочинні дії, які загрожують життю та здоров'ю, включаючи вбивства, як в Україні, так і за її межами, які здійснюються під час російсько-української війни за прямими наказами вищого політичного і військового керівництва Росії, виходячи із аналізу наявної інформації у ЗМІ, є відомими і не є новиною для світу.

Поряд з тим, війна Росії проти України і в Україні показала слабкість міжнародної безпекової системи протидіяти збройній агресії і тероризму, тому вся світова система безпеки потребує реформування [67].

За таких обставин та в умовах воєнного часу очевидно, що рівень забезпечення безпеки в Україні глав іноземних держав та посадових осіб міжнародних організацій в умовах воєнного стану повинен бути належним.

У зв'язку з цим пропонуємо внести зміни до ст. 7 Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» [40] і викласти в такій редакції:

«Державна охорона здійснюється щодо глав іноземних держав, парламентів та урядів і членів їхніх сімей, міністрів закордонних справ, керівників міжнародних організацій, які прибувають в Україну чи перебувають на її території у складі

офіційних делегацій або відвідують Україну на запрошення органів державної влади.

Державна охорона може здійснюватися щодо інших високих посадових осіб, представників іноземних держав та міжнародних організацій, які прибувають в Україну чи перебувають на її території.

Державна охорона у разі наявності загрози життю чи здоров'ю може здійснюватися щодо інших посадових осіб за рішенням Президента України, прийнятим за поданням посадових осіб, уповноважених виступати від імені відповідних державних органів, або за поданням начальника Управління державної охорони України.

В умовах воєнного стану затверджується обов'язковий перелік посадових осіб міжнародних організацій, стосовно яких здійснюється державна охорона, який визначає Президент України, на підставі пропозицій Ради національної безпеки і оборони України».

Висновки. У зв'язку з широкомасштабною збройною агресією Російської Федерації проти України та з метою забезпечення безпеки і оборони держави, захисту Українського народу, 24 лютого 2022 року, в умовах воєнного часу, Указом Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022 було введено воєнний стан в Україні.

Російська Федерація є державою-агресором, державою-терористом і державою-спонсором тероризму, а її дії — геноцид Українського народу. Президент РФ В. Путін — це воєнний злочинець і терорист № 1 у світі, якого підтримує вище політичне та військове керівництво Росії, російська православна церква та деякі проросійські політики в європейських країнах. Росіян це влаштовує, оскільки є аморальним суспільством.

Війна Російської Федерації проти України і в Україні показала слабкість міжнародної безпекової системи протидіяти збройній агресії і тероризму. В умовах воєнного часу потрібно суттєво посилити та покращити безпеку в Україні для глав іноземних держав і членів їхніх сімей. Це можливо шляхом підвищення функціональних спроможностей Управління державної охорони України, посилення вимог до його кадрового складу та на основі забезпечення належної взаємодії УДО України з органами безпеки іноземних держав, відповідно до міжнародних договорів України, з іншими органами, які входять до складу сил безпеки і оборони України. Також надзвичайно важливим є забезпечення належної державної охорони в Україні стосовно посадових осіб міжнародних організацій, які прибувають в Україну чи перебувають на її території у складі офіційних делегацій або відвідують Україну на запрошення Президента України чи органів державної влади, в умовах воєнного часу. Такі візити закордонних делегацій в Україну, міжнародні контакти і співп-

раця в період російсько-української війни сприяють зміцненню потенціалу та посиленню позицій України на міжнародній арені для забезпечення надійної і належної практичної, відчутної підтримки на міжнародному рівні суверенітету, територіальної цілісності та незалежності України, її економічної, фінансової, інформаційної, продовольчої та енергетичної безпеки тощо. А також є досить важливими і вкрай цінними для України з метою захисту цивільного населення під час війни і при звільненні усіх захоплених Росією територій України в межах її міжнародно визнаного державного кордону, включно з українським Кримом.

За таких обставин та в умовах воєнного часу рівень забезпечення безпеки в Україні глав іноземних держав та посадових осіб міжнародних організацій в умовах воєнного стану повинен бути належним. У зв'язку з цим необхідно до ст. 7 Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» додати нову частину такого змісту: «В умовах воєнного стану затверджується обов'язковий перелік посадових осіб міжнародних організацій, стосовно яких здійснюється державна охорона, який визначає Президент України, на підставі пропозицій Ради національної безпеки і оборони України».

Література

1. Про Звернення Верховної Ради України до парламентів і урядів держав світу та міжнародних організацій з нагоди річниці повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну: Постанова Верховної Ради України від 24.02.2023 р. № 2942-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2942-20#Text> (дата звернення: 20.06.2023).
2. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 20.06.2023).
3. Дрозд В.Г., Дрозд О.Ю., Журавльов Д.В., Петков С.В. Воєнний стан в Україні. Актуальні роз'яснення, гарантії дотримання законності, заборони і обмеження, нормативне забезпечення. Київ: ВД «Професіонал», 2022. 224 с.
4. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України від 24.02.2022 р. № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення: 20.06.2023).
5. Микитюк М.А. Державна охорона в Україні: адміністративно-правове регулювання: монографія. Львів. Видавництво Львівської політехніки. 2018. 472 с.
6. Микитюк М., Скриньковський Р., Скоромний Я. Особливості взаємодії Управління державної охорони України з іншими органами державної влади // Наука онлайн: Міжнародний електронний науковий журнал. 2021. № 1. doi: <https://doi.org/10.25313/2524-2695-2021-1-1>
7. Микитюк М.А., Павлов Д.М., Павлюк О.О., Радзієвський Р.М., Сопільник Л.І., Удовик М.С. Державна охорона в Україні в умовах правового режиму воєнного стану / За заг. ред. М.А. Микитюка. Київ. ВД «Професіонал», 2023. 416 с.
8. Скриньковський Р.М., Козяр Р.Я., Петков С.В., Хитра О.Л., Комісаров О.Г. Державна охорона посадових осіб в Україні в умовах воєнного стану // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки». 2023. № 5(63). С. 109–119. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2023-5-8867>
9. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII (із змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 20.06.2023).
10. Санкції проти РФ // Матеріали офіційного веб-сайту Міністерства закордонних справ України. 13.06.2023. URL: <https://mfa.gov.ua/sankciyi-proti-rf> (дата звернення: 20.06.2023).
11. «PIK» — документальний проєкт Дмитра Комарова: 1 та 2 частини. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=F7-dJrCME08> (дата звернення: 20.06.2023).
12. Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну: Закон України від 22.05.2022 р. № 2265-IX (із змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-20#Text> (дата звернення: 20.06.2023).
13. Скриньковський Р.М., Цюх С.І., Процевят О.С., Тиркало Ю.Є., Горбонос Ф.В. Тенденції і проблеми у сфері будівництва України в умовах війни // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». 2022. № 7(63). С. 63–71. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2022-7-8146>
14. Скриньковський Р.М., Горбонос Ф.В., Цюх С.І., Хмиз М.В., Процевят О.С., Князь С.В. Тенденції і питання продовольчої безпеки України в умовах війни // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». 2022. № 8(64). С. 38–48. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2022-8-8196>
15. Скриньковський Р.М., Мазур Ю.М., Козяр Р.Я., Петков С.В., Чистоклетов Л.Г. Особливості роботи судів України в умовах воєнного стану // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки». 2023. № 4(62). С. 51–59. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2023-4-8832>

16. Про Заяву Верховної Ради України про необхідність забезпечення відповідальності осіб, винних у вчиненні найтяжчих злочинів за міжнародним правом на території України: Постанова Верховної Ради України від 20.03.2023 р. № 2961-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-IX#Text> (дата звернення: 20.06.2023).

17. Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, парламентів та урядів її держав-членів, міжнародних організацій та їх парламентських асамблей у зв'язку з черговим актом тероризму російської федерації — підривом Каховської гідроелектростанції імені П. С. Непорожнього: Постанова Верховної Ради України від 10.06.2023 р. № 3142-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3142-IX#Text> (дата звернення: 20.06.2023).

18. Пояснювальна записка до проекту Постанови Верховної Ради України «Про Заяву Верховної Ради України про необхідність забезпечення відповідальності осіб, винних у вчиненні найтяжчих злочинів за міжнародним правом на території України». 19.03.2023. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41594> (дата звернення: 20.06.2023).

19. Ізвозікова А., Галка Н. В Україні зареєстрували понад 71 тисячу воєнних злочинів з початку вторгнення РФ — Офіс генпрокурора // Матеріали веб-сайту «Суспільні Новини» АТ «Національна суспільна телерадіокомпанія України». 14.03.2023. URL: <https://suspilne.media/413421-v-ukraini-zareestruvali-ponad-71-tisacu-voennih-zlociniv-z-rosatku-vtorgnenna-rf-ofis-genprokurora/> (дата звернення: 20.06.2023).

20. Ювенальні прокурори: 464 дитини загинули в Україні внаслідок збройної агресії РФ // Матеріали офіційного веб-сайту Офісу Генерального прокурора. 18.03.2023. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-464-ditini-zaginuli-v-ukrayini-vnaslidok-zbroinoyi-agresiyi-rf-22948> (дата звернення: 20.06.2023).

21. Стефанчук М. Злочини РФ в Україні: виклики притягнення винних до відповідальності // Матеріали сайту «Юридична практика». 15.05.2023. URL: <https://pravo.ua/zlochyny-rf-v-ukraini-vyklyky-prytiahnennia-vpunykh-do-vidpovidalnosti/> (дата звернення: 20.06.2023).

22. Про визнання російської злочинної організації, відомої під назвою «приватна військова компанія Вагнера» або «Група Вагнера», міжнародною злочинною організацією та засудження діяльності її учасників: Постанова Верховної Ради України від 06.02.2023 р. № 2903-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2903-IX#Text> (дата звернення: 20.06.2023).

23. Житнюк О. Кулеба відповів Шольцу на «війну Путіна»: Вбивати ідуть солдати РФ, більшість росіян — за // Матеріали Інформаційного агентства «ЛІГАБізнесІнформ» (ресурс порталу ЛІГА.net). 11.08.2022. URL: <https://news.liga.net/ua/politics/news/kuleba-otvetil-sholtsu-na-voynu-putina-ubivat-edut-soldaty-rf-bolshinstvo-rossiyan-za> (дата звернення: 20.06.2023).

24. Печенюк А. «Дітей вбивав, шкода дітей»: зек з ПВК «Вагнера» на відео зізнався у вбивстві 400 людей у підвалі Бахмута // Матеріали Інформаційного агентства «УНІАН» (Українського Незалежного Інформаційного Агентства Новин). 17.04.2023. URL: <https://www.unian.ua/war/alzamat-uldarov-zek-z-pvk-vagnera-na-video-ziznavsya-u-vbivstvi-400-lyudey-u-pidvali-bahmuta-1222366.html> (дата звернення: 20.06.2023).

25. Викрадення, торгури, вбивства. Чим відомі в Чечні «кадірівці», які воюють в Україні? // Матеріали інтернет-видання «Радіо Свобода». 17.04.2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-viyna-rosiya-kadyrivtsi/31805418.html> (дата звернення: 20.06.2023).

26. Денькович Я. «Слуги сатани»: російський священник приїхав до окупантів і закликав вбивати дітей та жінок // Матеріали загальноукраїнського сайту новин «ТСН.ua» (Телевізійної служби новин, що виходить на телеканалі «1+1»). 08.02.2023. URL: <https://tsn.ua/ato/slugi-satani-rosiyskiy-svyaschennik-priyihav-do-okupantiv-i-zaklikav-vbivati-ditey-ta-zhinok-video-2260510.html> (дата звернення: 20.06.2023).

27. «Армії» Кадірова і «кухара Путіна» створювалися для придушення повстань у РФ — ГУР // Матеріали інтернет-видання «Українська правда». 15.11.2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/11/15/7376446/> (дата звернення: 20.06.2023).

28. Кобзар Ю. Кремль визнав, що Путін особисто помилував завербованих «Вагнером» зеків // Матеріали Інформаційного агентства «УНІАН» (Українського Незалежного Інформаційного Агентства Новин). 27.01.2023. URL: <https://www.unian.ua/russianworld/putin-osobisto-pomiluvav-uv-yaznenih-dlya-verbuvannya-vagnerom-pyeskov-12124416.html> (дата звернення: 20.06.2023).

29. Кузьмич О. Поле всіяне трупами: Пригожин показав тіла вбитих найманців ПВК «Вагнер», щоб змусити Кремль надати боєприпаси // Матеріали загальноукраїнського сайту новин «ТСН.ua» (Телевізійної служби новин, що виходить на телеканалі «1+1»). 05.05.2023. URL: <https://tsn.ua/ato/pole-vsiyane-trupami-prigozhin-pokazav-tila-vbitih-naumanciv-pvk-vagnera-schob-zmusiti-kreml-nadati-boyepripasi-2321569.html> (дата звернення: 20.06.2023).

30. Вареня З. Більшість росіян підтримує війну в Україні. Це аморальне суспільство // Матеріали аналітичного Інтернет-видання Львова. «ZAXID.NET». 21.04.2023. URL: https://zaxid.net/bilshist_rosiyan_pidtrimuye_viynu_v_ukrayini_n1562110 (дата звернення: 20.06.2023).

31. Міжнародний суд в Гаазі видав ордер на арешт Путіна. Що означає це рішення // Матеріали веб-сайту «BBC Україна». 17.03.2023. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cjzm0e49z3uo> (дата звернення: 20.06.2023).

32. Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova // International Criminal Court. 17.03.2023. URL: <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and> (дата звернення: 20.06.2023).

33. Дуляба Н. Росіяни викрали більше 2000 українських дітей, — Зеленський // Матеріали Інформаційної агенції «ЛЬВІВСЬКИЙ ПОРТАЛ». 24.03.2022. URL: <https://portal.lviv.ua/news/2022/03/24/rosiany-vykraly-bilshe-2000-ukrainskykh-ditej-zelenskyj> (дата звернення: 20.06.2023).

34. Братюк Ю. Офіс президента прокоментував відео з розстрілом українського військового // Матеріали аналітичного Інтернет-видання Львова. «ZAXID.NET». 06.03.2023. URL: https://zaxid.net/ofis_prezidenta_prokomentuvav_video_z_rozstrilom_ukrayinskogo_viyskovogo_n1559199 (дата звернення: 20.06.2023).

35. Очеретянко С. І. Мацієвський Олександр Ігорович // Енциклопедія Сучасної України / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2023. URL: <https://esu.com.ua/article-877833> (дата звернення: 20.06.2023).

36. Окупанти додатково замінували Запорізьку АЕС та ставок-охолоджувач — Буданов // Матеріали інтернет-видання «Економічна правда». 20.06.2023. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/06/20/701374/> (дата звернення: 20.06.2023).

37. Голодомор в Україні 1932–1933 років // Матеріали офіційного веб-сайту Посольства України в Республіці Австрія. 25.10.2020. URL: <https://austria.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/golodomor-v-ukrayini-1932-1933-rokiv> (дата звернення: 20.06.2023).

38. Friedman T. L. Vladimir Putin Is the World's Most Dangerous Fool // The New York Times. 09.05.2023. URL: <https://www.nytimes.com/2023/05/09/opinion/putin-ukraine-war.html> (дата звернення: 20.06.2023).

39. Секретар Ради національної безпеки і оборони України Олексій Данилов: «Світ зараз — наче театр абсурду: країна-терорист головує в Радбезі ООН» // Урядовий кур'єр. Газета Кабінету Міністрів України. 08.04.2023. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/sekretar-radi-nacionalnoyi-bezpeki-i-oboroni/> (дата звернення: 20.06.2023).

40. Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб: Закон України від 04.03.1998 р. № 160/98-ВР (із змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160/98-vr#Text> (дата звернення: 20.06.2023).

41. Поняття «неоголошена або невизнана війна» — це феєбешний наратив — Ганна Мальяр // Матеріали офіційного веб-сайту Міністерства оборони України. 20.03.2022. URL: <https://www.mil.gov.ua/news/2022/03/20/ponyattya-neogoloshena-abo-neviznana-vijna-cze-feesbeshnij-narativ-%E2%80%93-ganna-malyar/> (дата звернення: 20.06.2023).

42. «Масоване вогневе ураження». У Генштабі розповіли, як діятимуть у разі повторного наступу з Білорусі // Матеріали інтернет-видання «Радіо Свобода». 10.11.2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-henshtab-zsu-bilorus/32123807.html> (дата звернення: 20.06.2023).

43. Данилишин Б. Наука і війна: чи може наука сприяти перемозі? // Матеріали інтернет-сайту «LB.UA». 01.06.2020. URL: https://lb.ua/blog/bogdan_danylysyn/458814_nauka_i_viyna_chi_mozhe_nauka_spriyati.html (дата звернення: 20.06.2023).

44. Відкрите звернення науковців України та діаспори // Світогляд. 2023. № 1(99). С. 22–23. URL: <https://www.mao.kiev.ua/biblio/jscans/svitogliad/svit-2023-18-1/svit-1-2023-zvernennya-09.pdf> (дата звернення: 20.06.2023).

45. Свиридюк Ю. Битва за кожне місто і село нашої країни варта окремої книги — Залужний // Матеріали Інформаційного агентства «Українські Національні Новини». 11.04.2022. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1971913-bitva-za-kozhne-misto-i-selo-nashoyi-krayini-varta-okremoyi-knigi-zaluzhniy> (дата звернення: 20.06.2023).

46. Пилипенко Є. Залужний: Незалежність можлива тільки тоді, коли є люди, які готові за неї боротися // Матеріали Інформаційного агентства «ЛІГАБізнесІнформ» (ресурс порталу ЛІГА.net). 24.08.2022. URL: <https://news.liga.net/ua/politics/video/zalujnyu-nezavisimost-vozmojna-tolko-togda-kogda-est-lyudi-gotovy-za-nee-borotsya> (дата звернення: 20.06.2023).

47. Гвоздь В. Военный стан і права людини // Бінтел: журнал геополітичної аналітики. 2018. № 4. С. 26–35. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/15246> (дата звернення: 20.06.2023).

48. Залужний В. Ф., Шаптала С. О. Реформування воєнної організації держави: трансформація завдань і функцій Міністерства оборони України та Генерального штабу Збройних Сил України // Наука і оборона. 2021. № 4. doi: <https://doi.org/10.33099/2618-1614-2021-17-4-4-12>

49. Баталюк В. І., Павлюк О. О., Тіхонов Г. М. Особливості підготовки та проведення командно-штабних тренувань в умовах воєнного стану // Наука і оборона. 2022. № 3–4. doi: <https://doi.org/10.33099/2618-1614-2022-20-3-4-65-71>

50. Полторак С. Т. Головне завдання — підвищення обороноздатності держави // Наука і оборона. 2015. № 2. С. 3–8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/naui0_2015_2_3 (дата звернення: 20.06.2023).

51. Сирський О. С. Сучасний стан, завдання та перспективи розвитку Сухопутних військ Збройних Сил України // Наука і оборона. 2021. № 3. doi: <https://doi.org/10.33099/2618-1614-2021-16-3-22-27>

52. Гелетей В.В. До питання про правоохоронні органи спеціального призначення (на прикладі Управління державної охорони України) // Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. 2019. № 18. С. 187–195. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vprc_2019_18_26 (дата звернення: 20.06.2023).

53. Гелетей В.В. Концептуальні аспекти взаємодії у контексті діяльності управління Державної охорони України // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Юридичні науки. 2018. Вип. 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnadpcurn_2018_4_4 (дата звернення: 20.06.2023).

54. Мусієнко І.І. Правове регулювання державної охорони органів влади та посадових осіб (закордонний досвід) // Південноукраїнський правничий часопис. 2013. № 1. С. 3–7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pupch_2013_1_3 (дата звернення: 20.06.2023).

55. Павлов Д.М., Расевич О.С. Організаційно-правові засади підвищення ефективності взаємодії Управління державної охорони України з іншими органами, які входять до складу сил безпеки і оборони України // Честь і закон. 2021. № 1(76). С. 79–86. doi: <https://doi.org/10.33405/2078-7480/2021/1/76/229664>

56. Ткаченко О.О. Адміністративно-правове регулювання діяльності Управління державної охорони України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Національний авіаційний університет. Київ, 2013. 20 с.

57. Штучний В.В. Адміністративно-правові засади підготовки кадрів Управління державної охорони України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2015. 20 с.

58. Донець М.А. Адміністративно-правовий статус військовослужбовців (тілоохоронців) Управління державної охорони України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2022. 19 с.

59. Журавель М. Єрмак про ракетну атаку на Київ: «Путін готовий нехтувати безпекою лідерів іноземних держав» // Матеріали загальноукраїнського сайту новин «ТСН.ua» (Телевізійної служби новин, що виходить на телеканалі «1+1»). 16.06.2023. URL: <https://tsn.ua/ato/yermak-pro-raketnu-ataku-na-kiyiv-putin-gotoviy-nehtuvati-bezpekoju-lideriv-inozemnih-derzhav-2351416.html> (дата звернення: 20.06.2023).

60. Ющенко В. Віктор Ющенко: Чому після Грузії — Україна? // Матеріали інтернет-видання «Історична правда». 08.08.2016. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2016/08/8/149175/> (дата звернення: 20.06.2023).

61. Омельченко Г. Убивці Президента Польщі Леха Качинського, його дружини, польської еліти не покарані досі // Матеріали Інформаційно-політичного видання «Україна молода». 11.04.2022. URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/0/180/165567> (дата звернення: 20.06.2023).

62. Омельченко Г. «Катинь-2» — злочин Російської Федерації // Матеріали Інформаційно-політичного видання «Україна молода». 08.04.2016. URL: <https://www.umoloda.kiev.ua/number/2797/283/97562> (дата звернення: 20.06.2023).

63. Белоус А. Саакашвілі: «Божевільний король» Путін карає Україну за бажання жити у демократичному суспільстві // «ДЗЕРКАЛО ТИЖНЯ. УКРАЇНА». Матеріали веб-сайту «ZN.UA». 07.04.2014. URL: https://zn.ua/ukr/WORLD/saakashvili-bozhevilniy-korol-putin-karaye-ukrayinu-za-bazhannya-zhiti-u-demokraticnomu-suspilstvi-141172_.html (дата звернення: 20.06.2023).

64. Sejm uznał Rosję za państwo wspierające terroryzm // Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. 14.12.2022. URL: <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/komunikat.xsp?documentId=4774505381CECC10C1258918007022FA> (дата звернення: 20.06.2023).

65. Сейм Польщі визнав Росію спонсором тероризму // Матеріали веб-сайту «Суспільні Новини» АТ «Національна суспільна телерадіокомпанія України». 15.12.2022. URL: <https://suspilne.media/338848-sejm-polski-viznav-rosiu-sponsorom-terorizmu/> (дата звернення: 20.06.2023).

66. Капітан кремлівської служби охорони втік із Росії і назвав Путіна «воєнним злочинцем» // Матеріали інтернет-видання «Радіо Свобода». 05.04.2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-kapitan-fso-vtecharutin/32349537.html> (дата звернення: 20.06.2023).

67. Доронцева Є. Між радянським минулим та європейською інтеграцією: огляд співпраці України з міжнародними організаціями та спільнотами держав // Матеріали веб-сайту «Вокс Україна». 19.10.2022. URL: <https://voxukraine.org/mizh-radyanskym-mynulym-ta-yevropejskoju-integratsiyeyu-oglyad-spivpratsi-ukrayiny-z-mizhnarodnymu-organizatsiyamy-ta-spilnotamy-derzhav> (дата звернення: 20.06.2023).

References

1. Pro Zvernennia Verkhovnoi Rady Ukrainy do parlamentiv i uriadiv derzhav svitu ta mizhnarodnykh orhanizatsii z nahody richnytsi povnomasshtabnoho vtorhnennia rosiiskoi federatsii v Ukrainu: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 24.02.2023 r. № 2942-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2942-20#Text> (date of access: 20.06.2023).

2. Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24.02.2022 r. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (date of access: 20.06.2023).

3. Drozd V.H., Drozd O.Y., Zhuravlov D.V., Pietkov S.V. Voiennyi stan v Ukraini. Aktualni roziasnennia, harantii dotrymannia zakonnosti, zaborony i obmezhenia, normatyvne zabezpechennia. Kyiv: VD «Profesional», 2022. 224 s.

4. Pro zatverdzhennia Ukazu Prezydenta Ukrainy «Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini»: Zakon Ukrainy vid 24.02.2022 r. № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (date of access: 20.06.2023).
5. Mykytiuk M.A. Derzhavna okhorona v Ukraini: administratyvno-pravove rehuliuвання: monohrafiia. Lviv. Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki. 2018. 472 s.
6. Mykytiuk M., Skrynkovskyy R., Skoromnyy Y. Osoblyvosti vzaiemodii Upravlinnia derzhavnoi okhorony Ukrainy z inshymy orhanamy derzhavnoi vlady // Nauka online: Mizhnarodnyi elektronnyi naukovyi zhurnal. 2021. № 1. doi: <https://doi.org/10.25313/2524-2695-2021-1-1>
7. Mykytiuk M.A., Pavlov D.M., Pavliuk O.O., Radziievskyy R.M., Sopilnyk L.I., Udovyyk M.S. Derzhavna okhorona v Ukraini v umovakh pravovoho rezhymu voiennoho stanu / Za zah. red. M.A. Mykytiuka. Kyiv. VD «Professional», 2023. 416 s.
8. Skrynkovskyy R.M., Koziar R.Y., Petkov S.V., Khytra O.L., Komisarov O.H. Derzhavna okhorona posadovykh osib v Ukraini v umovakh voiennoho stanu // Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka». Serii: «Iurydychni nauky». 2023. № 5(63). С. 109–119. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2023-5-8867>
9. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 12.05.2015 r. № 389-VIII (iz zminamy i dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (date of access: 20.06.2023).
10. Sanktsii proty RF // Materialy ofitsiinoho veb-saitu Ministerstva zakordonnykh sprav Ukrainy. 13.06.2023. URL: <https://mfa.gov.ua/sankciyi-proti-rf> (date of access: 20.06.2023).
11. «RIK» — dokumentalniy proiekt Dmytra Komarova: 1 ta 2 chastyny. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=F7-dJrCME08> (date of access: 20.06.2023).
12. Pro zaboronu propahandy rosiiskoho natsyistskoho totalitarnoho rezhymu, zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii yak derzhavy-terorysta proty Ukrainy, symboliky voiennoho vtornnennia rosiiskoho natsyistskoho totalitarnoho rezhymu v Ukrainu: Zakon Ukrainy vid 22.05.2022 r. № 2265-IX (iz zminamy i dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-20#Text> (date of access: 20.06.2023).
13. Skrynkovskyy R.M., Tsyuh S.I., Protseviat O.S., Tyrkalo Y.Y., Horbonos F.V. Tendentsii i problemy u sferi budivnytstva Ukrainy v umovakh viiny // Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka». Serii: «Ekonomichni nauky». 2022. № 7(63). S. 63–71. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2022-7-8146>
14. Skrynkovskyy R.M., Horbonos F.V., Tsyuh S.I., Khmyz M.V., Protseviat O.S., Kniaz S.V. Tendentsii i pytannia prodovolchoi bezpeky Ukrainy v umovakh viiny // Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka». Serii: «Ekonomichni nauky». 2022. № 8(64). S. 38–48. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2022-8-8196>
15. Skrynkovskyy R.M., Mazur Y.M., Koziar R.Y., Petkov S.V., Chystokletov L.H. Osoblyvosti roboty sudiv Ukrainy v umovakh voiennoho stanu // Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka». Serii: «Iurydychni nauky». 2023. № 4(62). S. 51–59. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2023-4-8832>
16. Pro Zaiavu Verkhovnoi Rady Ukrainy pro neobkhdnist zabezpechennia vidpovidalnosti osib, vynykh u vchynenni naitiazhechykh zlochyniv za mizhnarodnym pravom na terytorii Ukrainy: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 20.03.2023 r. № 2961-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-IX#Text> (date of access: 20.06.2023).
17. Pro Zvernennia Verkhovnoi Rady Ukrainy do Orhanizatsii Obiednanykh Natsii, parlamentiv ta uriadiv yii derzhav-chleniv, mizhnarodnykh orhanizatsii ta yikh parlamentskykh asamblei u zviazku z cherhovym aktom terorizmu rosiiskoi federatsii — pidryvom Kakhovskoi hidroelektrostantsii imeni P.S. Neporozhnoho: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 10.06.2023 r. № 3142-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3142-IX#Text> (date of access: 20.06.2023).
18. Poiasniuvalna zapyska do proektu Postanovy Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro Zaiavu Verkhovnoi Rady Ukrainy pro neobkhdnist zabezpechennia vidpovidalnosti osib, vynykh u vchynenni naitiazhechykh zlochyniv za mizhnarodnym pravom na terytorii Ukrainy». 19.03.2023. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41594> (date of access: 20.06.2023).
19. Izvoshchikova A., Halka N. V Ukraini zareiestruvaly ponad 71 tysiachu voiennykh zlochyniv z pochatku vtornnennia RF — Ofis henprokurora // Materialy veb-saitu «Suspilni Novyny» AT «Natsionalna suspilna teleradiokompaniia Ukrainy». 14.03.2023. URL: <https://suspilne.media/413421-v-ukraini-zareiestruvali-ponad-71-tisacu-voennih-zlochyniv-z-pochatku-vtorgnenna-rf-ofis-genprokurora/> (date of access: 20.06.2023).
20. Yuvenalni prokurory: 464 dytyny zahynuly v Ukraini vnaslidok zbroinoi ahresii RF // Materialy ofitsiinoho veb-saitu Ofisu Heneralnoho prokurora. 18.03.2023. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-464-ditini-zaginuli-v-ukrayini-vnaslidok-zbroinoi-agresiyi-rf-22948> (date of access: 20.06.2023).
21. Stefanchuk M. Zlochyny RF v Ukraini: vyklyky prytiahnennia vynykh do vidpovidalnosti // Materialy сайту «Iurydychna praktyka». 15.05.2023. URL: <https://pravo.ua/zlochyny-rf-v-ukraini-vyklyky-prytiahnennia-vynykh-do-vidpovidalnosti/> (date of access: 20.06.2023).
22. Pro vyznannia rosiiskoi zlochynnoi orhanizatsii, vidomoi pid nazvoiu «pryvatna viiskova kompaniia Vahnera» або «Hrupa Vahnera», mizhnarodnoiu zlochynnoiu orhanizatsiieiu ta zasudzhennia diialnosti yii uchasykiv: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 06.02.2023 r. № 2903-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2903-IX-#Text> (date of access: 20.06.2023).

23. Zhytniuk O. Kuleba vidpoviv Sholtsu na «viinu Putina»: Vbyvaty yidut soldaty RF, bilshist rosiian — za // Materialy Informatsiinoho ahentstva «LIGABiznesInform» (resurs portalu LIGA.net). 11.08.2022. URL: <https://news.liga.net/ua/politics/news/kuleba-otvetil-sholtsu-na-voynu-putina-ubivat-edut-soldaty-rf-bolshinstvo-rossiyan-za> (date of access: 20.06.2023).

24. Pecheniuk A. «Ditei vbyvav, shkoda ditei»: zek z PVK «Vahnera» na video ziznavsia u vbyvstvi 400 liudei u pidvali Bahmuta // Materialy Informatsiinoho ahentstva «UNIAN» (Ukrainskoho Nezalezhnoho Informatsiinoho Ahentstva Novyn). 17.04.2023. URL: <https://www.unian.ua/war/alzamat-uldarov-zek-z-pvk-vagnera-na-video-ziznavsia-u-vbivstvi-400-lyudey-u-pidvali-bahmuta-1222366.html> (date of access: 20.06.2023).

25. Vykradennia, tortury, vbyvstva. Chym vidomi v Chechni «kadyrivtsi», yaki voiuut v Ukraini? // Materialy internet-vydannia «Radio Svoboda». 17.04.2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-viyna-rosiya-kadyrivtsi/31805418.html> (date of access: 20.06.2023).

26. Denkovych Y. «Sluhy satany»: rosiiskiy sviashchennyk prykhav do okupantiv i zaklykav vbyvaty ditei ta zhinok // Materialy zahalnoukrainskoho сайту novyn «TSN.ua» (Televiziinoy sluzhby novyn, shcho vykhodyt na telekanali «1+1»). 08.02.2023. URL: <https://tsn.ua/ato/slugi-satani-rosiyskiy-svyaschennik-priyihav-do-okupantiv-i-zaklykav-vbivati-ditey-ta-zhinok-video-2260510.html> (date of access: 20.06.2023).

27. «Armii» Kadyrova i «kukhara Putina» stvoriuvalysia dlia prydushennia povstan u RF — HUR // Materialy internet-vydannia «Ukrainska pravda». 15.11.2022. URL: <https://www.prawda.com.ua/news/2022/11/15/7376446/> (date of access: 20.06.2023).

28. Kobzar Y. Kreml vyznav, shcho Putin osobysto pomyluvav zaverbovanykh «Vahnerom» zekiv // Materialy Informatsiinoho ahentstva «UNIAN» (Ukrainskoho Nezalezhnoho Informatsiinoho Ahentstva Novyn). 27.01.2023. URL: <https://www.unian.ua/russianworld/putin-osobysto-pomyluvav-uv-yaznenih-dlya-verbuvannya-vagnerom-pyeskov-12124416.html> (date of access: 20.06.2023).

29. Kuzmych O. Pole vsiiane trupamy: Pryhozhyn pokazav tila vbytykh naimantsiv PVK «Vahner», shchob zmusyty Kreml nadaty boieprypasy // Materialy zahalnoukrainskoho сайту novyn «TSN.ua» (Televiziinoy sluzhby novyn, shcho vykhodyt na telekanali «1+1»). 05.05.2023. URL: <https://tsn.ua/ato/pole-vsiyane-trupami-prigozhin-pokazav-tila-vbitih-naymanciv-pvk-vagnera-schob-zmusiti-kreml-nadati-boyepripasi-2321569.html> (date of access: 20.06.2023).

30. Varenia Z. Bilshist rosiian pidtrymuie viinu v Ukraini. Tse amoralne suspilstvo // Materialy analitychnoho Internet-vydannia Lvova. «ZAXID.NET». 21.04.2023. URL: https://zaxid.net/bilshist_rossiyan_pidtrimuye_viynu_v_ukrayini_n1562110 (date of access: 20.06.2023).

31. Mizhnarodnyi sud v Haazi vydav order na aresht Putina. Shcho oznachaie tse rishennia // Materialy veb-saitu «BBC Ukraina». 17.03.2023. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cjmz0e49z3yo> (date of access: 20.06.2023).

32. Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova // International Criminal Court. 17.03.2023. URL: <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and> (date of access: 20.06.2023).

33. Duliaba N. Rosiiany vykraly bilshe 2000 ukrainskykh ditei, — Zelenskyi // Materialy Informatsiinoy ahentsii «LVIVSKYI PORTAL». 24.03.2022. URL: <https://portal.lviv.ua/news/2022/03/24/rossiiany-vykraly-bilshe-2000-ukrainskykh-ditej-zelenskyj> (date of access: 20.06.2023).

34. Bratiuk Yu. Ofis prezydenta prokomentuvav video z rozstrilom ukrainskoho viiskovoho // Materialy analitychnoho Internet-vydannia Lvova. «ZAXID.NET». 06.03.2023. URL: https://zaxid.net/ofis_prezydenta_prokomentuvav_video_z_rozstrilom_ukrayinskogo_viiskovogo_n1559199 (date of access: 20.06.2023).

35. Ocheretianko S.I. Matsiievskiy Oleksandr Ihorovych // Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy / Redkol.: I.M. Dz-iuba, A.I. Zhukovskiy, M.H. Zhelezniak ta in.; NAN Ukrainy, NTSh. Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy, 2023. URL: <https://esu.com.ua/article-877833> (date of access: 20.06.2023).

36. Okupanty dodatkovy zaminuvaly Zaporizku AES ta stavok-okholodzhuvach — Budanov // Materialy internet-vydannia «Ekonomichna pravda». 20.06.2023. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/06/20/701374/> (date of access: 20.06.2023).

37. Holodomor v Ukraini 1932–1933 rokiv // Materialy ofitsiinoho veb-saitu Posolstva Ukrainy v Respublitsi Avstriia. 25.10.2020. URL: <https://austria.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/golodomor-v-ukrayini-1932-1933-rokiv> (date of access: 20.06.2023).

38. Friedman T. L. Vladimir Putin Is the World's Most Dangerous Fool // The New York Times. 09.05.2023. URL: <https://www.nytimes.com/2023/05/09/opinion/putin-ukraine-war.html> (date of access: 20.06.2023).

39. Sekretar Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy Oleksii Danilov: «Svit zaraz — nache teatr absurdu: kraina-teroryst holovuie v Radbezi OON» // Uriadovyi kurier. Hazeta Kabinetu Ministriv Ukrainy. 08.04.2023. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/sekretar-radi-nacionalnoyi-bezpeki-i-oboroni/> (date of access: 20.06.2023).

40. Pro derzhavnu okhoronu orhaniv derzhavnoi vlady Ukrainy ta posadovykh osib: Zakon Ukrainy vid 04.03.1998 r. № 160/98-BP (iz zminamy i dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160/98-вп#Text> (date of access: 20.06.2023).

41. Poniattia «neholoshena abo nevyznana viina» — tse feesbeshnyi naratyv — Hanna Maliar // Materialy ofitsiino-ho veb-saitu Ministerstva obrony Ukrainy. 20.03.2022. URL: <https://www.mil.gov.ua/news/2022/03/20/ponyattya-neogoloshena-abo-neviznana-vijna-cze-feesbeshnij-narativ-%E2%80%93ganna-malyar/> (date of access: 20.06.2023).
42. «Masovane vohneve urazhennia». U Henshtabi rozpovily, yak diiatymut u razi povtorno-ho nastupu z Bilorusi // Materialy internet-vydannia «Radio Svoboda». 10.11.2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-henshtab-zsu-bilorus/32123807.html> (date of access: 20.06.2023).
43. Danylyshyn B. Nauka i viina: chy mozhe nauka spriyaty peremozi? // Materialy internet-saitu «LB.UA». 01.06.2020. URL: https://lb.ua/blog/bogdan_danylyshyn/458814_nauka_i_viina_chi_mozhe_nauka_spriyati.html (date of access: 20.06.2023).
44. Vidkryte zvernennia naukovtsiv Ukrainy ta diaspory // Svitohliad. 2023. № 1(99). S. 22–23. URL: <https://www.mao.kiev.ua/biblio/jscans/svitogliad/svit-2023-18-1/svit-1-2023-zvernennya-09.pdf> (date of access: 20.06.2023).
45. Svyrydiuk Y. Bytva za kozhne misto i selo nashoi krainy varta okremoi knyhy — Zaluzhnyi // Materialy Informatsiino-ho ahentstva «Ukrainski Natsionalni Novyny». 11.04.2022. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1971913-bitva-za-kozhne-misto-i-selo-nashoyi-krayini-varta-okremoyi-knigi-zaluzhniy> (date of access: 20.06.2023).
46. Pylypenko Y. Zaluzhnyi: Nezalezhnist mozhlyva tilky todi, koly ye liudy, yaki hotovi za nei borotysia // Materialy Informatsiino-ho ahentstva «LIGABiznesInform» (resurs portalu LIGA.net). 24.08.2022. URL: <https://news.liga.net/ua/politics/video/zaluzhnyi-nezavisimost-vozmojna-tolko-togda-kogda-est-lyudi-gotovy-za-nee-borotsya> (date of access: 20.06.2023).
47. Hvozd V. Voiennyi stan i prava liudyny // Bintel: zhurnal heopolitychnoi analityky. 2018. № 4. S. 26–35. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/15246> (date of access: 20.06.2023).
48. Zaluzhnyi V. F., Shaptala S. O. Reformuvannia voiennoi orhanizatsii derzhavy: transformatsiia zavdan i funktsii Ministerstva obrony Ukrainy ta Heneralno-ho shtabu Zbroinykh Syl Ukrainy // Nauka i obrona. 2021. № 4. doi: <https://doi.org/10.33099/2618-1614-2021-17-4-4-12>
49. Bataliuk V. I., Pavliuk O. O., Tikhonov H. M. Osoblyvosti pidhotovky ta provedennia komandno-shtabnykh trenuvan v umovakh voienno-ho stanu // Nauka i obrona. 2022. № 3–4. doi: <https://doi.org/10.33099/2618-1614-2022-20-3-4-65-71>
50. Poltorak S. T. Holovne zavdannia — pidvyshchennia oboronozdatnosti derzhavy // Nauka i obrona. 2015. № 2. S. 3–8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nauio_2015_2_3 (date of access: 20.06.2023).
51. Syrskiy O. S. Suchasnyi stan, zavdannia ta perspektyvy rozvytku Sukhoputnykh viisk Zbroinykh Syl Ukrainy // Nauka i obrona. 2021. № 3. doi: <https://doi.org/10.33099/2618-1614-2021-16-3-22-27>
52. Heletei V. V. Do pytannia pro pravookhoronni orhany spetsialno-ho pryznachennia (na prykladi Upravlinnia derzhavnoi okhorony Ukrainy) // Visnyk Pivdenno-ho rehionalno-ho tsentru Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy. 2019. № 18. S. 187–195. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vprc_2019_18_26 (date of access: 20.06.2023).
53. Heletei V. V. Kontseptualni aspekty vzaiemodii u konteksti diialnosti upravlinnia Derzhavnoi okhorony Ukrainy // Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Serii: Yurydychni nauky. 2018. Vyp. 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnadpcurn_2018_4_4 (date of access: 20.06.2023).
54. Musiienko I. I. Pravove rehuliuвання derzhavnoi okhorony orhaniv vlady ta posadovykh osib (zakordonnyi dosvid) // Pivdennoukrainskyi pravnychi chasopys. 2013. № 1. S. 3–7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pupch_2013_1_3 (date of access: 20.06.2023).
55. Pavlov D. M., Rasevych O. S. Orhanizatsiino-pravovi zasady pidvyshchennia efektyvnosti vzaiemodii Upravlinnia derzhavnoi okhorony Ukrainy z inshymy orhanamy, yaki vkhodiat do skladu syl bezpeky i obrony Ukrainy // Chest i zakon. 2021. № 1(76). S. 79–86. doi: <https://doi.org/10.33405/2078-7480/2021/1/76/229664>
56. Tkachenko O. O. Administratyvno-pravove rehuliuвання diialnosti Upravlinnia derzhavnoi okhorony Ukrainy: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.07 / Natsionalnyi aviatsiinyi universytet. Kyiv, 2013. 20 s.
57. Shtuchnyi V. V. Administratyvno-pravovi zasady pidhotovky kadriv Upravlinnia derzhavnoi okhorony Ukrainy: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.07 / Natsionalna akademiia vnutrishnykh sprav. Kyiv, 2015. 20 s.
58. Donets M. A. Administratyvno-pravovy status viiskovosluzhbovtziv (tilookhorontsiv) Upravlinnia derzhavnoi okhorony Ukrainy: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.07 / Natsionalna akademiia vnutrishnykh sprav. Kyiv, 2022. 19 s.
59. Zhuravel M. Yermak pro raketnu ataku na Kyiv: «Putin hotovy nekhtuvaty bezpekoiu lideriv inozemnykh derzhav» // Materialy zahalnoukrainskoho saitov novyn «TSN.ua» (Televiziinoi sluzhby novyn, shcho vykhodyt na telekanali «1+1»). 16.06.2023. URL: <https://tsn.ua/ato/yermak-pro-raketnu-ataku-na-kiyiv-putin-gotoviy-nehtuvati-bezpekoyu-lideriv-inozemnih-derzhav-2351416.html> (date of access: 20.06.2023).
60. Yushchenko V. Viktor Yushchenko: Chomu pislia Hruzii — Ukraina? // Materialy internet-vydannia «Istorychna pravda». 08.08.2016. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2016/08/8/149175/> (date of access: 20.06.2023).
61. Omelchenko H. Ubyvti Prezydenta Polshchi Liekha Kachynskoho, yoho druzhyny, polskoi elity ne pokarani dosi // Materialy Informatsiino-politychno-ho vydannia «Ukraina moloda». 11.04.2022. URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/0/180/165567> (date of access: 20.06.2023).

62. Omelchenko H. «Katyn-2» — zločyn Rosiiskoi Federatsii // Materialy Informatsiino-politychnoho vydannia «Ukraina moloda». 08.04.2016. URL: <https://www.umoloda.kiev.ua/number/2797/283/97562> (date of access: 20.06.2023).

63. Belous A. Saakashvili: «Bozhevilnyi korol» Putin karaie Ukrainu za bazhannia zhyty u demokratychnomu suspilstvi // «DZERKALO TYZhNIA. UKRAINA». Materialy veb-saitu «ZN.UA». 07.04.2014. URL: https://zn.ua/ukr/WORLD/saakashvili-bozhevilniy-korol-putin-karaye-ukrayinu-za-bazhannya-zhiti-u-demokratichnomu-suspilstvi-141172_.html (date of access: 20.06.2023).

64. Sejm uznał Rosję za państwo wspierające terroryzm // Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. 14.12.2022. URL: <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/komunikat.xsp?documentId=4774505381CECC10C1258918007022FA> (date of access: 20.06.2023).

65. Seim Polshchi vyznav Rosiiu sponsorom teroryzmu // Materialy veb-saitu «Suspilni Novyny» AT «Natsionalna suspilna teleradiokompaniia Ukrainy». 15.12.2022. URL: <https://suspilne.media/338848-sejm-polsi-viznav-rosiu-sponsorom-terorizmu/> (date of access: 20.06.2023).

66. Kapitan kremliivskoi sluzhby okhorony vtik iz Rosii i nazvav Putina «voiennym zlochyntsem» // Materialy internet-vydannia «Radio Svoboda». 05.04.2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-kapitan-fso-vtecha-putin/32349537.html> (date of access: 20.06.2023).

67. Dorontseva Y. Mizh radyanskym mynulym ta yevropeiskoiu intehratsiieiu: ohliad spivpratsi Ukrainy z mizhnarodnymy orhanizatsiiamy ta spilnotamy derzhav // Materialy veb-saitu «Voks Ukraina». 19.10.2022. URL: <https://voxukraine.org/mizh-radyanskym-mynulym-ta-yevropejskoyu-integratsiyeyu-oglyad-spivpratsi-ukrayiny-z-mizhnarodnymy-organizatsiyamy-ta-spilnotamy-derzhav> (date of access: 20.06.2023).

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

Серія: «Юридичні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Juridical sciences»

№ 6 (64)

Головний редактор — *Курило В.І.*

Київ 2023

Видано у авторській редакції

Адреса редакції: Україна, м. Київ, вул. Ломоносова, буд. 18

Контактний телефон: +38 (044) 222 58 89

Контактний телефон: +38 (067) 401 84 35

E-mail: editor@inter-nauka.com

Підписано у друк 30.06.2023. Формат 60×84/8

Папір офсетний. Гарнітура UkrainianSchoolBook. Друк офсетний.

Умовно-друкованих аркушів 15,11. Тираж 100. Заказ № 220.

Ціна договірна. Надруковано з готового оригінал-макета.

Надруковано у видавництві

ТОВ «Центр учбової літератури»

вул. Лаврська, 20, м. Київ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 2458 від 30.03.2006 р.